AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Halil Mert ERDOĞAN

ARKAİK, KLASİK VE HELLENİSTİK DÖNEM LYKİA BÖLGESİ DUVARLARI

Arkeoloji Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2023

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Halil Mert ERDOĞAN

ARKAİK, KLASİK VE HELLENİSTİK DÖNEM LYKİA BÖLGESİ DUVARLARI

Danışman

Prof. Dr. Mustafa BULBA

Arkeoloji Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2023

T.C.

Akdeniz Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Halil Mert Erdoğan'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Arkeoloji Anabilim Dalı Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Doç Dr. Mustafa Koçak	(İmza)
Üye (Danışman)	: Prof. Dr. Mustafa Bulba	(İmza)
Üye	: Prof. Dr. İsa Kizgut	(İmza)
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Hülya Kökmen Seyirci	(İmza)
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Feyzullah Şahin	(İmza)

Tez Başlığı: Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönem Lykia Bölgesi Duvarları

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 30/12/2022

Mezuniyet Tarihi :
19/01/2023

AKADEMİK BEYAN

Doktora Tezi olarak sunduğum “Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönem Lykia Bölgesi Duvarları” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımca yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

Halil Mert Erdoğan

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

17 / 1 / 2023

TEZ ÇALIŞMASI ORİJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Halil Mert ERDOĞAN
Öğrenci Numarası	
Anabilim Dalı	Arkeoloji
Programı	Arkeoloji
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Mustafa BULBA
Doktora Tez Başlığı	Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönem Lykia Bölgesi Duvarları
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	1994014782
Rapor Tarihi	17-Oca-2023 10:37
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: % 3 Alıntılar dahil: % 4

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 236 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır.
Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:
(x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise:
Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım.
( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise:
Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

Prof. Dr. Mustafa Bulba

İmza

İ Ç İ N D E K İ L E R

TABLOLAR LİSTESİ ..... **vi**

GRAFİK LİSTESİ ..... **vii**

ÖZET ..... **viii**

SUMMARY ..... **ix**

TEŞEKKÜR ..... **x**

ÖNSÖZ ..... **xii**

BİRİNCİ BÖLÜM

DUVAR ÖRGÜSÜNDE YAPIM ÖZELLİKLERİ

1.1 Tek Cidarlı Duvarlar 2

1.2. Çift Cidarlı Duvarlar 2

1.3. Anathyrosis 4

1.4. Bağlantı Elemanları 5

1.5. Duvar Örgüsünde Dengenin Sağlanması 7

1.5.1. Yerleştirme Hatları ve İşçilik Şeritleri 7

1.5.2. Köşe Şeridi 8

İKİNCİ BÖLÜM

DUVAR GRUPLANDIRMALARI

2.1. Kullanılan Blok Tipi Bağlamında Ana Gruplar 11

2.1.1. Rektogonal Bloklar 12

2.1.1.1. İsodom 14

2.1.1.2. Pseudo-İsodom 16

2.1.1.3. Atkılı – Çözgülü 18

2.1.2. Trapezoidal Bloklar 20

2.1.2.1. İsodom 23

2.1.2.2. Pseudo-İsodom 24

2.1.3. Polygonal Bloklar 25

2.1.3.1. Sıralı Polygonal 29

2.1.3.2. Düzensiz Polygonal 30

2.1.3.3. Nizamlı Polygonal 30

2.2. Düzenleri Oluşturan İşçilikler Bağlamında Alt Gruplar 31
2.2.1. Yüzey İşçiliği 32
2.2.1.1. Bosajlı Yüzey 32
2.2.1.1.1. Rustik Bosaj 33
2.2.1.1.2. Dışbükey Bosaj 34
2.2.1.1.3. Çerçeveli Bosaj 35
2.2.1.1.4. Rayba Çerçeveli Bosaj 36
2.2.1.2. Kaba – İşçiliksiz Yüzey 38
2.2.1.3. Düz Yüzey 38
2.2.1.3.1. Pürüzlü 39
2.2.1.3.2. Çerçeveli 40
2.2.2. Kenar İşçiliği 41
2.2.2.1. Kenar Bantlı 42
2.2.2.2. Pahlı (İç Bükey Eğri) 43
2.2.2.3. Gönyeli 44
2.2.2.4. Lesbos (Çizgisel Eğri) 44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LYKIA BÖLGESİNDEKİ DUVAR ÖRNEKLERİ

3.1. Antiphellos 47
3.1.1. Bouleuterion 47
3.1.2. Antiphellos Tiyatrosu Analemmata 49
3.2. Apollonia 51
3.2.1. Apollonia Mezar Yapısı 51
3.2.1.1. Apollonia Mezar Yapısı Kuzeydoğu Duvar 52
3.2.1.2. Apollonia Mezar Yapısı Kuzeybatı Duvar 53
3.3. Araxa 54
3.3.1. Araxa Kimliksiz Yapı 54
3.4. Idebessos 57
3.4.1. Idebessos Sur Kalıntıları 58
3.4.2. Idebessos Set Duvarı 59
3.5. Ksanthos 61
3.5.1. Ksanthos Güneydoğu Sektör 61

3.5.1.1. Ksanthos Güneydoğu Sektör Doğu Duvar 62
3.5.1.2. Ksanthos Güneydoğu Sektör Doğu Duvar Kuzey Eklentisi 63
3.5.1.3. Ksanthos Güneydoğu Sektör Anıtsal Yapı 64
3.5.2. Ksanthos Lykia Yapısı 65
3.5.2.1 Ksanthos Lykia Yapısı Doğu Duvar 65
3.5.2.2 Ksanthos Lykia Yapısı Batı Duvar 66
3.5.3. Ksanthos Lykia Akropolis Suru 67
3.5.3.1. Ksanthos Lykia Akropolü Güney Sur 68
3.5.3.2. Ksanthos Lykia Akropolü Doğu Sur 69
3.5.3.3. Ksanthos Lykia Akropolü Hellenistik Eklenti 70
3.5.4. Ksanthos Kentin Güney Kapısına Ait Kule 72
3.6. Kyaneai 74
3.6.1. Kyaneai Tiyatrosu: Batı - Doğu Analemma 74
3.7. Oinoanda 77
3.7.1. Oinoanda Hellenistik Sur 78
3.7.1.1. Oinoanda Hellenistik Sur Polygonal Aks 79
3.7.1.2. Oinoanda Hellenistik Sur Rektogonal Aks 80
3.7.1.2. Oinoanda Batı Kule 81
3.8. Pinara 84
3.8.1. Pinara Meydan Yapısı 85
3.8.2. Pinara Doğu Yamaç – Set Duvarı 86
3.8.3 Pinara Tiyatrosu Analemma Duvarı 88
3.8.4. Pinara Doğu Duvar 89
3.9. Pydnai 91
3.9.1. Pydnai Kalesi 91
3.10. Trysa 94
3.10.1. Heroon 95
3.10.2. Set Duvarı 97
3.11. Kitanaura 99
3.11.1. Kitanaura Hellenistik Kule 100
3.11.2. Kitanaura Bouleuterion'u (?) 102
3.11.3. Kitanaura Akropolü – Polygonal Örgüye Sahip Kamu Yapısı 103

3.12. Rhodiapolis 105
3.12.1. Kenotaph 106
3.12.2. Rhodiapolis Tiyatrosu – Cavea Çevre Duvarı 107
3.13. Beycik (Fırıncık Mevkii) 109
3.13.1. Beycik – D-3 Yapısı 109
3.14. Avşar Tepesi (Zagaba) 112
3.14.1. Avşar Tepesi (Zagaba) – Hanedan Mezarı 112
3.15. Kastabara 115
3.15.1. Kastabara – Kule 115
3.16. Balboura 117
3.16.1. Balboura Yukarı Tiyatro – Sahne Binası Destek Duvarı 117
3.17. Patara 120
3.17.1. Patara Doğucasarı – Tahkimat Yapıları 121
3.17.1.1. O1 Bastion'u 122
3.17.1.2. Surun Güneydoğu Köşesi 123
3.17.2. Tepecik Akropolü – Kuzey Duvar 125
3.17.3. Patara Kuzey Sur Duvarı 127
3.17.4. Patara Delikkemer – Ters Sifon 127
3.18. Arneai 130
3.18.1. Arneai – Kule 130
3.19. Mnara (Marmara) 132
3.19.1. Mnara – Meclis Binası 132
3.20. Palamut Köyü – Uzun Sur 134
3.20.1. Uzun Sur 134
3.21. Oninda – Büyük Avşar 136
3.21.1. Oninda – Büyük Avşar Batı Kule 136
3.22. Kadyanda 138
3.22.1. Kadyanda – Kuzeydoğu Sur 138

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

4.1. Yapısal Özellikler 140
4.1.1. Tek Cidarlı Duvarlar 140

4.1.2. Çift Cidarlı Duvarlar 142
4.1.3. Yerleştirme Hatları 145
4.1.5. Köşe Şeridi 147
4.2. Blok Tipi 150
4.2.1. Rektogonal 150
4.2.2. Trapezoidal 156
4.2.3. Polygonal 160
4.3. İşçilikler 170
4.3.1. Yüzey İşçiliği 170
4.3.2. Kenar İşçiliği 181
SONUÇ 186
KAYNAKÇA 194
LEVHALAR 220

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 4.2.1. 1. Lykia Bölgesi'ndeki Rektogonal Örgüler 153
Tablo 4.2.2. 1. Lykia Bölgesi'ndeki Trapezoidal Örgüler 158
Tablo 4.2.3. 1. Lykia Bölgesi'ndeki Polygonal Örgüler 164
Tablo 4.3.1. 1. Lykia Bölgesi'nde Karşılaşılan Bosajlı İşçilikler 172
Tablo 4.3.1. 2. Lykia Bölgesi'nde Karşılaşılan Düz Yüzeyli İşçilikler 177
Tablo 4.3.1. 3. Lykia Bölgesi'nde Karşılaşılan Pürüzlü Düz Yüzey İşçilikler 180
Tablo 5. 1. Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönem Lykia Bölgesi Duvar Gruplandırması 188

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 4.3.1. 1. Bosajlı İşçiliklerin Dönemlere Göre Dağılımı 175
Grafik 4.3.1. 2. Bosaj Türlerinin Örgü Türlerine Göre Dağılımı 176
Grafik 4.3.1. 3. Düz Yüzeyli İşçiliğin Dönemler İçindeki Dağılımı 179
Grafik 4.3.2. 1. Pahlı (İçbükey Eğri) İşçiliğinin Dönemlere Göre Dağılımı 183
Grafik 4.3.2. 2. Pahlı (İçbükey Eğri) İşçiliğinin Örgü Stillerine Göre Dağılımı 184
Grafik 4.3.2. 3. Lesbos (Çizgisel Eğri) İşçiliğinin Dönemler ve Örgü Stillerine Göre Dağılımı 185
Grafik 4.3.2. 4. Lykia Bölgesi'nde Kenar İşçiliklerinin Dönemlere Göre Dağılımı 185

ÖZET

Bu çalışmada Lykia Bölgesi'nde, Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönem'de karşılaşılan bazı duvar örnekleri ele alınmıştır. Genel amaç çeşitli arkeolojik materyallerle tarihlendirilen yapılara ait duvarların, duvar örgü stillerini karşılaştırmaktır. Arkaik Dönem sonrası, özellikle Klasik Dönem'de Pers Egemenliği'nin Lykia'daki yönetsel yapıyı organize etmesi ile birlikte, Klasik Dönem'de Lykia Bölgesi'ndeki imar faaliyetleri artmıştır. Dolayısıyla Klasik Dönem ile birlikte bu bölgedeki yapılarda yeni duvar örgü teknikleri ile karşılaşılmaya başlanmıştır. Duvar örgüsünde kullanılan, örgü teknikleri (Polygonal örgü, Trapezoidal örgü, Rektogonal örgü vs) ile blokların kenar ve yüzey işçiliklerinde detaylar, duvarların tarihlendirilebilmesi yönünde bizlere fikir vermektedir. Çalışmada 22 kent / yerleşim yerine ait 48 duvar yapısı ele alınmıştır ve bu duvarlar; yapım teknikleri, örgü biçimleri ile özellikle bloklarda izlenen yüzey – kenar işçilikleri bağlamında irdelenmiştir. Ortaya çıkan farklı sonuçlar, Lykia Bölgesi özelinde bir duvar gruplandırması yapılabilmesini sağlamıştır.

Elde edilen tüm bu veriler neticesinde Arkaik Dönem, Klasik Dönem ve Hellenistik Dönem'deki Lykia Bölgesi duvarcılığına dair sonuçlara ulaşılmış, Lykia Bölgesi'nin özellikle duvar işçiliği bağlamında dış bölgelerden etkilenip etkilenmediği tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Polygonal Örgü, Trapezoidal Örgü, Rektogonal Örgü, Lykia Bölgesi, Duvar Örgüsü

SUMMARY

ARCHAIC, CLASSIC AND HELLENISTIC PERIOD LYKIA REGION WALLS

In this study, some wall samples that encountered in the Classical Period in the Lycian Region are discussed. The general aim is to compare the masonry styles of the walls of the buildings dated by various archaeological materials. With the Persian Sovereignty organizing the administrative structure in Lycia, reconstruction activities increased in the Lycia Region in the Classical Period. Therefore, with the Classical Period, we begin to see new masonry techniques in the buildings in this region. The masonry techniques (Polygonal, Trapezoidal, Rectogonal masonry etc.) used in the masonry and the details in the edge and surface craftsmanship of the blocks give us an idea for the dating of the walls. In this study, although not all the wall samples encountered in the Lycian Region are discussed, the examples showing general differences and giving clear dates are included.

In the study, 48 wall structures belonging to 22 settlements were discussed. The different results that emerged enabled a wall grouping specific to the Lycian Region. It has been discussed whether the Lycian Region was affected by the outer regions, especially in the context of masonry. As a result of all these data obtained, conclusions about the Lycian Region masonry in the Archaic, Classical and Hellenistic Periods were reached.

Keywords: Polygonal Masonry, Trapezoidal Masonry, Rectogonal Masonry, Lycian Region, Masonry

TEŞEKKÜR

Beni bu zorlu çalışma alanına yüksek lisans ve doktora çalışmalarımda teşvik eden rahmetli Prof. Dr. Burhan Varkıvanç hocamın eşsiz hatırasına...

Rahmetli hocam Prof. Dr. Burhan Varkıvanç, Ksanthos Antik Kenti'ndeki akşamüzeri yürüyüşlerimizde, olası yüksek lisans çalışma konularımla alakalı sohbet ederken, duvar örgülerine dair, "*Daha önce çok çalışılmamış, literatür kısıtlı ama benim de merak ettiğim, zor ve zevkli bir konu*" demişti. Ksanthos Antik Kenti'ndeki polygonal örgü çeşitliliği ile alakalı ilk akademik çalışmamı gerçekleştirmemin arkasında bu sözler yatıyordu. Yüksek lisans çalışmamda muvaffak olduktan sonra, yine Prof. Dr. Burhan Varkıvanç hocam ve danışmanım Prof. Dr. Mustafa Bulba ile duvar örgülerine dair Lykia Bölgesi'ndeki genel durumla alakalı bir doktora çalışması üzerine tartışmaya başladık. Spesifik olarak Grek duvarcılığına dair literatür bile bir iki temel kaynağı geçmemekteyken, Lykia Bölgesi'ndeki duvarcılık ile alakalı çalışmalar da genellikle yapı türlerine dair kapsamlı incelemelerde yer alan birkaç alt başlıkla sınırlıydı. Sonuç olarak bu bâkir konu üzerine çalışmaya karar verdik. Nasıl danışmanım Prof. Dr. Mustafa Bulba "doktora babam" ise rahmetli hocam Prof. Dr. Buhan Varkıvanç da "uzmanlık babam"dır.

Öncelikle beni bu çalışma alanına sevk eden, her zaman yanımda olan, hastalığı iyiden iyiye ilerlemişken bile telefonla arayıp çalışmam hakkında benimle konuşan ve öğretmekten asla vazgeçmeyen Burhan Varkıvanç hocama, bana bir uzmanlık alanı verdiği için çok teşekkür ediyorum. Umarım hocama layık bir öğrenci olmuşumdur ve ona layık bir doktora çalışması hazırlamışımdır. Çalışmayı onsuz bitirirken sırtımda hep ona layık olmanın yükünü taşıdım; gururluyum.

Aynı şekilde senelerdir bana destek olan, sadece doktora çalışmam değil, yaşadığım tüm sıkıntılarımla alakalı dertleştiğim danışmanım Prof. Dr. Mustafa Bulba hocama da sonsuz şükranlarımı sunuyorum. Onun yapıcı eleştirileri de bana yol gösterdi.

Doktora çalışmama dair proje desteği aldığım, lisans eğitimimden bu yana varlığıyla çalışmalarımı, eğitimimi borçlu olduğum AKMED'e, kurumun tüm çalışanlarına ve direktör Prof. Dr. Oğuz Tekin'e teşekkür ederim.

Sadece doktora çalışmamda yaşadığım stresli, sıkıntılı günlerde değil; her zaman, her sıkıntımda yanımda olan sevgili eşim Özlem Erdoğan, senin desteğin olmasaydı bu çalışmanın bitmesi mümkün değildi. Aynı şekilde, tez çalışmam sürerken hayatımıza giren güzel oğlum Genco Sanat Erdoğan, yeni doğduğunda geceleri ağlayarak beni uyandırıp,

uyanmışken çalışayım dememe vesile oldun; sen de bu tez çalışmasının gizli kahramanlarındansın oğlum.

Bana arazi çalışmalarımda yardımcı olan kıymetli arkadaşlarım Erdinç Yeşilyurt ve Öğr. Gör. Arda Akduman; beraber hayata ve akademik dertlere göğüs gerdiğim arkadaşım Dr. Aytaç Dönmez'e; yaşadığım her maddi/manevi sıkıntıda yanımda olup beni hayatta tutan kıymetli ablam Gülçin Yılmazer ve kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Kutlu Akalın'a hususi olarak teşekkür ederim.

Yüksek lisans tezimi, genç yaşta kaybettiğim babama adamıştım. Doktora çalışmama başladığımda, bu çalışmayı da annem için bitireceğim demiştim. Babam göremedi, en azından o görür'dü, dileğim... Fakat maalesef, oğlumu yeni kucağıma almışken, doktora çalışmam devam ederken canım annemi de bir trafik kazası sonucu kaybettim. Babam göremedi, annem de göremeyecek...

Canım annem, rahmetli Gülümser Erdoğan, bu çalışmayı senin kıymetli hatırana ithaf ediyorum.

ÖNSÖZ

(...) The art of the Lycian stone mason is still a neglected topic (...)" Kjeldsen - Zahle 1976, 43.

Yapıları var eden en önemli elemanlardan duvarın, tekil olarak ele alındığı çalışmalar, özellikle arkeolojik literatürde oldukça kısıtlıdır. Bu çalışmalardan ilki 1941 yılında R. L. Scranton'un Harvard University Press.'ten yayınlanan "Greek Walls" isimli eseridir. R. L. Scranton, arkeolojik materyal olarak çeşitli yapıların/eserlerin tarihlendirilebildiği gibi duvarın tarihlendirilmesinin mümkün olup olmadığını tartıştığı eserinde, duvar çalışmalarındaki en temel çalışma prensibi olan duvar gruplandırmalarını da ilk olarak ortaya koyan biliminsanıdır.

Duvarın tarihlendirilebilmesi, birçok parametreye göre değişiklik gösterebilir. Fakat öncelikle bir duvarı tarihlendirebilmek için, duvarların göstermiş olduğu örgü, işçilik, estetik özelliklerine göre sınıflandırılması gereklidir. Dolayısıyla bölgelere göre ya da dönemlere göre farklılık gösteren, bazı dönem ya da bölgelere has olan çeşitli duvarların tespiti, bu sınıflandırmayla belirlenmektedir. Fakat, arkeolojik araştırmalarda tekil olarak duvarın ele alındığı örneklerin azlığı, uzun süre bu konuyla alakalı çalışma yapılmamış olması ve bölgesel farklılıkların gözetilmememiş olması bugüne kadar yapılan duvar gruplandırmalarında da çeşitli hataların ya da tartışmalı sınıflandırlamaların gerçekleşmiş olmasına sebep olmuştur.

R. L. Scranton'un ve sonrasında da tekil olarak duvar çalışamalarıyla alakalı eserler üreten araştırmacıların, ilk adım olarak sundukları duvar gruplandırmaları unutulmamalıdır ki öncelikle bölgesel farklılıklar taşır. Duvarın, salt yapıdan ya da salt plastik bir eserden farklı, bu iki unsura ait çeşitli özellikleri de taşımasıdır. Şüphesiz belirli bir bölgede, taş malzeme olarak granit fazlaysa, bu malzemeye göre duvarlar organize edilmek zorundadır. Bu gibi parametrelere topografya, urbanizasyon, malzeme bilgisi gibi birçok ek yapılabilir. Fakat bu gibi teknik konulara, aynı plastik eserlerde olduğu gibi estetik kaygılar, dönem modası, usta farklılığı gibi konular da dahil olmalıdır.

Duvarları oluşturan örgü tipleri hem estetik hem de teknik özellikler sunar; benzer şekilde duvarın özellikle bloklardaki yüzey ve kenar işçiliklerindeki çok sayıda farklılık da teknik ve estetik üslupları takip edebilmemize yardımcı faktörlerdir.

Lykia Bölgesi'ndeki taş duvarlardaki çeşitlilik, özellikle polygonal örgüler gibi bazı spesifik örgü tiplerinin gelenekselleşmiş sürekliliği ve diğer bölgelere göre yüzey – kenar

işçiliklerindeki temel yaklaşım değişkenliği, Kjeldsen ve Zahle'nin de deyimiyle şaşırtıcı derecede farklılık göstermekte ve detaylı bir incelemeye ihtiyaç duymaktadır.

Bu çalışmada, özellikle daha önce arkeolojik kazı çalışmaları ya da çeşitli araştırmalar ile belirli bir dönem/tarih aralığına oturtulan yapılara ait farklı duvar işçilikleri örnek olarak ele alınmıştır. Her kent ya da yerleşim yerine ait alt başlıkta, öncelikle kent / yerleşim yeriyle alakalı bugüne kadar yapılmış araştırmalar refere edilmiştir. Kent / yerleşim yerinin tarihçesi ve özellikle politik olarak nasıl bir noktada durduğu, kent içindeki imar politikaları açısından önemli fikirler sunmaktadır. Bu alanlara ait duvarlar ise, çalışmanın ana eksenini oluşturmaktadır. Duvarlardaki hem yapım teknikleri hem de yüzey – kenar işçiliklerindeki farklılıklar detaylı olarak irdelenerek, duvarların hangi tipolojiye girdiği anlaşılmaya çalışılmıştır.

Genel olarak Lykia Bölgesi'nde yer alan 22 kent / yerleşim yeri ve buralara ait 48 duvar parçası incelenmiştir. Çalışmaya, daha önce Demre Yaylaları'ndaki örnekler gibi, spesifik çalışmaların yapıldığı ve birbirini tekrar eden duvarlar dahil edilmemiştir. Bu araştırmaların ışığında elde edilen bilgiler refere edilerek, bu örneklerle aynı kategoride yer alan ve tekil olarak ele alınan bazı örnekler bu şekilde desteklenmeye çalışılmıştır.

Lykia Bölgesi'nde incelenen duvar örnekleri ışığında oluşturulan gruplandırma çalışması iki ana kola ayrılmaktadır. Duvardaki Örgü Tipleri ve Duvardaki İşçilikler. Bu sınıflandırmalara ait her başlık, kendi bölümünde detaylı olarak ele alınmıştır.

Çalışmada, Lykia Bölgesi'nde, özellikle duvar işçiliklerinde dış kültürlere ait etkileşimlerin var olup olmadığı ya da varsa ne zaman başladığı; Lykia Bölgesi'ne ait duvar örgü tiplerinin mevcudiyeti, duvar işçiliklerindeki farklılıkların gelenekselleşerek Roma İmparatorluk Dönemi'ne kadar kullanılagelmesi gibi birçok konuya dair sonuçlara ulaşılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DUVAR ÖRGÜSÜNDE YAPIM ÖZELLİKLERİ

1.1 Tek Cidarlı Duvarlar

En erken dönemlerde dahi karşılaşmanın mümkün olduğu, iptidai yapılarda bile taş örgü duvar tekniklerinin kullanılmaya başlanmasıyla karşılaşılabilen tek cidarlı duvarlar, yapım teknikleri bağlamında nitelikli yapılarda pek karşılaşılmayan bir tekniktir (Lev. 1, A – Lev. 8, A). Özellikle geç dönem düzenlemelerinde karşımıza çıkan tek cidarlı duvarlar, duvar örgüsünden sonra oluşturulmaya çalışılan cephe düzenlemelerinin niteliksiz olması ile özellikle estetik kaygıdan uzak örnekler sunar[1]. Örgü tekniğinde atkıyla karşılaşılmayan örneklerden olan tek cidarlı duvarlar, erken dönem örneklerinde taşıyıcı yükü genellikle üzerinde taşıdığı kerpiçten duvar yükseltileri ya da alçak yükseltiye sahip duvarlar neticesinde sağlayabilmektedirler. Logaden duvar örgüleri[2] ise tek cidara sahip fakat, genellikle derzlerin öpüşmemesinden kaynaklı, irili ufaklı taşlarla derz aralarının doldurulmak zorunda kaldığı örnekler sunar. Bu açıdan logaden ve tek cidarlı duvarlar hem benzer yapım teknikleri sunar hem de farklı.

1.2. Çift Cidarlı Duvarlar

Bu tip duvarlarda, birbirine horizontal paralellik gösteren iki duvar ve bu iki duvar arasında oluşan boşluktan bahsedilmesi gerekmektedir. Bu yüzden çift cidarlı duvarlar, cidar arasında oluşan alana atıfla, "boşluklu duvar" olarak da adlandırılmaktadır[3] (Lev. 1, B – Lev. 26, A). Duvar inşaasında tercih edilen bu duvarda asıl amaç tek cidarlı duvardan daha sağlam bir statiğin yakalanabilmesi olsa da arasında boşluk olan iki birbirinden ayrık paralel duvarı da birbirine bağlama zorunluluğu aynı şekilde doğmuştur. İlk çağlardan beri karşılaşılan en

---

[1] Bu tip estetikten kaygılardan uzak, sadece yapının bir cephesini kapatmak amacıyla yaratılmış tek cidarlı duvarlara geç dönem düzenlemelerde rastlamak oldukça mümkündür, fakat aynı şekilde tek cidara sahip erken dönem örnekler tam tersi bir etki yaratmaktadır. Özellikle polygonal duvar örgüsünün aralıksız kullanımını görebildiğimiz Ksanthos Antik Kenti'nde yer alan Güneydoğu Sektör ve Lykia Akrpolisi'nde yer alan orthostat örnekleri, tek cidara sahip olmasına rağmen, nitelikli yapım tekniklerine sahip duvar örneklerinden sayılabilir. Güneydoğu Sektör için bk.: Erdoğan, 2017: 49 - 53; Orthostat için bk.: Metzger, 1963: Lev. 18/4. Bu örneklere rağmen yine aynı kentte yer alan Lykia Akropolisi Konutları, benzer nitelikten uzak erken dönem örneklerdendir; detaylı bilgi için bk.: Erdoğan, 2017: 46 – 47; Courtils, 2003: 71 – 73.

[2] Moloz benzeri, kenar / yüzey işçiliği ile karşılaşılmayan kaba taşlardan örülü duvarlara "Logaden" denilmektedir; genelde taşların derzleri birbiriyle öpüşmez ve kaba, dağınık bir görünüm sunar. Detaylı bilgi için bk.: Akarca, 1987: 113.

[3] Tayla, 2007b: 578.

temel bağlayıcı elemanlar, organik malzemelerden oluşmaktadır[4]; fakat organik malzemelerin zaman içersinde etkisini kaybettiği ve birbirine paralel iki duvarı bağlamak şöyle dursun, aşınıp dağılmalar neticesinde duvarların yıkılma olasılığını arttırmıştır[5]. Bu olumsuz etkiyi ortadan kaldırmak ve özellikle savunma mimarisinde daha sağlam duvarlar elde edebilmek amacıyla iki paralel duvarı, birbirine bağlayan "atkı"[6] sistemi keşfedilmiştir. Neticede atkının duvar örgüsünde kullanılmaya başlanmasıyla birlikte, birbirine paralel duvarlara "çözgü", bu iki paralel duvarı birbirine bağlamak amacıyla örgü içinde ters açıyla yerleştirilen duvar elemanlarına "atkı" denilnemeye başlanmıştır; artık çift cidarlı duvarlar için atkı, çözgü, boşluk ve bazen harçtan bahsedebileceğimiz elemanlar ortaya çıkmıştır. Atkılar, surlar gibi ortalama duvar kalınlıklarından daha fazla kalınlığa sahip örgülerin haricinde, ortalama duvar kalınlığına sahip duvarlarda, her iki birbirine paralel çözgü duvarının cephesinde de gözlemlenebilirdir. Böylece bir dişli gibi, iki çözgü duvarı birbirine bağlayan atkı, birbirinden kopuk olmasına rağmen bütün örgü elemanlarını birleştirerek, yekpare bir duvar örgüsü inşaa edilebilmesini mümkün kılmıştır. Bu duvar örgüsüne Vitruvius, εμπλεκτον[7] demektedir. Kabaca örmek anlamına gelen emplekton ise Vitruvius ve Akarca tarafından, dış yüzeye ait duvarlar örülürken, duvarın içine belirli aralıklarla atkı bloklarının atılması ve çözgü – atkı arasında kalan boşlukların doldurulması neticesinde duvarlar, şeklinde tanımlanmıştır; dolgulu duvar da dolgulu duvarın atkı bloklarıyla oluşturulan duvarlar da bu tanım içine girebilmektedir[8]. Bu tip atkılar için, "düz atkılı" tanımı yapılmakla beraber, geleneksel mimariler bağlamında da birçok farklı atkı türünden bahsedebilmek mümkündür[9]; fakat antik dönem duvar mimarisi içerisinde düz atkılı olarak da tanımlanan ve Vitruvius'un bahsettiği sistem kullanılmaktadır. Atkılı – Çözgülü bu duvar sisteminde, h: Yükseklik; b: Genişlik; a: Boy olduğunun kabulüyle, kabaca şöyle bir formülden bahsedebilmek mümkündür: Çözgü Bloklar İçin: h<b<a; Atkı Bloklar İçin: h<a<b[10]. Bu formülden de anlaşılacağı üzere duvar örgüsü içerisinde atkı blokları çözgü bloklarından daha ensiz olacağı için, ilk bakışta fark

---

[4] Vitruvius II: IV, 1; Vitruvius II: V, 1; Tayla, 2007a: 150.

[5] Vitruvius II: VIII, 2 – 4; Tomlinson, 1961: 139.

[6] "(…) boşluğun bir ucundan diğer ucuna yataya paralel koyulan yapı elemanına atkı denir." Detaylı bilgi için bk.: Alioğlu, 1991: 49.

[7] Emplekton'a dair detaylı bilgi için bk.: Vitruvius II: VIII, 7; Vitruvius'un aktardığı emplekton kavramına dair bir eleştiri için bk.: Tomlinson, 1961: 133 – 140.

[8] Akarca, 1987: 112; Vitruvius II: VIII, 7.

[9] Düz Atkılı Mimari için ve Kagir Atkı, Doğru Kilitli Düz Atkı, Bindirme Kilitli Düz Atkı, Aşırma Kilitli Düz Atkı, Merdiven Kilitli Düz Atkı ve Diş Kilitli Düz Atkı gibi geleneksel mimari bağlamında karşılaşılan atkı türlerine dair detaylı bilgi için bk.: Alioğlu, 1991: 49 – 63.

[10] Özdemir, 2003: 30.

edilebilmesi mümkündür. Bu sebeple, cephesel bakışımda bir farklılık yansıttığı için atkı – çözgünün kullanımı belirli nizamlara oturtularak, iki çözgü arası bir atkı blok gibi, duvar örgüsünde estetik bir ritmin kazandırılmasında da öne çıkan bir teknik olmuştur.

Atkılı çözgülü duvar tekniğinden başka, çift cidarlı duvarlarda karşılaşılan ve aynı atkılı çözgülü duvarların örülmesindeki sisteme benzeyen, sadece atkı bloğu değil, bağ sırası ile birbirine paralel duvarların bağlandığı bağ sıralı – çözgülü örgü de karşılaşılan bir diğer tekniktir[11]. Bu teknik, geleneksel ve geç antik dönemdeki duvar inşaalarında, moloz duvar uzantısına, yatay konumlandırılan hatıl mantığını yansıtır. Genelde ilk bakışımda bağ sıralı blokların alçak, çözgü bloklarının ise yüksek sıralar oluşturması ile fark edilen örgü tekniğinde, bağ sıraların duvar örgüsündeki işlevi bağlamında atkı bloklarından hiçbir farkı yoktur. Kabaca yaklaşık olarak formülize etmek gerekirse, h: Yükseklik; b: Genişlik; a: Boy olduğunun kabulüyle: Bağ Sıralarındaki Bloklar: h<a<b; Çözgü Bloklar: b<h<a'dır.

Bazen bağ sıralı – çözgülü teknikte, atkı bloklarıyla da karşılaşılabilir; bu tenikle inşa edilen duvar tekniğine karma örgü denilmektedir[12].

Özetle çift cidarlı duvarlarda karşılaşılan üç tip örgü tekniği söz konusudur. Bu tekniklerin karşımıza çıkması, duvarın hangi işlevle hangi yapı gruplarında kullanıldığıyla direkt alakalıdır. Örneğin surlarda atkı bloğunun iki cephede de yer alabilmesi ve direkt iki duvarı bağlayabilmesi pek mümkün değildir, böyle durumlarda karma örgü ve iki duvar arası boşlukların dolgu ile sağlamlaştırması gerekebilir. Ayrıca atkı, çözgü ve bağlı sıra bloklarının boyutları ise işte bu söz konusu dolguların basıncını dengelemek için değişiklik gösterebilir.

1.3. Anathyrosis

Tüm inşa faliyetlerinde olduğu gibi duvar örgüsünde de maliyet ve zaman en önemli problemlerin başında gelmektedir (Lev. 2, A). Kullanılan malzeme hariç; malzemenin getirtilmesi, inşa sürecinde çalışan işçiler direkt olarak zamanla doğru orantılıdır ve ne kadar pratik bir çalışma/yapım tekniği ortaya konarsa, ekonomik olarak da avantaj sağlanacaktır[13].

---

[11] Saner, 1995a: 24.

[12] Atkılı – Çözgülü Örgü, Bağ Sıralı – Çözgülü Örgü ve Karma Örgü ile ilgili detaylı bilgiler ve özellikle duvar çalışmalarındaki atkı, çözgü, karma terminolojisinin literatürlerde nasıl değiştiğine dair detaylı bilgi ve kaynak için bk.: Saner, 1995a: 23 – 24.

[13] Zaman – maliyet problemi oldukça tartışmalıdır. Örneğin duvar örgüsünde, polygonal örgünün tercih sebebi, duvar mimarisiyle alakalı araştırma yapanların temel problemlerinden birisidir. Zaman – maliyet süreçleri, bu tip tartışmaların temelini oluşturur. Ortak bir görüş sağlanamasa da polygonal örgü ile alakalı büyük emek ve masraf gerektirdiğine dair görüşler söz konusudur, bu görüşlere dair detaylı bilgi için bk. Akarca, 1987: 113; Fırat, 2015: 7; Durukan, 2004: 51; Bu görüşlere rağmen, bu durumun aksini söyleyen, zamandan ve maliyetten tasarruf sağladığına dair görüşlerle de karşılaşılmaktadır, bu görüşe dair detaylı bilgi için bk.: Lawrence, 1979: 235.

Anathyrosis uygulaması da öncelikle zamandan, doğru orantıda da maliyetten tasarrufu sağlamaktadır. Bilindiği üzere duvar örgüsüde sağlamlığı sağlayabilmek için, yukarıdaki alt başlıklarda da değinilen birçok nokta gibi farklı çözümler üretilmeye çalışıldıysa da, herhangi bir duvarın ayakta/sağlam kalabilmesi için en temel prensip, duvar örgüsünde kullanılan blokların birbiriyle öpüşmesidir. Birbirinin ağırlığıyla, kayma yapmaksızın birbirini taşıyacak bloklar için, karşılıklı gelen yüzeylerin perdahlanması gereklidir. Fakat bu uygulamanın zaman – masraf bağlamındaki olumsuz etkisi, aynı etkiyi yaratacak ve duvar örgüsünde sağlamlığı getireceği gibi zamandan ve masraftan da tasarrufu sağlayacak anathyrosis uygulamasını zorunlu kılmıştır. Mısır kökenli bir uygulama olduğu[14] ve onlardan Mykenlere sirayet ettiği düşünülen[15] anathyrosis'te temel amaç, blokların taşıyıcı yüzeyinde perdahlanması gereken alanı daraltmak ve merkezde kalan anathyrose alanını rustik bir şekilde ve derzlerden bir – iki mm daha içte kalacak/alçak vaziyette işlenmesidir. Bu sayede sağlam bir derz teması sağlamakla beraber, hem bloklar birbiriyle sağlam bir bütün oluşturabilmiş, hem de blok merkezinde yer alan bölümün perdahlanmasıyla uğraşılmayarak zaman ve masraftan tasarruf sağlanmıştır. Genellikle üstüste oturması gereken sütun tamburlarında karşılaşılan bir uygulama olduğu kadar, duvar örgüsünde de sık bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Blokların yan yüzeylerinde ve boşta kalması gereken yüzeylerinde, farklılık göstermekte birlikte, belirli bir genişlikte şerit bantlar perdahlanmaktadır[16]. Merkezde kalan alanların da alçak tıraşlanması neticesinde, perdahlanması ve öpüşmesi gereken alan daralmış, fakat yine de taşıyıcılık bağlamında bir kayıp yaşanmamıştır.

1.4. Bağlantı Elemanları

Anathyrosis haricinde, duvar örgüsünde kullanılan blokları bir arada tutabilmek belki daha da önemlisi, olası zemin hareketliliğinde (deprem vs.) blokların kayma yapmasını engellemek için duvar örgüsünde planlanıp uygulanan en önemli unsurlar, bağlantı elemanlarıdır. Harç vs. gibi bağlayıcı elemanların haricinde, bağlantı elemanlarını duvar bloklarında in-sutu halde veya blok üzerinde gerçekleştirilmiş oygu işlemleri neticesinde gözlemleyebilmek daha mümkündür (Lev. 51, A).

Bağlantı elemanları dikey ve yatay eksenli kullanılmak üzere farklılık gösterir. Dikey eksende blok bağlamak için, sütun tamburlarında da sık sık karşılaşılan, zıvanalar

---

[14] Arnold, 1999: 123.

[15] Megalitik inşaatin en temel taşıyıcı unsuru anathyrosis'in kökeni ile ilgili bk.: Lawrence, 1996: 167.

[16] "Genelde 7 -10 cm'lik bir yüzeyin perdahlandığı örneklerden sonra, bunun Hellenistik dönemde 11 ; en çok 20 cm' e çıktığını görüyoruz." Detaylı bilgi için bk.: Bingöl, 2004: 56.

kullanılmaktaydı. En erken örnekleriyle Troia, Mısır ve Hitit – Boğazkale'de karşılaşılan zıvanalar, ahşap, demir, ya da bronzdan yapılabilmekteydi. Genel olarak kurşunun vs. akıtılma yöntemine göre incelenen zıvanalarda, dikey kanallı ve yatay kanallı olmak üzere iki ana grup ile karşılaşılmaktadır. Bu kanalların bittiği noktalarda "V" kesitli zıvana yuvaları bulunmaktadır ve üstüste binmiş iki bloğu özetle bu yuvadaki materyal tutmaktadır[17]. Bunlara ek olarak akıtma kanalları haricinde de zıvanalar gruplandırılabilmektedir: Prizmatik Zıvana Yuvaları, Prizmatik Gömlekli Zıvana Yuvaları ve Silindirik Zıvana Yuvaları olmak üzere, biçimlerine göre zıvanalar üçe ayrılmaktadır[18].

Yatay eksenli blok bağlamada karşılaşılan bağlantı elemanı ise kenetlerdir. Kenetler yanyana gelecek blokların, öpüşen üst yüzeylerindeki elemanlar, veya her ne kadar duvar örgüsüyle direkt ilgisi olmasa da duvar örgüsü incelenirken olası tamirat detaylarını yakalayabilmek açısından önem arz eden, tek bir bloğun hasarını, blok içinde tek başına bağlayan örnekler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Blokların boyutuna ya da tercih edilen kenet türüne göre, yanyana iki blokta bir ya da birden fazla kenet ile karşılaşabilmek mümkündür. En erken örneklerde ahşap kenetlerden bahsedeilmek mümkündür, sonrasında hem kenetlerin bağlama kuvvetini arttırmak hem de demirlerin paslanmasını önlemek amacıyla kurşun dökülmeye başlanmıştır. Kurşun ayrıca duvarı etkileyecek olası sarsıntılarda esneme yaratacağı için de tercih edilmekteydi. Kenetlere dair yapılan çalışmalar, hem gruplandırma çalışması açısından hem de tarihlendirilme yapılabilmesi açısından ipuçları verdiği için önemlidir[19]. Özellikle duvar çalışmalarında yapıya dair bilgiler kısıtlıysa, kenet gruplandırmalarında karşımıza çıkan tarihlendirme çalışmaları duvarın tarihlendirilmesinde de yol açıçı bir yaklaşım sağlayabilir. Bu tarihlendirme çalışmalarının haricinde, bir duvarı incelerken tekil blok üzerindeki tamirat kenetlerinin de doğru okunması, tamirat sürecinde duvarın tarihlendirilmesinde yardımcı olabilir.

Kenetler, iki bloğun üzerinde açılan boşluğun şekline göre adlandırılmakta ve gruplandırılmaktadırlar. Belli başlı kenet grupları olmakla birlikte, bazı kentlerde farklı formlarda kenetlerle karşılaşabilmek de mümkündür. Genel olarak kabul edilen kenet

---

[17] Kurşun zıvanalarla alakalı detaylı bilgi için bk.: Orlandos, 1966: 118.

[18] İlgili gruplandırma ve detaylı bilgi için bk.: Demirtaş, 2006: 36 – 46.

[19] Örneğin Akhamenid mimarisinde karşılaşılan ve 4 ana başlık ve altbaşlıklarla totalde 11 başlıkla gruplandırılan kenetlerin, kullanım yerlerine ve zamanlarına göre belirli bir kronolojiye oturtulmuş olması, tarihlendirme çalışmaları açısından önemli bir veri sunmaktadır. Kurşun çubuklu kırlangıç kuyruğu olarak isimlendirilen kenetin MÖ 510 yılından sonra gözlemlenememesi ve diğer grup kenetlerin zamansal dağılımlarına dair detaylı bilgi için lütfen bk.: Nylander, 1966: 136 – 142.

gruplandırması: “Kırlangıç Kuyruğu”, “Z”, “Çift T” ile “Dar U” ve “Geniş U” şeklindedir[20]. Bunun haricinde, Kırlangıç Kuyruğu Kenetin, üç farklı tip ile gruplandırıldığı, yapısal olarak kurşun çubuklarla bloklara bağlantının sağlamlaştırılmaya sağlandığı tiplerin de dahil edildiği ve “Z”, “Çift Γ”, “Çift T” ile “Π” karakterize edilen kenet gruplandırması da literatürde çokça karşılaşılan çalışmalardan birisidir[21].

1.5. Duvar Örgüsünde Dengenin Sağlanması

Kullanılan blok tipine ya da örgü tipine göre uygulamalar değişiklik gösterse dahi, duvar örgüsünde ustanın en önemli amacı, örülen duvarı dengede tutabilmektir; ve bunun için de çeşitli uygulamalar geliştirilmiştir. Dikdörtgen blokların kullanıldığı örgülerde genel amaç, horizontal uzantıda devam eden zemin aksına dik bir açıyla yükseklik kazandırılması ve horizontal uzantının zeminde de en yüksek noktada da aynı doğrultuda olmasıdır. Elbette ki bu formüle edilmiş “denge” konusu, kullanılan bloklara, örgü tipine ve hatta yapı planının farklılık göstermesine göre değişiklik gösterecek, ek uygulamalarla zenginleştirilmiştir[22].

1.5.1. Yerleştirme Hatları ve İşçilik Şeritleri

Tüm yapı elemanlarında olduğu gibi, çıkarıldığı ocak vs.’den nakledilme süresince olası hasarları en aza indirmek ve olası darbelere karşı yapı elemanlarını hazırlamak amacıyla bloklar da ocaktan çıkarıldığında kaba bir şekilde bırakılmaktaydı. Blokların vs. işleniş süreçlerinde; yarı-fabrikasyon kanıtlar, yarım kalmış yapı inşaları önemli örnekler sunmaktadır[23]. Duvar örgüsünde kullanılan bloklar da ocaktan getirilen kaba –bir nev-i koruyucu- biçimden, duvar örgüsü içerisinde yerini alana yani duvara yerleştirildikten sonra ince işçilik görmekteydi. Blokların yerleştirilmesinde ve duvarın kendi içerisinde dengesini sağlayabilmesi için vertical ve horizontal aksların kontrol edilmesi, önem arz etmektedir. Bu kontrol, yerleştirme hatları denilen, kenarlarda açılı ya da zemin çizgisine dik bir şekilde

---

[20] Bingöl, 2004: 100, Res. 154; Usta – Alparslan, 2017: 619; Magnesia Artemis Tapınağı’ndaki karşılaşılan kenetler, geniş bir gruplandırmaya uygun olmasa dahi Kırlangıç Kuyruğu kenetlerin farklı tiplerini/altbaşlıklarını barındırmaktadır, bu konuyla alakalı detaylı bilgi için bk.: Demirtaş 2006, 55 – 66; Arykanda Antik Kenti’ndeki kenet gruplndırması için bk.: Oransay, 2006: 131 – 133; Lykia – Patara özelinde kenetlerle alakalı detaylı bilgi için bk.: Şahin, 2018: 79.

[21] Orlandos, 1968: 103.

[22] Örgü ve kullanılan bloklardaki farklı yaklaşıma örnek olarak polygonal örgüde karşımıza çıkan ve duvarın örülmesindeki süreçte karşılaşılan, iki derz arası pozitif – negatif kalıp mantığıyla kullanılan kurşun tel uygulaması, dikdörtgen bloklarda karşımıza çıkmayan uygulamaların başında gelir. Bu konuyla ilgili detaylı bilgi için bk.: Erdoğan, 2017: 63 – 64; Scranton, 1941: 27; Akarca, 1987: 114.

[23] Aphrodisias Tiyatrosu sahne binasının cephesinde karşılaşılan ve blokların işlenişinin dört evresini gözler önüne seren örnek oldukça ilginçtir, Bingöl, 2004: 104.

işlenerek elde edilir[24]. Blok kenarlarında gözlemenebilen, bir – iki cm genişliğinde işlenerek oluşturulan su şeridi/düşey şerit/yerleştirme şeridi[25], ilk kontrol açısından önem arz eder.

Bu kurguda oluşturulan tüm blok üzerindeki izler, netice itibariyle blok yüzeyinden daha içeride kalmış, sonuç olarak tıraşlanmıştır. Bu sebeple bu hatların ya da şeritlerin gözlemlenebilmesi için cephe düzenlemesi ve işçiliğindeki detayları iyi kontrol etmek gerekmektedir. Eğer çabuk bitmesi tasarlanan ya da zaman-maddiyat gözetilerek ince işçiliğin es geçildiği yapılarda, blok yüzeylerinin kaba bırakıldığı bilinmektedir; böyle duvarlarda bu hatlar/şeritlerin tespiti kolaydır. Bu gibi organizasyonların tam tersinin gerçekleştirildiği de olur ve hat ve şeritlerin yüksekliğine kadar, blok yüzeyi işlenir ve ortak bir blok yüzeyi yüksekliği elde edilir. Yazıtlardan bildiğimiz, περιτενεια[26] olarak isimlendirilen ve düşey kenarlar boyunca gözlemlenebilen işçilik şeritleri, ayrıca bloklardaki yüzey işçilikleri neticesinde perdahlanan blok yüzeyinin yüksekliğini gösteren bir yardımcı unsurdur[27]. Bu konuyla alakalı genel fikir ayrılığı, bu işçiliğin yapısal amaçla mı yoksa dekoratif amaçla mı, blok üzerinde kendine yer bulduğu konusundadır[28]. Dekoratif kullanımla alakalı örnekler, duvar örgüsündeki gruplandırma çalışmalarında, cephe/yüzey işçiliği başlığı altında karşımıza çıkmaktadır[29].

1.5.2. Köşe Şeridi

Bugün, modern çağda karşılaştığımız duvar örgü teknikleriyle alakalı kabul edilen çoğu kural ve uygulama, temel duvar örgüsünde antik dönemde de birebir kabul gören ve kullanılan kural ve uygulamalardır. Bunlardan en temeli, duvar örgüsüne, örgü sırasında

---

[24] Boyanın kullanıldığı yerleştirme hatları ile ilgili detaylar için bk.: Bingöl, 2004: 147; Saner, 1995: 25.

[25] Saner, 1995: 25 – 26.

[26] περιτενεια işçiliği ile ilgili detaylı bilgi için bk.: Orlandos, 1966: 164. Ayrıca Dionysos Tiyatrosu detayı için Orlandos, 1966: 165, Fig. 191. İlgili tekniğin antik dönem haricinde – özellikle Rönesans İtalya'sında kullanılmasıyla alakalı bk.: Orlandos, 1966: 164, dn: 5.

[27] Saner, 1995: 26.

[28] Konstrüktif amaçla uygulanan zemine dik konumlandırılan yerleştirme şeritleri ile dekorastif amaçla işlenen çerçeve işçiliğinin ayırtedilememesi üzerine, genel kabul bu işçiliğin öncelikle duvarın örülebilmesinde hayati önem taşıyan yapısal amaç zaman içerisinde dekoratif etki amacıyla gerçekleştirilen kullanıma evrilmiştir. Genellikle bu şeritlerin kaç cm olduğu önem arz etmekle beraber, 1 cm gibi oldukça zor fark edilebilen şeritlerin özel bir alakayla incelenmesi gerektiği aktarılmaktadır. Bu konu hakkındaki tartışmaların detayı için bk.: Saner, 1995: 26.

[29] Bu çerçevelerle alaklı detaylı bilgi için bk.: Scranton, 1941: 23; Boyut ve diğer işçilik faktörlerinin, derzler arası ışık – gölge konstrastı yaratmasıyla dekoratif etkiyi beraberinde getireceği bilinmektedir, daha çok bosajlı bloklarla verilmeye çalışılan bu ışık – gölge kontrastı ile oluşan derinlik hissi için bazı detaylı çalışmalar ve savlar söz konusudur, detaylı bilgi için bk.: Durukan, 2004: 44.

ortalarda bulunan bloklardan başlanmayacağı, duvarın köşe blokları merkeze alıp örülmesi gerektiğidir[30].

Duvarlar, köşe bloklardan başlayarak ve örülerek yükselen bir yapıya sahiptir ki bu da duvarın, zemin askına dik açıyla konumlandırılmasının takibi ve sağlamasının bu köşe bloklardan yapılmasını elzem kılmıştır. Buradaki amaç hem bu kontrol ve sağlamanın yapılabilmesi hem de taşların tam köşelerde birleştiği izleniminin verilmek istenmesi olabilir[31].

Bir duvarın mükemmel dik açıyla örülebilmesi için her köşe bloğunun, bir yüzünden, şakül vs sarkıtılarak yardım almaktansa, alçak şerit kabartmaları ile desteklenmeye çalışıldığı, fakat ilerleyen süreçlerde de bu tek şeridin açı sapmalarına sebep olabileceği ve köşe bloklarında köşe şeridinin ortaya çıkmak zorunda olduğu bilinmektedir[32]. Duvar örgüsünde dengenin sağlanması amacıyla keşfedilen en önemli keşiflerden biri, bu yüzden köşe şeridir[33]. Köşe bloklarının her iki cephesinde işlenen düşey şerit, yapı boyunca zemin çizgisinden duvarın bittiği en yüksek noktaya kadar devam eder, ve ilk bakışımda yapının köşesinde farkedilir bir işçilik sunar. Genellikle bosajlı bloklarda karşımıza çıkan köşe şeritlerinin 4 ila 6 cm aralığında, pahlı ve ince keski darbelerinin tanımlanabilir olduğu karakterize işçilikleri karşımıza çıkmaktadır (Lev. 2, B)[34]

Köşe şeridinin ne zaman uygulanmaya başlandığı tartışmalıdır[35]. Fakat Eleftherai, Messene, Priene ve Drymaea'daki örneklerle beraber, Samos'ta Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen altıgen kulede karşılaşılan, köşe şeridinin varlığı, MÖ 4. yy'ın ortalarında, bu uygulamanın çok sık kullanılmaya başlandığını kanıtlar niteliktedir[36].

---

[30] Lawrence, 1976: 242.

[31]"Taşların tam köşelerde birleştiği intibaını vermek için bu kısımları kalemle iki yanlardan 2 – 4 cm genişliğinde, boydan boya çizgi halinde yontulurdu." şeklinde ifadelerle, Assos'ta yer alan batı surdaki, Hellenistik çağın üçüncü tip duvar örgüsü olarak tanıtılan kuledeki köşe şeritlerine işaret edilmektedir. İlgili metin için bk.: Akarca, 1987: 116; Dik açının kontrolü ile alakalı bk.: Orlandos, 1968: 172.

[32]Lawrence, 1976: 242.

[33]Köşe şeridinin olmadığı, köşe şeridine müsaade etmeyecek blokların varlığı söz konusuysa, duvar köşelerinde bir uzun yüz bir dar yüz gelecek biçimde gerçekleştirilen örgüler de bilinmektedir, ilgili örneklerden birisi için bk.: Akarca, 1987: 116, Lev. 34. Ayrıca bk.: Fyfe, 1936: 120.

[34]Orlandos, 1968: 171.

[35]MÖ 5. yy önerisi için bk.: Akarca, 1987: 116; MÖ 6. yy önerisi için bk.: Saner, 1995: 27.

[36]Lawrence, 1976: 241; Beşinci yüzyılın sonları Hellenistik Dönem içlerindeki yoğun kullanıma dair bk.: Orlandos, 1966: 172.

İKİNCİ BÖLÜM
DUVAR GRUPLANDIRMALARI

Arkeolojik materyal olarak duvar yapısının incelenmesi için ilk adım, en erken ve temel çalışmalardan birini ortaya koyan olan R.L. Scranton'dan bu yana, incelenen duvar yapılarının, çeşitli odak nokları merkeze alınarak gruplandırılması ve bu sayede birbirlerinden farklarının net çizgilerle ayrıştırılmasıdır. Diğer arkeolojik materyaller göz önüne alınırsa, bu sistemin oturmuş olduğu hatta kalıplaşan bilgiler neticesinde artık bu uygulamaya geri dönülmediği görülmektedir. Fakat duvar ile alakalı çalışmalar, henüz yeni sayılabilecek bir noktadadır ve çok temel dahi olsa bazı isimlendirmelerin bile henüz net olarak kabul görmediği/farklı yaklaşımların söz konusu olduğu dikkat çekmektedir[37]. Bu yüzden duvar örgüsünü oluşturan ögeler, net ve incelikli bir şekilde daha önce yapılmış olan tanımlara göre isimlendirilip, söz konusu ayrışmalarda ise eldeki materyalin durumuna ve kendine has özelliklerine göre bu tanımlar içinde bir tanım yaratılması gerekiyorsa yaratılıp, gruplandırılmalıdır. Duvar gruplandırmalarında, öncelikle direkt bir bağ söz konusu değilse, yer aldığı yapı türünden ayrıştırılarak, örgü ve bu örgüyü oluşturan çeşitli özelliklerden hangilerini kapsadığına bakılarak genel kapsamda bir grup yapmak mümkündür. Kullanılan blok tipinden, cephe ya da kenar işçiliklerindeki farklılıklardan konstrüktif olarak farklı uygulamaların diğer uygulamalardan farklarına göre karşılaşılan duvar örgü biçimleri ayrıştırılmalıdır. Bu ayrıştırma ve gruplamalar neticesinde bölgesel, topografik, biçimsel, ekonomik vb. birçok faktöre göre tercih edilen duvar örgülerinin neden tercih edildiği ve kronolojik olarak ne gibi sonuçlar çıkartacağı sonucuna ulaşabilmek mümkün hale gelmektedir. Bu yüzden duvar örgüsünün kesin çizgilerini belirlemek ve eldeki materyali düzgün bir şekilde gruplandırmak en erken dönemli duvar incelemelerinden beri süre gelen bir araştırma ayağıdır.

İncelemede, söz konusu materyalin kendine has farklılıkları, bugüne kadar yapılan araştırmalar neticesinde kabul edilmiş olan biçim/tip/isimlendimelerin birlikteliği, daha önce karşılaşılmayan biçim/tip/konstrüktif özelliklerin yeni isimlendirmeleriyle ele alınması, nedenleriyle açıklanarak hangi gruplara ait oldukları bu ana başlığın altındaki alt başlıklarda aktarılacaktır.

---

[37] İsodom teriminin tanımı ve neleri kapsadığı net bir şekilde bellidir; buna rağmen pseudo-isodom teriminin genel kapsayıcı kullanımı, duvar incelemeleri ile alakalı terminolojide ve gruplandırma çalışmalarında problemler yaratmaktadır. Bu konuyla alakalı detaylı tartışma için bk.: 2.1.1.2.

2.1. Kullanılan Blok Tipi Bağlamında Ana Gruplar

Duvarların gruplandırılabilmesi için bazı ana faktörler iyi irdelenmelidir. Buradaki temel yaklaşım, genel – tekil – detay şeklinde özetleyebileceğimiz bir skalada yayılım göstermelidir. Duvar örgüsünün, yapıdaki bütüncül biçimi, -ki bazen yapının farklı kanatlarında farklı duvar örgüleri hatta aynı kanatta farklı duvar örgüleriyle karşılaşmak da mümkündür-, farklı bir ana başlıkta ele alınmalı; bu duvar örgüsünü oluşturan blokların, yani duvar örgüsünün tekil ve en küçük biriminin ise bütüncül biçimden farklı ele alınması/gruplandırmaya dahil edilmesi gerekmektedir. Buradaki temel amaç öncelikle henüz net bir şekilde oturmamış terminoloji ve bu terminolojinin tanımladığı biçimleri net bir şekilde ortaya koymaktır. Sonrasında ise bu tekil ve en küçük birimleryle ortaya çıkan ve farklılaşan, kontrüktif ve bütüncül yapı içerisindeki gruplandırmalarla olan ilişkilerini anlamlandırmakır.

Bu sebeple duvar örgüsünü oluşutan bloklar, bugüne kadar karşılaşılan ve birbirlerinden farklılaşarak farklı isimlerle anılan bir gruplandırmaya dahil edilmiştir. Bu farklılık ilk başta horizontal ve vertical kesişme noktalarında yaratıkları açılardır. Dik açı yapan bloklar, dar ya da geniş açılı bloklar veya yamuk kenarlı blokların gruplandırılması, elbette ki bazı şartlarda bütüncül örgü içerisindeki farklılıklardan etkiyle şekillenebilir. Unutulmamalıdır ki ele alınan materyal sonuçta yapısal bir ögedir, tekil olarak ele alınınca ortaya çıkan çeşit ve farklılık kaybını engellemek için, ek olarak bütüncül bir şekilde irdelenmesi de mümkün hale gelmiştir.

Kabaca duvar örgüsünü oluşutan blokların cephesel özellikleri gibi anlaşılsa da, blok tipi bağlamında ana gruplar, cephesel anlatımdan ziyade ana çerçeve ile ilgilidir. Cephesel özellikler aşağıdaki alt başlıklarda da karşımıza çıkacağı üzere blok üzerindeki cephe işçiliği ile alakalıdır; ki bunlar bile bazen konstrüktif sebeplerle üretilmiş olabilir ve ele alınırken, aynı blok tipinde yaptığımız gibi bütüncül olarak da ele alınması gerekebilir. Fakat unutulmaması ve birbiriyle karıştırılmaması gereken en temel şey, blok tipi bağlamında karşımıza çıkan gruplandırmanın, blok tipindeki genel çerçeve ile; cephsel özellikler ise blok tüm blok tiplerinde gözlemleyebileceğimiz, yüzeydeki taş işçiliği ile alakalıdır[38].

Aşağıda irdelenecek olan bloklardan farklı, bu çalışmada gruplandırılmamış fakat bahsi çeşitli alt başlıklarda geçen ve çeşitli yayınlar ile refere edilmiş bazı farklı duvar bloklarının varlığı söz konusudur. Bunlardan bazıları hatalı kullanımlar sebebiyle literatürde

[38] Saner, 1995: 28.

artık kendine yer bulamayan blok tipleri, bazılarıysa çalışma kapsamında karşılaşılmayan, farklı bölgelere has blok tipleri olduğu için, gruplandırılmamıştır.

2.1.1. Rektogonal Bloklar

Bir duvar örgüsünde karşılaşılan blokların rektogonal –yani dikdörtgen- olarak kabul edilmesi için öncül koşul, bloğun köşelerinde dik açıya sahip olup olmadığıdır; bu öncül koşulu yerine getiren bloklar daha sonrasında yüzey, kenar işçilikleri, derzlerin örgüdeki ve taş sırası içerisindeki konumları vs gibi diğer özellikleri gözlemlenebilir, ki bu ilerleyen alt başlıklarda incelenecektir. λιθοδομή ορθογώνια[39] teriminden de anlaşılacağı üzere bu örgü ya da blok tipine orthogonal de denilebilmektedir[40]. Buna ek olarak literatürde kesme taş denildiğinde de akla direkt olarak rektogonal tip gelmektedir[41].

Rektogonal blok veya örgüde değişmez koşul köşelerin dik açıya sahip olması, uzun ve dar kenarların birbirlerine paralel olmalarıdır. Tekil rektogonal blokların bir araya getirilmesiyle oluşturulan rektogonal örgü biçimleri (İsodom, pseudo-isodom vs.)[42] genelinde bazen örgü ahenginde sapmalar tespit edilir. Bu tip sapmalar genellikle, taş ocağından inşaat alınana kadar bloğun nakil süresince karşılaşılabilecek hasarlardan kaynaklanabilir. Bu tip dikdörtgen örgüler içerisinde, yamuk ya da genel örgüye uymayan çok-kenarlı bloklarla karşılaşıldığı gözlemlenebilir; bunun en temel sebebi zaman ve ekonomik olarak olası kayıpları en aza indirmektir. Blok olarak rektogonal biçimdeki taşların kullanıldığı, rektogonal örgü tiplerinden bazılarında, genel çerçeve değişmiyorsa bu tip sapmalar yine de rektogonal biçim içerisinde değerlendirilir[43]. Bu durumun tespiti ve sınırlarının belirlenmesi, iki hatalı değerlendirmenin önüne geçmek amacıyla önemlidir. Rektogonal örgü biçimlerinin, rektogonal bloklardan oluşan ve düzensiz rektogonal olarak tanımlanan örgü biçiminden ve yamuk kenarlı bloklardan oluşan trapezoidal örgüden ayrıştırılması, duvar gruplandırmaları bağlamında önemlidir[44].

---

[39] Lithodomí Orthogónia: En.: Rectangular Masonry.

[40] Ginouves – Martin, 1985: 98.

[41] "In ashlar masonry the blocks are rectangular and usually uniform in size." Detaylı bilgi için bk.: Scranton, 1941: 99.

[42] "The Greeks construct party-walls, resembling those of brickwork, of hard stone or of silex, squared. This kind of stonework is what they call "isodomon," it being "pseudisodomon" when the wall is built of materials of unequal dimensions. A third kind of stonework is called "emplecton," the two exteriors only being made with regularity, the rest of the material being thrown in at random." Bk.: Pliny Hist. Nat.XXXVI, 51.

[43] Saner, 1995: 30. Ayrıca tahkimat yapılarında duvar yapısının sağlamlaştırılması amacıyla yapılan ekler ile alakalı bk.: Lawrence, 1979: 238.

[44] Duvar gruplandırmalarında Hellen/Anadolu – İtalya farklılıkları göze çarpmaktadır. Rektogonal bloklar için daha önceki çalışmalarda önerilen duvar örgü gruplandırmaları İtalya özelinde ise, Anadolu'da ve Kıta

Düzensiz rektogonal[45] biçimde, köşelerde dik açı ile karşılaşabilmek mümkün dahi olsa, bazen uzun ya da kısa kenarların birbirine paralel olmaması, bazen ise alt – üst taş sırasında blokların düzensiz ve farklı yüksekliklere sahip olması gibi örgü tümünde karşılaşılan dağınık ve düzensiz uygulamalar söz konusudur[46].

Düzensiz rektogonal örgünün, duvar gruplandırmasına dahil edilmemesinin temel sebebi, bu örgü biçiminin bir stilden ziyade; genel olarak ekonomik, hızlı inşaat, topografya uyumsuzluğu veya işgücü deneyimsizliği gibi durumlardan tercih edilmesidir[47]. Bu yüzden bu tip bir örgüde, ne kronolojik olarak ne de kendi düzeni içerisinde belirli özellikleri/tanım ve sınırları çizebilmek mümkün değildir; ayrıca tekil malzemeler bazen trapezoidal örgü olarak göreceğimiz biçime yakınlık gösterir ve örgü biçimleri içerisinde karmaşa meydana gelir. Her ne kadar kronolojik olarak bir çerçeveye oturtmak zor da olsa bu tip örgüye sahip bazı duvarların tarihlendirilmesine dair bazı çalışmalar söz konusudur[48]; yine de bu çalışmada düzensiz rektogonal örgü, gruplandıma dışında tutulmuştur.

Rektogonal biçime ait kesme taş bloklar için bazı kronolojik basamak noktalarından bahsetmek mümkündür. Her ne kadar farklı faktörlerce, zamansız kullanımlar söz konusu olacaksa da düzensiz rektogonal biçim, en erken karşılaşılan ve trapezoidal örgü ile isodom örgünün organize edilebilirliğinden sonra terk edilen ögedir[49]. Duvar örgüsünde, özellikle isodomik örgüde, bir taş sırasının tek tip yüksekliğe sahip olması ve aralıklı taş sıralarınca gözlemenebilen derzlerin birbirine dik konumlandırılması MÖ 5. yy'da başlayan ve devam eden bir stildir[50]. Bunun haricinde özellikle rektogonal bloklara sahip örgülerde karşımıza çıkan, yapının taban seviyesindeki blokların pürüzlü bırakılması, üst seviyedeki blokların ise işlenmiş olarak pürüzsüz bir halde yerleştirilmiş olması, özellikle serbest duvarlar için MÖ 4.

Yunanistan karşılaşılan duvar örgü stilleri ve örgü gruplandırmalarından farklılık gösterir. Giuseppe Lugli'nin kapsamlı çalışması "La Tecnica Edilizia Romana"da önerilen rektogonal duvar örgü gruplandırması, Etrüks, Grek ve Roman isimlendirmelerini taşıyan ve Isodom – Pseudo-Isodom önerilerinde olduğu gibi blok boyutlandırmalarından ziyade, blokların yerleşim biçimleri ve derz farklılıkları gibi konular üzerinde durulan bir öneri sunmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada da Lugli'nin çalışması yer yer refere edilecek olsa da İtalya'da karşılaşılan duvar örgü sistemleri ve araştırmacıların gruplandırma açısından önerileri Hellen/Anadolu duvarcılığı için uygun değildir. İtalya'daki rektogonal bloklar ve rektogonal örgülere dair gruplandırma çalışmalarının detayları için bk.: Lugli, 1957: 175 – 183.

[45] ορθογώνια ακανόνιστη (Orthogónia Akanónisti): Ginouves – Martin, 1985: 99.

[46] Orlandos, 1968: 139.

[47] Orlandos, 1968: 139 – 140; Scranton, 1941: 108 – 109.

[48] Scranton, 1941: 109 – 112.

[49] Scranton, 1941: 135.

[50] Lawrence, 1996: 168.

yy'dan sonra karşılaşılan bir uygulamadır[51]. Bu ve benzeri birçok kronolojik basamak, blokların yüzey/kenar ve konstrüktif yapısına bağlı olarak ortaya konmaktadır; daha detaylı özelliklere göre yapılan tarihlendirme önerileri, kendine ait alt başlıklarda ele alınacaktır.

2.1.1.1. İsodom

Ορθογώνια Ισόδομη[52] teriminden de anlaşılacağı üzere rektogonal blokların kullanıldığı en temel duvar örgüsü İsodom örgüdür. Kısaca duvar örgüsünde karşımıza çıkan tüm blok ögeleri birbirine eşit yüksekliğe sahip ve dikdörtgen ise bu duvara isodom örgü diyebilmemiz mümkündür[53].

Bu örgü biçiminden evvel ortaya çıkan ve sıradan binalardan, savunma yapılarına kadar kullanım alanı geniş olan kerpiç blokların taklit edilmesi neticesinde, bu örgü sistemimin taş duvarda kendini göstermesi mümkün olmuştur[54]. Bu örgü tipinin, en basit yapılardan savunma mimarisi içlerine kadar uzun yıllar kullanılmış olması, ideal duvar örgüsü olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur[55].

Duvar örgüsündeki blok sıralarının aynı nizamda, örgüde kullanılan blokların ise doksan derecelik dik açılara sahip, dikdörtgen biçimde olması, örgünün isodomik olarak nitelendirmek için kâfidir. Buna rağmen, duvar örgüsü içerisinde tam tahlil ve ölçüm yapılmadan anlaşılamayacak bazı sapmalar söz konusu olabilir. Duvar ustaları, tam dik açılı derzler yaratmaktan, hem zaman hem de emekten tasarruf için kaçınabilirler; böyle durumlarda dik açılı olması gereken bazı bloklarda sapmalar meydana gelir[56]. Bu yüzden ilk bakışımda isodom örgü denilen duvar örgülerinde düzensiz trapezoidal unsurlar bulabilmek, oldukça olasıdır.

Özellikle isodom ve pseudo-isodom örgü ile alakalı en büyük çelişki, her iki örgü biçimi için de Atkılı-Çözgülü örgü sistemimin, bu örgü biçimleri içinde kabul edilmesi problemidir. Örgü biçimi olarak Atkılı-Çözgülü örgü, kendi altbaşlığında detaylı olarak incelenecektir; fakat bu iki rektogonal örgü tipinde de, örgü düzenini bozmayan Atkılı-

---

[51] Lawrence, 1996: 169.

[52] Orthogónia Isódomi ya da Rectangular Isodome: Ginouves – Martin, 1985: 99.

[53] "Bir duvar, bütün dizileri eşit yükseklikte olduğu zaman 'isodomum' diye bilinir". Bk.: Vitruvius, VIII: 6.

[54] Ayrıca isodom örgülerde karşımıza çıkan dikdörtgen bloklara dair, πλινθοι kavramının, benzerliği ve farklılığı ile orthostat kaidelerinde karşımıza çıkan bloklar üzerine detaylı bilgi için bk.: Orlandos, 1968: 141.

[55] Scranton, 1941: 100; Ayrıca Rektogonal ögelerin tapınak ve sivil mimaride sık kullanılmalarının yanı sıra savunma mimarisinde polygonal örgüyle yarışır halde olduğu da dile geitirlmektedir, detaylı bilgi için bk.: Adam, 1982: 27.

[56] Scranton, 1941: 101.

Çözgülü uygulamalar olduğu için, bu örgü biçimlerinin altbaşlıklarında, bu sistemlere değinilmesi gerekmektedir.

İsodom örgü için Vitruvius'tan beri genel kabul edilen özellik, blok dizisi yükseklerinin eşit olmasıdır. Bu kurala göre, Atkılı-Çözgülü isodom örgüler de dahil, beş ayrı isodom örgü biçiminden bahsedebiliriz[57] (Lev. 3, A).

En temel isodom örgü, tek sıra bloktan oluşur ve eşit yükseklikteki blokların yerleştirilme biçimi neticesinde, -herhangi bir örgüdeki- birinci ve üçüncü sıradaki blokların yan kenarları ile ikinci ve dördüncü sıradaki blokların yan kenarları birbirine paralel konuma, arada kalan blokların ise tam ortasına denk gelir. Yapı olarak tek cidarlı olması ve blokların yatay-dikey biçimde birbiriyle bağlanmıyor oluşu, savunma mimarisinden ziyade tapınak vs. gibi yapılarda kullanılmasına sebep olmaktadır[58].

Bir diğer sık karşılaşılan isodom örgü biçiminde, çözgü bloğu olarak adlandırabileceğimiz dikdörtgen prizması bloklar, birinci, üçüncü ve aynı şekilde devam eden sıralarda yekpare olarak; ikinci, dördüncü ve aynı şekilde devam eden sıralarda ise uzunlamasına ortadan ikiye bölünmüş şekliyle kullanılmaktadır. Bu örgü biçimime de baktığımızda, aynı tek cidarlı isodom örgüde gördüğümüz cephe düzenlemesi ile karşılaşırız: Yan derzler, birer sıra farkla biribine paralel; aralardaki blokların ise tam ortasına gelir[59].

Hem cephesel bakışımdaki benzeşliği hem de kullanılan blok ögeleri bakımından yukarıdaki örgü sistemiyle yakın ilişkisi olan bir diğer örgü sisteminde ise, ortadan, uzunlamasına ikiye bölünerek kullanılan dikdörtgen prizması bloklar, örgü içinde ard arda üç sıra boyunca kullanır; üç sıra iki parça uzunlamasına bloktan sonra bir sıra yekpare çözgü bloğu karşımıza çıkar. Bu tip sistemlere, tapınaklarda ve MÖ 4. yy'dan itibaren şehir surlarında karşılaşılmaktadır[60]

Hem atkı hem de çözgü bloklarıyla karşılaşılan ilk isodom örgü sisteminde, atkı blokları iki parça halindedir ve duvar örgüsünün içine doğru konumlandırılması, cephede blokların yükseklikleri eşit fakat uzunluklarının farklılaşmaya başlamasına sebep olur. Burada da birinci, üçüncü ve aynı şekilde takip eden sıralarda çözgü; ikinci, dördüncü ve aynı şekilde takip eden sıralarda atkı bloklarının kullanılması kalıplaşmış bir uygulamadır[61].

---

[57] Orlandos, 1968: 142 – 146.

[58] Bu örgü biçiminin kullanıldığı duvarlara dair bazı ölçüler ve detaylı bilgi için bk.: Orlandos, 1968: 142; Ayrıca: Orlandos, 1968: 143: Fig. 160/1.

[59] Orlandos, 1968: 142; Orlandos, 1968: 143: Fig. 160/2.

[60] Orlandos, 1968: 146; Orlandos, 1968: 143: Fig. 160/4.

[61] Orlandos, 1968: 144 – 145; Orlandos, 1968: 143: Fig. 160/3.

Karma örgü olarak da kabul edilebilecek Atkılı-Çözgülü isodom örgüye dair son uygulamada, atkı blokları duvar örgüsü içinde belirli bir tekrar ve nizam gözetmeksizin, dağınık kullamaktadır. Çözgü blokları uzunlamasına ortadan ikiye bölünmüş biçimde konumlanırken, bu çözgü bloklarını içe doğru bölen, dar yüzeye sahip atkı bloklarının kullanılmış olması, yukarıda bahsi geçen dört sistemden de, yüzey bakışımında en bariz fark edilebilen örgü sistemi olarak ayrılmaktadır[62].

2.1.1.2. Pseudo-İsodom

Rektogonal Pseudo-İsodom[63] örgü, Rektogonal İsodom örgü kadar belirli sınırları konabilen bir örgü biçimi değildir. Taş sıraları eşit yükseklikte değilse, fakat bu farklı taş sıra yükseklikleri kendi içinde belirli bir nizam ve ritim sergiliyorsa, kabaca Pseudo-İsodom örgüden bahsedebiliriz[64]. En çok karşılaşılan ve en karakteristik pseudo-isodom olarak kabul edilen sistem, bir alçak bir yüksek taş sırasının almaşık biçimde duvar örgüsünde kendine yer bulması[65], dolayısıyla iki farklı blok yüksekliğiyle karşılaşılmasıdır. Buna rağmen, sadece bu basit dönüşümlü duvarlar değil, iki farklı blok yüksekliğinden daha fazla sayıda blok yüksekliği ihtiva eden taş sıralarıyla karşılaşılan duvar örgüleri de şüphesiz pseudo-isodom örgü olarak nitelendirilmektedir[66].

Pseudo-İsodom örgü için en önemli referans şüphesiz atkılı-çözgülü sistemidir; öyle ki atkı ve çözgü bloklarının strüktürel amaçla kullanımı dahi, duvar örgüsünde ve cephesel anlatımda pseudo-isodom estetiğini de beraberinde getirebilir. Bu tip sistemsel uygulamalardan da farklı olarak, çok sık karşılaşılmasa da çeşitli surlarda varlığı tespit edilen,

---

[62] Orlandos, 1968: 146; Orlandos, 1968: 143: Fig. 160/5.

[63] (Yun.): Ορθογώνια Ψευδοϊσόδομη: Orthogónia Psevdoïsódomi ya da Rectangular Pseudoisodome.

[64] Ginouves – Martin, 1985: 99; Buna rağmen Pseudo-İsodom'un tanımı kesinlikle belirli bir çerçevede değildir. Buna en önemli örnek, Vitruvius'un yapmış olduğu tanımdır: "(...) dizilerin eşit olmadığı duvar örgülerine de 'pseudo isodomum' denir." Bk.: Vitruvius, VIII: 6. Bu duruma T. Saner'in getirdiği yorum önemlidir: "(...) dolayısıyla duvarda farklı iki sıra yüksekliğinin ritmik tekrarı da sıra yükseklikleri arasında hiçbir birliğin olmadığı durumlar da pseudo-isodom tanımına uymaktadır." Bk.: Saner, 1995: 30. Vitruvius'un dile getirdiği, bloklarda eşitsizliğin söz konusu olduğu tüm örgüleri pseudo-isodom olarak nitelendirmektense, elimize geçen örnekleri belirli bir nizam içerisinde değerlendirip, en azından bu çalışma için pseudo-isodom'un tanımını ayrıca değerlendirmek gereklidir. Aksi halde isodom olmayan her örgüye pseudo-isodom demek ve bu grup içerisinde derğelendirmek mecburiyeti doğacaktır. Ayrıca bk.: Lugli, 1957: 175.

[65] Scranton, 1941: 101.

[66] Bu çalışma nezdinde kabul edilecek olan pseudo-isodom tanımına göre, duvar örgüsünde her taş sırasının kendi içinde ritmik, devam eden blok yüksekliklerine sahip olmasıdır. Buna göre duvar örgüsünün genelinde ne kadar yüksekliği farklı blok olup olmadığı önem arz etmez, sadece taş sıralarının kendi içindeki uyumu önemlidir. Bu sayede Viitruvius'un geniş kapsamlı tanımı, daha daraltılarak uygulanacaktır. Çalışmada kabul edilen tanıma öncülük eden görüş için bk.: Adam, 1982: 27.

duvar yükseldikçe, yüksek sıralardaki taş sıralarının boyutlarında değişim meydana gelmesi gibi uygulamalar da, pseudo-isodom örgüyü akıllara getirir[67].

Örgü genelinde alçak ve yüksek taş sıraları söz konusu olsa da dikkat edilen bir diğer unsur, aynı isodom örgü biçimlerinde karşımıza çıkan, yan derz çizglerinin, üst ve alt taş sıralarında yer alan blokların ortasına düşecek şekilde yerleştirilmesidir. Genelde bu derz çizgilerini oluşturan alçak taş sıralarında, atkı blokları karşımıza çıkar. Bu kullanım biçimi şüphesiz hem estetik kaygıları beraberinden getirdiği kadar, duvar yapısına direnç kazandırmak amacıyla bazı mimari zorunluluklar neticesinde ortaya çıkmıştır[68].

Estetik kaygılar, mimari zorunluluklar neticesinde dirençli duvar örebilmek kadar pseudo-isodom örgünün tercih edilme sebeplerinden bir diğeri de ekonomik olmasıdır. Hem ekonomik hem de zamandan tasarruf edilen bu sistemde, taş ustası elinde her zaman aynı büyüklükte bloklara sahip değilse, daha farklı büyüklükteki bloklara ortalama bir boyut kazandırarak hızlı bir şekilde bu duvar örgüsünü tamamlayabiliyordu[69].

Bunlara ek olarak bu duvar örgüsünün tercih edilme sebeplerine, rektogonal isodom örgünün monoton ve kısmen ahenksiz bir yapıya sahip olması, pseudo-isodom örgü neticesinde yapıda daha hareketli bir cephe düzenlemesi ortaya çıkması eklenebilir[70].

Aynı isodom örgüde olduğu gibi, Arkaik Dönem'den Helenistik Dönem'e kadar ortaya çıkan çeşitli örgü sistemleri pseudo-isodom için de mevcuttur (Lev. 4, A):

Bu sistemlerden ilki en çok karşılaşılan, alçak ve yüksek taş sıralarının düzenli ve almaşık biçimde değiştiği, duvar örgüsünde en fazla iki farklı blok yüksekliğinin mevcut olduğu uygulamalardır. Yüksek taş sıralarındaki bloklar, çift cidar oluşturacak biçimde konumlandırılır, alçak taş sırası ise yekpare içinde bu iki parça bloğun altına ve üstüne konumlandırılır. Bu konumlandırmalarda dikkat edilmesi gereken genel husus, yan derzlerin, vertical hizası, diğer blokları ortalamalıdır[71].

Diğer bir uygulama, cephesel olarak yukarıda bahsi geçen ilk sisteme çok benzemektedir. Tek farkı, yukarıdaki anlatılan sistemdeki gibi yüksek taş sıralarındaki blokların çift cidardan oluşmamasıdır: Bu sistemde yüksek taş sırası ve alçak taş sırası

---

[67] Orchomenos ve Halikarnassos'ta yer alan askeri yapılardaki, duvar yükseldikçe blok yükseklikerinin farklılaşması örnekleri için bk.: Adam, 1982: 31; Adam, 1982: 30: 40 – 41.

[68] Orlandos, 1968:146.

[69] Orlandos, 1968:147.

[70] İlgili yorum ve örnekler için bk.: Orlandos, 1968: 147; Orlandos, 1968: 143: Fig. 160.

[71] Detaylı bilgi ve bu örgü sistemine sahip çeşitli örnekler için bk.: Orlandos, 1968: 147, 150.

yekpare bloklardan oluşur, Yan derzlerdeki vertical hizaların, alt ve üst blokları ortalamaları bu sistemde de karşımıza çıkan bir kaidedir[72].

Yüksek taş sırasında hem ilk örnekteki gibi çift cidar bloklar, hem de alçak taş sırasında bu çift cidarlı blokları alttan ve üstten birbirine bağlayan yatay yekpare bloklar, bu sistemde yüksek taş sırasında farklı uzunlukta bloklarla kombinlenmiştir. İki farklı yükseklik göze çarpar, fakat yüksek taş sırası içerisinde atkı blok olarak kullanılan ögelerle, üç farklı uzunluğa sahip blok türünden bahsedebilmek mümkün hale gelmiştir. Genelde, yüksek taş sırasında her iki bloktan sonra araya bir atkı blok kullanılması karakterizedir[73].

Vitruvius'un εμπλεκτον[74] olarak tanımladığı duvar örgü biçimi, pseudo-isodom örgü biçiminine ait aktarılacak olan son sistemdir. Yüksek taş sırasında karşımıza çıkan çift cidarlı bloklar, araları boşluk kalacak şekilde yerleştirilir ve bu boşluklar moloz ile doldurulur; alçak taş sırasında yatay yekpare taş blokları bu çift cidar ve moloz dolgulu kütleyi ortalayarak sabitler, bu iki blok aynı zamanda yüksek taş sırasında karşımıza çıkan dikey ve dar yekpare atkı bloklarıyla kombinlenir. Helenistik Dönem'e ait en önemli duvar örgü sistemidir[75]

2.1.1.3. Atkılı – Çözgülü

Ayrı bir örgü stili olmamasına ve hem isodom hem de pseudo-isodom örgülerde karşımıza çıkmasına rağmen, sadece rektogonal blokların kullanıldığı temel örgü türlerinde kullanılan bir sistem olduğu için atkılı-çözgülü uygulamasını, rektogonal blokların alt başlıkları içinde, ayrıca tanımlanması uygun görülmüştür.

Genel bir tanım yapmışması gerekirse, duvarın gidiş yönüne doğru yatay biçimde konumlandırılan bloklara çözgü, bu çözgü blokları diklemesine kesen ve eğer çift cidar bir duvardan bahsediyorsa, iki çözgü bloğunu da birbirine bağlayan bloğa atkı denilmektedir. Kabaca bu uygulamanın görüldüğü duvarlar için atkılı-çözgülü denilebilmektedir (Lev 5, A).

Çift cidarlı duvarlarda, birbirine paralel iki çözgü bloğunu birleştiren atkı blokları, ayrıca bu çift cidarın arasında kalan moloz taşlarla da doldurularak desteklenebilir. Bu sistemin kullanılmasındaki temel sebep, -her ne kadar atkı blokları cepheden taşacak biçimde konumlandırılmışsa, görsellik ve cephe düzenlemesinden de bahsetmemiz gerekecektir[76]-,

---

[72] Orlandos, 1968: 150; Orlandos, 1968: 148: Fig. 165/2.

[73] Orlandos, 1968: 150, 152; Orlandos, 1968: 148: Fig. 165/3.

[74] Emplekton'a dair detaylı bilgi için bk.: Vitruvius II: VIII, 7.

[75] Orlandos, 1968: 152; Orlandos, 1968: 148: Fig. 165/4.

[76] Scranton karşılaştığı atkılı-çözgülü örgü sistemleri kısaca özetlemiştir: Hepsi aynı sırada bulunan ve yükseklik bakımında çözgü ile eşit atkı blokları, bazen bir sıra atkı bloğu iki – üç sıra çözgü bloğuyla oluşuturulan döngü ve her sırada atkı ve çözgü bloğunun dönüşümlü değiştiği biçimler. Bu açıklamasından sonra bu sistemlerin,

duvar bloklarını bağlamaktır. Özellikle yatay eksenli kuvvetlere maruz kalan duvar örgüsünde, blokların birbirine bağlanması, duvarın ayakta kalabilmesi açısından büyük önem arz eder; bazı duvar örgü sistemlerinde bu bağlama, duvarı oluşturan blokların kendi biçimlerinin getirdiği avantajlar kullanılarak sağlanır[77]. Rektogonal blokların kullanıldığı örgü sistemlerinde, en güvenilir bağlama, bu atkılı-çözgülü sistemiyle sağlanmaktadır.

Atkılı – çözgülü sisteme dair en büyük tartışma, emplekton örgü bağlamında gerçekleşmiştir. Özellikle Vitruvius'un aktardığı[78] emplekton kavramının açıklaması, ve daha sonraki araştırmacıların bu açıklamayı kabulüyle[79] devam eden fikir birliğine karşı çıkan da olmuştur[80]. Aslında Vitruvius'un kabaca: "(...) Fakat Yunanlılar böyle yapmazlar; taşları düz olarak, ve, her iki taştan birisini duvarın kalınlığının içerisine uzunlamasına döşerler ve duvarların kalınlığını dış yüzeylerden iç kısımlarına kadar dolgu kullanmadan sağlam ve kesintisiz bir kitle halinde inşa ederler. Ayrıca, belli aralıklarda duvarın kalınlığı boyunca tek taşla döşerler. Her iki uçtan gözüken ve διατονοι diye bilinen bu taşlar, bağlayıcı güçleriyle duvarların sağlamlığına büyük katkıda bulunurlar." şeklinde özetlediği sistem, bizim atkılı – çözgülü sistem olarak bildiğimiz, rektogonal bloklarla oluşturulan örgü biçimlerinde kullanılan bağlayıcı sisteme işaret etmektedir.

---

bilinçli olarak, dekoratif amaçla kullanıdığını aktarır. Detaylı bilgi için bk. Scranton, 1941: 103. Ayrıca Scranton'un çalışması kapsamında karşılaşılan, atkılı-çözgülü sistemine dahil duvarlar genel bir özet halinde de el alınmıştır; ilgili bölüm için bk. Scranton, 1941: 135.

[77] İnsan ya da doğa olaylarının tetikleyerek duvarda oluşturduğu yatay eksenli kuvvetleri önlemek için bağlantı elemanları haricinde yapısal olarak atkılı-çözgülü sistemi de başvurulan çözümlerden birisidir. Fakat bunların haricinde özellikle Polygonal örgü sisteminde, kullanılan blokların yatay eksenli şiddetlerde birbirleriyle kenetlenerek daha sağlam bir yapı haline geldiği de bilinmektedir; bu konuyla alakalı detaylı bilgi için bk.: Wright, 2009: 157 – 158; Bölüm 1.2.3.

[78] Vitruvius'un özellikle isodom, pseudo-isodom kavramlarını oldukça eksik kullanmasıyla alakalı bir eleştiri için bk.: Saner, 1995: 30.

[79] Tomlinson, 1961: 134; Tomlinson, 1961: 134: dn. 5 – 6.

[80] Tomlinson ilgili makalesinde, Vitruvius'un bugüne kadar kabul edilmiş olmasına rağmen, ortaya koyduğu isodom, pseudo-isodom ve emplekton kavramlarının yanlış kullandığını tartışmaya açarak emplekton özelinde Vitruvius'un hatalarını ortaya koyar. Tomlinson, Vitruvius'un De Architectura'sında yer alan emplekton tanımını paylaşarak, Roma Dönemi örgülerindeki yapısal özelliklerle, daha erken dönemli duvarlarda karşılaşılan sistemi aynı isimle paylaşmasındaki hatayı ilk olarak işaret eder. Vitruvius'un aktarımına göre, kendi çağında görmüş olduğu ve Romalı ustaların yaptığı "emplekton" sisteminde üç parça söz konusudur, bu sistemin merkezinde yer alan önemli bir faktör ise, dolu malzemesi olarak kullanılan kırık moloz ve harçtır. Daha erken dönemlere ait duvar örgülerinde karşılaştığı atkılı – çözgülü sistemi de kendi çağına ait, moloz dolgulu ve harçlı emplekton sistemi içerisinde değerlendirmesi, Tomlinson'un bu kavramın yanlış kullanıldığına dair ortaya koyduğu en önemli unsurdur. Fakat daha da önemlisi, emplekton olarak adlandırılan Roma Dönemi sisteminde bizim atkı bloğu olarak tanımladığımız bağlayıcı blok bulunmamaktadır. O halde hem atkı bloğu barındırması hem de harçsız örgüler olması bağlamında bizim atkılı – çözgülü olarak isimlendiridiğimiz bu sistem, Tomlinson'a göre emplekton çerçevesinde değerlendirilmemelidir. Bu çalışmanın belirli ve gerekli yerlerinde Vitruvius'un tanımı gerek metin içinde gerekse dipnot olarak refere edilmiştir; fakat emplekton kavramının atkılı – çözgülü sistemiyle olan karmaşık ve tartışmalı ilişkisi neticesinde, ilgili başlığında ve metinin geri kalanında atkılı – çözgülü teriminın kullanılması terich edilmiştir. Tomlinson'un ilgili eleştirisi için bk.: Tomlinson, 1961: 133 – 140.

Emplekton'a dair tanımlarla alakalı genel farklılıklar, terminolojik problemler güncelliğini koruyan problemlerdir; bu yüzden bu çalışmada da bu sistemi aktarılırken emplekton yerine atkılı – çözgülü terimi kullanılmıştır. Fakat en azından Vitruvius'un Yunan ustaların emplekton sistemini anlatırken aktardıkları ile bizim atkılı – çözgülü sistemde gördüklerimiz birbirine oldukça benzer gözükmektedir.

Dönemler değiştikçe, benzer sistemlerin farklı isimlerle anıldıkları olmuştur. Bizim atkılı – çözgülü sistem olarak tanımladığımız, atkı ve çözgü bloklarının belirli bir düzen içerisinde, yatay ve dikey olarak kesişerek örülmesi düzenini, kesme taş yerine tuğlanın kullanıldığı işçiliklerde Flemish[81] ve Dutch[82] bağ sistemiyle de görebilmekteyiz. Burada önem arz eden, ögelerin yapısal olarak aynı amaca, aynı sistemle hizmet etmesidir.

2.1.2. Trapezoidal Bloklar

En genel anlamıyla yamuk[83] bloklar şeklinde özetlenebilecek trapezoidal blok ve örgü, uzun bir süre polygonal ile rektogonal blokların kullanıldığı örgü biçimlerinde bir geçiş formu olarak ele alınmış[84]; ve fakat zamanla anlaşılmıştır ki bu blok tiplerinin üretimi ve bu bloklarla gerçekleştirilen duvar örgüleri özellikle tercih edilen kendine has ve kendi grubunda değerlendirilmesi gereken ayrı bir sistemdir[85]. Aslında bazı çalışmalarda bloklar köşe yapılarına göre gruplandırılır; böylesi çalışmalarda çokgen ya da dörtgen köşeli bloklar olmak üzere iki grup ortaya konar[86]. Eğer köşeler baz alınarak trapezoidal blok ve örgüler incelenmek istenseydi, şüphesiz rektogonal blokların bir alt başlığı olarak ele alınacaktı. Aslında bu tip blok ve örgülerin polygonal ile olan bağı, köşe yapısı bağlamıyla ortadan otomatik olarak kalkar. Trapezoidal blokların, anlam ve mana olarak rektogonal olarak

---

[81] Wright, 2009: 160; fig. 185a.

[82] Wright, 2009: fig. 185a.

[83] Ginouves – Martin, 1985: 98.

[84] Özellikle duvar çalışmalarında ortaya konan kronoloji oluşturma çabalarının, uzun yıllar oturmamış olmasındaki temel sebep, trapezoidal bloklardan oluşturulmuş duvar örgülerinin, ayrı bir grup olarak kabul edilmemesidir. Genellikle trapezoidal bloğa sahip örgüler, kesme taş duvarcılığın zayıf varyasyonları olarak kabul görmüştür; bu konularla alakalı görüş için bk.: Scranton, 1941: 70. Benzer şekilde trapezoidal ögelerin, polygonal ve rektogonal örgü biçimlerinin ikincil versiyonu olduğuna dair görüş için, bk.: Orlandos, 1968: 135; Bu görüşlerin oluşması ve deteklenmesinde bazı duvarlarda iki farklı örgü tipinin de kullanılmış olması yatıyor olabilir, Neandreia'daki güney kapısının doğusundaki sur kanadına ait bir örgü bu duruma örnek gösterilebilir. Polygonal örgü ile başlayan bir uç, ilerledikçe trapezoidal blokların kullanıldığı Trapezoidal Isodom Örgü'ye evrilmektedir, Akarca, 1987: 273: XXV.53. Klasik Dönem Lykia Duvarcılığı ile alakalı iki örgü grubunun oldukça belirleyici olduğunu aktaran L. Konecny, trapezoidal örgünün kolay fark edilebilir stil kriterini şu şekilde özetlemektedir: "Auffallend schräge Stoßfugen bilden ein wichtiges, bestimmendes Stilkriterium dieser Mauertechnik. Manchmal begegnen auch aus der Waagrechten abweichende, gebrochen verlaufende Lagerfugen und hakenförmige Schareinklinkungen." Bk.: Konecny, 1997: 72.

[85] Trapezoidal blokların hususi olarak terich edilmesiyle alakalı bk.: Scranton, 1941: 71.

[86] Bu tip bir gruplandırma çalışması için bk.: Akarca, 197: 113.

anılabilmesi pek tabii haklı ve doğaldır; fakat nasıl polygonal denilince dörtgen de akla geliyor fakat dörtgen ve çokgenler ayrı gruplarda inceleniyorsa, trapezoidal bloklar da pek tabii ayrı bir gruplandırmayı hak etmektedir (Lev. 5, B – Lev. 6, A).

Trapezoidal blokların genel geçer kabul edilen biçimi, uzun kenarları birbirine paralel ve yatay olarak kesilen, kısa kenarların ise birbirine paralel yapmaksızın biçimlendirilmiş dörtgen bloklardır[87]. Kabul edilen bu biçim, yukarıda da tartışıldığı belirtilen trapezoidal – rektogonal örgü karmaşasına otomatik olarak bir çözüm ve cevap sunmaktadır: bir bloğun dikey derzi, rektogonal bloklarda karşılaştığımız gibi dik açı değil de on derecelik bir sapmaya sahip olsa dahi, o bloğun oturacağı blok o açıya göre düzenlenmek zorundadır[88]. Bu sebeple trapezoidal bloklar, taş ocağında rektogonal blok keserken hata yapılan blok artıklarının kullanıldığı bir sistem değil, aksine hususi ve bilinçli olarak tercih edilen bir sistemdir.

Trapezoidal bloklar ile alakalı bir diğer tartışma ise, duvar araştırmacılarının, belli bir tip bloğun neden tercih edildiğine cevap verebilmek için ortaya koyduğu "ekonomik" sürecin sorgulanmasıdır[89]. Trapezoidal bloklar için ilk görüş, taş ustasının bloktaki doğal pürüzlüğünden faydalandığı için bu blok tipinin ve örgünün daha ekonomik ve zamanda belli bir tassaruf sağladığı yönündedir[90]. Fakat bu görüşün aksi de savlanmaktadır. Özellikle trapezoidal bloklar ile rektogonal blokların karşılaştırıldığı çalışmalarda, trapezoidal bloklardansa eşit boylarda kesinlen bloklarla seri üretim şansının artmasını sağlayan rektogonal blokların tercih edildiği iddia edilmektedir[91].

Uzun yıllar başka duvar örgülerinin yan grubu veya ekonomik vs nedenlerden zorunlu tercihler yüzünden yaratılmış olduğu iddia edilen trapezoidal bloklardan oluşturulan örgü sistemlerinin, yukarıda da ayrıca belirtilmiş olan tartışmalardan çıkan kazanımı, son dönem çalışmalarda kendine ait bir gruplandırmayı/incelemeyi hak etmiş olmasıdır. Kendine has yapısal özellikleri ve daha da önemlisi özellikle rektogonal bloklardan daha estetik bir duruşa sahip olması, dönemler içerisinde trapezoidal blokların tercih edilmesine sebep olmuştur[92].

---

[87] Orlandos, 1968: 135; Scranton, 1941: 70.

[88] Scranton, 1941: 71

[89] Bu tip bir tartışmaya örnek olarak polygonal örgü için ortaya konan görüşler gösterilebilir: Polygonal örgünün büyük emek ve masraf gerektirdiğine dair görüşler için bk.: Akarca, 1987: 113; Fırat, 2015: 7; Durukan, 2004: 51; Polygonal örgünün ve diğer örgü tiplerinin aksine zamandan ve masraftan tasarruf sağladığına dair görüşler için bk.: Lawrence, 1979: 235.

[90] Orlandos, 1968: 135; Fırat, 2016: 6.

[91] Orlandos, 1968: 135; Scranton, 1941: 70 – 71.

[92] Özellikle düzensiz trapezoidal örgü için dile getirilen, duvar yapısına pitoreks bir efekt vermesi durumu bu tip blokların tercih sebebindeki en önemli detaylardan birisidir. İlgili görüş için bk. Orlandos, 1968: 135.

Trapezoidal bloklarla örülen duvarlar incelendikçe, kendi içinde farklılıklar temsil ettiği fark edildi. Genel olarak kabul edilen üç tip trapezoidal örgü vardır: Düzensiz Trapezoidal Örgü, İsodom Trapeziodal Örgü, Pseudo-İsodom Trapezoidal Örgü[93].

Bu çalışmada trapezoidal bloklara ait örgülerden sadece İsodom ve Pseudo-İsodom örgüler alt başlık olarak ele alınacaktır. Düzensiz Trapezoidal Örgü'nün kendine ait bir alt başlıkta değil, bu ana başlık altında kısaca değinilmesinin temel sebebi, trapezoidal bloklar ile alakalı temel tartışmaların düzensiz olarak nitelendirilen bu örgü tipinden kaynaklanmasıdır. Tartışmaların doğuşundaki temel sebep ise bu düzensiz trapezoidal blokların tam anlamıyla tanımlanamamış olmasıdır. Daha da önemlisi, Düzensiz Trapezoidal Örgü olarak nitelendirilen birçok duvar aslında polygonal blokların kullanıldığı ve farklı duvar örgülerinin gözlemlendiği örneklerdir[94]. Dört köşeli, fakat köşelerde açı kaymasının takip edilebildiği blokların haricinde, çokkenarlı blokların trapezoidal olarak anılması temel hatalardan birisidir. Bu yüzden bu çalışmada Düzensiz Trapezoidal Örgü'ye ait bir alt başlık oluşturulmamıştır. Daha önceki araştırmalarda Düzensiz Trapezoidal Örgü olarak nitelendirilen örgü sistemindeki temel unsurlara dair ilk dile getirilen, aslında trapezoidal blokların duvar çalışmalarında kendine uzun süre yer bulamamasının sebebi olan, polygonal – rektogonal örgüler arası geçiş aşaması olmasıdır[95]. Bir başka tartışma sebebi olan, bu blokların ekonomik oluşuyla alakalı yine Düzensiz Trapezoidal Örgü'ye dair unsurların ortada olduğu görülmektedir. Düzensiz Trapezoidal Örgü'deki temel unsur, taş sıralarında belirli bir sıranın hakimiyeti olmaması, dağınık ve irili – ufaklı bloklarla bu örgünün gerçekleştirilmesidir[96]. Bu akla ilk başta taş ustasının eline geçen irili – ufaklı tüm blok parçalarını kullandığını getirse de bazı örneklerde bilinçli olarak bu düzensizliğin tercih edildiği tespit edilmiştir[97]. Özellikle irili – ufaklı blokların kullanıldığı bu sistemde, bazı bloklar çıkıntı yapmakta –ki böylece çok kenarlı bloğa evrilmekte-, ve onunla öpüşmesi gereken blok ile girinti – çıkıntı yaratmaktadır. Bu gibi örneklerde ister istemez çok kenarlı blokların yoğun bir halde gözlemlenmesi sebebiyle, bu gibi örnekleri bu çalışmada polygonal bloklar başlığında değerlendireceğiz.

---

[93] Scranton, 1941: 72 – 73; Orlandos, 1968: 135.

[94] Orlandos, 1968: 135: Fig.153; Orlandos, 1968: 138: Fig.157.

[95] Orlandos, 1968: 135; Scranton, 1941: 72.

[96] Scranton, 1941: 72.

[97] Scranton, 1941: 72; Ayrıca bu örgü sisteminin ekonomik şartlardan veya eldeki taşları tüketmek amacıyla ortaya çıkmadığının, bilinçli bir kullanımın olduğunun en önemki tespiti, Scranton'un hususi olarak bu örgüye sahip duvarları tarihlendirmeye yönelik yaptığı çalışmadır. Trapezoidal kullanımının yoğun biçimde MÖ 5. yy'de gerçekleşmesiyle alakalı detaylı bilgi için bk.: Orlandos, 1968: 136; Scranton, 1941: 79.

2.1.2.1. İsodom

En temel trapezoidal örgü biçimi[98], isodom düzenlemesine sahip olanlardır. Buradaki genel yapı oldukça basit ifade edilebilecek şekilde düzenlenmiştir, bu yüzden ilk bakışımda duvarın yapısı ve örgünün biçimi hakkında bilgi sahibi olabilmek mümkündür. Kabaca, duvar örgüsünü oluşturan blokların alt ve üst horizontal derzleri, taş sıralarınca kesintisiz biçimde paralel oluşturur. Yatay derzlerdeki bu kesintisiz düzlem, vertical derzlerde sağ ve sola eğim verilecek şekilde düzenlenmesiyle bir karşıtlık yaratır[99]. Vertical derzlerin geniş / dar açı yaparak cephede yamuk bir çerçeve olmasını sağlayan yapı, ve derz çizgileri arasındaki bu karşıtlık, bu blok ve örgü sisteminin neden rektogonal blok ve bu blokların kullanıldığı örgülerden ziyade tercih edilidiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir (Lev, 6 – A – Lev, 6 – B).

Özellikle Trapezoidal Isodom Örgü ile alakalı Scranton'un yapmış olduğu çalışma[100], belirli işçiliklere sahip bu örgü tipindeki duvarları belirli tarihler arasında yerleştirebildiği ve böylece bazı uygulamaların bazı dönemlerde çok yoğun karşımıza çıkan uygulamalar olduğunun belirlenmesi büyük önem arz etmektedir[101].

Scranton çalışmasında karşılaştığı ve tarihlerini belirli aralıklara yerleştirebildiği duvar örgülerini, yüzey işçiliklerine göre gruplamıştır: Kaba / İşlenmemiş yüzey[102] işçiliğine sahip örgülere ait örnekler, Eretria, Corinth[103], Rhamnous[104], Thermon[105]; Raybalı Yüzey (Broached Work)[106] sahip örgülere ait örnekler, Phokis[107], Mantineia, Orchomenos[108] ve Lamia[109].

Bu kentlerdeki örnekler ve karşımıza çıkan tarihi belli Trapezoidal Isodom duvarlar için aktarılan yüzey işçiliklerindeki farklılıklar, elimize geçen tarihlemeye yönelik işçilik

---

98 "Taş sıralarının ayarlanıp, aynı yüksekliğe sahip yamuk bloklarla örülen duvar örgüsüne Trapezoidal İsodom Örgü denir.", (Yun.) τραπεζιόσχημη ίσόδομη: Trapezioschimo Ísódomi ya da Trapezoidale Isodoma. Bk.: Ginouves – Martin, 1985: 98.

99 Orlandos, 1968: 139; Scranton, 1941: 73 – 74; Akarca, 1987: 113.

100 Scranton, 1941: 70 – 98; Orlandos, 1968: 139.

101 Noktalı Yüzey İşçiliğine sahip Trapezoidal Isodom örgüler için MÖ 4. yy'ın ikinci çeyreği'den üçüncü çeyreğine kadar yoğun kullanım savlanır, Orlandos, 1968: 139; Kaba / İşlenmemiş Yüzey İşçiliği için ise MÖ 425 – 325 tarihleri önerilir, Scranton, 1961: 85.

102 Scranton, 1961: 85.

103 Scranton, 1961: 85..

104 Scranton, 1961: 88.

105 Scranton, 1961: 88..

106 Scranton, 1961: 89.

107 Scranton, 1961: 89.

108 Scranton, 1961: 90.

109 Scranton, 1961: 91.

önerileri vb. bu çalışmada yüzey ve kenar işçiliklerinin ayrıca ele alınacağı başlıklarda detaylı olarak aktartılacaktır.

2.1.2.2. Pseudo-İsodom

Trapezoidal Pseudo-İsodom[110] örgüde karşılaşılan sistem, Trapezoidal İsodom Örgü'de karşılaştığımız nizamlı horizontal yatay derzler ile eşit yükseklikteki blokların kullanılması ögesinin yerine, duvar örgüsündeki taş sıralarının yüksekliklerinde sürekli biçimde bir değişimin gözlemlenmesiyle gerçekleştirilir. Vertical derzlerdeki açı kayması ve cephesel bakışımda bloğa yamukluğu veren ögelerde bir değişim olmamakla birlikte, bu örgü biçimini "sahteleştiren" uygulama, kabaca, taş sıralarındaki eşit yüksekliğin gözlemlenememesidir[111].

Erken dönemli çalışmalarda her zamanki gibi bu örgü sisteminin de ekonomik açıdan tasarruf sağlamak için tercih edildiği tartışılagelir[112]. Elbette taş ustasının elinde irili ufaklı taşlar varsa, bunları tekrardan kesmek ve düzenlemek için uğraşmayacağı bir süreç akıllara gelebilir; fakat şu kesin ki kullanılacak olan blokların sistemli ve nereye yerleştirileceği planlı bir şekilde depolanmış olması, karşılaşılan en olağan duvar örgüsü organizasyonudur[113]. Gözlemlenilen Trapezoidal Pseudo-İsodom örgülerin bazı işçiliklere sahip örnekleri, diğer örgülerde olduğu gibi bazı dönemler arasında yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır; sırf bu sebeple bile bu örgünün diğer örgülerde de tartıştığımız gibi farazi şekilde, taş ustasının elinde ne malzeme varsa onunla kurduğu bir duvar yapısı tasavvurundan bizleri kurtarır.

Trapezoidal Pseudo-İsodom da dahil olmak üzere tüm Pseduo-İsodom örgü stilleri için genel kanı, bu stilin Helenistik Dönem'in başlangıcında çok revaçta olduğu yönündedir[114]. Detaylandırıldığında yüzey işçiliklerine göre değişim gösteren bazı uygulamalar vardır; bunlar ilgili alt başlıklarda tekrardan karşımıza çıkacak ve detaylı şekilde irdelenecektir. Fakat genel olarak şu söylenebilir ki tüm trapezoidal blokların kullanıldığı örgüler de dahil olmakla birlikte, bu örgü tipi de Helenistik Dönem sonrasında yerini yavaş yavaş polygonal örgüye bırakmaya başlar ve daha az örnekle karşılaşılmaya başlanır[115].

---

[110] Trapezoidal Pseudo-İsodom Örgü, taş sıralarının belirli bir nizam içerisinde ama farklı yüksekliklerin gözlemlendiği örgü biçimidir; (Yun.) τραπεζιοσχημο ψευδοϊσόδομο: Trapezioschimo Psevdoïsódomo ya da Trapézoïdal Pseudo-Isodome. Bk.: Ginouves – Martin, 1985: 98.

[111] Orlandos, 1968: 139; Scranton, 1941: 74 – 75; Akarca, 1987: 113.

[112] Scranton, 1941: 75 – 76.

[113] Scranton, 1941: 76.

[114] Scranton, 1941: 98.

[115] Scranton, 1941: 98.

Bunlara ek olarak bu sistem ile sıralı polygonal örgüler arasında yaklaşık olarak MÖ 4.yy'ın sonlarından itibaren bir birleşim söz konusudur[116].

2.1.3. Polygonal Bloklar

Polygonal bloklar ile ilgili, geçmiş dönemlerdeki çalışmalarda uzun süre kabul edilmiş, fakat aynı Rektogonal – Trapezoidal gruplandırmasında yapılan hata gibi, karmaşa yaratan bir grup ayrımına gidilmiştir. Polyognal bloklar ve polygonal örgüler ile alakalı bilgiler vermeden önce, bu tartışmalı durumu açıklamak ve bu çalışmada kabul edilen gruplandırmadan bahsetmek yerinde olacaktır.

Öncül çalışmalarda, duvar örgüsünde kullanılan blokların köşe sayısı bize dörtgen bir şema vermiyorsa, bu bloklar çok kenarlı bloklar ana başlığı altında incelip, iki alt başlık ayrımına gidildiği görülmektedir[117]. Lesbos[118] ve Polygonal örgü olarak adlandırılan bu iki ayrı alt başlıkta, bu ayrımın yapılmasındaki temel sebep olarak derz yataklarının açılı ya da kavisli olmasında yatmaktadır. Aristotales atfıyla, Lesbos blokların nasıl işlendiği kabaca açıklanmaya çalışılır; ham taşın kullanıldığı bu sistemlerde, bloklar kurşun[119] teller ile

---

[116] Bu konuyla alakalı, toplu örnekleri görebilmek için bk.: Scranton, 1941: 165 – 166; Konuyla ilgili detaylı bilgi için bk.: Orlandos, 1968: 134, 139.

[117] Akarca, 1987: 113; Orlandos, 1968: 127; Scranton, 1941: 23; İnce işçilik gösteren ve derzlerin nizami olmadığı duvar gruplandırmalarıyla alakalı bir örnek için bk. Winter, 1971: 78 – 80 ve Erdoğan, 2017: Tablo 3.1.

[118] Lesbos ya da Kavisli Polygonal: Eğirsel (Kavisli) açılardan oluşan kenar düzenlemesi gözlemlenen çokgen blok ve örgü sistemidir, (Yun.) λεσβια τοιχοδομια: Lesvia Toichodomia ya da Lesbien Masonry. Bk.: Ginouves – Martin, 1985: 98; Bu taş ve örgü tipine yakıştırılan Lesbos (Lesbien) isminin kökeni, Aristotales'in Nikhamakos'a Etik isimli eserinde geçen bir benzemeden kaynaklanmaktadır: "(...) Her şey yasalara göre olmaz. Bazı konulardaysa yasaların olması mümkün değildir. Yasanın olmadığı yerde bazı kurallar getirilebilir. Tabii ki bu kuralların belirli bir ölçüsü yoktur. Lesbos taşına sahip olduğumuzu varsayalım, o da bu şekildedir. Her seferinde şekil değiştirir; işte kurallar da bu durumdadır (...)", Arist. Nikomakhos'a Etik, 1138. Aristotales hakkındaki çalışmalarıyla tanına Michel d'Ephese, bu paragraf hakkında "(...) Belirsiz olan her şey için yasalar belirsiz kalmalı ve belirlenecek olana göre değişmeli (...)" aktarımında bulunur, tüm bu açıklamalar ve benzetmeler neticesinde Lesbos olarak adlandırılan taş ve örgü sisteminin nasıl gerçekleştirildiğine dair ipuçları yakalanmaktadır, Orlandos, 1968: 129 – 130. Elbette burada değiştirilebilirliği ile yasalara benzetilen Lesbos taşı, eğilip bükülebilen formda bir taş değildir. Bu örgü sistemini ve taşları kavisli, oturduğu diğer bloklarla nizamlı bir biçimde yerleşmesini sağlayan yegane unsur, bu bloklar işlenirken kullanılan kurşun tellerdir. Bu bloklar, düzensiz bloklardan seçilir, kurşun bir tel vasıtasıyla birbirine oturacak olan blokların pozitif ve negatif kalıpları çıkartılarak, taşların birbirlerine uyumlu bir şekilde işlenmesi işlemi gerçekleştirilirdi, Erdoğan, 2017: 61; Orlandos, 1968: 130; Scranton, 1941: 27; Akarca, 1987: 113 – 114; Fırat, 2015: 6.; Saner, 1995: 29. Lesbos adının bu blok ve örgü tipine verilmesindeki temel sebep, kendi dönemi içerisinde bu örgü tipinin Lesbos Adası (Midilli Adası) ve çevresinde çok sayıda bulunmasıdır; fakat modern çağlardaki çalışmalarla bu örgünün belirli bir bölgeden ziyade birçok yerleşim yerinde kullanıldığı anlaşılmıştır; Lesbos Adası için bk.: Strabon XIII.1.2 ve Strabon XIII.2.1-2. Lesbos tipi olarak adlandırılan bazı duvar örgülerine dair örnekler için bk.: Erdoğan, 2017: Lev. 38, Res. A – B; Akarca, 1987: Lev. XXIV, 52; Scranton, 1941: 32. 26 fig. 6. 3 – 4; Spencer, 1994: 213, fig 5; Söğüt, 2006: 173, 78; Tırpan, 1994: 148, res 17 – 18; Saner – Sağ, 2012: 430, fig. 6; Konecny, 1997: Lev. 34, res 105. Lesbos (Lesbien) her ne kadar Aritotales atfıyla bu ismi alsa da diğer polygonallerden farklı bir tekniğe sahip bu uygulama Aeolik kültürle bağlantılıdır, görüşü için bk. Becker, 2007: 109.

[119] (Yun.) μολυβδος: Mólyvdos ya da Mólyvos, Ginouves – Martin, 1985: 64; Orlandos, 1968: 130. Bu örgüdeki şemayı yaratmada kullanılan kurşunların ismi olan μολυβδος (Mólyvos), aynı zamanda bu örgü biçimine isim veren Lesbos Adası'ndaki bir kentin ismidir.

şekillendirilmektedir ve ortaya çıkan bu şekillendirme sonucu, bloklar keskin hatlara değil kavisli hatlara sahip olmaktadır. Lesbos ile polygonal ayrımının ortaya çıkmasındaki temel sebep, Lesbos sisteminde kullanılan kurşun tel haricinde, blokların yerleşitirlmesinde diğer örgü sistemlerinde karşılaşmadığımız bir uygulamanın kendine yer bulmasıdır. Bu uygulamada, blokların birbirleriyle tam bir derz uyumu sağlanması amacıyla bloklar 0,30 – 0,50 m. oranında derzlerden duvar derinliği içine işlenerek oturtulmasıdır[120].

Zahmetli ve masraflı bir yapım süreci olduğu bilinen[121] bu duvar örgü biçimi, şüphesiz çok kenarlı bloklarla oluşturulan duvar örgüleridir. Duvar çalışmalarına dair erken dönem çalışmalarda her ne kadar çok kenarlı bloklar başlığı altında ve polygonal grubundan ayrı bir şekilde incelenmiş olsa da bu çalışmada, bu yöntem polygonal örgülerdeki köşe işçiliği bağlamında bir alt grup olarak polygonal örgüye dair ögelerin içinde incelenecektir[122].

Polygonal[123] bloklar, çok kenarlı / çokgen bloklar olmasına rağmen, rektogonal ya da trapezoidal bloklardan ayrılmalarındaki temel sebep, bu tip bloklar kullanılarak örülen duvarlardaki hakimiyet dört köşeden daha fazla köşe / kenara sahip bloklara aittir. Şüphesiz dört hatta üç kenarlı bloklar da bazı polygonal örgüye sahip duvarlarda kullanılmışlardır. Fakat bu bloklar ne rektogonal bloklardaki gibi dik açılara sahip düzgün dikdörtgen çerçeveye ne de trapezoidal formda karşılaştığımız formlara sahip değillerdir.

Polygonal formların genel kabulüne kadar başka formlara sahip bloklar da polygonal blok / örgü kabul edilerek değerlendirilmiştir. Bunlara dair Lesbos örgüsüyle alakalı polygonal örgünün ilişkisi yukarıda açıklanmıştır. Bunun haricinde logaden[124] ve kyklopik[125]

---

[120] Bu uygulama diğer blok ve örgü tipleri için gereksiz bir uygulamadır; diğer blok ve örgü tiplerinde net açıları ölçebilmek için ahşap geniometre kullanılması ile alakalı ve bu uygulamaya dair detaylı bilgiler için bk.: Orlandos, 1968: 130.

[121] Orlandos, 1968: 132.

[122] Bk. Bölüm: 2.2.2.4.

[123] "Polygonal örgü, genellikle dörtten fazla derz yüzeyi sunan bloklardan oluşan örgü tipidir.", (Yun.) πολυγωνική: Polygonikí, Ginouves – Martin, 1985: 97 – 98; "Dörtten fazla derz yüzü olan bloklarla örülen duvarlardır, (...) Dik derzler, genellikle yaklaşık uzunlukta ve net açılarla kesişir.", Orlandos, 1968: 132; "(...) Polygonal terimi, değişen sayılarda, genellikle dörtten fazla, düz ve paralel olmayan fakat net açılarla kesin derz / kenara sahip (...) Bloğun şekli, yaklaşık benzer uzunluklarda beş veya daha fazla derz yüzü olan ideal bir geometrik poligon olmalıdır", Scranton, 1941: 45. Ayrıca polygonal örgüler, bazı örnekerinde üç kenarlı (üçgen) blokları barındırmasıyla da tanınır; bu üçgen bloklar duvar örgüsü genelinde hakim olan bir blok türü değil, daha çok polygonal blokların kesilmesinde oluşan, öpüşmeyen derz aralıklarında meydana gelen hataları kapatmak amacıyla kullanılan blok / taş türleridir, bk.: Konecny, 1997: 65.

[124] Kabaca işlenmiş taşlardan meydana getirilen, kuru duvar olarak da adlandırılabilecek duvar örgü tipine ve bu örgüde kullanılan taşlara "Logaden" denilmektedir; genelde taşların derzleri birbiriyle öpüşmez ve kaba, dağınık bir görünüm sunar. Detaylı bilgi için bk.: Akarca, 1987: 113; Erdoğan, 2017: 45, 55.

[125] Ham ve çok büyük boyutlu kaba taşların kullanıldığı, oluşan derz boşluklarının ufak moloz taşların sıkıştırılmasıyla örülen duvar örgülerine Kyklopik denilmektedir; (Yun.) κυκλώπεια: Kyklopeia ya da Cyclopean: Ginouves – Martin, 1985: 97. "Kyklop Duvar olarak adlandırılan duvarlarda taşlar yan yana ve üst

örgüler de zaman içerisinde polygonal örgü ile karıştırılan ya da polygonal olarak kabul edilen ögelerdir.

Polygonal bloklar, erken dönemlerdeki kesme taş blokların ortaya çıktığı süreçle yakın zamanlarda duvar örgülerinde kullanılmaya başlanır. Logaden taşlardan, kenar ve yüzey işçiliklerine dikkat edilerek oluşturulan çok kenarlı blokların yapılarda kendine yer bulması, Anadolu özelinde Hitit'lere kadar inmektedir[126]. Geç Roma Dönemi[127] içlerine kadar da kullanılmaya, duvar örgüsü olarak varlığını sürdürmeye devam eder[128]. Bu kullanım sürekliliği, her bölge için geçerli olmasa da özellikle Lykia ve Lykia Bölgesi sınırına yakın Karia kentlerinde gözlemlenmektedir[129].

Bazı bölgelerde belirli dönemlerde kullanılmış olsa da antik çağda çokça karşılaşılan ve kullanılan bir duvar örgüsü sistemini yaratan bu blokların kent-içi kullanım yerlerinin tercihi de oldukça önemlidir. Bu konuyla alakalı bazı çalışmalarda polygonal blokların köşe

---

üste yerleştirilir; gereksiz olan çıkıntılar kırılır, boşluklar ve derzler gerektiğinde küçük taşlar 'sokularak' ya da çamur veya harçla kapatılır." Müller, 2005: 31. İsimlendirişi hakkında ve büyük boyutlu taşların dev Cyclop'lar tarafından taşınarak inşa edilmesine dair inanç ile ilgili detaylı için bk.: Dodwell, 1834: 3; Pliny, Hist. Nat.VII.57; Miller, 1995: 2. Charles Fellows'un Lykia ziyareti boyunca gözlemlediklerini aktardığı notlarda, bugün dahi tespit edebildiğimiz ve polygonal örgüye ait sur ya da çeşitli yapı duvarlarına, Kyklopik duvar demektedir. Erken dönemlerde bu iki farklı duvar örgü biçiminin ayrımı yapılamamış olmalı. Detaylı bilgi için bk.: Fellows, 1840: 141, 155, 223; Fellows, 1838: 225. Fellows'un Ksanthos Lykia Akropolis'ine ait surlar için iddia ettiği Kyklopik söylemine dair karşıt görüşler için bk.: Metzger, 1963: 1; Erdoğan, 2017: 21. Myken'lerin Kyklopik duvar örgüsü tercihinin, bir şehrin gününün zenginliği ve halkının becerisi kadar tahkimat sisteminden kaynaklandığı görüşü ile ilgili detaylı bilgi için bk.: Adam, 1982: 27.

[126] Saner, 1995: 12; Boğazköy'deki polygonal örgü öncesi duvar yapılarıyla ilgili detaylı bilgi için bk. Naumann, 2007: 69 – 74, res 44, 56.

[127][127] Literatürde, Roma İmparatorluk Dönemi ve Geç Roma Dönem'i aralığında çok kenarlı blokların kullanıldığı örgü tipleri için farklı bir terim kullanılmıştır: Opus Siliceum. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bk.: Erdoğan, 2017: 54; Adam, 1994: 192. Bu ve benzeri, aynı örgü tipini tanımlamasına rağmen farklı isimlendirmelerle karışıklık çıkmaması ve metnin bütünlüğünü bozmamak adına, ilgili literatürler refere edilerek, metin içinde ana başlık ve alt başlıklardaki terimler kullanılmaya devam edilecektir

[128] Erdoğan, 2017: 67, 69.

[129] Polygonal örgüyle ile alakalı bazı bölgelerde spresifik çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan Kilikya - Olba'daki polygonal örgü kullanımının Helenistik Dönem'de Seleukosların etkisiyle ortaya çıktığı ve yoğun olarak bu dönemde kullanıldığı bilinmektedir. Helensitik Dönemi takiben ilerleyen süreçlerde tekil örnekler haricinde polygonal örgü bu bölgede sürekliliğini yitirir. Kilikya Bölgesi'ndeki polygonal örgü kullanımına dair detaylı bilgi için bk Durukan, 2004: 51 – 52. Detaylı araştırmaların yapıldığı bir diğer bölge İonia Bölgesi'dir. İonia Bölgesinde tespit edilen polygonal örgüye sahip en geç dönemli yapılar Kolophon'da yer alan Metroon duvarı ve Lebedos'taki kalıntılardır. İonia Bölgesi'nde polygonal örgünün kullanımı Helenistik Dönem ile birlikte tamamıyla terk edilmiştir, Hellenistik Dönem sonrasında İonia Bölgesi'nde polygonal örgü yerine dikdörtgen kesme taşların kullanıldığı duvar örgüleri tercih edilmiştir. İonia Bölgesi'ndeki polygonal örgünün kullanıma ile ilgili detaylı bilgi için bk. Saner, 1995: 107. İonia Bölgesi ile birlikte incelenen bir diğer bölge, Karia Bölgesi'dir. Bu bölgedeki polygonal örgü kullanımı, taş yataklarının bölgesel dağılımına göre değişim gösterir. Yapı malzemesi olarak granitin egemen olduğu İç Karia Bölgesi'nde polygonal örgüyle karşılaşılmazken özellikle Peraia ve Lykia Bölgesi'ne komşu olan Kaunos'ta polygonal örgünün sürekliliği tespit edilebilmektedir. Yapı malzemesinin işlenebilirliği, kireçtaşı ya da konglomera gibi taşların yoğun kullanıdığı kentlerde ve özellikle Lykia Bölgesi ile ilişki içinde olan, komşu kentlerde polygonal örgünün İoinia Bölge'sine nazaran daha çok yapıda karşımıza çıktığı gözlemlenmiştir. Karia Bölgesi'ndeki polygonal örgünün kullanımıyla ilgili detaylı bilgi için bk Saner, 1995: 107 – 108.

ve yüzey işçilikleri de önem arz edeceği için[130], bu tip önermeler kendi başlıklarında irdelenecektir. İşçilik farklılıkları olmaksızın, genel olarak polygonal blokların tercihi ile alakalı özellikle tahkimat yapıları ön plana çıkmaktadır. Bu duruma dair iki önerme ortaya çıkar: Savunmayla alakalı yapıların oluşturulmasında, aciliyet söz konusu olabilir, zaman ve paradan tasarruf etmek[131] ile polygonal bloklarla oluşturulan örgülerin diğer örgü biçimlerinden daha sağlam bir yapıya sahip olmaları[132].

Polygonal blokların kullanıldığı polygonal örgülere dair bazı gruplandırma çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bunlardan öncül çalışmalar, genel olarak kullanılan blokların genel çerçevedeki şekli, sıralanışı ve kenar farklılıklarına göre düzenlenmiştir[133] ki bu ilerleyen

---

[130] Polygonal blok ve örgü genelinde değil, polygonal örgü içinde yüzey işçiliklerinin kullanım alanı farklılığına dair bir öneri, Olba böglesinde yapılan araştırmada ortaya çıkar: Olba Bölgesi özelinde yapılan tasnif çalışması neticesinde bosajlı yüzeye sahip duvarların, daha çok savunma mimarisinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Özellikle Olba'da yer alan, yapının iç mekan duvarların düzleştirilmiş yüzey işçiliğinin uygulandığı, yapının dışında ise bosajlı bir uygulamanın izlenebilediği Hermes Tapınağı bu kıstas için ideal örneklerden biridir. Yüzey işçiliği olarak bosaj, belli bir kontrast altında duvarı daha görkemli hale getirebilen bir unsurdur ve savunma mimarisinde de bu durumun psikolojik yansımaları düşünülerek böyle bir kullanım tercih edilmiştir. Bosaj ve kullanım alanına yönelik Olba örnekleri ve detaylı bilgi için bk. Durukan, 2004: 44.

[131] Oldukça tartışmalı bir konu olarak polygonal örgünün inşasının pratik ve bununla birlikte ekonomik oluşuna dair farklı önermeler ortaya atılmıştır: Polygonal örgü ile alakalı büyük emek ve masraf gerektirdiğine dair görüşler için bk. Akarca, 1987: 113; Fırat, 2015: 7; Durukan, 2004: 51; Bu görüşlere rağmen, bu örgü biçiminin ekonomik bir tercih olduğuna dair karşıt bir görüş için için bk.: Lawrence, 1979: 235.

[132] İnsan eliyle ya da doğal faktörler neticesinde oluşabilecek yatay kuvvetlere dair en iyi direnç, polygonal bloklarla oluşturulan örgülerde yakalanır. Bu konuyla alakalı detaylı bilgi için bk.: Wright, 2009: 157 – 158.

[133] Bu hususta ki en önemli ve öncü çalışma Scranton'un Greek Walls eserindeki gruplandırmasıdır: Scranton'un bu gruplandırmada kullandığı Multilateral ve Polygonal terimlerinin "Çok Kenarlı" anlamı taşıdığı ve bu anlam karmaşasının önüne geçmek için metin boyunca Scranton'un bu atfı Çok Kenarlı olarak Türkçe değil, orijinal diline sadık kalınarak aktarılacaktır. Multileteral ana başlığı altında Lesbos stilinin, ayrı bir başlık altında ve Polygonal'den hariç tutularak incelendiği, Polygonal blok ve örgülerin ise Düzenli ve Sıralı olarak iki ayrı grupta incelendiği bu çalışmaya dair detaylı bilgi ve yorumlar için bk. Scranton, 1941: 23; Erdoğan, 2017: 53. Scranton'un bu öncü çalışması, daha sonrasında Giuseppe Lugli ve Akşidil Akarca'nın çalışmalarında kısmen geliştirilerek yinelenir. Burada önemli olan Scranton'un, bloklarda karşılaşılan kenar ve yüzey işçiliklerine bakarak geliştirmiş olduğu gruplandırma ve tasnif çalışmasıdır; ardıllarının oluşturduğu gruplamalarda temel bakış açısı bu olmuştur. 19. yy'ın başlarından itibaren yapılan çalışmalar ve Scranton'un önünü açtığı bu gruplandırma çalışmaları ile bölgelere has duvar külliyatlarını kategorize edebilmek, tipolojik bir çerçeveye oturtarak çözüm üretmeye çalışmak için şüphesiz atılabilecek en önemli adımlardan birisiydi. Bu minvalde Lugli, kendinden evvel yapılan, August Mau'nun Pompeii freskolarını kategorize ederek belirli bir tipoloji yarattığı çalışmasındaki metodolojiye referensla, Quattro Maniere olarak adlandırılan bir gruplandırma ortaya koymuştur. Burada dört ana grup ile karşılaşılmaktadır ve birinci stilde en kaba, dördüncü stilde ise en kusursuz duvarların –hatta Opus Quadratum'lara yaklaşan kusursuzluğa sahip duvaların- kategorize edildiği bir sistem karşımıza çıkmaktadır. Bu gruplandırmadaki temel hata, bu stillerin en kaba olanın en erken örnekler, en kusursuz olanların ise en geç dönemli örnekleri temsil ettiğine yönelik, kronolojik amaçla kullanılmasıdır. Lugli, bu stillerin kesin kronolojiler oluştumak için yetersiz olduğunu, teknik farklılıkların detaylı şekilde incelenerek mutlaka tarihlemede farklılıklar yaratabileceğini bildirmesine rağmen, bu kalıplaşmış "evrimsel sürece benzeyen" gruplandırmayı eserlerinde kullanmaya devam etmiştir; bu konuyla alakalı eleştiriler için bk.: Becker, 2007: 102 – 106; Erdoğan, 2017: 71 – 72. Aynı şekilde Akarca'nın genel gruplandırması da oldukça kısıtlıdır: 1- Kabaca İşlenmiş Taşlardan Örülen Duvarlar (Logaden) 2- Kenarları Kavisli Taşlardan Örülen Duvarlar (Lesbos) 3- Kenarları Düz Taşlardan Örülen Duvarlar. Akarca'nın genel ve yüzey işçiliklerine dair gruplandırmaları için bk.: Akarca, 1987: 116 – 117; Erdoğan, 2017: 55 – 56. Quattro Maniere gruplandırmasına benzer Lugli ve Akarca'nın çalışmalarından sonraki süreçlerde karşılaştığımız duvar çalışmalarındaki gruplandırmalarda artık değişmeyen ve kat'i biçimde uygulanan bir bakış açısı gelişmiştir: Duvar örgüsünü oluşturan ana örgü

zamanlarda yetersiz kalacak, kullanılan bloklarda karşılaşılan kenar ve yüzey işçiliklerinin farklılıklarına göre detaylı gruplandırmalar ortaya çıkacaktır. Bu çalışmada da ana başıklar, polygonal blokların örgü içerisindeki konumlandırılış biçimlerine göre düzenlenmiştir; alt grupları oluşturacak olan kenar ve yüzey işçilikleri diğer alt başlıklarda kendine yer bulacaktır.

2.1.3.1. Sıralı Polygonal

Düz kenarlı düzenli polygonal[134] örgü ya da sıralı (coursed) polygonal örgüdeki ana unsur, örgüyü oluşuran polygonal blokların eğrisel ya da doğrusal[135] açılara sahip kenarları olsa dahi, dikkat edilmesi gereken nokta, özellikle horizontal derz yüzlerinde, horizontal bir açı yakalanması ve bu açının, örgüde bir çizgi gibi değişmeden takip edilebilmesidir[136] (Lev. 7, A – Lev. 7, B). Bu örgü stili özellikle MÖ 4. yy sonları ve Hellensitik Dönem içlerine kadar sevilerek kullanılmıştır[137].

Sıralı polygonal örgü, blokların yerleştirilme şekline göre yapılan bir tanımdır. Bloklar horizontal bir hat yakaladığı müddetçe hangi kenar / yüzey işçiliği uygulandığına

---

biçimlerine ait blokların kenar ve yüzey işçiliklerine göre detay gruplandırmaları. Bu gruplandırmalara örnek olarak Winter'in çalışması için bk.: Winter, 1971: 78 – 80; Erdoğan, 2017: 56. Sadece polygonal bloklara dair yapılan bir kenar yüzey işçiliği gruplandırması olan Durukan grubu için bk.: Durukan, 2004: 43; Erdoğan, 2017: 56. Bir başka kenar – yüzey işçiliğine odaklanmış bir gruplandırma olan Tırpan & Söğüt grubu için bk.: Tırpan – Söğüt, 1998: 164 – 165; Tırpan, 1994: 411; Erdoğan, 2017: 57. İonia ve Karia bölgelerindeki Hellenistik Dönem'e ait tüm duvar tiplerinin incelendiği çalışmasıyla oluşturduğu Saner grubu için bk.: Saner, 1995: 28 – 29; Saner, 1995: 32 – 35; Erdoğan, 2017: 58. Ksanthos'taki polygonal örgüye sahip duvaralara dair oluşturulan Erdoğan grubu için bk.: Erdoğan, 2017: 59 – 66. Kenar ve yüzey işçiliklerine dair detaylı gruplandırmaların haricinde, günümüzde yapılan bazı çalışmalarda hala Quattro Maniere benzeri gruplandırmalar karşımıza çıkmaktadır: bunlardan biri Velia'ya ait polygonal duvar gruplandırmasıdır, detaylı bilgi için bk.: Martin, 1987: 500 – 512. Bir diğeri ise Ksanthos'taki polygonal blokları tasnifleyen çalışması ile Cavalier grubudur: Cavalier, 2005: 175 – 176.

[134] Ginouves – Martin, 1985: 98.

[135] Saner, 1995: 29.

[136] İlgili tanım ve Ksanthos kenti özelinde karşılaşılan sıralı polygonal örgüye sahip duvarlar ile alakalı detaylı bilgi için bk.: Erdoğan, 2017: 60 – 61.

[137] Orlandos, 1968: 134; MÖ 330 – 300 yılları arasında özellikle Peloponnesos'daki sıralı polygonal kullanımıyla alakalı bk. Scranton, 1941: 140. Ayrıca Sıralı Polygonal örgü ile alakalı örnekler için bk.: Scranton, 1941: 26. 47. 52. 58. fig. 3. 8. 9. 11.; Kuban – Saner, 1997: 435, res. 1; Çevik, 2015: 321; Becker, 2007: fig 50 – 54; Yunanistan ve Anadolu'da karşılaşılan Sıralı Polygonal örgülere ait oluşturulmuş liste için bk.: Scranton, 1941: 165 – 166; Frederiksen, 2011: 124 – 125, fig. 14; Saner, 1995: 227, fig. 109; Durukan, 2004: 60, fig. 9; Saner – Sağ, 2012: 429 - 430, fig. 4 – 6; Çevik ve Pimouguet-Pédarros, 2012: 265, fig 6; Machatschek, 1967: fig 32; Saner, 2000: 278, fig 4; Akarca, 1977: res 77; Sıralı Polygonal örgülerin oldukça zengin olduğu Dağlık Kilikia Bölgesi'ndeki örnekler için bk.: Söğüt, 2006: 135 – 174; Tırpan – Söğüt, 1998: 187 – 198 fig. 2, 10, 17, 24, 25; Frederiksen, 2011: 124 – 125 fig. 14; Saner, 1995: 227, fig. 109; Durukan, 2004: 60. fig. 9; Saner – Sağ, 2012: 429 - 430 fig. 4 – 6.

bakılmaksızın, örgü sıralı polygonal ana başlığı altında incelenir. Bloklarda karşılaşılan kenar / yüzey işçilik farklılıkları, bu ana başlığın altındaki gruplarda irdelenir[138].

2.1.3.2. Düzensiz Polygonal

Polygonal blokların duvar örgüsü içerisinde, birbirine komşu diğer polygonal bloklarla derzlerinin öpüşmediği, genellikle derz aralarında derin boşluklar kalan ve bu boşlukların ufak boyutlu polygonal blok parçaları ile kapatılmaya çalışıldığı duvar örgü tipi, düzensiz polygonal örgüdür[139]. Burada dikkat edilmesi gereken derz takibinin zor olmasıdır. Polygonal örgü zaten kendi içinde, özellikle diğer örgü biçimlerine göre bir karmaşaya sahip olsa da, derz takibinin mümkün ve kendi içinde uyumlu olduğu bir örgü tipidir. Düzensiz polygonal örgüde bu uyumlu derze sahip olamayan ama örgü genelinde polygonal blokların kullanıldığı bir sistem söz konusudur. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, düzensiz polygonal örgünün, logaden gibi kaba/moloz taşlardan oluşutulan örgülerden olmayışıdır[140]. Mutlaka örgü içerisinde, kavisli ya da doğrusal açılı kenar işçiliği gösteren polygonal bloklar bulunmak zorundadır (Lev. 9 – A).

2.1.3.3. Nizamlı Polygonal

Nizamlı[141] polygonal örgüde karşılaştığımız sistem, her zamanki gibi polygonal blokların yerleştirilmesiyle ilişkilidir[142]. Nizamlı polygonal örgüyü diğer iki polygonal örgü

---

[138] Bunun en temel kanıtı, Larisa Antik Kenti'ndeki akropoliste bulunan VII numaralı kulenin yakınındaki duvardır. Bu duvarda, blokların hem horizontal bir hat yakaladığı için sıralı polygonal olarak anılması ayrıca hem de kenar işçiliklerinde kavisli işçilik bulunduğundan Lesbos (Lesbien) stiline verildiği görülmektedir. Larisa Antik Kenti'ndeki bu örneğe dair detaylı bilgi için bk.: Saner – Sağ, 2012: 430. Bu örnek duvar, hem yerleşim hattına göre oluşan ana başlık, kenar işçiliğine göre oluşan alt başlık kavramına verilebilecek bir örnek, hem de Lesbos'un polygonal örgüden ayrı bir örgü sistemi değil, ancak ve ancak polygonal örgüde karşılaştığımız bir kenar işçiliği oluşuna örnektir. Duvar örgülerinde ilk bakılacak nokta, polygonal örgüler gibi diğer stiller ve tekniklere göre daha karmaşık olanlar özellikle, blokların yerleşim hattı ve şeklidir. Kenar ve yüzey işçilikleri bu gibi durumlarda ikinci plandadır ve ancak alt grupları ilgilendirir.

[139] Düzensiz polygonal örgüye dair detaylı bilgi için bk.: Erdoğan, 2017: 65. Ayrıca bazı düzensiz polygonal örgü örnekleri için bk.: Bean ve Duyuran, 1947: fig 4a; Becker, 2007: fig 47. fig 61; Tırpan, 1989: res 2.

[140] Logaden, kabaca işlenmiş ya da kaba yontu olarak tanımlanabilecek taşlardan meydana getirilen, kuru duvar benzeri duvar örgü tipine ve bu örgüde kullanılan taşlara denilmektedir; genelde taşların derzleri birbiriyle öpüşmez ve kaba, dağınık bir görünüm sunar. Derz uyumsuzluğu konusunda düzensiz polygonal örgüye benzer fakat, düzensiz polygonal örgüde kullanılan bloklar kaba yontu değil, polygonal bloklardır. Logaden'e dair detaylı bilgi için bk.: Akarca, 1987: 113; Erdoğan, 2017: 45, 55.

[141] Nizamlı Polygonal Örgü isimlendirmesi, ilk defa "Ksanthos'un Polygonal Duvarları" başlıklı yüksek lisans tezimde, tarafımca önerilmiş bir isimlendirmedir. Kısaca örgüleri tanımlarken doğabilecek karmaşanın önüne geçmek için önerilmiştir. Bu çalışmada da Nizamlı Polygonal Örgü olarak adlandırılacak olan örgü sistemi, diğer bazı kaynaklarda özel bir isimlendirme yapılmaksızın, "Polygonal Örgü" olarak adlandırılmıştır; bu kaynaklar için bk.: Ginouves – Martin, 1985: 98; Orlandos, 1968: 132; Scranton, 1941: 45. Nizamlı Polygonal Örgü'ye dair detaylı açıklama ve bilgi için bk.: Erdoğan, 2017: 66.

sisteminden ayıran temel farklılık, derzlerin tam bir uyum içerisinde, hatta duvara esneklik ifadesi veren bir derz hizalamasıyla, bir nev-i arabesk linear bir bezeme ifadesini andıran derz kıvrımlarına sahip oluşudur[143]. Nizamlı polygonal örgülerde, sıralı polygonal örgüde karşılaştığımız yatay derzlerindeki takip edilebilir bir hat yaratan horizontal ifadesinin ya da düzensiz polygonal örgüdeki derzlerin neredeyse birbirinden kopuk ifadenin önüne nizamlı polygonal örgüde kullanılan blokların, kaç köşeye sahip olduğunun bir önemi olmaksızın, tam bir derz uyumu sunması ile geçilir ve diğer polygonal örgü sistemlerinden ayrılmasındaki en temel fark yaratan özellik, bu kendine has, cephesel bakışımda karmaşık görünen derz çizgilerinin takip edilebilirliğidir.

Birçok çalışmada bu bakışıma ve sisteme sahip duvar örgüleri, kısaca polygonal örgü olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmada ana başlıklar öncelikle blok tiplerine ayrılmıştır, ardından gelen bu ana başlıklara bağlı alt başlıklar ise bu blok tiplerinin kullanıldığı örgü sistemleridir. Blok isimlendirilişi ve her bu bloğa sahip örgünün zaten polygonal örgü olarak adlandırılabilmesi, duvarların gruplandırılmasında bir karışıklık doğurmaktadır. Bu sebeple, birçok ana eserde aktarılan ve bu çalışmada da refere edilecek tanım ya da örneklerde, nizamlı ve bu isimlendirmeye benzeyen bir aktarımla karşılaşılmamaktadır. Oysa ki polygonal blokların duvar örgüsündeki yerleşitirilme biçimleri, detaylı kenar ve yüzey işçiliklerine girmeksizin, üç biçimde olmaktadır: Yatay derzlerin horizontal bir hat sunması, uyumsuz derzlere sahip polygonal blokların kullanılması ve düzgün derzli, birbiriyle uyumlu bloklarla, bir nev-i "klasik" polygonal örgülerin oluşturulması (Lev. 9, B). Bu sebeple polygonal blokların kullanımda karşılaşılan, yatay derzlerde çizgisel hatlara sahip olmayan düzgün derzli örgülere nizamlı polygonal örgü denilerek bu karmaşanın önüne geçilmeye çalışılmıştır.

2.2. Düzenleri Oluşturan İşçilikler Bağlamında Alt Gruplar

Her ne kadar duvar örgüleri blokların örgü içerisinde yerleştirilme biçimlerine göre tanımlansa da duvarı oluşturan blokların nasıl işlendiği büyük önem arz etmektedir. Öyle ki duvar çalışmalarına dair en erken ve önemli örneklerde dahi bu işçilikleri özel isimler ile tanımlayarak, duvarları bu işçiliklere göre gruplandırma yolu tercih edilmiştir. Bu yönelimde

---

[142] Nizamlı Polygonal Örgü'ye dair bazı örnekler için bk.: Bazı örnekler için bk Martin, 1987: fig 3; Becker, 2007: fig 72. 79; Mason, 2001: 41; Lawrence, 1996: 168, fig 275; Kjeldsen ve Zahle, 1976: fig 3, fig 15; Akarca, 1977: 50, res 89 – 92; Erdoğan, 2017: 72: Tablo 1.

[143] Bu sistemin, bir alt grup olarak değerlendirildiğini gördüğümüz en önemli çalışmalardan birisi, Roland Martin'in Vèlia'daki polygonal örgüleri incelediği makalesidir. Bu çalışmasında her ne kadar G. Lugli'nin tipolojik şemasını kabul etmiş ve kentteki polygonal örgüleri dört gruba ayrırarak bir nevi kendi Quattro Maniere'sini oluşturmuş olsa da İkinci Tip olarak diğer örgülerden ayrıdığı örgü sistemi, genel hatlarıyla nizamlı polygonal örgüyü tanımlamaktadır. Roland Martin'in çalışmasına dair bir eleştiri için bk.: Becker, 2007: 107 – 108. Roland Martin'in çalışması ve tip ikiye dair tanım ve görsel örnekler için bk.: Martin, 1987: 501 – 504.

hiç şüphesiz, taş ocağından benzer ya da aynı kesim ile getirtilen ve aynı örgü sistemini yaratacak biçimde konumlandırılan duvar örgülerinde, bazen cephesel anlatım ve bakışımda farklılıklarla karşılaşılması, en önemli motivasyon olmuş ve bu durumun detaylı şekilde incelenmesine yol açmıştır. G. Lugli'nin, August Mau'nun Pompeii freskolarını kategorize ederek belirli bir tipoloji yarattığı çalışmasındaki metodolojiye referensla, Quattro Maniere olarak adlandırılan ve kabaca taşların işleniş "kalitesi"ne göre oluşturulan gruplandırmalar[144] her ne kadar kronolojik olarak hatalara sebep verdiği için tartışmalı olsa da, duvar örgüsündeki temel prensiplerden biri, erken dönemli bu gibi tartışmalı gruplandırmalarda da çağdaş çalışmalarda[145] da taşların işleniş biçimleri, işçilikleri olmuştur.

Bu hususta, kullanılan taşçı aletleri, taşların nasıl ve nerede kesilip işlendiği gibi başka prosedürler de önem kazanmıştır.

2.2.1. Yüzey İşçiliği

Duvar örgüsünde kullanılan blokların örgü içerisindeki yerleştirilme düzenleri, blokların birbirleriyle olan bağlantı seçenekleri, blokların iç ve yan kısımlarında görülen bazı yüzey işçilikleri vb. detaylar[146], duvar örgüsünün ayakta kalması için elzem unsurlardır. Tüm bunların yanı sıra, bloklar yerleştirildikten sonra, duvar örgüsü neticesinde oluşutacağı yapıya karakterini veren ana kısım, blokların cephesidir ve blokların cephelerinde karşılaştığımız çeşitli işçilikler, duvar örgüsünün / yapının ayakta kalması kadar elzem olmasa da duvar işçiliklerinin kategorize edilmesi hususunda büyük önem arz etmektedir.

Şüphesiz örgü biçimlerini oluşturan blok geometrisi de duvarda blokların cephesel bakışımdan anlaşılmaktadır. Fakat bu bölüm ve devamında, zaten üst başlıklarda değinilen blok geometrisinden ziyade, blokların ön yüzeylerinde karşılaştığımız, ve oldukça çeşitli taşçı aletlerinin kullanımıyla farklı işçiliklerin gözlemlendiği, yüzey işçilikleri aktarılacaktır.

Bugüne kadarki önemli çalışmaların çoğunda, duvarları kategorize etme / gruplandırma çalışmalarında, blokların geometrisi, yerleştirilme düzenleri haricinde bakılan asıl nokta yüzey işçilikleri olmuştur[147].

2.2.1.1. Bosajlı Yüzey

---

[144] Becker, 2007: 102 – 106.

[145] Erdoğan, 2017: 59 – 66.

[146] Bk.: Bölüm: 1.3 ve 1.5.1.

[147] Scranton, 1941: 24; Akarca, 1987: 116 – 117; Winter, 1971: 78 – 80; Durukan, 2004: 43; Tırpan – Söğüt, 1998: 164 – 165; Tırpan, 1994: 411; Saner, 1995: 32 – 35; Orlandos, 1968: 160 – 172; Erdoğan, 2017: 36 – 65.

Bosaj[148] terimi, Fransızcada şişkin, çıkıntılı anlamına gelen bossage'nin okunuş şekiliyle dilimize yerleşmiş halidir ve anlam olarak da Fransızca'daki anlamını değişmeden korumaktadır. Genel olarak blokların yüzeylerinde karşılaşılan çıkıntıları tanımlamak için, bosajlı yüzey terimi kullanılmaktadır (Lev. 10 – A).

Her ne kadar aşağıdaki alt başlıklarda, bosajların oluşturulurken karşılaştığı işçilik ve kendi aralarındaki farklılıklara göre başka başka gruplarda değerlendirildiği görülecek olsa da dekoratif olmasının yanı sıra birçok örnekte bosajlar, blokların yerleştirilmesi için kullanılmaktadır. Bunlar genelde taş ocağından kaba ve çıkıntılı kesilip, duvardaki konumuna yerleştirildikten sonra duvar üzerinde işlenerek bloğun asıl görüntüsüne getirilir. Fakat bazı koşullarda taşıma ve yerleştirmeye yarayan bu "çıkıntılar" yapı içerisinde korunabilir. Taşıma/yerleştirme ile alakalı akla gelen kullanım örnekleri, mahmuz ya da U oluk gibi uygulamaları akla getirebilir; bunlar arasındaki temel fark, mahmuz ya da U oluk uygulamalarında taşınan ögede, karışılıklı bu çıkıntı ya da girintilerin konumlandırılmasıdır[149]. Bloğun taşınması için yardım alınan bosajlar, bu diğer sistemlerden daha basit uygulamalar sunar. Bu bazen halat yardımıyla taşıma, bazense blokların küsküyle hareket ettirilmesi şeklinde gerçekleşir[150].

Duvarların gruplandırma çalışmalarında bosajların işlevlerinden ziyade, blokların duvar üzerindeki yerini alıp belirli yüzey işçiliklerinin uygulanmasından sonra ortaya çıkan estetik görünüm biçimleridir. Bu çalışmada bu bosajlar, rustik, dışbükey ve çerçeveli olmak üzere üç grupta incelenecektir.

2.2.1.1.1. Rustik Bosaj

Rustik bosajlarda, bosaj dişli keski ya da çekiç vasıtasıyla kabaca şekillendirilmek zorundadır[151]. Bu uygulama bloklarda kaba bir yontu izlenimi vermekle beraber, yoğun biçimde kullanılan dekoratif bir yüzey işçiliği unsurudur. Rustik bosajlarda önem arz eden

---

[148] "Bossage" ya da "en Coussin": Çıkıntı ya da dışbükey. Blokların cephelerinde düzenli ya da düzensiz işçilik gösteren, kısmen yastık (pulvinated) benzeri, şişkinlik. επιφάνεια κυρτή (Yun.): Curved Face (İng.): Kavisli / Eğimli Yüzey. Detaylı bilgi için bk.: Ginouves – Martin, 1985: 133. Akarca bosajılı yüzey işçiliğinin tanımlarken, "Çıkıntı" ismini kullanır ve bazı koronolojik örneklerden bahseder: Eleusis'deki Perikles devri sur kaidesini ilk örneklerden kabul eder ve MÖ 5. yy'da başlatır bosajın kullanımını; bunun haricinde MÖ 4. yy ile yaygınlaşmaya başladığını ekler ve gözlemlenebilen kentler olan, Eleutherai, Rhamnus, File, Peiraeios, Messene, Gortis, Megalapolis, Orkhomenos, Notion, Kolophon, Priene ve Halikarnassos'u anar. Bk.: Akarca, 1987: 117.

[149] Coulton, 1974: 1 – 2; Bingöl, 2004: 58 – 61.

[150] Halat yardımıyla hareket ettirilecek bloklardaki bosaj konumunun önemi ve diğer hareket ettirme biçimleri hakkında detaylı bilgi için bk.: Coulton, 1974: 5 – 6; Bosajların yerleştirme ve taşıma amacıyla kullanılmasına dair detaylı bilgi ve metin içinde bu konu ile alakalı refere edilen kaynaklar için bk.: Saner, 1995: 32.

[151] Ginouves – Martin, 1985: 69.

noktalardan bir tanesi, diğer ana çalışmalarda Hammer Work[152] olarak adlandırılan yüzey işçiliği ile diğer çalışmalarda rustik bosaj başlığı altında irdelenen yüzey işçiliği, aynı işçilik biçimine işaret etmektedir. Hammer Work işçilik olarak tanımlanan bloklarda, diğer çalışmalarda karşılaşılan rustik bosajlı bloklardan daha alçak fakat yine de çıkıntılı yüzeye sahip olduğu görülmektedir. Fakat bir blokta, derz noktaları referans alınarak bloğun göbeğinde alçak – yüksek fark etmeksizin bir çıkıntı takibi söz konusuysa, o blok bosajlı olarak kabul edilmelidir; bu çalışmadaki örnekler de bu şekilde kabul edilmiştir. Rustik bosaj irdelenirken, bosajın yüksekliğinden ziyade, o bosaj üzerinde taşıdığı çekiç ya da dişli keski işçiliğinin gözlemlenebilirliği önem arz etmektedir[153] (Lev. 10 – A). Bu işçilik, bloğun yüzeyinde girinti çıkıntılara sebep olan, bazen aşınmışlıkla dalga benzeri hareketlilikler sunan yontu olarak tanımlanabilir.

Rustik bosaj her blok tipi ve örgü biçiminde karşılaşılan bir yüzey işçiliği olsa da polygonal örgü ile karakterize edilmiş bir yüzey işlemesidir; hatta bu konuyla alakalı kronolojik bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu tip çalışmalarda önem arz eden nokta, kaba (işçiliksiz) yüzeyli bloklar ile rustik işçiliğin farkının tam olarak ortaya konmasıdır. Özellikle rustik işçilik kapsamında polygonal örgülerdeki kullanım yoğunluğu MÖ 5. yy ile özdeşlemiştir[154].

2.2.1.1.2. Dışbükey Bosaj

---

[152] Scranton'un Greek Walls eserinde rustik bosaj yerine Hammer Work işçilik karşımıza çıkmaktadır. Karşılaşılan işçiliklerin klasik tipte bir rustik bosajlı blok işçiliğinde farkı yoktur; zaten Scranton da bu işçilik oluşturulurken kullanılan, basit taşçı aleti, çekiç işçiliğini isim olarak kullanmayı tercih etmiştir. Hammer Work olarak tanımlanan işçiliklerde, alçak bosaj çıkıntıları aklı karıştırabilir ve düz yüzeyli rustik işçilik gibi bir kullanımı düşündürebilir. Fakat rustik, tanımı gereği, çekiç işçiliği ve blokta bir çıkıntıyı barındırmak zorundadır. O halde bloğun çıkıntısının ne kadar yüksek olduğu değil, yüzeyde karşılaştığımız çekiç işçiliği önem arz etmektedir. Scranton'un Hammer Work olarak tanımladığı işçiliğe dair bk.: Scranton, 1941: 15, 46.

[153] Bu işçilik için bosaj önemli bir belirleyici olsa da, işçiliğin olmazsa olmazı çekiç detayıdır. Orlandos rektogonal örgülerde karşılaştığı ve on basamakta incelediği rektogonal örgüdeki yüzey işçiliklerinden birini, "çekiçli işçilik ya da rustik cepheler" olarak adlandırmış. Buradan da çekiç detayının önemi anlaşılmaktadır. Orlandos'un rektogonal örgüde karşılaştığı on maddelik yüzey işçiliklerinden biri olan rustik cephe için bk.: Orlandos, 1968: 164. Bir diğer kullanım olan Rock-Faced için bk.: Fyfe, 1936: 118, 120. Çekic kullanımını ön plana çıkartan bir başka çalışma ise Akarca'nın gruplandırmasıdır: Yüzeylerin İşlenişi başlığı altında, yedi aşamada irdelediği işçiliklerden birisi de çekiçlenmiş adıyla isimlendirdiği işçilik türüdür. Derzlerin iyi biçimlendirildiği ve çekiç ile muntazam olmayan kaba bir yüzey işçiliğinin gözlemlendiği bloklar için bu işçilik tanımını önermektedir Akarca. Bu çalışma da ve diğer önemli çalışmalarda da yapılan gruplandırmalarda anlaşılmaktadır ki çekiçli (rustik) işçilik ile kaba yüzlü (işçiliksiz) bloklar, birbirinden ayrılmak istenmekte, fakat bunların tanımı ve işçiliği birbirlerine çok benzediği için tanımlar / örnekler içiçe geçmektedir. Akarca'nın gruplandırması ve tanımları için bk.: Akarca, 1987: 116 – 117.

[154] Orlandos yüzey işçiliklerine dair yapmış olduğu çalışmasında, örgü tiplerinde karşılaşılan yüzey işçiliklerini kategorize eder. Rustik işçiliğin gözlemlendiği örgü biçimlerine dair detaylı bilgiler için bk.: polygonal örgülerde: Orlandos, 1968: 162; trapezoidal örgülerde: Orlandos, 1968: 162; ve rektogonal örgülerde: Orlandos, 1968: 164.

Rustik bosajdaki kaba ve dağınık şişkin görüntünün aksine, dışbükey bosajlı bloklarda karşılaşılan işçilik, özenli ve simetriktir. Bu işçilikte esas olan, derz yataklarından başlayarak merkeze doğru en geniş noktaya ulaşan bir bosajın, bloğun merkezinde yer alamasıdır. Bloğun kesitine bakıldığında, birbirine paralel yatay derzlerin birinde başlayıp birinde sonlanan bir yay çizgisine benzer şişkinlik (bosaj) gözlemlenir. Dışbükey bosaj işçiliğinin bir diğer karakteristik özelliği, blokta kaba ya da rastgele işçilikten ziyade, blok yüzeyinin tamamının işlenmiş olmasıdır: kullanılan taşçı aleti her ne ise, blok yüzeyinde temas etmediği bir nokta kalmamıştır. Bu yüzden, bu bloklarda perdahlama işleminin yapıldığı da görülmektedir.

Dışbükey bosaj işçiliğinin diğer yüzey işçiliklerine nazaran tanımlanması her ne kadar daha kolay olsa da işçiliklerin gruplandırılmasında fazla detaya girilmesi sonucu, birbirinin aynı işçilik sunan bazı unsurlar farklı isimlendirme ve gruplarda karşımıza çıkmaktadır[155].

Dışbükey bosaj işçiliğine sahip bloklar, rustik bosaj işçiliği gösteren bloklar gibi her örgüde karşımıza çıkmaz, aksine sadece rektogonal bloklar ve rektogonal bloklarla oluşturulan örgü biçimlerinde gözlemlenir (Lev. 10 – B).

Bu çalışmada , dışbükey bosaji oluşturan işçilikte kullanılan taşçı aletlerine göre bir başka gruplandırma yapılmamıştır; yüzeyde karşılaşılan işçilik perdahlı yüzey ya da kaba murç izleri gösterebilir.

2.2.1.1.3. Çerçeveli Bosaj

Bosaja sahip bloklar arasındaki en ince işçilik gerektiren örnekler, çerçeveli bosaj işçiliği barındıran bloklardır. Bu gruba ait blokları, diğer bosajlı bloklardan ve çerçeveli düz

---

[155] Orlandos, rektogonal bloklarda karşılaştığı yüzey işçiliklerinden olan dışbükey bosaj işçiliğini tanımlamak için iki farklı isimlendirme kullanmaktadır. Genel olarak: Tamamı işlenmiş (dressed), rustik olmayan bosajlı yüzey tanımı yapılırken, aynı tip işçilik gösteren blokları, metninin devamında "yastık" bosaj olarak da tanımlıyor. Orlandos'un burada farklı isimlendirme kullanmasının sebebi, özellikle yastık bosaj olarak tanımlanan işçiliğe sahip blokların, 4 – 6 cm'lik ince keski ile şekillendirilmiş, yivli şeritler barıntırması. Bu şeritler, özellikle sur ve kulelerde kullanılmak üzere, blokların doğru yerleşmesi için referans noktası görevi üstlenmektedirler. Bu şeritlerin MÖ 5. yy'dan itibaren kullanılmaya başlandığı ve Helenistik Dönem boyunca kullanımına devam edildiği bilinmektedir. Orlandos'un, tamamı işlenmiş, rustik olmayan bosaj olarak tanımladığı dışbükey bosaj işçiliklerinin ise özellikle Helenistik Dönem'de isodom ve pseudo-isodom örgülerle ilişki içinde olduğu bilinmektedir. Burada asıl tartışma, bu köşe şeritlerinin yüzey işçiliğinin bir ögesi olmasından ziyade yapısal bir öge olarak, duvarı oluşturan blokların sadece belirli bir sırasında gözlemlenebilirdiğidir; bu yüzden bu çalışmada Orlandos ya da benzeri birçok çalışmada farklı gruplandırma ya da isimlendirmeyle anılan işçilikler, dışbükey bosaj işçiliği olarak ortak grupta değerlendirilecektir. Orlandos'un perdahlı işçilik gösteren ped şeklinde bir kavis olarak tanımladığı, rustik olmayan bosaj işçiliği ile alakalı detaylı bilgi ve örnekler için bk.: Orlandos, 1968: 170. Yine orlandos'un yastık bosaj olarak tanımladığı işçiliğe dair detaylı bilgi için bk.: Orlandos 1968, 171 – 172. Köşe şeritleri ile alakalı bk.: Bölüm: 1.5.2. "En Coussin" ya da "Couissinet" isimlendirmeleri için bk.: Ginouves – Martin, 1985: 133; Orlandos, 1968: 171; Saner, 1995: 33. "Pulvinated Face" ya da "Pulvinated Work" isimlendirmesi ile alakalı bk.: Ginouves – Martin, 1985: 133; Scranton, 1941: 107; Fyfe, 1936: 120 – 121; Saner, 1995: 33.

yüzeyli işçliklerden ayıran en temel nokta, kısa kenarlarda açılı kesim ile takip edilen yüzey işçiliğinde, bosaj bırakılan blok merkezini sınırlayan, bariz bir şekilde fark edilebilir genişlikte şerit işçiliğinin, özellikle, uzun kenarlar boyunca devam etmesidir[156] (Lev. 11 – A).

Bu gibi çerçeveli bosaj işçiliği barındıran bloklarda, bosajın yayı, uzun kenardan uzun kenara olabileceği gibi kısa kenardan kısa kenara olacak biçimde de şekillendirilebilir[157].

Çerçeve oluşturan şeritlerin, konstrüktif şeritler ile karıştırılmaması gereklidir; bunun için öncelikle yapının tümüne sirayet etmiş bir çerçeve şeridinin varlığı gözlemlenmeli, tekil bloklar incelenecekse, çerçeve şeridinin herhangi bir taşçı aletiyle, keski vb. işlenip işlenmediği, ince işlik olup olmadığına bakılmalıdır[158].

Dışbükey bosaj gibi, uzun kenardan uzun kenara bir yay çizgisinin takip edilebildiği, düzenli bosaj işçilikleri nasıl genelde rektogonal bloklarla oluşturulan örgü sistemlerine ait işçiliklerse, çerçeveli bosaj işçilik gösteren bloklar, her türden olabilir. Bu nedenle çerçeveli bosaja sahip polygonal, trapezoidal ve rektogonal bloklar / örgülerle karşılaşmak oldukça olasıdır. Bu çeşitli kullanıma müsade eden işçilik biçimimdeki diğer bosajlı işçilikler arasında farkılığa rağmen, birçok araştırmada çerçeveli bosaj işçiliğine ayrı bir gruplandırılma yapılmamaktadır[159]. Bu tip bloklar ya bosajlı bloklara ait gruplar içerisinde anılır, ya da çerçeveli bloklar, düz yüzey – bosajlı yüzeyine bakılmadan, ana başlığında irdelenir. Bundan ötürü, literatürde çerçeveli bosaj işçiliği için kullanılmış belli bir tanım bulunmamaktadır. Bu işçiliğe sahip blokların ayrı ve detaylı incelenmemesi nedeniyle, diğer işçilikler için önerilen bazı tarihlendirme önerileri ile de karşılaşılmamaktadır[160].

2.2.1.1.4. Rayba Çerçeveli Bosaj

Bu işçilik, diğer literatürlerde broached işçilik olarak tanımlanmaktadır[161]. İşçiliği kendine has yapan özellik ise blok üzerinde yaratılan yivlerdir. Bu işçiliğin Türkçeleştirilmesi gerektiği için, rayba ya da raybalı çerçeveli işçilik önerisini getirdik. Bu yivler bosajın ayna

---

[156] Bu işçiliğin daha iyi anlaşılabilemesi için, bk.: Çerçeveli Bosaj tipine dair örnekler, bk Bayburtluoğlu, 2004: 184; Kolb, 2008: 88. 282 fig 130. 326; Konecyn, 1997: Lev. 9, fig 24; Bier, 1994: Lev. 2, fig b; Lev. 4, fig c; Lugli, 1957: Lev XVI, res 1 – 2.

[157] Saner, 1995: 33.

[158] Erdoğan, 2017: 64.

[159] Saner, 1995: 33 – 34.

[160] Çerçeveli bosaj'a ait örnekler, Saner'in de aktardığı gibi Yunanistan'da nadir olduğu gibi Anadolu'da da çok çeşitli örneklerle karşılaşılmaz. Bk.: Saner 1995, 34. Bu tip Anadolu'daki duvar örgü sistemleri içerisinde çokça karşılaşılan bir işçilik uygulaması değildir, örneğin bir dönem polygonal duvarla alakalı yoğun çalışmaların sürdürüldüğü Kilikia Bölgesinde bu bosaj tipine hiç rastlanılmamıştır. Detaylı bilgi için bk Tırpan – Söğüt, 1998: 161 – 186.

[161] Scranton, 1941: 106.

kısmında ya da çerçevelerde karşımıza çıkabilir. Özellikle Hellas'taki örneklerin incelendiği çoğu çalışmada Sıralı Polygonal Örgü'lerin yüzey işçiliklerinde rayba işçiliğin oldukça nadir olduğu savlanır[162].

Lykia Bölgesi'nde özellikle polygonal örgülerde çok sık karşımıza çıkan bir işçilik türüdür (Lev. 11, B).

[162] Winter, 1971: 91.

2.2.1.2. Kaba – İşçiliksiz Yüzey

Bloklarda çok sık karşılaşılan bir yüzey türü, kaba – işçiliksiz yüzeydir[163]. Temel fark edilebilirliği bloğun yüzeyinde herhangi bir taşçı aletiyle işlem görmeyen, ocaktan çıktığı gibi kullanılması ve oldukça kaba yüzeyli olmasıdır. Aslında bloklarda bulunan derz çizgilerinden blok yüzeyine bakıldığında kaba ve yüksek çıkıntılar gözlemlenecektir; lakin bu blok tipi yukarıda buna benzer bir işçilik barındıran rustik bosajlı bloklardan ayrılmaktadır. Bu iki blok tipinin ayrılmasındaki en temel farklılık, rustik bosajlı bloklar her ne kadar kaba da dursa, belirli taşçı aletleriyle bu kaba görünüm istenilerek verilmektedir. Bu yüzden rustik bosajlı gibi kaba yüzeye sahip blokların görüldüğü duvarların cephelerinin tamamına bakıldığında anlaşılacaktır ki blokların işçiliği bakımından bir birliktekik söz konusudur; bu işçilik yüzeyde kendini belli etmese de kenar / derz işçiliğinde mutlaka gözlemlenecektir. Oysa ki kaba – işçiliksiz olarak tanımladığımız yüzeye sahip bloklarda, daha çok rastgelelik söz konusudur (Lev. 12, A).

Her ne kadar birçok çalışmada kyklopik ve polygonal örgü ile eş tutulmaya çalışılsa da kaba – işçiliksiz ya da işçiliğin çok net anlaşılamadığı çekiçlenmiş olarak tanımlanan yüzeye sahip bloklar, tüm örgü tiplerinde kendine yer bulabilmektedir[164].

2.2.1.3. Düz Yüzey

Bosajlı ve Kaba – İşçiliksiz yüzeye sahip blokların oluşturduğu ana başlıklar haricinde yüzey işçiliğine dair son ana başlık, düz yüzeyli bloklara aittir[165]. Düz yüzeyli blokların, bu

---

[163] "Bloğun ön yüzündeki görüntüde eğer bloğun taş ocağından kesildikten sonraki görümünü korunduysa (...)" Bk.: Ginouves – Martin, 1985: 130. Bu yüzeyin gözlemlenebildiği örgü tipi olarak, Kyklopik örgü örnek gösterilir ve birçok yayında bu yüzey biçimi Kyklopik olarak adlandırılır. Bu yüzey biçimini kyklopik olarak adlandırmak ya da sadece bu örgü tipinde karşılaşıyormuşuz gibi tanımlamak hatalı bir yaklaşımdır. Kyklopik gibi kaba ve yüzeyi işlenmemiş bloklardan oluşturulan örgü tipinin haricinde, bu yüzey tipine sahip birçok farklı örgüye dair örnek gözlemlenebilir. Yüzey ve derz birleşim noktalarının pürüzlü olduğu bu blok tipine dair, bilinen diğer isimlendirmeler: αργολιθοδομη (Yun.): Argolithodomi (İşlenmemiş Taş); Pausanias'ın aktardığı λιθοι αργοι (Yun.): Lithoi argoi (Kaba / Ham taş). Kklopik – kaba / işçiliksiz yüzey bağlantısına dair detaylı bilgiler için bk.: Orlandos, 1965: 130; Ginouves – Martin, 1985: 130. Bu tanım ve kullanımların haricinde, bu yüzey biçimini kykopik örgüye hapsetmeyen başka tanımlar da literatürde karşımıza çıkar, en yaygın olarak kullanılan ve birçok yayında aynı isimlendirmeyle anılan, Scranton'un "Quarry Face" tanımıdır. Detaylı bilgi için bk.: Scranton, 1941: 23, 53, 74, 105. Buna ek olarak kyklopik gibi çok karşılaşılmayan bir örgüden ziyade, genelde çok köşeli ve kaba taşlarla örülü duvarlarda bu yüzey biçimiyle karşılaşılır tanımı yapılarak, polygonal örgü ile ilişkilendirilen çalışmalar da söz konusudur. Bk.: Akarca, 1987: 116. Bu yüzey biçiminini tanımlarken "işçilik" demek, ne kadar doğru tartışmaya açıktır. Bu çalışmada, diğer bazı çalışmalarda, kaba – işçiliksiz (Quarry Face) biçim ile ayrı ayrı ele alınan "Hammer Work – Çekiçlenmiş Yüzey" işçilik aynı başlık altında incelenmektedir. Bu iki yüzey tipinin, direkt işçiliğe maruz kalıp kalmadığı net ayrımı yapılabilen bir konu olmadığı için, bu başlık altında karşılaşılan blok yüzeyleri için işçilik yerine, biçim tanımı kullanılacaktır. Quarry Face – Hammer Work ayrımı için en temel örnek Scranton'un eseridir; bk.: Scranton, 1941: xiii.

[164] Orlandos hem kyklopik hem de rektogonal bloklarda karşılaşılan yüzey tipleri arasında sayar bu yüzey tipini. Detaylı bilgi için bk.: Orlandos, 1968: 160, 162.

diğer iki ana başlıktaki bloklardan temel ayrımı, ne blok yüzeyde bilinçli olarak işçilikle verilmeye çalışılmış çıkıntılar ne de doğal, kaba bozuk formlar barındırmamasıdır. Bu işçilikte önemli olan, derz çizgileri ile blok yüzeyinde herhangi bir değişiklik takip edilmeyen, düşey düzlemin izlenebilmesidir (Lev. 12 – B).

Düz yüzeyli işçilik, diğer birçok çalışmada tek bir başlıkla sınırlandırılmamıştır[166]; genelde bu düşey düzlemin nasıl ve hangi taşçı aletiyle işlendiğine bakılarak oldukça detaylı alt başlıklar oluşturulmaktadır. Fakat genel olarak bakıldığında, birbirine benzer yüzey işçilikleri sınan bazı farklı taşçı aletlerinin kullandılığı örnekler ne kronolojik olarak ne de dönemsel olarak bariz bir fark ortaya koymamaktadır.

Düz yüzeyli bloklarda karşılaşılan işçilik genel olarak perdahlanmış yüzey işçiliği olarak tanımlanabilir[167]. Bunun haricinde bazı ana çalışmalarda da düz yüzeyli bloklarda girintili işçilik sunan bazı farklı işçilik tanımları sunulmaktadır[168]; bizim çalışmamız kapsamında bu gibi örneklerle karşılaşılmadığı için düz yüzeyli başlığı altında bunlar değerlendirilmemektedir. Bu gibi karşılaşılmayan örnekler haricinde, diğer çalışmalarda farklı alt başlıklarda ele alınan ama bu çalışmada yine bu başlıkta değerlendirilecek bazı işçilikler söz konusudur.

2.2.1.3.1. Pürüzlü

Diğer birçok araştırmada kullanılan, taş aletine göre blokların merkezindeki işçiliklerin farklı gruplar oluşturulması yönelimi, bu çalışmada tercih edilmemiştir. Düz yüzeyli başlığı altında, pürüzsüz bir şekilde işlenen ve perdahlanan blokları elediğimizde, elimizde kalan düz yüzeyli ve çerçeve işçiliği barındırmayan bloklar, genelde taraklanmış ya

---

[165] "Parement Dressé (Fr.) -ya da Tooled Face (İng.): Bloğun cephesi, basit bir geometrik hacmi sınırlayarak düz bir yüzeye yaklaşacak şekilde işlenmiştir.", λιθοδομή λαξευμένη (Yun.): Lithodomí Laxevméni (İşlenmiş / Perdahlanmış İşçilik). Bk.: Ginouves – Martin, 1985: 130. Bu işçilikle alakalı en önemli ortak tanımlar, mükemmel derecede işlenmiş yüzeyler neticesinde derzlerin gözle fark edilemeyecek denli kaybedilmeye çalışılmasıdır; bu işçiliği sunan duvarlar için Arkaik Dönem'den itibaren görülmeye başlandığı, MÖ 5 – 4. yy'larda özellikle tapınaklarda karşılaşıldığı söylenmektedir. Bk.: Orlandos, 1968: 172.

[166] Kullanılan taşçı aletlerine göre düz yüzeyli işçiliği farklı başlıklarla inceleyen iki örnek Scranton ve Scranton'un gruplandırmalarını kabaca kabul edip gruplandırmasını şekillendiren Akarca'nın çalışmalarında karşımıza çıkar. Scranton, "Tooled Face" ve "Toothed-Chisel Work" olmak üzere düz yüzeyli işçilikleri, kullanılan taşçı aletine göre ikiye ayırır: Tooled Face işçiliğinde, perdahlı, düz yüzeyli işçilik tanımlanırken; Toothed-Chisel Work ise taraklanmış işçiliği tanımlamaktadır. Bk.: Scranton, 1941: 24, 23, 47, 78, 100, 115. Akarca'nın gruplandırmasında ise perdahlı ve çentikli olmak üzere, Scranton'un tanımlarına benzeyen bir fark ortaya konmuştur. Bk. Akarca, 1987: 117. Birçok düz yüzeyli blokta karşılaşılan farklı taşçı alet kullanımına göre gruplandırmasını şekillendiren bir diğer araştırmacı Orlandos'tur. Sivri uçlu çekiç, ince keski, petek gibi farklı taşçı aletlerinin düz yüzeyli bloklarda görülmesinin yanı sıra Orlandos'un gruplandırmasındaki son madde perdahlanmış, tamamen işlenmiş düz yüzeyli işçiliktir. Bk.: Orlandos, 1968: 168 – 172.

[167] Türkçe kullanım üzerine bk.: Akarca, 1987: 117.

[168] Örnek olarak Scranton'un örneklediği "Furrowed-Work" için bk.: Scranton, 1941: 106.

da keski işçiliği uygulanmış bloklardır. Çalışma kapsamında diğer birçok araştırmada bahsedilen ve örneklenen işçiliklerle[169] karşılaşılmadığı için, farklı taşçı aletlerinin kullanıldığı bloklar, tek bir başlıkta toparlanmıştır (Lev. 13 – B).

Bu başlık altında karşılaşılan işçiliği özetlemek gerekirse, pürüzlü yüzeye sahip bloklarda, derz yatakları ve bloğun merkezinin yükseklik/derinlik ilişkisi, düz yüzeyli başlığı altında incelenen bloklarla eştir. Temel farklılık, pürüzlü yüzeye sahip bloklarda özellikle perdahlanmış yüzeylerle karşılaşılmamasıdır[170]. Blok yüzeyini düzlerken kullanılan alet ister taraklanmaya yarasın, ister, "Furrowed Work" işçiliği kadar derin olmamak kaydıyla, keski izleri bıraksın, bloğun yüzeyinde gözlemenebilen ve düz yüzeyliliğini bozmayacak girinti çıkıntıların gözlemlenebilmesi, bu yüzey işçiliğinin en temel karakteristik özelliğidir[171].

2.2.1.3.2. Çerçeveli

Diğer iki grupta olduğu gibi, çerçeveli işçilikte en önemli olan, öncelikle yüzeyin, hangi taşçı aleti kullanıldığı fark etmeksizin, düzleştirilmiş olmasıdır. Bundan sonra, isminden de anlaşıldığı gibi, bloğun cephesine baktığımızda, bir çerçeve işçiliği ile karşılaşılmak zorundadır. Bloğun merkezinde düz bir yüzey, bu düz yüzeyi çevreleyen şeritler, bu işçiliğin en temel özelliğidir. Fakat bu şeritlerin, referans şeritleriyle karıştırılmaması gerekmektedir[172] (Lev. 14 – A).

---

[169] Örnek olarak bk.: Furrowed Work: Scranton 1968, 106; Petek yüzeyli işçilik: Orlandos, 1968: 170; İnce keski ile sık işlenmiş yüzey: Orlandos, 1968: 169.

[170] Bu işçiliğe dair en güzel örnekler, Orlandos'un çalışmasında karşımıza çıkar. Polygonal örgüye dair yüzey işçiliklerinin aktarıldığı başlıkta, MÖ 5. yy ile birlikte rustik bosaj işçiliği eğilimi gösteren polygonal örgülerde, daha sonrasında çekiç işçiliği ile bosajı düzlenmeye çalışıldığı tespit edilmiştir. Özellikle sivri uçlu çekiç ile yapılan bu düzleme işleminde, düzgün keski işçiliği ve perdahlama ile asla karşılaşılmaz. Bu işçilik anlayışı MÖ 4. yy içlerine gelindiğinde noktalanmış ya da derin olmayan keski izleri ile dekoratif bir üsluba evrilmiştir. Bu konuyla alakalı detaylı bilgi için bk.: Orlandos, 1968: 162; Orlandos, 1968: 133: Fig. 151. Bunun haricinde bu işçilik elbette rektogonal blokların kullanıldığı örgülerde de karşımıza çıkmaktadır. Orlandos bu benzer işçilikleri rektogonal bloklara dair iki grupta incelemiştir: Noktalı Yüzey ve Keski ile süslenmiş yüzey. Bu iki işçilik detaylı şekilde açıklanmadan, temelde bloğun yüzeyine bakılınca kendini belli eden çizgisel ya da noktasal işçiliği birbirinde ayrılır; temelde pürüzlü bir yüzey görüntüsü elde edildiği için, bu iki işçilik de bu çalışmada pürüzlü yüzey işçiliği başlığında kabul edilen örnekleri temsil etmektedir. Detaylı bilgi ve örnekler için bk. Orlandos, 1968: 164; Orlandos, 1968: 165: Fig. 190.

[171] Bu yüzey işçiliği ile alakalı bazı örnekler için bk.: bk Kolb, 2008: 26. 44 fig 40. 65; Bachmann, 2009: 17, fig 21; Lawrence, 1996: 168, fig 275; Tırpan, 1994: 142, res 5; Başgelen, 1993: 42; Söğüt, 2006: 143. 153. 173 res 17. 38. 77 – 78; Scranton, 1941: 77, fig 16; Tırpan – Söğüt, 1998: Lev. 38, res 20; Saner, 2000: 278, fig 6.a; Saner, 1995: 222, res b 99; Erdoğan, 2017: 65, 72.

[172] Çerçeveli işçilikte karşımıza çıkan şerit işlemeleri dekoratif düzenlemelerdir, fakat bloklarda bir başka şerit düzenlemesi daha söz konusudur: Bunlar da referans bantları olarak Türkçeleştirebileceğimiz Periteneia'lardır; (Yun.: περιτένεια). Bazı çalışmalarda Çerçeveli işçilik ve Periteneia'ların farkını anlayabilmek için, bloğun en az üç kenarında şerit olup olmadığı kıstas olarak belirlenmiştir; bu konuyla alakalı detaylı bilgi için bk.: Ginouves – Martin, 1985: 132 – 133; Saner, 2000: 269. Orlandos'a göre ise Periteneia'lar referans bandı olarak kullanılmaya başlanır fakat sonradan iyi bir dekoratif unsur olarak yavaş yavaş kabul görmeye başlar ve yapının inşası ile alakalı yardımcı bir unsur olmaktan çıkıp, estetik amaçla kullanılmaya başlanır. Dekoratifleşmeye başladığı

Bu işçilikte farklı uygulamalar karşımıza çıkabilir: Çerçeve şeritlerinin genişlikleri farklı olabilir ya da en sık karşılaşılan farklılık çerçeve şeritleri ve bloğun merkezindeki ince işçilik farklılıklardır. Bazı örneklerde çerçeve şeritleri ve ortadaki alan[173] benzer işçilik gösterebilir, çerçeveyi sadece şeritlerin insizyon çizgilerinden fark edebiliriz; bazı örneklerde ise çerçeve şeridi ve merkez alanda karşılaşılan işçilik kontrast yapmaktadır, ki en sık karşılaşılan işçilik örneği bunlardır[174].

2.2.2. Kenar İşçiliği

Duvar örgüsünü oluşturan bloklarda bilinçli bir şekilde işçiliğin takip edilebildiği üç temel alan vardır. Bunlardan ilki blokların derz kesimlerinde karşımıza çıkar ve derz kesimlerindeki bu kesim açılarına göre, örgü biçimleri meydana gelmektedir: Yukarıda da bahsi geçen ana başlıklar, trapezoidal, polygonal ya da rektogonal gibi. İşçilikle karşılaştığımız bir diğer alan, yine yukarıda detaylı alt başlıklarla irdelenen bloğun yüzey kısımlarıdır. Genel olarak, duvar ile alakalı akademik çalışmalarda, bloklar bu iki işçilik, yani yüzey işçiliği ve derz açıları ile irdelenmektedir. Oysaki bu geçmiş dönemlerde yapılan çalışmalarda oluşmuş bir bakış açısı hatasıdır. Nasıl erken dönemli çalışmalarda Lesbos ayrı bir örgü biçimi gibi adlandırılıyor, fakat artık lesbos tipinin sadece bir polygonal örgü alt kolu olduğu biliniyorsa, artık bloklarda karşılaşılan işçilikler de bu iki alan ile sınırlı kalmamaktadır.

---

dönem ise MÖ 4. yy'dır. Bk.: Orlandos, 1968: 166. Çerçeveli işçiliğin diğer dillerde yer alan duvar araştırmalarındaki terminolojisi "Raised Panel" ve "Randschlag" olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu terminolojilere baktığımızda da çerçeveli işçilikten anlaşılması gereken kısım, bosajsız fakat kenarları dolaşan ve aynadan daha alçakta duran çerçeve şeritlerin yüzey işçiliğinde karşımıza çıkmasıdır. Her ne kadar bu şerit alanı genellikle perdahlansa da şeritlerin murç ile çentiklenen örnekleri de vardır. Hatta bu stilin Lykia'ya özgü bir duvar işçiliği kriteri olarak adlandırıldığı da olmuştur: "(...) Der Randschlag ist in vielen Fällen mit eng nebeneinanderliegenden, mit dem Spitzeisen gezogenen Rillen verziert. Der Ursprung dieser von vielen Türmen bekannten Verzierung des Randschlags mit parallel zueinander laufenden Spitzeisenrillenl dürfte bei diesen klassischlykischen Mauerstilen zu suchen sein." Konecny, 1997: 72.

[173] Türkçe ve diğer birçok dilde bu tip bloklar, çerçeveli ve buna benzer adlandırmalarla, bloğun kenarlarında karşılaşılan işçiliklere odaklanıldığını gösterirken, Almancada çerçeveden ziyade, ortadaki alan işaret edilerek ayna olarak adlandırılmaktadır. Bu konuyla alakalı detaylı bilgi için bk.: Saner, 1995: 35.

[174] Şeritler genelde perdahlanır, merkezdeki alan ise ince murçla noktalanarak şeritlerden farklı ve hemen fark edilebilen bir farklı işçilik sunar. Bu genelde karşılaşılan ve merkezdeki alanın daha kaba işçilik ile şeritlerden ayrıştırılmasına yönelik bazı önermeler söz konusudur: MÖ 4. yy ve Helenistik Dönem itibariyle bloğun tamamının perdahlanması ile doğacak olan zaman ve işçilikten tasarruf amacıyla böyle bir dekoratif yöntem bulunduğu söylenir. Bu konuyla alaklı bk.: Saner, 1995: 35. Konstrüktif anlamda ise en basitinden şeritlerin varlığı, bloğun merkezinde meydana gelen ayna boşluğunun, taş ustası tarafından daha rahat işlenebilmesine olanak tanımaktadır, özellikle derzlerin tahrip olmasını engellemek için bu yüzey işçiliği önemli bir fayda sağlamaktadır. Bu konu ile ilgili detaylı bilgi için bk.: Saner, 2000: 269 – 271.

Derzlerin oluşturduğu açılar kadar, bloklarda karşımıza çıkan kenar işçilikleri de ayrı ele alınmak zorundadır[175]. Çünkü bloğun kesimi ve tıraşlanması neticesinde, duvar örgüsünün geneline sirayet edecek ve kendi blok grupları arasındaki uyumu sağlayacak derz açıları işlenebilir, fakat her bir bloğun kenarlarında karşılaştığımız ince işçilik farklılık gösterebilir. Rektogonal bloklarla ile inşa edilen duvar örgülerinde çok çeşitli örnekler karşımıza çıkamayabilir, fakat özellikle polygonal ve trapezoidal gibi kalıp-dışı yapıya sahip bloklarda çok faklı kenar işçilikleri duvar ustası tarafından işlenebilir.

Bu yüzden bu çalışmada kenar işçilikleri bağlamında, kenar bandı işçiliği, gönyeli kenar işçilikleri, pahlı –yani bloğun kenarlarında içbükey eğri işçilik- ve lesbos –yani çizgisel eğri- işçilikler hem örgü biçimleri hem de yüzey işçiliklerinden ayrı tutularak, farklı gruplarda incelenmektedir.

2.2.2.1. Kenar Bantlı

Duvar çalışmalarında kısmen benzer gözüken bazı uygulamaların içiçe geçmişliği, bazı isimlendirme ya da gruplandırmaların temelde farklılık sunan bazı uygulamaları hatalı bir biçimde kapsaması gibi durumlarla karşılaşıldığı, yukarıdaki başlıklarda da yeri geldiğinde detaylı olarak anlatılmaya çalışılmıştır. Örneklemek gerekirse erken dönemli çalışmalarda karşılaştığımız lesbos – polygonal hatalarına benzer birçok durumun duvar çalışmalarında karşımıza çıktığını görülmektedir. Kenar bantlı kenar işçiliği de birçok çalışmada farklı uygulamalar, farklı işçiliklerle bir tutulup, onların değerlendirildiği başlıklar altında kendine yer bulabilmiştir. Oysa ki kenar bantlı kenar işçiliği ile, çerçeveli yüzey işçiliği ve konstrüktif bir özellik sunan köşe şeritleri de birbirine kısmen benzeyen fakat temelde farklı uygulamalar sunan, birbirinden farklı işçilik unsurlarıdır.

Elbette kenarlarda karşımıza çıkan bu bant / şerit işçiliklerinin ayrımına varabilmek için incelikli bir tanım ortaya koymak gereklidir. Öncelikle kenar bandı işçiliğinin, konstrüktif bir amaç taşıyan köşe şeritleri ya da bir diğer adıyla periteneia'lar ile olan farklılığı tartışılmalıdır. Köşe şeritleri, adından da anlaşılacağı üzere, blokların köşe, dirsek yaptığı noktalarda karşımıza çıkar. Duvar bütününe sirayet eden bir uygulamadır, fakat blokların tüm kenarlarında ya da tüm blokların kenarlarında bu işçilikle karşılaşılmaz; ancak ve ancak duvarın köşe yapıp döndüğü noktada en alttan en üste kadar takip edilen bir köşe şeridi olarak

[175] Özellikle blokların gruplandırılmasında karşılaşılan kenar işçiliklerine dair ayrımların örnekleri için bk.: Scranton, 1941: 24; Winter, 1971: 78 – 80; Durukan, 2004: 43.; Tırpan – Söğüt, 1998: 164 – 165; Tırpan, 1994: 411; Erdoğan, 2017: 59 – 63.

varlığını sürdürebilir[176]. Bu da demek oluyor ki, köşe şeritleri sadece ve sadece blok sıralarındaki tek bir blokta ve bloğun tek bir kenarında karşımıza çıkmaktadır. Bu iki ayrı işçiliğin ilk bakışta farkının anlaşılması için yeterli bir farklılıktır. Bu gibi bir diğer farklılık çerçeveli yüzey işçiliklerinde de karşımıza çıkar. Bir bloğun çerçeveli yüzey işçiliğine sahip olabilmesi için gerekli olan en önemli özellik, bloğun dört ya da daha fazla kenarında belirli bir ölçüde şeritlerin işlenerek bir bütün oluşturması ve merkezde blok aynasını yaratmasıdır[177].

O halde bazı örneklerde de karakterize edildiği gibi, blokların sadece paralel uzun kenarlarının linear şeritler ile benzenmesi[178], bantların eksik kenarlarla blokta kullanılması[179] ve dar bantların kullanılması[180] ile bu işçilik tanımlanabilir ve diğer işçiliklerle olan anlam karşılıklığının önüne geçilebilir[181] (Lev. 14, B).

2.2.2.2. Pahlı (İç Bükey Eğri)

---

[176] Özellikle rektogonal bloklarda karşımıza çıkan periteneia'lar, sur ve istinat duvarlarında yoğun bir kullanım sunar. Bundaki temel faktör bu şeritlerin sırtın dikeyliğini özellikle savunma mimarisindeki yapılarda blokların yerleşim düzeninin doğru konumunu belirlemek amacıyla referans noktası oluşturmasıdır. Periteneia'lar diğer yapı türlerinde de pek âlâ kullanılabilir, fakat savunma mimarisindeki yapıların boyutları ve inşa süreci düşünüldüğünde, hatayı en aza indirmek ve duvarın sağlamlığını bu referans noktalarına dayandırmak, süreçte önemli bir pozitif katkı sunmaktadır. Bu şeritlerin savunma mimarisinde referans noktası olarak kullanılmaya başlanması MÖ 5. yy'da ortaya çıkıp, Helenistik Dönem içlerine kadar devam eder. Özellikle MÖ 5. yy'dan sonra kapalı binaların duvarlarında, tapınak krepisleri gibi alanlarda kullanılmaya başlanmasıyla, referans noktası amacı ile kullanması terk edilmeye başlanmış, dekoratif bir unsur olarak duvarlarda yer alamaya başlamıştır. Periteneia ile alakalı detaylı bilgi için bk.: Orlandos, 1968: 164 – 172; Fyfe, 1936: 120.

[177] Detaylı bilgi ve karşılaştırma için bk.: Bölüm 2.2.1.3.2.

[178] Saner, 2000: 273: Abb. 3a.

[179] Orlandos, 1968: 165: Fig. 191; Saner, 2000: 281: Abb. 7a.

[180] Saner, 2000: 269.

[181] Özellikle 5 – 6 cm'lik geniş kenar bantlarının varlığı ile alakalı, işçilikten ve zamandan tasarrufun yanı sıra blokların yerleştirilmesinde büyük önem taşıdığı dile getirilmektedir. Geniş bantlar ile alakalı Helenistik Dönem materyalinin irdelendiği çalışma için bk.: Saner, 2000: 279 – 280. Kenar bantlı işçiliğin ögelerinden olan dar bantlar ise 1 – 2 cm'lik genişliğe sahiptir ve bazen bunlar yanlardaki iki dikey kenarda ya da alttaki yatay derzde görülürler. Örneklerin sayıca dikkat çekici bir bölümünde ise bant sadece sadece alttaki derzde görülür ki bu durumda bir çerçeveden söz edilemez. Dar bantlar, blokların yapısal özellikleri ile alakalı değil, tamamen dekoratif bir unsur olarak kullanılmaktadır. Dar bantlar ile alakalı bk.: Saner, 2000: 268 – 269. Özellikle dar bantların ve dolayısıyla kenar bandı işçiliğinin dekoratif amaca hizmet ettiği ile alakalı savı güçlendiren unsurlar, bu işçiliklerin yapıların stylobat bloklardan dahi karşımıza çıkıyor oluşu, geniş bantlara nazaran zor gözlemlenebiliyor oluşu ve bu şeritlerin blokların duvara yerleştirildikten sonra işlendiğinin bilinmesidir. Bu konu ile alakalı detaylı bilgi için bk.: Erdoğan, 2017: 62; Saner, 2000: 269, 271. Bazı örnekler için bk.: Saner, 2000: 278, fig 6; Kolb, 2008: 85, fig 124; Saner, 1995: 176, res B. 8 – 10; Akarca, 1987: Lev. X, res 24; Saner ve Sağ, 2012: 429, fig 3. Bu kenar bantlarıyla karıştırılmaması gereken bir diğer önemli unsur, Doğrultu Çizgileri'dir. Duvar ustasının duvarı örmeden evvel hiza sağlayabilmek için gerdiği ip ile benzer işleve sahip bu doğrultu çizgileri, blokların yerleştirilmesinden hemen önce, hata payını sıfırlamak amacıyla bloklara işlenir. Bu doğrultu çizgileri, tek kenarlarda karşımıza çıkar, dolayısıyla kenar bantlarıyla kolayca ayrım yapılabilir. Doğrultu Çizgileri'ne dair detaylı tanım ve Magnesia Artemis Tapınağındaki uygulamalara yönelik örnekler için bk.: Demirtaş, 2006: 123 – 126.

Pahlı kenar işçiliği, akıllara ilk başta bosajlı yüzey işçiliklerinde gördüğümüz yayın kenarlara sirayet etmesini getirse de pahlı kenar işçiliği için mutlaka bosajlı yüzey işçiliği bloğa hakim olmak zorunda değildir. Düz yüzeyli işçiliğe sahip blokların kenar işçilikleri de pek âlâ kısa keski darbeleri ile iç bükey eğri çizebilir ve bu ince işçilik pahlı kenar işçiliğini oluşturur. Çoğu bosajlı yüzey işçiliğinde, kesitte gözlemlenebilen yay çizgisi, kenara yaklaştıkça açı daraltıp derz boşluğuna doğru ilerleyebilir; bu gibi durumlarda da bosajlı yüzey işçiliklerinde bu gibi pahlı kenar işçilikleriyle karşılaşmak mümkündür[182].

Bu kenar işçiliğini gözlemleyebilmek için blokların kesitlerine detaylı bakmak gerekmektedir, çok ince ve dar pahlar söz konusu olabilir ve doğru ışıkta bakılsa dahi bu pahlı işçiliği cephe bakışımında gözlemleyebilmek mümkün olmayabilir[183] (Lev. 15 – A).

Bosajlı yüzey işçiliklerinde de düz yüzeyli işçiliğe sahip bloklarda da kenar işçiliğinde pahlı bir işçiliğin olup olmadığını anlamak amacıyla blok kesitlerinde ve öpüşen derzlerde "v" profilinin olup olmadığının kontrolü yapılmadır[184].

2.2.2.3. Gönyeli

Duvar örgüsünde karşılaştığımız blokların kenarlarında, iç bükey işçilik ile karşılaşılmıyor ve çizgisel eğriler takip edilemiyorsa; keskin açılı köşeler ve düz derz çizgileri ile kenarlarda içe ya da dışa yönelik bir ince işçiliği yoksa bu tip sade işçilikler, bu çalışma kapsamında gönyeli kenar işçiliği olarak adlandırılmıştır[185] (Lev. 15 – A).

Buradaki temel amaç farklı işçiliklerin sınıflandırılmasında boşta kalan işçiliksiz dik açılı kenarların tasnifinde problem çıkmamasıdır.

2.2.2.4. Lesbos (Çizgisel Eğri)

Erken dönemde yapılmış çoğu önemli araştırma ve ondan etkilenmiş birçok güncel çalışmada lesbos teriminin, bir örgü biçimini ifade amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Bunun ile alakalı temel problem erken dönemli çalışmalarda kyklopik duvar örgülerinin polygonal örgü olarak değerlendirilmesi ve bu örgü tipinde kullanılan blokların kenar işçiliğinin lesbos olarak nitelendirilenler ile kyklopik –dolayısıyla polygonal- örgüde kullanılan bloklardan farklı olması neticesinde, kategoride bir ayrıma gidilmiştir. Lesbos'un – ya da Lesbien- bir örgü biçimi olarak ele alınması, artık duvar çalışmalarında yerleşik bir

---

[182] Saner, 1995: 33.

[183] Erdoğan, 2017: 62.

[184] (Yun.) Λοξοκομμένος ya da φαλτσογωνία; (İng.) bevelled edge, tanımları ile "v" profiline dair detaylı bilgi için bk.: Ginouves – Martin, 1985: 135 – 136.

[185] Erdoğan, 2017: 61.

hataya evrilmiştir. Oysa ki lesbos terimi ile işaret edilen şey farklı bir örgü biçimi değil, polygonal örgüye ait kullanılan bloklardaki kenar işçiliğinin farklı olmasıdır[186].

Lesbos isiminin kökeni Aristotales'in Nikhamakos'a Etik eserine dayanmaktadır[187]. Bu metinde ifade edilen duvar örgüsünde kullanılan "lesbos" taş / bloklarının örgü içinde uyum sağlamak için kolayca işlem görebilmesidir ve buradan da anlaşılmaktadır ki bu uygulama sadece lesbos olarak adlandırılan bloklarla örülen duvarlar için değil, duvar örgüsündeki tüm sürprizlere karşı taş ustasının maharetini gösterdiği polygonal örgüyü işaret etmektedir.

Lesbos –ya da diğer adıyla çizgisel eğri- polygonal (nadir de olsa trapezoidal) örgülerde karşılaştığımız bir kenar işçiliğidir. Bu işçilikteki taşların kavisli kenarlara sahip olması için kullanılan yöntem, bu bloklar işlenirken kullanılan kurşun tellerdir. Bu bloklar, düzensiz bloklardan seçilir, kurşun bir tel vasıtasıyla birbirine oturacak olan blokların pozitif ve negatif kalıpları çıkartılarak, taşların birbirlerine uyumlu bir şekilde işlenmesi işlemi gerçekleştirilirdi[188] (Lev. 16 – A – Lev. 16, B) .

Ayrıca en azından Hellas'ta bu duvar işçiliğinin ne zaman ortaya çıktığı belirli bir dönem içerisinde sınırlandırılabilmektedir[189]. Fakat bu gibi tarihlendirme önerileri daha çok çalışmayla desteklenmelidir; poylgonal örgüye dair tarihlendirme kriterleri seneler içerisinde büyük değişim göstermiştir[190].

Özet olarak, Lesbos ya da lesbien terimi bir örgü biçimi için değil, polygonal örgülerde karşılaştığımız bir kenar işçiliğinin tanımı için kullanılmalıdır; bu yüzden

---

[186] Bu tartışmalar için bk.: Erdoğan, 2017: 61 – 62. Lesbos ile alakalı detaylı bilgi için bk.: Bölüm 2.1.3.

[187] "(...) Her şey yasalara göre olmaz. Bazı konulardaysa yasaların olması mümkün değildir. Yasanın olmadığı yerde bazı kurallar getirilebilir. Tabii ki bu kuralların belirli bir ölçüsü yoktur. Lesbos –lesbien- taşına sahip olduğumuzu varsayalım, o da bu şekildedir. Her seferinde şekil değiştirir; işte kurallar da bu durumdadır." Arist. Nikomakhos'a Etik, 1138. Burada ifade edilmek istenen "lesbos" taşlarının bir diğer komşu taşa göre şekil değiştirmesidir, duvar örgüsünde blokların birbirine uyumlu şekilde oturması amacıyla blokların işlem görmesi elbette bir tek lesbos olarak adlandırılan bu blok / taşlara has bir durum değildir. Şüphesiz rektogonal ya da trapezoidal bloklar da belirli bir işleme tabi tutulur, lakin bunlar gibi sınırları belli, örgü içerisinde sürpriz ile karşılaşmayacak örgü için organize edilen bloklar, taş ocağında belirli bir ölçüde ve nizamda kesilerek hazır şekilde inşa sahasına getirilmektedir. Polygonal örgüye ait tüm bloklar kaba işlem haricinde duvar örgüsü sırasında şekillendirilmektedir; ilgili metinde ifade edilmek istenen duvar örgüsü sırasında uyum yakalanmak için anında işleme tabi tutulan bloklardır. Ayrıca lesbos isimlendirilmesi, hem bu eserdeki referans hem de kendi dönemi içerisinde bu örgü tipinde karşılaştığımız kendine has blokların Lesbos Adası (Midilli Adası) ve çevresinde çok sayıda bulunmasıdır; fakat artık biliyoruz ki bu blok tipi bu adaya özgü olmamakla birlikte erken dönemli birçok Anadolu yerleşiminde dahi sıklıkla karşılaştığımız bir ögedir; Lesbos Adası için bk.: Strabon XIII.1.2; Strabon XIII.2.1-2.

[188] Erdoğan, 2017: 61; Orlandos, 1968: 130; Scranton, 1941: 27; Akarca, 1987: 113 – 114; Fırat, 2015: 6.; Saner, 1995: 29.

[189] "We must be content to say that the Lesbian style flourished in the sixth century before Christ.", bk.: Scranton, 1941: 44.

[190] Erdoğan, 2017.

rektogonal ya da trapezoidal –istisnalar hariç- gibi dik ve gönyeli açıya sahip kenar işçiliklerinin gözlemlendiği diğer örgü biçimlerinde bu kenar işçiliği ile karşılaşmamız mümkün değildir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
LYKIA BÖLGESİNDEKİ DUVAR ÖRNEKLERİ

3.1. Antiphellos

Merkez Lykia'da yer alan ve konumu itibariyle bir liman kenti olarak irdelenmesi gereken Antiphellos kenti, bölgenin dağlık kesiminde yer alan Phellos kenti ile birliktelik içindedir[191]. Arkaik – Klasik Dönem'e tarihlendirilen yapıların hepsi Phellos'tayken Hellenistik Dönem ile beraber yapı çeşitliliği ve zenginliği Antiphellos'a geçmiştir[192]; bunun en temel sebebi kentin deniz ticareti merkezi haline gelmesidir[193]. Phellos'taki yapı çeşitliliği genellikle lahitler ile sınırlıdır; bu sebeple çalışmamızda sadeece Antiphellos'tan iki duvar örneği bulunmaktadır.

3.1.1. Bouleuterion

[191] Özellikle Martin Zimmermann'ın Phellos ve Antiphellos'ta gerçekleştirdiği yüzey araştırmaları bu birliktelik ile alakalı sonucun ortaya çıkmasında önemli bir itici güç olmuştur. Özellikle Arkaik – Klasik Dönem'e tarihlendirilen yapı çeşitliliği ile Antiphellos'ta neredeyse hiç karşılaşılmazken dağlık kesimdeki Phellos önemli yapı kalıntılarını barındırmaktadır. Bu yapı zenginliği ve doğal olarak ön plandaki kent, Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemi'nde el değiştirmektedir. Hellenistik Dönem'de yükselişe geçen, Roma İmparatorluk Dönemi'nde ise oldukça yoğun bir trafik ağını barındıran deniz aşırı ticari faaliyetler, dağlık kesimdeki Phellos'tan ziyade kıyı kesimde yer alan Antiphellos'un önemli bir kent haline gelmesini sağlar. İkisi de ki ayrı polis olsa da epigrafik olarak keşfedilen, çift vatandaşlığı olan yöneticilerin varlığı iki kent arasındaki bağı ve bağlantıyı net bir şekilde ortaya koymaktadır. Hellenistik Dönem ile beraber ön plana çıkan Antiphellos'taki yapı çeşitliliği ve tipolojik olarak Yunan – Roma Menşeili yapıların varlığı kentteki aristokrat sınıfının varlığı ile açıklanmaktadır. Barış ortamında, bölgenin aristokratları dağlık Phellos'tan ziyade kıyı şeridindeki Antiphellos'u tercih etmiştir. İlgili araştırmalar için bk.: Zimmermann, 2005: 215 – 269; Zimmermann, 2004: 101 – 104; Zimmermann, 2005a: 45 – 52; Yıldırım ve Gates, 2007: 316; Tietz, 2016: 367. "Hellenistik Dönem'den itibaren, iç bölgelere hâkim olan en önemli kentler Phellos, Kandyba, Kyaneai ve Myra olmuştur. Plinius'un yazdıklarına göre, Antiphellos kentinin asıl ismi Habessos'tur ki bu olasılıkla kentin Likya dilindeki adıdır (Plin. HN 5.100). Bu yer ve Çukurbağ mevkiinde bulunan Phellos (Likçe: Wehnti) arasındaki ilişki yer isimlerinden de bellidir: Antiphellos aslında Phellos kentinin limanı ve dolayısıyla bu yerleşime bağımlı bir yer iken, Hellenistik Dönem'de veya daha öncesinde bağımsız ayrı bir kent olarak öne çıkmıştır." bk.: Blum, 2016: 137 – 138.

[192] Her iki kentteki yapılara yönelik detaylı bir tanıtım için bk.: Texier, 2002: 372 – 387. Ayrıca Hellenistik Dönem'de kentin Rodos etkisi altına girmesiyle alakalı yorum için bk.: Schürr, 2016: 104. Phellos ve Antiphellos'un sikke bastırma haklarına yönelik dönemsel farklılıklar için bk.: Tietz, 2016: 366 – 367.

[193] Merkez Lykia'nın coğrafi koşulları neticesinde bölgede birçok kasaba olarak adlandırılabilecek yerleşim doğmuştur. Bu yerleşimlerin bazıları polis kimliğine ulaşmıştır. Antiphellos da bu bağlamda Hellenistik Dönem'de artan, Roma İmparatorluk Dönemi'nde zirve yapan deniz trafiği ve köle ticaretinde merkez kentlerden birisi haline gelmiştir. İlgili yorum için bk.: Kolb, 2005: 39, 49. Hellenistik Dönem'de Anadolu'da yer alan liman kentlerinin bu denli yükselişe geçmesenin temel sebeplerinden biri de Lübnan'ın o dönemde ormansızlaşması ve Ptolemaios hükümdarlığı süresince Mısır'a giden kerestelerin Anadolu'daki liman kentlerinden geçmesi sayılabilir, bk.: Kolb ve Kupke, 1992: 54 – 55. Ayrıca 1982 yılın gerçekleştirilen yol yapım inşaası sırasında keşfedilen mezar yazıtları için bk.: Nollé vd., 1983: 219 – 223.

Kaş'ın merkezinde, Liman Sokağı ve Necipbey Caddesi'nin kesişme noktasında yer alan ve bilgilendirme levhalarında "Mabed" olarak tanıtılan, kentin bouleuterionu[194], Antiphellos'un Hellensitik Dönem'deki en önemli kalıntılarından birisidir[195]. 19. yy'ın başından itibaren kenti gezen seyyahların gözlemlerini aktardığı yapının[196] uzun yıllardır sürdürülen kurtarma kazıları neticesinde ortaya daha net bir şekilde çıkartılan duvar kalıntıları çalışmamızın bu noktasında irdelenecektir (Lev. 17 – A).

Yapım Özellikleri

Yer yer yıkıntıların hakim olduğu yapının duvarlarında yaklaşık olarak doğu ve batı duvarın uzunluğu 15 m civarındadır; kısa yüzlerde ise uzunluk ortalama 7 m'yi bulmaktadır. Duvarların yükseltileri de topografyaya ve kurtarma kazılarının uygulandığı alanlara göre değişmektedir. Doğu duvar gözlemlenebildiği kadarıyla 2,40 yüksekliğe sahipken batı duvarın yükseliği 1,70 m civarındadır. Yapıyı oluşturan duvarların çift cidarlı olduğu hem yıkıntılardan hem de örgü tekniklerinden rahatlıkla anlaşılmaktadır. Çift cidarlı tasarlanan duvarların iç yüzünde, yer yer düzensiz polygonal örgü kullanılmışken yapının dış yüzünden rektogonal bloklarla iç yüzeyden farklı bir örgü stili tercih edilmiştir[197]. Yapının iç ve yan kısımlarında sonraki dönemlerde eklenmiş daha geç döneme tarihlendirilmesi gereken duvarlar söz konusudur.

Duvar Kalınlığı: 0,80 m

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Rektogonal Pseudo-İsodom, 3. Grup[198] (Karma Örgü) - Düzensiz Polygonal

Yapının bazı noktalarda tespit edilebilen iç düzenlemesinde karşılaşılan duvar örgüsü düzensiz polygonal olarak tanımlayabileceğimiz bir yapıya sahiptir (Lev. 18, B); yapının dışında ise içteki örgü stilinin aksine atkı bloklarının örgü içinde dağınık konumlandığı, diğer rektogonal isodom örgü biçimlerinde karşılaştığımız nizamların aksine karma örgü olarak da tanımlanan rektogonal pseudo-isodom, 3. Grup stilinin hakim olduğu anlaşılmaktadır (Lev. 17 – B – Lev. 18 – A)

---

[194] "(...) bazı araştırmacıların meclis binası (bouleuterion) olarak tanımladıkları ve muhtemelen önemli olan bir in antis tapınak (...)" bk.: Tietz, 2016: 367.

[195] Çevik, 2015: 295; Bean, 1998: 97.

[196] Texier, 2002: 373; Petersen ve von Luschan, 1889: 60 – 65; Fellows, 1840: 185 – 187; Spratt ve Forbes, 1847: 68 – 75.

[197] Aynı mekanda farklı duvar örgü stillerinin kullanılması Hellenistik Dönem'de sık sık karşımıza çıkan bir uygulamadır. Oinoanda Hellenistik Sur bu uygulamanın görüldüğü örneklerden biridir. İlgili yorum için bk.: Kolb ve Kupke, 1992: 55.

[198] Orlandos, 1968: 146; Orlandos, 1968: 143: Fig. 160/5

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Çerçeveli Bosaj – Gönyeli ve Pürüzlü – Gönyeli

Yapının dışında gözlemlenen işçilikte örgünün genelinde çerçeveli bosaj işçiliğinin hakim olduğu görülmektedir. Çerçevelerin yüksekliği ortalama 2 – 3 cm arası değişmekle beraber bosajın çıkıntısı da ortalama 3 – 4 cm boyundadır. Kenar işçiliklerinde ise keskin açı ile kesilmiş derzler gönyeli işçiliği işaret etmektedir. Yapının içinde ise düzensiz polygonal örgüde karşılaştığımız kenar işçiliklerinde bazı blokların Lesbos (Çizgisel Eğri) stilini yansıttıkları gözlemlenmektedir; bunun asıl sebebi özellikle yapının temelinde yer alan ana kaya parçalarına bloklarını uydurmaktadır. Bu birkaç örnek dışında iç mekandaki örgünün kenar işçiliği gönyelidir. Yüzey işçiliğinde ise özellikle keski izleirnin bırakıldığı gözlemlenmektedir; bu sebeple pürüzlü yüzey işçiliği söz konusudur.

Dönemi: MÖ 1. yy

3.1.2. Antiphellos Tiyatrosu Analemmata

Kentin batı yakasında, kaya mezarının bulunduğu tepenin yamacında konumlanan Antiphellos tiyatrosu[199], 2100 kişilik kapasiteye sahiptir[200]. Cavea sırtını kuzey yamaca yaslamıştır ve sahile bakan cavea at nalı formuna sahiptir. Hiçbir zaman taş malzemeden üretilmiş bir sahne binasına sahip olmaması[201], duvar örgüsü bağlamında sadece tiyatronun analemma duvarını ön plana çıkarmaktadır. 2010'lu yılların başında Antiphellos Tiyatrosu'nda gerçekleştirilen restorasyon çalışmalarında zarar gören güney analemmata uçları haricinde orijinal formu korunmuş olan doğu – batı ve kuzey yönlü duvar örgüleri, farklı örgü biçimleri sunduğu için kendi içinde detaylı olarak aktarılacaktır.

Yapım Özellikleri

Restorasyon sonrası eklemelerde karşılaşılan ön analemmatadaki modern malzeme es geçilirse, tiyatro bütününde yerel kireçtaşı kullanılmıştır. Hellenistik Dönem tiyatrolarının inşaat stiline uygun olarak at nalı biçimde tasarlanmış cavea, sırtını yamaca dayamıştır. Araştırmamızda odaklanacağımız analemmata'daki duvar örgüsünün doğu – batı kısımları tamamıyla açıktadır; örgünün farklılaştığı kuzey kısımda ise yamaçtan arta kalan ortalama 7 – 8 sıra taş bloğu gözlemlenebilmektedir. Analemmata'nın gözlemlenebildiği en hatasız ve kesintisiz noktada yaklaşık 10 m'lik bir uzunluk söz konusudur. Duvarın orjinal kısımlarında gözlemelenen örgü stili pseudo – isodom'dur; fakat duvar genelindeki örgüde kullanılan blok

---

[199] Kolb ve Kupke, 1992: 48 Abb. 77; Spratt ve Forbes, 1847: 70 – 71; Texier, 2002: 370 – 372; Bean, 1998: 97 – 98; Ferrero, 1969: 137 – 141.

[200] Ferrero, 1969: 137 vd.

[201] Texier, 2002: 372; Çevik, 2015: 294;

türleri farklılaştığı için farklı duuvar örgü stilleri ortaya çıkmıştır; doğu – batı uzantıda rektogonal bloklar kullanılmışken, kuzey kısımda, yamaçtan arta kalan kısımlarda gözlemlenebildiği kadarıyla trapezoidal bloklar karşımıza çıkmaktadır. Aynı Antiphellos Bouleuterion'unda ya da Oinoanda Hellenistik Sur'unda[202] karşımıza çıkan ve Hellenistik Dönem'de çokça karşılaşılan, tek duvar örgüsünde ya da tek bir yapıda farklı duvar örgü stillerinin kullanılması olgusu[203] burada da karşımıza çıkmaktadır (Lev. 19, A – Lev. 19, B).

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Rektogonal Pseudo – İsodom, 3. Grup[204] (Karma örgü) ve Trapezoidal Pseudo – İsodom

Tiyatronun analemmata'sı, doğu ve batı yüzlerindeki duvar örgüsü çift cidarlı organize edilmiştir. Enlemesine yerleştirilmiş çözgü blokları ve belirli aralıklarla çözgü blokları arasına yerleştirilmiş atkı blokları ile bir sıra taş örgüsü tasarlanmışken, iki taş sırasında bir, örgünün pseudo – isodom olmasını sağlayan alçak boyutlu blok sıraları örgünün içerisinde kendi belli etmektedir. Buna rağmen, kullanılan bloklardaki farklılık analemmata'nın kuzey yüzünde kendini belli eder. Örgü stili ve duvarın organize edilişi değişmese de kullanılan blok türünün farklılaşması aynı duvarda iki farklı duvar örgü stilini görmemize yol açar. Kuzey yüzde yer alan trapezoidal bloklarla oluşturulmuş duvar örgüsünde yer alan atkı ve çözgü bloklarının yamuk kenarlı olması haricinde, örgü biçimini pseudo'laştıran alçak boyutlu blok sırasında da yer yer trapezoidal unsurlar kendini belli etmektedir.

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Çerçeveli Bosaj – Gönyeli

Hem doğu – batı analemmata'da hem de kuzey yüzdeki trapezoidal bloklardaki yüzey işçiliği çerçeveli bosaj şekilindedir. Yaklaşık 5 cm derinliğindeki çerçevelerde, özellikle kuzey yüzde yer alan bloklarda, bariz şekilde keski izleri gözlemlenmektedir. Bununla beraber çerçevelerin oluşturdukları ayna, 5 – 6 cm'lik çıkıntılara sahiptir. Tüm örgüde olmasa da bosajların kaba bırakılmış, özellikle taşçı aletleriyle çekiçlenmiş olduğu gözlemlenmektedir. Bununla beraber, örgü stiline de uygun olarak karşılaşılan kenar işçiliği de gönyeli işçilik özellikleri taşımaktadır.

Dönemi: MÖ 2 – 1. yy[205]

---

[202] bk.: Bu çalışmadaki başlık: 3.7.1.; Coulton, 1983: 194 fig. 2; Bean, 1998: 176 lev. 95; Bachmann, 2012b: 204 – 260; Bachmann, 2013b: 218 – 222; Bachmann, 2013a: 195 – 199.

[203] Kolb ve Kupke, 1992: 55.

[204] Orlandos, 1968: 148 Fig. 165/3.

[205] Antiphellos'taki Hellenistik Dönem'de zirve yapan ve polis kimliğine uygun gelişen imar politikalarını ve yapılaşmayı; dolayısıyla Antiphellos tiyatrosunun inşaa edildiği dönem ile alakalı önerileri detaylı şekilde

3.2. Apollonia

Kaş'a bağlı Kılınçlar Köyü'nde yer alan Apollonia, küçük ölçekli bir kent olmasına rağmen, özellikle Orta Lykia'nın Klasik Dönem'deki en karakteristik özelliği olan dikme mezarlara[206] sahip olmasıyla, erken dönemlerde gerçekleştirilen Lykia araştırmalarında dahi ilgiyle ele alınmıştır[207]. Apollonia'nın Lykia'daki en önemli sympoliteia'lardan[208] birinin parçası olduğu bilinmektedir[209]. Apollonia'nın küçük ölçekli bir kent olduğu için sympoliteianın bir parçası olarak siyasi alanda varlığını gösterebilmesi ile Lykia'nın en önemli kentlerinde yer alan ve Dynast mezarları olarak karakterize edilen dikme mezarların, en çok Ksanthos ile birlikte Apollonia'da bulunuyor olması[210], bugüne kadar Apollonia'ya dair çalışma gerçekleştiren çoğu araştırmacı için büyük bir ikilem oluşturmuştur. Bu tartışmaların odaklandığı en önemli yapılardan biri, günümüze ulaşan duvar yapısıyla kime ait olduğu bilinmeyen ve bu çalışmada Apollonia Mezar Yapısı olarak adlandırılacak olan yapıdır.

3.2.1. Apollonia Mezar Yapısı

Apollonia'daki en önemli yapılarından biri, mezar yapısı olarak tahmin edilen, alçak tepelerle çevirili ve vadiye hakim konumuyla kentin kuzey yamacında karşımıza çıkan, iki duvarı ile günümüze ulaşmış ve yaklaşık 134 m^2'lik bir alanda karşımıza çıkan yapıdır[211]. Yapının ayakta kalan duvarlarının iç yüzlerine bakıldığında, blokların kaba ve işlenmeden bırakılmış olması, yapıya ait duvarların bir podyum veya platform işleviyle inşa edildiğini

---

irdelemek için bk.: Zimmermann, 2005: 215 – 269; Zimmermann, 2004: 101 – 104; Zimmermann, 2005a: 45 – 52; Yıldırım ve Gates, 2007: 316; Tietz, 2016: 367; Blum, 2016: 137 – 138; Çevik, 2015: 295; Bean, 1998: 97. Ferrero duvar örgüsüne göre MÖ 1. yy tarihini vermektedir, Ferrero, 1969: 140.

[206] Dikme mezarlar ile ilgili tartışmalar için bk.: Keen, 1992: 53; Keen, 1992: 63, dn: 46; Kjeldsen ve Zahle, 1976: 44; Draycot, 2004: 103 – 104; Çevik, 2015: 323.

[207] Kenti ilk ziyaret eden Julius Augustus Schönborn'dür; sonrasında Carl Ritter'in bölgeyi ve kenti tam anlamıyla tanımlaması ile 1800'lerin sonlarında Lykia bölgesinde gerçekleştirilen ziyaretlerde Apollonia adı daha sık duyulur hale gelmiştir. Özellikle Benndorf ve Hederley – Kalinka kenti ismiyle tanımlayan araştırmacılardır. Bu konuyla alakalı referanslar ve genel bilgiler için bk.: Kjeldsen ve Zahle, 1976: 29 – 31.

[208] Sympoliteia: "(...) en genel tanımıyla iki ya da daha fazla kentin politik birlikteliği anlamına gelen siyasal bir oluşumdur." Bk.: Dinç, 2012: 77. Ayrıca Apollonia'nın küçük ölçekli bir kent olduğu için, sympoliteia kentlerinden biri olduğunu anlayabilmek amacıyla, sympoliteia kavramının daha net bir açıklaması için: "(...) Çoğunlukla sympoliteia'ların küçük üyeleri polis statüsünde olamayacak yerleşimlerdir. Ancak bir bütün olarak bir sympoliteia oluşumu bir polis'ten üstündür." bk.: Dinç, 2012: 77, dn: 1.

[209] Band II,1 (1895), "Apollonia" Sp. 116 Coulton, 1982: 124, dn: 65; Dinç, 2012: 78.

[210] "Akropol kayalıklarının kuzeyinde 6 adet Klasik Dönem dikme mezarı gözlemlenmektedir. (...) En çok sayıda dikmenin (6) Apollonia ve Ksanthos'da bulunuyor olması ilginçtir. Kyaneai, Trysa, Tüse, İsinda, Gürses ve Hoyran gibi Orta Lykia yerleşimlerinden örnekklerini bildiğimiz dikmelerle erken Lykia haritası tamamlandığında, kaya mezarları öncesinde beylere mezar olan bu tiple 4. Yüzyıl öncesi Lykia siyasi yapısı da coğrafya içinde daha iyi anlaşılabilmektedir." Bk.: Çevik, 2015: 323.

[211] Kjeldsen ve Zahle, 1976: 31.

düşündürmektedir[212]. Bu yüzden ilgili yapının olasılıkla yerel tipte bir Lykia hanedan mezarı olabileceği savlanır[213].

3.2.1.1. Apollonia Mezar Yapısı Kuzeydoğu Duvar

Yapım Özellikleri

Yapının cephesi/ön duvarı olarak adlandırılan duvar yapısının ölçülebilen yüksekliği 3 m'dir ve 11,70 m uzunluğundadır. Bloklarda gri renkte yerel kireçtaşının kullanıldığı gözlemlenmektedir. Özellikle Kuzeydoğu/Ön Duvarda karşımıza çıkan devasa blokların, cepheden açık bir şekilde görülebilen ve 30 cm çıkıntı yapan bir temel taşımaktadır. Bu çıkıntılı temel bloklarının bir süre sonra gözden kaybolduğu anlaşılmaktadır. Olasılıkla ana kaya Kuzeybatı Duvar yönüne doğru yükselmekte ve bu sebeple çıkıntılı temel bu noktada sonlanmaktadır. Bloklarda, vertical ya da horizontal olarak birbirlerine sabitlemek amacıyla kullanılacak dubel ve kenet gibi bağlantı elemanlarına sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Buna ek olarak yapının üst bölümlerine ait bilgilerin kısıtlı olması ve çoğu teknik detaydan, yapının bitirilemediği anlaşılmaktadır[214] (Lev. 20, B).

Duvar Kalınlığı: 1,10 m
Cephe Özellikleri
Genel Tanımlama: Pseudo-İsodom Trapezoidal[215]

---

[212] Özellikle Kjeldsen ve Zahle, yapıya ait duvar kalıntıları vasıtasıyla yapının kimliğini okumaya çalıştıkları çalışmalarında, yapının kuzeydoğu cephesindeki detaylar nedeniyle, yapının direkt mezar yapısına ait bir duvarı temsil ettiğini de ilk başta tartışmaya açar; fakat sonrasında yapıya ait 11,4 mx 11,7 m uzunluğunda ve muhtemelen 4 m'den daha yüksek olan bu duvarların, bir teras için inşa edildiğine kanaat ederler. Detaylı bilgi için bk.: Kjeldsen ve Zahle, 1976: 39.

[213] Özellikle Kjeldsen ve Zahle'nin Ksanthos'taki G Anıtı gibi podyum/platform temelli yapılara atıflarda bulunmaları ve blokların iç cephelerinin, "kullanımadığı/görülmediği" için işçiliksiz, kaba bırakıldığı iddiasına, son yıllarda ortaya çıkartılan Ksanthos'taki Güneydoğu Sektör duvarları da iddialarını doğrular nitelikte işçilikler sunmaktadır. "Dolayısıyla duvarların arka yüzlerinin izlenebildiği bir alan ya da mekan düşünüldüğünde iki cidarlı bir duvarın varlığı göz önüne alınmalıdır. Moloz taşlardan örülü bir iç cidarın kullanım, korunma ve estetik koşullar açısından başta konutlar olmak üzere sivil mimarideki kapalı mekanlar için uygulanabilir olması, kapalı bir mekan niteliği taşımayan bu alan için bu teknikte bir iç cidarın söz konusu olamayacağı anlamına gelmektedir. (...) Batı duvarı üzerinde in situ korunan taş hatılların arka bölümlerinin kaba bırakılmış olması, ön bölümlerine oturan kabartmaların arkalarına da herhangi bir blok dizisinin yerleştirilmediğini göstermektedir. Özetle, duvar bloklarının, kabartmaların ve kayalık zeminin teknik analizi, alanın örtülü bir mekan ya da bir temenos şeklinde düzenlenmediği olasılığının çok yüksek olduğuna işaret etmektedir. Duvarlar, G Anıtı ve Nereidler Anıtı gibi kentin daha sonra inşa edilen anıtlarında karşılaşılan bir podyumun ya da terasın sınırlayıcısı olmalıdırlar." Bk.: Varkıvanç, 2018: 928.

[214] Kjeldsen ve Zahle, 1976: 35 – 36.

[215] Birçok yayında yapının ön duvarını temsil eden bu örgü için Sıralı Polygonal önerisi yapılmıştır. Oysa bu kısımdaki örgü genelinde dört kenarlı, trapezoidal bloklar dikkat çekmektedir. Arada kullanılan polygonal bloklar, İsodom Trapezoidal örgüyü düzensizleştirmiş ve örgü genelinde Pseudo-İsodom Trapezoidal bir cephe oluşmasına sebebiyet vermiştir. Yapının Kuzeybatı Duvarı'nda daha küçük ölçekli bloklar ile Sıralı Polygonal örgünün söz konusu olduğunu görüyoruz. Orlandos'un dile getirdiği Pseudo-İsodom Trapezoidal ve Sıralı Polygonal örgüler arasında yaklaşık olarak MÖ 4.yy'ın sonlarından itibaren bir birleşim söz konusudur. İlgili yapıya ait bu duvar örgüleri, Orlandos'un bu savının daha erken dönemlerde görüldüğünü gösteriyor olabilir. Orlandos ile alakalı bilgi için bk.: Orlandos, 1968: 134, 139.

Yüzey - Kenar İşçiliği
Genel Tanımlama: Düz Yüzey Çerçeveli – Pahlı (İç Bükey Eğri)

Cephe işçiliğinde düzleştirilmiş bloklar karşımıza çıkmaktadır. Bu düz yüzeyli blokları 4 – 8 cm genişliğinde çerçeveler sarmaktadır. Blokların aynaları da çerçevelerden ortalama 2 – 4 cm dışa taşık bırakılmıştır. Yüzey işçiliğinde sivri uçlu bir keski kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kenarlarda olasılıkla yassı keski ile düzenlenen pahlı işçilik, yüzey işçiliğinde net bir şekilde temsil edilen çerçeveli düz yüzey işçilikle uyum içindedir (Lev. 21 – A).

Dönemi: MÖ 470 – MÖ 450

3.2.1.2. Apollonia Mezar Yapısı Kuzeybatı Duvar

Yapım Özellikleri

Yapının ayakta kalan bir diğer duvarı, Kuzeybatı Duvar'dır. 11,40 m uzunluğundaki bu duvar kalıntısının gözlemlenebilir yüksekliği ise yaklaşık olarak 1,60 m'dir. Kuzeydoğu Duvar'da karşımıza çıkan temel duvarı burada söz konusu değildir; yükselen ana kaya yüzünden farklı bir şekilde inşa sürecine uğramış olmalıdır. Yine Kuzeydoğu Duvar'dan farklı olarak blokların boyutları küçülmüştür (Lev. 20, A).

Duvar Kalınlığı: 1,00 m
Cephe Özellikleri
Genel Tanımlama: Nizamlı Polygonal

Yüzey - Kenar İşçiliği
Genel Tanımlama: Düz Yüzey Çerçeveli – Pahlı (İç Bükey Eğri)

Dönemi: MÖ 470 – MÖ 450[216]

[216] Apollonia'daki yapıyla alakalı tarihleme ile alakalı en temel öneri Kjeldsen ve Zahle'nin duvar örgüsündeki yüzey ve kenar işçiliğindeki detayların Ksanthos'taki G Anıtı ve Lykia Akropolü'ndeki Güney Burç duvarları ile benzerlik taşımasına dair getirdikleri yorumdur. Ayrıca benzer işçiliklerin Orta Lykia'da yaygın kullanımıyla alakalı Phellos ve Pinara'dan bazı detay duvar işçilikleri de örnek gösterilmektedir. Detaylı bilgi için bk.: Kjeldsen ve Zahle, 1976: 43; Marksteiner, 1993a: 37. Bu yapıyla alakalı çalışmalardaki nadir fikir birliklerinden biri Lykia Duvarcılığı ile Hellen Duvarcılığı'nın farklı kronolojilere tabii olabileceğine dair şüphelerin dile getirilmesidir. Kjeldsen ve Zahle'nin Apollonia'daki ve Ksanthos'taki pahlı kenar işçiliklerine yaptığı atıf, Hellen Duvarcılığı ile Lykia Duvarcılığı arasındaki temel farkı göstermektedir. Pahlı kenar işçilikleri Hellen Duvarcılığında MÖ 400 dolaylarında yoğun olarak ortaya çıkarken, buradaki örnekler MÖ 470 – MÖ 450 civarına tarihlendirilmektedir. Detaylı bilgi için bk.: Kolb ve Kupke, 1992: 42. Ayrıca bk.: Keen, 1992: 56, dn. 19.

3.3. Araxa

Araxa yerleşimi, Ksanthos Vadisi'nin hemen kuzey ucunda yer alan Fethiye'ye bağlı Seydikemer Belde'sindeki Ören Köyü'nde bulunmaktadır. Araxa Kenti diğer çevre kentlerle karşılaştırıldığında oldukça alçak bir alana yayılım gösterdiği anlaşılmaktadır[217]. Buna rağmen kentin kuzeyine doğru, doğu ve batı yönlü uzanan dağlar neticesinde dar bir boğaz ile korunaklı halde olduğu söylenebilir. Araxa'nın antik dönemdeki komşuları olan Boubon ve Kibyra ile yaşadığı çekişmeler ve savaşların aktarıldığı yazıt[218], Araxa'ya ait en önemli tarihi verileri sunmaktadır[219]. Kentin kapsamlı şekilde ve sistematik kazı çalışmalarıyla incelenmemesi, kente dair bilgilerin yukarıda bahsedilen yazıtlar ve gerçekleştirilen tekil yüzey araştırması raporlarıyla sınırlanmasına sebep olmuştur[220]. Günümüzde, köyde gerçekleştirilen Fethiye-Eşen II, Hidroelektrik Enerji Santralı (HES) projesi sebebiyle kentin Akropolis kısmına ve diğer maddi kalıntılara ulaşabilmek imkansızdır[221].

İlgili çalışmamızda, bu sebeple sadece köyün iç kısımlarında yer alan bir köy evinin iç mekanında kısmen gözlemlenebilen duvar kalıntısı incelenebilmiştir.

3.3.1. Araxa Kimliksiz Yapı

---

[217] Larsen, 1956: 159.

[218] George Bean'ın 1948 yılında yayınladığı bu yazıt, yazarın kenti ziyaret ettiği dönemde çamaşır tahtası olarak kullandığını aktardığı, bu sebeple oldukça aşınmış olmasına rağmen yine de Araxa'da yaşadığı öğrenilen Orthagoras isimli seçkin ataları olan bir vatandaşın Araxa ile Boubon ve Kibyra arasındaki çekişmelerde Lykia Birliği'ne *presbeutes* sıfatıyla giderek durumu şikayet ettiğini göstermektedir. Genel olarak bu yazıttan edinilen bilgiler ışığında Araxa'nın MÖ 2. yy'da önce Boubon sonrasında Kibyra ile savaştığı bilinmektedir. Araxa kentinin Kibyra Tetrapolis'ine sınırda bulunması, tarihi boyunca bu kentler tarafından taciz edilmesinde önemli bir faktör olarak kendini göstermektedir. İlgili yazıtın keşfi ve ilk çözümleme için bk.: Bean, 1948: 46 – 57. Yazıtın detaylı bir şekilde ele alındığı ve özellikle MÖ 180 yılına tarihlendirilmesi gerektiğiyle ilgili kapsamlı bir çalışma için bk.: Larsen, 1956: 151 – 169. Yine keşfedilen bu yazıt ve bu yazıt sayesinde MÖ 200 civarında Lykia Birliği ve Termessos'un yaşadığı savaş ile ilgili bilgilerin refere edildiği ilgili çalışma için bk.: Abbasoğlu, 1988: 215.

[219] Kentten günümüze kadar gelebilen maddi kalıntılar, genellikle Ören Köyü'ne girişte Roma İmparatorluk Dönemi ve Geç Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait cılız yapı kalıntıları; lahit ve kaya mezarlarıyla sınırlıdır. Bunlar haricinde bazı köy evlerinde yapı kalıntıları tespit edilmiş fakat bunlar detaylı olarak incelenemediği için kent tarihi ile alakalı elimizdeki en önemli veri yukarıda sözü edilen yazıt olmuştur. Kentte gerçekleştirilen yüzey araştırması için bk.: İşkan ve Çevik, 1996: 189 – 190.

[220] Orthagoras yazıtı haricinde kentin kuruluşuyla alakalı referans edilen bir başka yazıt ise Apollon ve Artemis'in doğun yerinin Araxa olduğuna yönelik ifadelerin bulunduğu yazıttır. Bk.: Benndorf ve Niemann, 1884: 76. Bunlar haricinde kentin kapsamlı sayılabilecek tarihçeleri için bk.: Bean, 1998: 72 – 73; Çevik, 2015: 245. Ayrıca kent ile alakalı yol ulaşım ağına dair yapılan yüzey araştırması için bk.: Akyürek Şahin vd., 2017: 203 – 212.

[221] Hem ilgili HES projesi kapsamında kentin önemli bir kısmına giriş yasaklanmış hem de proje kapsamında yer alan şalt sahasının, santralde gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonucu bir dolguyla kapatılması kentin incelenmesini imkansız hale getirmiştir. İlgili projenin ve şalt – santral sahasındaki potensiyel heyelanının irdelendiği bir çalışma için bk.: Uyanık ve Türker, 2007: 84 – 90.

Antik kente ait, Ören Köyü'nde gözlemlenebilecek yapılar genellikle köyün girişinde konumlanmıştır. Bu yapılar Geç Roma İmparatorluk Dönemi'ni anımsatan harçlı ve düzensiz duvar kalıntıları olarak özetlenebilir. Geriye kalan diğer kalıntılar ise bazı köy evlerinin kullandığı kimliksiz duvarlardır[222]. Araştırmamızda örnek olarak inceleyeceğimiz duvar kalıntısı da köyün merkezinde yer alan köy evlerinden birinin deposu olarak kullanılmaktadır. Duvarın köşe yaptığı noktada daha öncesinde düzenli olarak ateş yakıldığı için duvarın bazı blokları isten olumsuz etkilenmiştir. Takip edilebilen duvar uzantıları modern dönemlerde eklenmeler ile tamamlanmış olduğu için duvarın hangi yapıya ait olduğuna dair olumlu bir önermede bulunmak pek imkanlı değildir. Fakat özellikle, yukarıda da bahsedilen HES projesinden önce Araxa Antik Kenti'ne ziyarette bulunan araştırmacıların raporlayıp belgelediği erken döneme tarihlendirilen duvar örnekleri bilinmektedir[223]. Bu kimliksiz yapıya ait duvar kalıntısı da daha önce belgelenen bu erken dönemli duvarlarla benzeşlik gösterdiği için araştırmamızda incelenmektedir (Lev. 22, A – Lev. 22, B).

Yapım Özellikleri

Gözlemlenebilen duvar kalıntısında dört sıra blok göze çarpmaktadır. Yaklaşık 2,40 m uzunluğunda doğu – batı yönlü ilerleyen duvar kalıntısı, 0,80 m'lik bir kuzey – güney doğrultulu çıkıntı ile sınırlanmaktadır. Özellikle daha uzun olan duvar kalıntısı modern dönemlerdeki eklemelerle hasar görmüş ve devamı takip edilemez hale gelmiştir. Daha kısa olan duvar kalıntısı hemen ardında yükselen bitki ve ağaçlardan ötürü aksından kaymış ve uzun duvar kalıntısına doğru eğim kazanmıştır. Blokların çoğunda yer alan kireç katmanı ve derz aralarında da modern harç kalıntıları duvar işçiliğinin takip edilebilmesini zorlaştırmaktadır. Duvar kalıntısının üst taş sırası haricinde gözlemelenbilen diğer taş sıralarında ortalama 0,50 x 0,75 ve 0,50 x 0,30 boyutlarına sahip bloklar kullanmıştır. Özellikle en üst taş sırasi ile alt taş sırası arasında 8 cm'lik bir oluk bulunmaktadır[224].

Duvar Kalınlığı: Gözlemlenebilen duvar kalınlığı 0,90 m'dir.

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Trapezoidal İsodom Örgü

Özellikle gözlemlenebilen taş sıralarında eşit yüksekliğe sahip blokların kullanılmış olması ve bazı blokların kısa yüzlerindeki kenarların açı farklılıkları göstermesi, her ne kadar tanımlanması zor bir duvar dahi olsa örgü tekniği bağlamında bir fikir verebilmektedir.

---

[222] İşkan ve Çevik, 1996: 189 – 190.

[223] Bean, 1998: 72 – 73, Lev. 28; Çevik, 2015: 245.

[224] Bu oluk kendi döneminde değil daha geç dönemlerde eklenmiş olmalı; buna benzer bir uygulama için bk.: Erdoğan, 2017: 128, Lev. 39.

Yüzey - Kenar İşçiliği
Genel Tanımlama: Çerçeveli Bosaj – Gönyeli

Blokların daha az aşınmış örneklerinde 5 cm'lik çerçeveler ve bu çerçevelerin derin keski izleriyle işlenmiş olduğu gözlemlenmektedir. Blokların merkezinde karşılaşılan bosajların çıkıntıları ise aşınma durumlarına göre farklılık göstermekle birlikte 3 – 5 cm arasındadır. Kenar işçilikleri modern dönemlerde eklenen harç kalıntılarından net bir şekilde okunamasa da özellikle derz birliktelikleri bağlamında, bloklarda gönyeli işçlik gözlemlenmektedir (Lev. 23, A – Lev. 23, B).

Dönemi: MÖ 1. yy (Geç Hellenistik Dönem)[225]

[225] Alanda ve özellikle yapıda kazı çalışmalarının gerçekleştirilmemiş olması, diğer arkeolojik materyaller ile bir tarih aralığının önerilmesini engellemektedir. Buna rağmen yukarıda refere edilen yazıttan anlaşıldığı kadarıyla Hellenistik Dönem'de Araxa'nın aktif bir şekilde tarih sahnesinde olması, Geç Hellenistik – Erken Roma İmparatorluk Dönemi'nde kentteki aktif siyasi gelişmelere bağlı yapılaşmanın artması ve benzer duvar işçiliklerinin özellikle Hellenistik Dönem'in başlarından sonlarına değin kule çiftliklerde çok sayıda tespit edilmiş olması, kimliksiz bu duvar yapısı için ideal bir tarih aralığı oluşturmaktadır.

3.4. Idebessos

Doğu Lykia kentlerinden biri olan Idebessos öncelikle bölgeyi ziyaret eden Spratt – Forbes tarafından ele alınır[226]. Kent bugünkü isimleriyle Kumluca İlçesi'ne bağlı Kozağacı köyünde yer almaktadır[227]; bu bölge özellikle dağlık Doğu Lykia kentleri ile kıyı kentleri arasındaki geçisi sağladığı için, epigrafik olarak Idebessos'un konumu[228] ve diğer kentler ile olan bağlantısı hakkında birçok kanıt ele geçebilmiştir[229].

Idebessos'taki kent karakteristiğine baktığımızda, Kitanaura'dakine benzer şekilde Lykia – Pisidia ilişkisinin net şekilde okunabildiği bir yapı çeşitliliği söz konusudur[230]; ayrıca kentte gözlemlenebilen yapı çeşitliliği Hellenistik Dönem'den başlayarak Geç Roma İmparatorluk Çağı'na kadar örnekler sunmaktadır[231]. Özellikle Hellenistik Dönem ve Roma İmparatorluk Çağı'na ait yapı zenginliğine bakıldığında, kentin bu dönemlerde refah seviyesinin arttığı anlaşılmaktadır. Zira Idebessos MÖ 168'den beri Lykia Birliği'nin bir üyesidir[232]; küçük ölçekli bir kent olduğu için de Lykia Birliği'nde Akalissos ve Korma ile birlikte bir sympoliteia oluşturmaktadır[233]. Kent ilerleyen süreçlerde ele geçirilen bronz heykelcikler[234] ve kentin Doğu Roma İmparatorluk Dönemi ile alakalı hem yapı kalıntıları[235]

---

[226] Spratt ve Forbes, 1847: I, 168 – 170.

[227] Kentin kimliğinin tanımlanması, kentte yer alan epigrafik malzemenin kolay tanımlanabilmesi ile mümkün olmuştur; bk. Spratt ve Forbes, 1874: II, 281.

[228] Idebessos'tan Kitanaura'ya, buradan Kosora'ya ve takiben Trebenna ile Typallia'ya kadar uzanan yol ağı ile alakalı detaylı bilgi için bk.: İplikçioğlu vd., 2000: 206; İplikçioğlu, 2002: 131.

[229] Milliarium Lyciae'de yer alan Idebessos ile alakalı bilgiler için bk.: İşkan, 2001: 38, 25; Kizgut vd., 2009b: 147; Çevik, 2015: 445; Onur, 2016: 573.

[230] "The fact that Pisidian artistic tradition is stronger at Idebessos than that of Lycia makes the comment of Ramsay (...)" bk.: Kizgut vd., 2009b: 146. Aksi bir görüş: "(...) Arykanda, Idebessos, Akalissos ve Korma gibi yerleşimlere –bunların gerçekten Likya şehirleri olup olmadıkları açık değildir-" bk.: Schürr, 2016: 101.

[231] Her ne kadar kentte erken döneme tarihlendirilebilen bir yapı ile karşılaşılmasa da Idebessos isminde yer alan "-ss" eki ile alakalı yorum, bu ek ile biten isimlerin Anadolu kökenli olduğu yönündedir, bk. Bean, 1998: 144; Kizgut vd., 2009: 146. Bu yüzden Idebessos'ta da Hellenistik Dönem'den önce bir yerleşim yeri olması beklenmektedir; bu savı destekleyen tek buluntu, kente atfedilen sikkedir. İlgili sikke için bk.: Kizgut vd., 2009b: 146, 156. Kaya mezarlarıyla karşılaşılmaması ya da kentte Klasik Dönem'e tarihlendirilebilen bir yapı ile karşılaşılamaması akıllarda soru işareti yaratmaktadır; bk.: Çevik, 2015: 449.

[232] Kizgut vd., 2009: 146; Jameson, 1980: 842. Lykia Birliği hakkında bk.: Akşit, 1971: 75 – 89; Strab. XIV. 3. 3.

[233] "Bu üç kent, Akalissos'un başını çektiği bir sympoliteia oluşturuyordu", bk.: Tüner, 2002: 64 dn. 11.

[234] Kaçak kazılar neticesinde ortaya çıkartılan ve 1989 yılında zoralım yoluyla Antalya Müzesi'ne kazandırılan sekiz bronz adak heykelcik ile bir kaide İnci Delemen tarafından etraflıca incelenmiştir. Genel olarak atlı figürlerden oluşan bu buluntu grubu Idebessos'taki tapınım ile alakalı tek veri olmakla beraber, atlı figürlerin sikkeler üzerinde de sıklıkla kullanılmaya başlanmasına atıfla heykeller MS 2 – MS 4. yy aralığına tarihlendirilir. Detaylı bilgi için bk.: Delemen, 1996: 197 – 212.

[235] Özellikle kentte bulunan üç kilise ve castrum ile karkaterize edilebilecek Doğu Roma İmparatorluk Dönemi kenti, Roma İmparatorluk Dönemi kentini aratmayacak büyüklüktedir; bk.: Kizgut vd., 2009b: 156 – 157.

hem de Myra metropolü içerisinde bir psikopozluk[236] olması ile alakalı veriler neticesinde tanımlanabilir.

Kentin en erken evresine ait yapı kalıntıları, bu çalışmamızda da ele alacağımız örnekleri teşlik etmektedir: Set duvarı ve Sur kalıntıları.

3.4.1. Idebessos Sur Kalıntıları

Kentin güneydoğu yakasında yer alan doğal yükselti ve buna ek olarak bazı noktalarda teraslama yapılarak, düz alan yayılımının genişletildiği akropolisi çevreleyen sur kalıntıları, birkaç evreye ayrılmaktadır. Özellikle batı cephede bolca şipolyen malzeme ile desteklenen Doğu Roma İmparatorluk Dönemi sur kalıntıları[237], kentteki castrayı[238] temsil etmektedir. Buna ek olarak hem doğu yakadaki teras duvarları hem de batı yamaçtan başlayarak gözlemlenen sur kalıntıları Hellenistik Dönem'e tarihlendirilerek[239], kentin en erken dönemli yapı kalıntılarını oluşturmaktadır. Çalışmamızda özellikle akropolün kuzeybatı yamacına konumlandırılan küçük ölçekli tiyatronun[240] birkaç metre doğusunda gözlemlenen sur kalıntısı, bu başlık altında incelenecektir (Lev. 25, B).

Yapım Özellikleri

Akropolün kuzeybatı yamacı ile tiyatro yapısı arasında kalan ve gözlemlenebildiği kadarıyla 17,54 m uzunluğundaki sur kalıntısı, yine gözlemlenebildiği kadarıyla 2,70 m yüksekliğindedir. Diğer çoğu Idebessos yapısında da gözlemnebileceği üzere, duvar çift cidarlıdır fakat, Idebessos yapılarındaki genel karakteristik burada da gözlemlenir: Çift cidardan dış cepheyi oluşturan duvar düzenli ve özenli işçilik sunarken, iç cepheye bakan diğer cidar moloz taşlarla örülü vaziyettedir. Sur kalıntısında çoğu blok komşu blokların derzleriyle tam bir uyum içerisindedir; fakat zaman içerisinde blokalr arası bazı noktalarda kaymalar meydana gelmiş ve bazı derz boşlukları ortaya çıkmıştır. Çok az noktada küçük ölçekli taş parçaları ile derz boşlukları doldurulmaya çalışılmıştır; duvarın genelinde harç kalıntısı ile karşılaşılmamıştır.

---

[236] Kizgut vd., 2009b: 147; Çevik, 2015: 447.

[237] MS 7. yy'da yaşanan Arap akınları neticesinde Lykia'da yaşanan gelişmeler ile alakalı bk.: İşler, 2013: 286; ayrıca MS 7. yy'daki Arap akınlarına karşı koymak amacıyla gerçekleştirilen bazı çalışmalara genel bir bakış için bk.: Lawrence, 1983: 200 – 204. Ayrıca Idebessos'taki Doğu Roma İmparatorluk Dönemi savunma duvarlarındaki şipolyen malzeme ile ilgili bk.: Kizgut vd., 2009b: 149 dn. 29.

[238] Çevik, 2015: 449.

[239] Kizgut vd., 2009b: 149.

[240] Maksimum 364 kişilik olduğu dile getirilen bu küçük ölçekli tiyatro, aynı sur kalıntısı gibi Hellenistik Dönem'e tarihlendirilmektedir. Ayrıca doğusunda yer alan sur kalıntısı ile tiyatronun arasında yaklaşık 6 m'lik bir uzaklık söz konusudur. Idebessos tiyatrous ile alakalı detaylı bilgi için bk.: Petersen ve Luschan, 1889: 146; Kizgut vd., 2009b: 151.

Duvar Kalınlığı: 1,20 m

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Trapezoidal Pseudo-İsodom

Özellikle örgü genelinde karşımıza çıkan 0,80 m yükseklikteki bloklara, duvar örgüsünde yakalaşık 0,50 m yükseklikteki bloklar ile başka taş sıraları eşlik etmektedir. Bu taş sıraları arasındaki boyut dengesizliği sebebiyle bu sur kalıntısında karşılaşılan duvar örgüsü için Trapezoidal Pseudo-İsodom uygun düşmektedir.

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Bosajlı – Pahlı (İç Bükey Eğri)

Örgü genelinde oldukça düşük bosajlı bloklar karşımıza çıkmaktadır. Zira bazı bloklarda düz yüzeyli işçilik dahi karşımıza çıkar; bu düşük ölçekte çıkıntıya sahip bosajlı blokların görünümde birbirine daha da oturan ve gövdeli yapıya sahip olmasının temel sebebi, kenar işçiliğinde pahlı işçilikle karşılaşıyor olmasıdır.

Dönemi: MÖ 2 – 1. yy[241]

3.4.2. Idebessos Set Duvarı

Akropolisin doğu yamacında yer alan set / teras duvarı ilgili bölümde incelenecektir[242].

Yapım Özellikleri

Tek duvar örgüsünde, iki farklı işçilik ile karşılaşılmaktadır. Kuzeydoğu – güneybatı doğrultusunda karşımıza çıkan ana teras duvarı çift cidardan oluşmaktadır. Buna ek olarak aynı sur kalıntısında olduğu gibi arka yüz düzensiz taşlarla oluşturulmuş ikincil duvar ile karşılaşılmaktadır. İki cidar arasında moloz doldu duvarın bir noktasında çok net gözlemlenebilmektedir (Lev. 26. A); bu noktadan bakıldığında ana duvarın cephesinde karşımıza çıkan blokların ortalama 0,60 m derinliğe sahip olduğunu görülmektedir. Duvarın gözlemlenebilen yüksekliği 3,70 m'dir; duvar örgüsünde ortalama 1,00 x 1,40 m boyutlarında bloklar karşımıza çıkmaktadır. Duvar örgüsünde bazı derz aralarında çok ince de osla bir harç katmanı gözlemlenmektedir. Bu ana duvarın kuzeye doğru devamında, doğu – batı eksenli bir duvar kalıntısı ile daha karşılaşılmaktadır. Duvar örgüsü ya dayapım teknikleri bakımından çok bir fikir vermeyen bu ikincil örgü, özellikle yüzey / kenar işçiliklerinde ana duvardan farklılık göstermektedir (Lev. 24, A – Lev. 25, A).

Duvar Kalınlığı: 1,40 m

---

[241] Kizgut vd., 2009b: 149 res. 6 – 13.

[242] Kizgut vd., 2009b: 166 res. 8.

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Trapezoidal Pseudo-İsodom

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Pürüzlü – Gönyeli & Çerçeveli Bosaj – Gönyeli

Kuzeydoğu – güneybatı doğrultulu ana teras duvarında karşımıza çıkan işçilik, perdahlanmamış düz yüzeyli bloklarda karşımıza çıkan pürüzlü yüzey işçiliği ve gönyeli kenar işçiliğidir. Buna ek olarak doğu – batı eksenli bir diğer duvar kalıntısında ise oldukça yüksek bir bosaja sahip yüzey işçiliğinde çerçeveli bosaj ve kenar işçiliğinde de gönyeli işçilik gösteren bir başka örgü de söz konusudur. Bu örgüye ait bloklarda ortalama 8 – 10 cm çıkıntı yapan blok aynası, uzun kenarlarda ortalama 9 – 6 cm, kısa kenarlarda 5 cm derinliğe sahip şeritlerle çerçevelenmiştir.

Dönemi: MÖ 2 – 1. yy[243]

[243] Kizgut vd., 2009b: 149, 166 fig. 8.

3.5. Ksanthos

Lykia Bölgesi'nde en uzun süredir sistematik kazıların devam ettiği ve bu sebeple birçok yapının tarihlendirilebilmesinin arkeolojik ve epigrafik materyaller neticesinde mümkün olduğu en önemli verileri alabileceğimiz kent, Ksanthos'tur. Birçok yapı, zengin dönem aralığında farklı duvar örgü stilleri sunmaktadır. Bu çalışmamızda dört ana mekana ait, farklı yapılar ya da farklı uzantıdaki duvarlar da dahil olmak üzere toplamda dokuz duvar yapısı incelenmiştir[244].

3.5.1. Ksanthos Güneydoğu Sektör

Ksanthos Antik Kenti'nde yer alan ve Güneydoğu Sektör olarak adlandırılan alanda üç duvar tespit edilmiştir[245]. Doğu ve Batı Duvar olarak anılan, ve karşılıklı konumlandırılmış, aynı mekana / yapıya ait ve bir arada değerlendirilmesi gereken bu duvarlar haricinde, bu yapılaşmanın güneyinde konumlanmış olan ve Anıtsal Yapı olarak isimlendirilen yapıya ait duvar da bu başlık altında incelenecektir. 1988 yılında Fransız Arkeologlarca gerçekleştirilen bitki temizliği sonrasında, duvara da önemle yaklaşılmasını sağlayacak olan aslan kabartmasının bulunmuş olması; sonraki yıllarda bu duvar çevresinde kazı çalışmalarının başlamasına vesile olmuştur[246]. Ardından 2004 yılında Batı Duvar'ın keşfedilmiş olması ile birlikte, Doğu – Batı Duvarlar arasında net bir ilişki kurulmuştur[247]. Bu birbirine paralel konumlanan iki duvar arasında 35 m'lik bir mesefe yer alırken, iki duvarın da uzunlukları yaklaşık olarak 20,90 m'dir[248]. İki duvarda da özellikle yapım teknikleri bağlamında birebir benzeşlikler gözlemlenmektedir[249]; buna rağmen Batı ve Doğu Duvar arasında özellikle cephe

---

[244] Diğer duvar yapıları için bk.: Erdoğan, 2017.

[245] Güneydoğu Sektör'deki bu keşifler ile ilgili kazı - araştırma raporları ve çeşitli incelemelere dair detaylı bilgi için bk.: Le Roy, 1990: 179, Res. 1; des Courtils, 1995: 337 vdd.; des Courtils, 2005a: 43 – 45; des Courtils, 2005b: 454 – 457; des Courtils, 2006a: 147 vd.; des Courtils, 2006b: 33; Özüdoğru, 2008: 61 – 65; des Courtils, 2007: 160; Varkıvanç ve Temeltaşı, 2014: 68-69; Tiryaki, 2013: 67; Erdoğan ve Yeşilyurt, 2015: 55 – 62; Erdoğan ve Yeşilyurt, 2016: 69; Erdoğan, 2017: 47 – 51; Varkıvanç, 2018: 919 – 933.

[246] Le Roy, 1990: 179.

[247] Varkıvanç ve Temeltaşı, 2014: 68 vd. Res. 8 vd.; Erdoğan ve Yeşilyurt, 2015: 58 vdd., Res. 7. 9.

[248] "Farklı zamanlarda farklı araştırmacılar tarafından ortaya çıkarılan iki anıtsal duvarın cephelerinin aynı doğrultuda farklı yönlere bakmaları, yükseklikleri ve koşutlukları (Fig. 2-3) yanında büyük yapısal ve teknik benzerlikleri, aralarındaki büyük uzaklığa rağmen (35 m), birbirleri ile ilişkili olduklarına işaret etmektedir." Detaylı bilgi için bk.: Varkıvanç, 2018: 925; Erdoğan, 2017: 49.

[249] "Anathyrosis dışında dübel ve kenet gibi bağlantılar içermeyen duvar bloklarının (...)", detaylı bilgi için bk.: Varkıvanç, 2018: 924.

özellikleri ve yapım teknikleri bağlamında farklı iki stili görüyor olmamız, bu yapıya ait duvarı farklı bir konuma yerleştirmektedir[250].

Bununla birlikte Doğu Duvar'da, Ksanthos Antik Kenti'nde bulunan nadir Helenistik Dönem'e tarihlendirilen bir ek duvar da yer almaktadır[251]. Bu duvar eklentisi de Doğu Duvar Hellenistik Dönem Eklentisi başlığı ile detaylı olarak ele alınacaktır.

Bölgede yer alan ve Doğu – Batı Duvar'ın güneyinde konumlanan, Anıtsal Yapı ise 2004 yılında Fransız Arkeologlarca tespit edilmiş, fakat bu duvar ile alakalı kazı çalışmaları ancak 2015 yılında gerçekleşmiştir[252]. Modern zamanlarda baraka olarak kullanılan bu duvara birçok moloz eklenti ile zarar verilmiş, bugüne kadar gelebilen kısmı ise yaklaşık Kuzey – Güney yönlü 6,50 m uzunluktaki bölümüdür.

3.5.1.1. Ksanthos Güneydoğu Sektör Doğu Duvar

Yapım Özellikleri

Kentin Güneydoğu konumunda yer alan geniş ve genel olarak boş bir alanda, aralarında 35 m'lik mesafeye rağmen birbiriyle ilişkili olduğu tespit edilmiş, birbirine paralel iki duvardan Doğu tarafta kalan yaklaşık 20,90 m uzunluğunda ve 1,76 m yüksekliğindeki Doğu Duvar'ın kuzey – güney doğrultusunda çeşitli tahribatlar tespit edilmiştir. Hellenistik Dönem'e dair eklentiler ve özellikle duvarın batı yönüne düşen iç yüzündeki Doğu Roma Dönemi eklentileri neticesinde Doğu Duvar'ın sadece cephesindeki yapım teknikleri tespit edilebilmektedir. Duvarın yerleştirildiği alanda ana kaya işlenmiş, işlenen ana kayanın üzerine de toikobat

---

[250] "Doğu Duvar'da polygonal örgü hakimken, karşıt duvarı olan Batı Duvar'da dörtgen bloklardan oluşturulan bir örgü sistemi mevcuttur" detaylı bilgi için bk.: Erdoğan, 2017: 50. Ayrıca: "Blokların alt kenarlarının arazinin eğimi nedeniyle kuzey yarıda eğimli kesilmiş olması göz ardı edildiğinde batı duvarın orthostat benzeri iri dörtgen bloklardan oluştuğu (Fig. 9) ve bu yapısı ile polygonal işçilikli batı duvardan ayrıldığı görülmektedir." Detaylı bilgi için bk.: Varkıvanç, 2018: 924.

[251] Güneydoğu Sektör'de birçok Helenistik Dönem'e tarihlenen yapı kalıntısı mevcut olsa da bizim bu çalışmada ele alacağımız duvar, Doğu Duvar'ın kuzey devamındaki eklentidir. Doğu Duvar'da karşımıza çıkan Polygonal işçilikli blokların bittiği noktada ile Hellenistik Dönem'e tarihlenen rektogonal isodom işçilikli bloklarla örülü duvarın başladığı nokta arasında, 0,87 m yüksekliğine ve 1,43 m genişliğe sahip, olasılıkla bir "*tanrı kabartması"* parçası şipolyen malzeme olarak kullanılmıştır. Bu konu ile ilgili genel kanı, ilgili kabartma parçasının MÖ 7. yy'a ait olduğu yönündedir. Tanrı Kabartması ile ilgili detaylı bilgi için bk: Özüdoğru, 2008: 61 – 62 vdd., Lev 1a – 2a; des Courtils, 2006b: 33, Res. 2; Varkıvanç, 2018: 924, dn: 21. Doğu Duvar'ın Kuzey eklentisinde yer alan duvarın tarihlendirilmesi ile alakalı, Polygonal örgüye sahip duvarın bittiği noktaya, şipolyen malzeme eklenerek farklı bir örgü biçiminde devam edilmiş olması önem taşır: Aynı Ksanthos Kültürel Agorası'nda yer alan Yazıtlı Dikme'nin doğusundaki odada, Yazıtlı Dikme'ye ait olan Temenos Duvarı'nın tıraşlanmış olması ve agoraya ait bir mekanın duvarın işlevini yitiren anıtın üzerine bindirilmesi tarihlendirme konusunda bize yardımcı olduysa, Güneydoğu Sektör'deki bu değişim de önem taşımaktadır. Ayrıca kazılarda ele geçen siyah vernikli seramiklerin tarihlendirilmesi de bu kuzey eklentili duvar için önemli tarihlendirme verileri sunmaktadır. Yazıtlı Dikme ve Duvar ilişkisi üzerine detaylı bilgi için bk: Erdoğan, 2017: 28 – 29; Dönmez – Schürr, 2015: 127. Siyah vernikli seramik buluntular ve bu bölgedeki Helenistik Dönem yapılarına ilişkin kazı çalışmalarına dair detaylı bilgi için bk.: des Courtils, 2001: 331 – 332.

[252] des Courtils ve Laroche, 1999: 372; Erdoğan ve Yeşilyurt: 2016, 69, Res. 7; Varkıvanç, 2018: 929 – 930.

blokları yerleşitirişmiştir. Bu toikobat blokları üzerine konumlandırılan Doğu Duvar blokları, en üstte 0,20 m boyutunda düz silmelere sahip olduğu görülebilmektedir. Blokların birbiriyle ilişkilisi bağlamında kenet ve dübel gibi bağlantı elemanları da tespit edilmemiştir (Lev. 27, A – Lev. 28, A).

Duvar Kalınlığı: 0,85 m

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Nizamlı Polygonal

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Düz Yüzeyli – Lesbos (Çizgisel Eğri)

Toikobat ve duvar örgüsünü oluşturan ana blokların üst sınırında yer alan silme hariç, bloklarda yüzey tamamıyla düzlenmiştir. Kenar işçiliğine baktığımızda duvarın ana karakteristiği ortaya çıkmaktadır; çizgisel eğri olarak tanımlanabilecek "Lesbos" stili bir polygonal örgü ile karşılaşılmaktadır. Duvarda kavisli derze sahip büyük ölçekli blokların örgüye hakim olması araştırmacılar tarafından duvarın Geç Arkaik – Erken Klasik Dönem'e tarihlendirilmesi gerektiği yönünde savları güçlendirmektedir.

Dönemi: MÖ Geç VI. - Erken V. yüzyıl

3.5.1.2. Ksanthos Güneydoğu Sektör Doğu Duvar Kuzey Eklentisi

Yapım Özellikleri

Doğu Duvar'ın bittiği noktadan sonra yerleştirilen ve MÖ 7. yy'a tarihlendirilen bir Tanrı betimlemesine ait olduğu düşünülen kabartma parçasının şipolyen malzeme olarak kullanılmasıyla başlayan kuzey aksta 4,80 m uzunluğunda, en yüksek noktası 1,65 m olan düzgün kesme taş bloklardan oluşturulmuş bir Hellenistik Dönem eklentisidir (Lev. 27, B).

Duvar Kalınlığı: 0,85 m

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Rektogonal Pseudo-İsodom, 4. Grup[253].

Her ne kadar iki sıra taş örgü gözlemleniyor olsa da Lykia Bölgesi genelinde çokça karşılaşılmayan Rektogonal Pseudo-İsodom, 4. Grup örgünün izleri takip edilebilmektedir. Yüksekliği alt sıradaki bloklardan falza olan blok sıraları içerisinde, boyları daha dar blokların varlığı ve alt sıradaki blokların yüksekliklerinin üst sıradaki bloklardan daha az olması, örgü genelinde Rektogonal Pseudo-İsodom, 4. Grup özelliklerini temsil etmektedir.

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Pürüzlü Düz Yüzey – Gönyeli Kenar

[253] Orlandos, 1967: 148, fig. 165/4.

Örgüye ait blokların yüzey kısmında düz yüzeyli işçiliğin murçla şekillendirildiği ve bu işçilik neticesinde oluşan pürüzlü yüzeyin tüm Hellenistik Dönem örgüsüne hakim olduğu gözlemlenmektedir. Bununla birlikte rektogonal örgülerin çoğunda gördüğümüz gönyeli kenar işçiliği, duvarın bitiş noktasındaki köşede yer alan bazı geniş açı yapan kenarlar haricinde tüm örgü genelinde gözlemlenmektedir.

Dönemi: Hellenistik Dönem

3.5.1.3. Ksanthos Güneydoğu Sektör Anıtsal Yapı

Yapım Özellikleri

Yerel halkın yakın zamana kadar bazı ufak eklentiler ve moloz duvar örgüleri neticesinde barakaya çevirip kullandığı bir yapı olduğu için yoğun tahribatın söz konusu olmasına rağmen, Anıtsal Yapı duvarında, Doğu ve Batı Duvar'da gözlemleyemediğimiz köşeler ele geçmiştir; bu da tekil bir duvar olmasına rağmen olası yapı hakkında bazı görüşleri güçlendirmiştir. Bu geç dönemli eklentiler temizlendikten sonra elimizde kalan duvar uzunluğu 6,50 m uzunluğundadır. Topografyaya göre toikobatın da alçalıp yükseldiği ve hatta iki katlı kullanıldığı Anıtsal Yapı duvarında, aynı Doğu – Batı Duvar'da olduğu gibi duvar yüksekliği değişiklik gösterse de ele geçen en yüksek nokta 2,40 m yüksekliğindedir. Modern eklemelerin duvara etkisi sıva ve harç kalıntıları olmuştur; bu kalıntıların temizliğinden sonra duvar cephesinde kaldırma payesi ve duvardan daha geç dönemde eklendiği tahmin edilen bir oluk açıklığı tespit edilmiştir (Lev. 30, A). Genel olarak yapım teknikleri ve işçilikler Doğu Duvar'ı ve Vespasianus Kapısı'nı (Güney Kapı) anımsatmakadır (Lev. 28, B – Lev. 29, A).

Duvar Kalınlığı: 0,80 m

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Nizamlı Polygonal

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Düz Yüzeyli – Lesbos (Çizgisel Eğri)

Duvarın genelinde sivri uçlu murçla kabaca düzleştirilmiş bir yüzey işçiliği hakimken, duvarın köşelerindeki gönyeli kenar işçilikleri haricinde duvarın genelinde Doğu Duvar'da olduğu gibi çizgisel eğrilerin takip edilebildiği Lesbos stilinde bir kenar işçiliğinin hakim olduğu gözlemlenmektedir (Lev. 29, B).

Dönemi: MÖ Geç VI. – MÖ Erken V. yüzyıl

3.5.2. Ksanthos Lykia Yapısı[254]

Lykia Yapısı, Güneydoğu Sektör'ün kuzey aksında ve ve ana cadde kotundan yaklaşık 2 m yüksekte konumlanmaktadır. 350 m^2'lik geniş bir alana hakim olan yapı, 17 m x 18,50 m boyutlarında dörtgen plana uygun organize edilmiştir. Yapının güneyinde 3 m'lik bir sundurma ve 13 metre uzunluğunda bir rampa bulunmaktadır. Özellikle bu rampanın varlığı, Fransız arkeologlarca bu yapının "Dromoslu Yapı" olarak tanımlanmasına yol açmıştır[255]. Sonrasında Türk arkeologlarca başlatılan kazı çalışmaları neticesinde, yapının özellikle geç dönemlerine dair önemli bulgulara ulaşılmış[256] ve erken dönemlerine dair, yapının inşa edildiği tarihe yönelik fikir verebilecek bazı buluntuların keşfi sağlanmıştır[257].

Lykia Yapısı'nda iki farklı duvar örgü stili karşımıza çıkmaktadır: Polygonal ve Trapezoidal. Fakat bundan da önemlisi, bu yapıya ait doğu ve batı duvarlarda, trapezoidal – sıralı polygonal örgü geçişini görebilmek ve aynı duvar aksında bu polygonal ve trapezoidal örgünün geçiş[258] yaptığını gözlemleyebilmek mümkündür.

3.5.2.1 Ksanthos Lykia Yapısı Doğu Duvar

Yapım Özellikleri

Lykia Yapısı'nın Doğu Duvarı'nda gözlemlenebilen yükseklik, 3,10 m ve tamamı açığa çıkartılan duvar uzunluğu ise 11,60 m'dir. Bu duvar uzunluğunda ise hakim olan tek bir örgü tipi söz konusu değildir, 5,40 m'lik bir uzunluk diliminde Nizamli Polygonal örgü gözlemlenirken, duvarın geride kalan kısımları İsodom Trapezoidal örgü stilinde organize edilmiştir. Yapının iç duvarlarındaki geç dönem moloz duvar eklentilerinde gözlemlenen harç, dış – doğu duvarda karşımıza çıkmaz. En büyük blok taş 2,40 x 1,10 m, en küçük blok

---

[254] Lykia Yapısı ile ilgili kazı - araştırma raporları ve çeşitli incelemelere dair detaylı bilgi için bk.: des Courtils ve Cavalier, 2001: 154; des Courtils, 2003: 88; Yıldız, 2012: 55; Yıldız ve Yeşilyurt, 2013: 63 – 66; Karademir ve Kökmen, 2014: 65 – 68; Karademir, 2015: 64 – 65; Karademir ve Kökmen Seyirci, 2016: 107 – 136; Erdoğan, 2017: 46 47.

[255] des Courtils ve Cavalier, 2001: 154; Courtils, 2003: 88; Kökmen Seyirci, 2016: 107.

[256] Özellikle yapının içinde, kuzeydoğu köşede yapılan sondaj çalışmalarıyla ortaya çıkan iç duvardaki yoğun harçlı ve sıvalı eklemeler, Geç Roma – Erken Doğu Roma Dönemi'nde de yapının kullanıldığını göstermektedir, bk. Yıldız, 2012: 55; Erdoğan, 2017: 46. İlerleyen dönemlerdeki kazı çalışmaları neticesinde ise yapının geç dönemlerde cam ve metal işliği olarak kullanılmasıyla alakalı buluntular ortaya çıkmıştır. Ayrıca yapının içinde ahşap kullanımıyla ilintili metal aksamlarla karşılaşılmış ve MS 7. yy'da terk edildiği tespit edilen bir marangozhanenin varlığı saptanmıştır. Detaylı bilgi için bk.: Yıldız ve Yeşilyurt, 2013: 63 – 66.

[257] "(...)Arkaik Dönem'e kadar uzanan çok sayıda seramik buluntu arasında gümüş bir Kherei sikkesi de gün ışığına çıkarılmıştır." Bk.: Karademir ve Kökmen, 2014: 67; "(...) tüme yakın bir alabaster alabastronun da yer aldığı çok sayıda M.Ö. erken 5. yy. buluntusunun ele geçmesi (...)", bk.: Karademir, 2015: 65; Erdoğan, 2017: 46; Yapının üst katında ahşap konstrüksiyon olduğuna dair görüş ve düşünceler için bk.: Yıldız, 2012: 55; Erdoğan, 2017: 46; Karademir ve Kökmen Seyirci, 2016: 107.

[258] Trapezoidal ve Polygonal örgüler arasında yaklaşık olarak MÖ 4.yy'ın sonlarından itibaren bir birleşim söz konusudur: Scranton, 1941: 165 – 166; Konuyla ilgili detaylı bilgi için bk.: Orlandos, 1968: 134, 139.

taş ise 0,30 x 0,30 m ölçülerindedir; bu gibi bloklardaki ortantı dengesizliği, özellikle Nizamlı Polygonal örgülerde çok sık rastlanan bir özelliktir (Lev. 31, A - Lev. 31, B).

Duvar Kalınlığı: 1,20 m

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: İsodom Trapezodial ve Nizamlı Polygonal

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Düz Yüzey – Kenar Bantlı ve Düz Yüzey - Gönyeli

Bir duvar uzantısında iki farklı örgü tipi söz konusu olduğu gibi, bu iki farklı örgüde karşılaşılan bazı işçilikler de farklılık göstermektedir. İsodom Trapezoidal örgüde karşılaştığımız yüzey ve kenar işçiliğinde yüzeyi tamamen tıraşlanmış düz yüzey işçilik karşımıza çıkarken blokların bazı kenarlarında 4 – 6 cm aralığında gözlemlenebilen bantların varlığı, kenar işçiliğinde Kenar Bantlı işçliği işaret etmektedir. Nizamlı Polygonal örgüdeki duvar bloklarında aynı İsodom Trapezoidal örgüdeki yüzey işçiliği gibi, tamamen tıraşlanmış Düz Yüzey işçilik karşımıza çıkar. Kenar işçiliğinde ise Gönyeli işçilik dikkat çekmektedir (Lev. 32, A – Lev. 32, B).

Dönemi: MÖ Geç V. – MÖ Erken IV. yy

3.5.2.2 Ksanthos Lykia Yapısı Batı Duvar

Yapım Özellikleri

Lykia Yapısı'nın Batı Duvar'ında gerçekleştirilen yoğun kazı çalışamaları neticesinde hem Batı Duvar'ın yanındaki ek bina hem de Batı Duvar tamamıyla ortaya çıkmıştır. Buna göre Batı Duvar'da karşılaşılan duvar yüksekliğinin 8 m'yi bulduğu gözlemlenmektedir. Fakat bu yüksekliğin sadece, duvarın en üst noktasından aşağıya 3,60 m'lik bir yüksekliğinde polygonal ve trapezoidal özellikler taşıyan bloklar gözlemlenmektedir; 4,40 m'lik geri kalan yükseklikte ise Ek Bina'ya ait ana kayanın düzleştirildiği bölümler ve isodom rektogonal bloklar karşımıza çıkmaktadır. 16,50 m uzunluğa sahip Batı Duvar'da yer yer geç dönem eklentiler, duvarın tamamındaki orijinal örgü stili görebilmemizi engelliyorsa da, gözlemlenebilen kısımlarda karşımıza çıkan blok boyutları da geniş aralıktadadır: En büyük bloklar 2,15 x 1,05 m; en küçük bloklar ise 0,40 x 0,25 m'dir (Lev. 33, A – Lev. 33, B).

Duvar Kalınlığı: 1,20 m

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Pseudo İsodom Trapezoidal ve Nizamlı Polygonal

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Pürüzlü Düz Yüzey ile Çerçeveli Düz Yüzey - Lesbos (Çizgisel Eğri) ve Pürüzlü Düz Yüzey - Gönyeli

Batı Duvar'ın örgüsü içinde, içiçe geçmiş Pseudo-İsodom Trapezoidal ve Nizamlı Polygonal bloklar karşımıza çıkmaktadır. Bu iki farklı örgü biçimine ait bloklarda farklı işçilikler gözlemlenmesi bir yana, 3,60 m yüksekliğe sahip bu örgünün alt iki sırsını oluşturan blokların, duvarın geri kalanında karşımıza çıkan bloklarından farklı işçilik gösterdiği de görülmektedir. Kısaca duvar genelindeki Pseudo-İsodom Trapedzoidal bloklarda karşımıza, Pürüzlü Düz Yüzey işçilik ve alt iki sıradaki bloklarda ise Çerçeveli Düz Yüzey işçilik karşımıza çıkmaktadır. Çerçeveli Düz Yüzey işçilikte dört kenarı çevreleyen bantlar 4 – 8 cm genişliğine sahiptir ve bloğun ayna kısmı bantlardan yaklaşık 1 cm dışa taşık işlenmiştir; ayrıca bloğun ayna kısmı murç izlerinin net bir şekilde görülebileceği şekilde, diğer bloklardan daha rustik biçimde işlenmiştir. Pürüzlü Düz Yüzey işçiliğe sahip bloklarda ise murç izleri çok derin olmasa da doğru ışıkta gözlemlenebilecek biçimde blok yüzeylerinde yer almaktadır; bu murç izleri bloklara birbirine paralel çizgisel ve genelde karşımıza çıkan pürüzlü bir işçilik sunmaktadır. Trapezoidal özellik gösteren blokların kenar işçiliğinde ise Lesbos stiline uygun gibinde çizgisel eğrilerin gözlemlendiği görülmektedir. Genelde polygonal örgü ile bir ifade edilse de Lesbos İşçilik, blok derzlerinde 180^{o}lik bir açında ziyade çizgisel eğrilerin bloklara hakim olmasıyla diğer örgülerde de görülebilmektedir. Nizamlı Polygonal örgüye ait blokların yüzey işçiliklerinde ise aynı trapezoidal özellik gösteren bloklarda olduğu gibi Pürüzlü Düz Yüzey işçilik görülmektedir. Bunun yanında kenar işçilikleri bakımında Gönyeli işçilik dikkat çekmektedir. Örgü içerisinde trapezoidal blokların oluşurduğu bazı açı kaymaları ve boşlukları doldurmak için küçük ölçekli polygonal blokların kullanılması ya da büyük ölçekli polygonal bloklarda bu açı kaymalarını doldurabilecek küçük çıkıntıların organize edildiği gözlemlenmektedir (Lev. 33, B – Lev. 34, A).

Dönemi: MÖ Geç V. – MÖ Erken IV. yy

3.5.3. Ksanthos Lykia Akropolis Suru

Ksanthos Antik Kenti'ni dışta saran kent suru haricinde, Lykia Akropolis'ini çevreleyen, yer yer doğal yükseltide karşımıza çıkan falezleri de kullanarak organize edilmiş ikincil bir sur yapısıyla karşılaşırız[259]. Kentin ana hinterlandını çevreleyen ve 2 km uzunluğa sahip Ana Sur özellikle Geç Antik Dönem'deki eklemeler ile orijinal yapısnı her alanda

[259] des Courtils, 2003: 73; Erdoğan, 2017: 17.

korumayı başaramamıştır[260]; bununla birlikte Dnastik Dönem'de Ksanthos'un kalbi sayılabilecek olan Lykia Akropolis'ini çevreleyen sur ise –her ne kadar geç dönemlerde eklentiler söz konusu olsa da- orijinalliğini korumaktadır. Bunlara ek olarak Ksanthos'ta başlatılan ilk sistematik kazı çalışmaları, önemi vesilesiyle bu akropolis alanında yoğunlaşmıştır[261] ve tarihi bilinen duvar örgüleri bu alanda karşımıza çıkar; bu yüzden kentin bu alanlarına dair duvar örnekleri çalışmada yer almaktadır.

Lykia Akropolü'ndeki Sur yapısının detaylı incelenmesinde üç noktaya dikkat çekilecektir. Erken dönemli sur organizasyonunda örgü birlikteli söz konusu değildir[262], aynı döneme ait farklı örgü tekniklerini bu alanda görebilmemiz mümkündür: Bu yüzden Orthogonal ve Polygonal bloklara yoğunlaşılacak iki alan öncelikli örneklerimiz olacaktır. Ayrıca Hellenistik Dönem eklentilerinin net bir şekilde tespit edilebilmesi, örgü tekniklerinin nasıl değiştiğini görebilmemiz açısından önemlidir; son örneğimiz de Hellenistik Dönem eklentisi bir sur parçası olacaktır.

3.5.3.1. Ksanthos Lykia Akropolü Güney Sur

Yapım Özellikleri

Tam olarak Lykia Akropolisi'nin güneydoğu köşesinde yer alan ve güney – doğu duvarların dirseği olarak kullanılan orthostattan[263] (Lev. 35, A) batıya doğru ilerleyen yaklaşık 5,25 m

---

[260] des Courtils, 2003: 75; Erdoğan, 2017: 13.

[261] Erken dönemli çalışmalarda Lykia Akropolü alanına yoğunlaşılmasında temel sebep, C. Fellows ile birlikte ilk kayıt altına alınan öğelerin burada yer almasıdır. Özellikle Lykia Akropolü'nün Güneydoğu köşesi ve Güney – Doğu uzantılı duvarların kente gelenlerin ilk dikkatini çeken bölümlerden olması ve şüphesiz Harpagos işgali ile alakalı arayış Lykia Akropolü'nün ilk kazılan alanlardan olmasına vesile olmuştur. Özellikle C. Fellows'un Kyklopik olarak tanımladığı, Lykia Akropolü Güney ve Doğu Sur ile alakalı detaylı bilgi için bk.: Fellows, 1852: 167, 495; Fellows, 1838: 225; Metzger, 1963: 8; Marksteiner, 1993a: 35. Kyklopik ile alakalı detaylı bilgi için bk.: Ginouves – Martin, 1985: 97; Müller, 2005: 31; Dodwell, 1834: 3; Pliny, Hist. Nat.VII.57; Miller, 1995: 2. Fellows'un Ksanthos Lykia Akropolis'ine ait surlar için iddia ettiği Kyklopik söylemine dair karşıt görüşler için bk.: Metzger, 1963: 1; Erdoğan, 2017: 21. Myken'lerin Kyklopik duvar örgüsü tercihinin, bir şehrin gününün zenginliği ve halkının becerisi kadar tahkimat sisteminden kaynaklandığı görüşü ile ilgili detaylı bilgi için bk.: Adam, 1982: 27.

[262] H. Metzger, yapılan araştırmaların sonucunda Hellenistik Dönem ve Geç Roma İmparatorluk Dönemi eklentileri haricinde "Lykia Periodu" olarak tanımladığı döneme ait sur yapısında belirli bir duvar örgüsü birlikteli görmediğini şaşkınlıkla dile getirir. Buna en güzel örnek, Lykia Akropolis Suru'na ait güneydoğu köşede yer alan değişimdir: Güney cephede orthogonal bloklarla oluşturulan bir örgü doğu – batı uzantılı devam ederken, doğu cephede polygonal örgü kuzey – güney doğrutulu ilerlemektedir. Detaylı bilgi için bk.: Metzger, 1963: 11.

[263] Özellikle savunma duvarları bağlamında birçok unsur çağdaş birçok başka kentte karşımıza çıkabilecek unsurlar sunar. Ksanthos Lykia Akropolü'nde yer alan bu orthostatlar bu unsurların dışında tutuması gereken, Lykia'ya ve bu kente has bir mimari unsurdur. Özellikle en alt kademesinde çeyrek küre benzeri çıkıntılarıyla, diğer coğrafyalarda kullanılan dirsek/köşe orthostatlarından tamamıyla farklı bir tarz sunar. Ksanthos'taki örnekler, bu açıdan dönemsel ve teknik olarak benzeşlik kurulmaya çalışıldığında akla ilk gelen Hitit Orthostatlarından çeşitli sebeplerle ayrılır: Çeyrek küre çıkıntısı, Hitit kapı orthostatındaki parabol dönüş yerine düz ve kabartmasız kesim vb. Buna rağmen bu orthostatların kronolojik bir gösterge olmadığı da dile

uzunluğundaki sur parçası Lykia Akropolü Güney Sur olarak ele alacağımız örneği temsil etmektedir (Lev. 35, A – Lev. 35, B). Çift cidarlı ve 3,25 m yüksekliğe sahip bu duvarda 5 sıra blok gözlemlenmektedir ve Rektogonal bloklarla örgülen İsodom örgünün atkı bloklarının nizamsız dağıldığı grup olan beşinci[264] grupta değerlendirilen bir örgüye sahiptir (Lev. 34, B). Bu bilgilere ek olarak bu duvar örgüsünde H. Metzger'in "coup de sabre" olarak nitelendirdiği (Lev. 36, A), derzlerin vertical olarak çizgisel bir şekilde baştan aşağıya denk gelmesiyle oluşan ve duvar örgülerinde sağlamlığı sorgulamamıza yol açan "bağsızlık/yarık" durumuna dikkat çeker. Bu durum hem orthostat ile rektogonal örgünün başladığı noktada hem de rektogonal örgünün 5,25 m batısında yer alan farklı duvar örgü stilinin başladığı noktada karşımıza çıkmaktadır[265].

Duvar Kalınlığı: 1,40 m

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Rektogonal İsodom, 5. Grup (Atkı – Çözgülü Örgü).

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Düz Yüzey – Pahlı (İç Bükey Eğri)

Her ne kadar fazla aşınmadan ötürü yüzey işçiliği net ve detaylı bir şekilde gözlemlenemese de blokların yüzeylerinde yaptıkları açı ve çıkıntılar düz yüzeyli işçiliğin örgüye hakim olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte her bloğun derz çizgilerinde pahlı işçilik sunduğu görülmektedir; derzlerin altı eğimli bir keskiyle[266] vurgulanarak derz aralıkları az da olsa boşlanmış, bloklara yumuşak bir hava verilmiştir işçilik olarak.

Dönemi: MÖ. 450 – 425

3.5.3.2. Ksanthos Lykia Akropolü Doğu Sur

Yapım Özellikleri

Lykia Akropolü'nün güneydoğu köşesinde yer alan orthostatta kuzey doğrultulu ilerleyen sur duvarı, 31,30 m uzunluğu ve 6,10 m yüksekliğiyle Lykia Akropolü Doğu Sur'unu temsil etmektedir (Lev. 35, A – Lev. 36, B). C. Fellows'un ziyareti neticesinde Kyklopik olarak

---

getirilmiştir. Yapısal olarak polygonal örgülerde ortaya çıkan köşe sorunu için akılcı bir çözüm olduğu dikkate alınmalıdır. Detaylı bilgiler için bk.: Metzger, 1963: 13 – 14; Marksteiner, 1993a: 36 – 37; Işık, 2016: 455; Erdoğan, 2017: 18 – 21. Özellikle polygonal örgülerde karşımıza çıkan köşe orthostatlarının Lykia duvarcılığına ait bir stil kriter olması ile alakalı: "(...) Eine Eigenheit des lykischen Mauerwerks sind gewaltige Orthostaten, welche, an den Mauerecken angebracht, deren Stabilität erhöhen sollten." Bk.: Konecny, 1997: 71.

[264] Orlandos, 1968: 146; Orlandos, 1968: 143: Fig. 160/5.

[265] H. Metzger'e göre burada karşılaştığımız coup de sabre mutlaka bir dönem farkı göstermemektedir; duvarların paylaştığı temel ve alt kottaki yapım tekniği aynı olduğu için özellikle 5,25 m sonra başlayan farklı örgü stili, farklı bir tercih olarak nitelendirilmedir. Detaylı bilgi için bk.: Metzger, 1963: 2 – 3.

[266] Orlandos, 1968: 165.

adlandırdığı duvar[267], Lykia Akropolü Doğu Suru'dur. Doğu Sur'da Lykia Akropolü'ne ait kuzey açıda kaydedilen yapım sürecinin benzeşliği, özellikle ikili duvar orthostatı sistemiyle vurgulanır[268]. Özellikle Doğu ve Güney Sur'da farklı örgü stillerine rağmen aynı dönem organizasyonundan bahsedilebilmesi, özellikle güneydoğu köşede tahribatı MÖ 450 yılına net bir şekilde tarihlendirilen kalıntıların üzerine bindirilmesi, önemli bir terminus post quem olmuştur[269]. Duvar örgüsünün kuzeye doğru ilerleyen kısımlarında Doğu Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait eklemeler haricinde Hellenistik eklentiler de göze çarpmaktadır[270].

Duvar Kalınlığı: 1,85 m

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Nizamlı Polygonal

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Düz Yüzey – Gönyeli ve Lesbos (Çizgisel Eğri)

H. Metzger yapmış olduğu çalışmada duvar örgülerini tanımlamak bağlamında birçok farklı tanımı işin içine katarak konunun net bir şekilde anlaşılmasını zorlaştırmıştır[271]. Bu örgüde de akıl karıştıran nokta bazı bloklardaki kenar işçiliğinin farklılığıdır. Örgü genelinde Gönyeli Kenar İşçiliği gözlemlense de bazı bloklarda tipik Lesbos İşçilik göze çarpmaktadır. Bunun yanı sıra yüzey işçiliğine baktığımızda tam anlamıyla Düz Yüzey İşçiliği'nin tüm örgüye hakim olduğu görülmektedir.

Dönemi: MÖ 450 – 425[272]

3.5.3.3. Ksanthos Lykia Akropolü Hellenistik Eklenti

Yapım Özellikleri

Lykia Akropolü'nde yer alan Doğu – Batı uzantılı Güney Sur, özellikle güneydoğu köşesinden başlayarak Klasik Dönem'e tarihlendirilen orijinal sur ile alakalı ilk kayıtları

---

[267] Fellows, 1852: 167, 495; Fellows, 1838: 225. Ayrıca bu çalışma içinde bu konuyla alakalı daha önce verilen referanslara ve tartışmalara ulaşmak için bk.: Bölüm: 2.1.3.

[268] Metzger, 1963: 8. Özellikle ilgili duvar için duvarların yapım tekniği ve kalınlıklarına dair gözlemlerin dile getirildiği referans için bk.: Metzger, 1963: 8, dn.:29; Marksteiner, 1997: 116.

[269] Hem bu tahribatı net tarihlenen bina ile ilgili yorumlar hem de Harpagos kuşatmasıyla alakalı bir diğer benzer dönemlere ait tarihlemeye yönelik referanslar için bk.: Metzger, 1963: 11 – 12. Ayrıca bk.: Marksteiner, 1993a: 36; des Courtils ve Cavalier, 2015: 115; Pichonneau, 2010: 289 – 293; Erdoğan, 2017: 21 – 22.

[270] Metzger, 1963: PLXI – 1. Ayrıca çalışmamıza dahil edilmeyen Lykia Akropolü'ne dair başka sur kalıntılarının tarihlendirimesine dair öneriler ve özellikle dönemdaş olduğu düşünülen başka kentlerdeki benzer askeri yapıların duvar örgüleri için getirilen öneriler için bk.: Scranton, 1941: 159; Metzger, 1963: 13.

[271] Semi-Polygonal ve Pseudo-Polygonal gibi kavramlar üretilmiş, genellikle trapezodial özellik gösteren blok ve örgülere dair Irreguler Polygonal de dahil olmak üzre bu tanımlar kullanılmıştır; fakat bu tanımlarda bir birlikten söz edilemez. Bk.: Metzger, 1963: 1, 3; Courtils vd., 2015: 115, dn: 78; Erdoğan, 2017: 18, dn: 99.

[272] Marksteiner, 1993b: 300.

vermektedir[273]; fakat özellikle Hellenistik Dönem'de, ilgili sur eklemeler ve dirsek yaparak genişletilen alanlarda bazı Hellenistik Dönem eklentilerini barındırmaktadır[274]. Batıya doğru düz bir aksta ilerleyen Klasik Dönem Suru kısmen yıkılmış, yıkılan noktalarda özellikle Geç Roma Dönemi'nde yapılan yenilemelerde niteliksiz polygonal bloklar ve tuğla karşımıyla duvarlar eklenmiştir; bu noktada Hellenistik Dönem'den itibaren surun 25 m güneye kaydığı görülmektedir[275]. Çalışmamızda oldukça bölük ve yeryer hasarlı ele geçen bu Hellenistik Eklenti uzantısını tamamını değil, en nitelikli olan parçasını ele almaktayız[276] (Lev. 37, A). İlgili duvar kalıntısının bulunduğu alan 13,90 m uzunluğundadır, fakat tümüyle Hellenistik Dönem'e ait nitelikli örgüs söz konusu değildir. Tam merkezde 4,60 m'lik uzunlukta yoğun harcın gözlemlendiği geç dönemli tamirat ve eklentiler bu bütüncül Hellenistik yapılaşmayı aksatmaktadır. İlgili örneğimizin gözlemlenebilen yükseklik 3,50 m boyutlarındadır. Örgüde karşılaştığımız blokların boyut aralıkları ise, en büyük bloklar 1,00 x 0,60 m, en küçük bloklar ise 0,30 x 0,20 m ölçülerindedir (Lev. 37, B). Bu alanda karşımıza çıkan örgünün tarihlendirilmesi ile alakalı en net ilişki III. Antiochos'un Anadolu'nun güney kıyılarını gerçekleştireceği seferlerden önce MÖ 3. yy ile kurulmuştur[277].

Duvar Kalınlığı: 1,30 m

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Nizamlı Polygonal

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Çerçeveli Bosaj – Gönyeli

Hem bu alanda karşımıza çıkan nitelikli işçilik, hem kentin iç kesimlerindeki bastion'lardaki işçilik hem de Ksanthos ile direkt ilişikili olan Pydnai'daki duvar örgü işçliliğinde yer alan Çerçeveli Bosaj işçllik Hellenistik Dönem ile ilişkilendirilmiştir[278]. Böylesi nitelikli bir yüzey

---

[273] Smyrna gibi benzer kentlerde yer alan terracotta tuğla ile oluşturulan ve Arkaik Dönem'e tarihlendirilen bir sur kalıntısına dair herhangi bir iz bulunamadığı defaatle dile getirir. Metzger, 1963: 1.

[274] Lykia Akropolisi'ndeki sur yapılarında Hellenistik eklemelere sadece güney surda rastlamaktayız. Detaylı bilgi için bk. des Courtils ve Cavalier, 2015: 115.

[275] Metzger, 1963: 3; Erdoğan, 2017: 18.

[276] Bu çalışmada ele alınmayan güney sura ait çeşitli duvar örgüleri için bk.: Metzger, 1963: 3 – 11; Erdoğan, 2017: 18 – 19.

[277] Bu duvar örgüsünde karşılaştığımız stil, hem Ksanthos'un iç kesimlerinde yer alan bastion'ların duvar işçiliğindeki hem de Pydnai Kalesi'ndeki duvar işçiliği birebir benzer özellikler taşımaktadır. Detaylı bilgi için bk.: Erdoğan, 2017: 20. Bu örgü sitilinde karşılaşılan çerçeve işçiliğinin Hellenistik Dönem'e verilmesiyle alakalı detaylı bilgi için bk.: Metzger, 1963: 9. Hem Ksanthos'taki diğer bastion'larda karşımıza çıkan duvar örgülerindeki benzerlik hem de Pydnai Kalesi'ndeki duvar işçiliği ile alakalı detaylı bilgi için bk.: Adams, 1982: 23 -25, 165 ; des Courtils, 1998: 290; Erdoğan, 2017: 16, 20, 23.

[278] Metzger, 1963: 9; Erdoğan, 2017: 20.

işçiliği barındıran Hellenistik Dönem[279] eklentisi duvar, kenar işçiliğinde de Gönyeli bir işçilik sunmaktadır (Lev. 38, A).

Dönemi: MÖ 3. yy Sonu

3.5.4. Ksanthos Kentin Güney Kapısına Ait Kule

Ksanthos Antik Kenti'ne ait güney sur aksında yer alan ve güneyden kente girişi sağlayan kapının[280] en erken evresine ait kule benzeri yapıda yer alan duvar örgüsü bu başlık altında irdelenecek olan örneği teşkil etmektedir. Bu alanda ilk dikkati çeken ve erken dönemli araştırmalarda da detaylı araştırıldığı görülen yapı, kule benzeri yapının arkasında, ayakta duran Vespasianus Dönemi'ne ait taktır[281]. İlgili çalışmamızın odak aldığı dönemlerin dışında kaldığı için, bu başlıkta sadece erken dönemli giriş kapısı ile alaklı yapılara ait olduğu bilinen duvar örgüleri irdelenecektir.

Yapım Özellikleri

Alanda, kente girişi sağlayan giriş kapısıyla alakalı en erken yapı kalıntıları olan ve karşılıklı duran iki yapı kütlesi bulunmaktadır. Bunlardan doğuda yer alan, modern asfalt yol çalışmasında zarar gördüğü için duvar örgüsüne dair bir tanım yapılabilmesi imkansızdır. Batıda yer alan yapı kütlesinde belirgin bir duvar örgüsü gözlemlenebilmektedir. 5 m'yi geçen bir yüksekliğe sahip bu kule benzeri yapının cephesinde duvar örgüsü gözlemlenebilen bölümün yüksekliği ise 3,60 m'dir. Blok boyutlarına baktığımızda ise en büyük boyutlu blokların 2,40 m – 1,40 m; en küçük boyutlu blokların ise 0,60 m – 0,25 m ölçü aralığında karşımıza çıktığını görmekteyiz. Duvar örgüsünün köşe blokları ise daha önce Lykia Akropol'ünde gördüğümüz örneklere oldukça benzer şekilde bu yapıda da karşımıza çıkmakadır[282] (Lev. 38, B).

Duvar Kalınlığı: 1,10 m

Cephe Özellikleri

---

[279] Pydnai Kalesi, Ksanthos'un iç kesimlerinde karşımıza çıkan bastion duvarları ve bu Hellenistik Dönem eklentisine ait duvarlardaki işçiliğin tarihlendirilmesi ile alakalı, Nereidler Anıtı'nın alt kotunda bulunan Kapı Yapısı'na ait yazıttan da anlaşılacağı üzere III. Antiochos Anadolu'nun güney kıyılarına sefer düzenlemeden önce kent suru ve aseri/savunma mimarisi ile alakalı inşa faliyetlerinin organize edilmiş olması savlanır. Bk.: Metzger, 1963: 14; des Courtils, 1998: 286 – 289; des Courtils, 2003: 77; Erdoğan, 2017: 15.

[280] Kapıya ait çalışmalar için bk.: Fellows, 1840: 409 – 410; Bean, 1998: 61; Dermarge, 1957: 8; Marksteiner, 1993a: 38; Erdoğan, 2017: 41; Kökmen Seyirci, 2017: 181 – 211.

[281] Giriş kapısının Vespasianus ile ilişkisini ortaya koyan ve Roma'nın Lykia Valisi Sextus Marcius Priscus tarafından MS 68 – 70 yılları arasında İmparator Vespasianus onuruna bu kapının inşa edildiğini detaylı biçimde anlatan yazıt, arşitrav üzerinde halen görülebilmektedir. Yazıt ve ilgili çalışmalar için bk.: Fellows, 1840: 409; des Courtils, 2003: 76 – 77; Erdoğan, 2017: 41; Kökmen Seyirci, 2017: dn: 31.

[282] Köşe bloklar –köşe orthostat- ile alakalı detaylı ilgi için bk.: Metzger, 1963: 13 – 14; Marksteiner, 1993a: 36 – 37; Erdoğan, 2017: 18 – 21; Işık, 2016: 455.

Genel Tanımlama: Sıralı Polygonal

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Düz Yüzey – Gönyeli

Özellikle blokların cephesinde karşılaştığımız yüzey işçiliğinde, taraklı murç kullanılarak oldukça düz yüzeyli bir işçilik meydana getirilmiştir. Duvarın arka yüzünde ise tüm bloklar kaba bırakılmıştır[283]. Cephedeki bu düz yüzeyli işçiliğe, kenar işçiliğinde de gönyeli kenarlar eşlik etmektedir. Köşe bloklar yüzünden, örgünün oluşturulduğu alan oldukça dar kalmaktadır; bu yüzden toplamda dört sıra blok ile karşılaşılan örgüde, alttan ilk iki sırada tek blok, sonrasında iki ve üç blok karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple diğer duvar örgülerindeki nizamın anlaşılmasını sağlayacak bir genişlikle örgüye ait duvar blokları bu örnekte karşımıza çıkmamaktadır. Lakin blok sayısı az da olsa bu işçilik ve bazı bloklardaki karakteristik nizam, özellikle Ksanthos Güneydoğu Sektör yapısındaki örgüye, köşe blokların varlığı ise Lykia Akropolü'ndeki surlarla benzeşmektedir[284].

Dönemi: MÖ Geç VI. - Erken V. yüzyıl

[283] Kökmen Seyirci, 2017: 192.

[284] Varkıvanç, 2018: 924 – 925, dn: 21; Erdoğan, 2017: 41; Marksteiner, 1993a: 38; Kökmen Seyirci, 2017: 182 – 183.

3.6. Kyaneai

Orta Lykia'da yer alan en önemli yerleşim yerlerinden biri Kyaneai'dir. Bu önemin temel sebebi yerleşim yerinin ölçeği[285] ve yerleşim yerindeki yaşamın uzun soluklu takip edilebilirliğidir[286]. Bunların yanı sıra özellikle Yavu çevresinde dağınık vaziyette konumlanmış diğer yerleşimlerle birlikte ele alındığı zaman, Kyaneai'nin ve şüphesiz bazı çevre yerleşimlerin, özellikle Dnastik Dönem Lykia'sında önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır[287]. Özellikle Klasik Dönem'e ait "Hanedan Kenti"nin Hellenistik Dönem'de tamamıyla kimlik değiştirip polis'e evrilmesi ve kentin genelinde gözlemlenen yapı çeşitliliğinde Hellenistik Dönem izlerinin gözlemleniyor olması oldukça önemlidir[288]. Bu dönüşüme ait en önemli yapılardan biri, Kyaneai tiyatrousudur ve araştırmamızdaki önemli örneklerden birini teşkil etmektedir.

3.6.1. Kyaneai Tiyatrosu: Batı - Doğu Analemma

Hem Kyaneai'deki Hellenistik Dönem'de yaşanan dönüşüme örnek teşkil etmesi[289] hem de Lykia Bölgesi'nde karşımıza çıkan tiyatro yapıları arasındaki en erken döneme tarihlenen[290] örnek olmasıyla Kyaneai Tiyatrosu oldukça önemli bir yapıdır. Özellikle Hellenistik Dönem tiyatrosu ile Roma İmparatorluk Dönemi tiyatrosu değişimlerinin yapısal anlamda net bir şekilde gözlemlenebiliyor olması, bu tiyatro yapısını ayrıca önemli

---

[285] Kolb ve Kupke, 1990: 14; Bean, 1998: 113.

[286] Yerleşim yerindeki yaşama ait izlerin MÖ 5/4. yy'dan Geç Roma İmparatorluk devrine kadar aralıksız devam etmesiyle alakalı detaylı bilgi için bk.: Kolp ve Kupke, 1990: 14; Kyaneai'nin Klasik Devri'ne ait yorumlar için bk.: Kolb ve Kupke, 1992: 62; Kyaneai ve çevresindeki yerleşim yerlerinin Hellenistik Devre ait örnekleri, değişen imar ve gelişmelere dair yorumlar için bk.: Kolp ve Kupke, 1992: 63 – 67; Roma İmparatorluğu ile değişen Kyaneai'ye dair detaylı bilgi için bk.: Kolp ve Kupke, 1992: 67 – 74; Bizans Devrine ait örnekler için bk.: Kolp ve Kupke, 1992: 74; Kupke, 1991: 213 – 218. Kyaneai'nin tüm devrilerine ait genel bakış için bk.: Kolb, 2008: 17; 258 – 259, Abb: 245.

[287] Kyaneai ve çevresine dair en erken örneklerin gözlemlendiği Avşar Tepesi'nde Arkaik Dönem'e ait örnekler için bk.: Kolb, 2008: 33 – 61; Kyaneai ve çevresinde gerçekleştirilen araştırmalara dair raporlar için bk.: Kolb, 1991: 355 – 377; Kolb, 1992: 21 – 45; Kolb ve Akyel, 1993: 395 – 428; Kolb, 1995: 83 – 98; Kolb, 1996: 245 – 269; Kolb, 1997: 477 – 495; Marksteiner ve Konecny, 1998: 333 – 343; Kolb, 1998: 345 – 363; Kolb, 1999: 385 – 400; Marksteiner ve Konecny, 1999: 376 – 383; Kolb, 2000: 217 – 234; Thomsen ve Zimmermann, 2002: 57 – 74; Zimmermann, 2003: 23 – 27. Ayrıca bk.: Miller, 1991: 219 – 242.

[288] Kolb ve Kupke, 1990: 16 – 17; Kolb ve Kupke, 1992: 64 – 65; Kolb, 1990: 359 – 360; Kentin Hellenistik Dönem'de polise dönüştürülmesi ile alakalı açıklayıcı bir örnek için bk.: Brandt ve Kolb, 2005: 51. Ayrıca Kyaneai ve Peripolion Tyinda için bk.: Kolb, 1998: 391; İplikçioğlu ve Çelgin, 1999: 384.

[289] Kolb ve Kupke, 1992: 63 – 67; Kolb, 2008: 17, 109, 111; "(...) Polis namına Zeus'a adanmış ve Helenistik döneme atfedilen bir yazıt, bu Helenleşme sürecini göstermektedir. Kyaneai, MÖ 2. yüzyıldan beri Likya Birliği üyesidir ve Likya Bölgesi, MS 1. yüzyılın ortalarında bir Roma eyaleti olana kadar federal sikkeler basmıştır (...)" bk.: Kolb ve Kupke, 1990: 16.

[290] Brandt ve Kolb, 2005: 52; Isler, 2007: 302; Spratt ve Forbes: 1847, 115; Wieseler, 1851: 104; Petersen ve Luschan, 1889: 18 – 22; Ferrero, 1969: 145 – 151; Kupke, 1996: 16 – 19; Çevik, 2015: 301.

kılmaktadır[291]. Duvar örgüsü bağlamında ise özellikle doğu analemma duvarında karşımıza polygonal örgü ilgi çekicidir. Zira Kyaneai'de başka bir noktada daha gözlemlenmeyen bu polygonal örgü, kent bağlamında tekillik sunmaktadır (Lev. 39, B).

Yapım Özellikleri

Tiyatro güney bakışımlıdır ve batı analemma iki örgü tipinin takip edilebildiği bir durum sunar. Burada, ön –güney- bakışımda karşımıza çıkan ve rektogonal blokların kullanıldığı bir duvar örgüsü öncelikle dikkat çeker. Karma örgü olarak da kabul edilen ve Atkılı-Çözgülü isodom örgü olarak tanımladığımız bu örgü biçiminde[292], atkı blokları duvar örgüsü içinde belirli bir tekrar ve nizam gözetmeksizin, dağınık kullamaktadır. Çalışmamızda İsodom rektogonal gruplandırmasında beşinci grupta değerlendirilen bu örgü sistemi, Kyaneai Tiyatrosu Batı Analemma'da oldukça dar bir kullanım alanına sahiptir; bu sistemli örgünün bitimiyle, arkaya –batı- yönelen duvar örgüsü, oldukça logaden taşlarla örülü kalın bir destek duvarına dönüşür[293]. Doğu Analemma'da ise tamamıyla farklı bir örgü sistemi karşımıza çıkar. Yaklaşık, ortalama 11 m yüksekliğinde ölçülebilen bu analemma duvarında, polygonal örgü hakimdir (Lev. 39, A). Örgü genelinde ortalama 0,50 m x 0,70 m boyutlarında, çekiçle kabaca şekillendirilmiş polygonal taşlar kullanılmıştır. Çekiçle oluşturulan kaba derzler, örgü genelinde oldukça küçük boyutlu taşlarla kapatılmaya çalışılmıştır.

Duvar Kalınlığı: Summa Cavea'da gerçekleştirilen Roma İmparatorluk Dönemi eklentilerini desteklemek amacıyla duvar örgülerinde sağlamlaştırma çalışmaları net ve duvar örgüsü açısında bilgilendirici bir duvar kalınlığı ölçüsü almayı zorlaştırmaktadır.

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Düzensiz Polygonal

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Kaba – İşçiliksiz Yüzey – Pahlı (İç Bükey Eğri)

Özellikle yüzey işçiliği bakımından rustik bosajlı olarak adlandırılan bazı yayınların aksine bu örgünün genelinde, bu çalışmada Kaba – İşçiliksiz (Quarry-Face) Yüzey olarak adlandırılan bir işçilik söz konusudur. Bu işçiliğin rustik bosaj ile olan temel farklılığı, rustik bosajlı işçiliğe sahip duvar örgülerinde belirli taşçı aletleriyle "kaba" görünüm isteyerek ve planlı biçimde gerçekleştirilir; Kaba – İşçiliksiz (Quarry-Face) yüzey işçiliğinde ise taş ocağından kesildiği gibi örgüde kullanılan ya da çok az işçilik izleri taşıyan bloklar karşımıza çıkar.

---

[291] Brandt ve Kolb, 2005: 52 Abb 56.

[292] Orlandos, 1968: 146; Orlandos, 1968: 143: Fig. 160/5; Ayrıca bu çalışmadaki genel açıklamalar için bk.: 2.1.1.1.

[293] Ferrero, 1988: 38 – 39.

Ayrıca derzlerde oluşan boşlukların ufak boyutlu taşlarla kapatılması –genelde- bu işçiliğin gözlemlendiği örgülerde karşımıza çıkar. Kenar işçiliğinde ise düz yüzeyli işçiliğe sahip bloklarda karşımıza çıkan pahlı (iç bükey eğri) işçilik örnekleri kadar bariz ve belirgin olmasa da blokların derz başlangıç noktalarına hafif çekiç darbeleriyle bir pah verildiği gözlemlenmektedir (Lev. 40, A).

Dönemi: MÖ 2. – 1. yy[294]

[294] Kyaneai Tiyatrosu henüz kazı çalışmaları gerçekleştirilmese de uzun yıllar boyunca gerçekleştirilen yüzey araştırmaları, kenti ziyaret eden seyyah ve biliminsanlarınca detaylı şekilde çizimleri gerçekleştirilmiş ve çeşitli gözlemler neticesinde araştırılmış bir yapıdır. Tiyatro yapısıyla alakalı genel kanı Lykia'nın en erken tiyatrosu olduğu yönündedir; bu konuyla alakalı detaylı bilgi için bk.: Brandt ve Kolb, 2005: 52; Isler, 2007: 302; Spratt ve Forbes, 1847: 115; Wieseler, 1851: 104; Petersen ve Luschan, 1889: 18 – 22; Ferrero, 1969: 145 – 151; Kupke, 1996: 16 – 19; Çevik, 2015: 301. Çoğu araştırmacı MÖ 200 yılını bu tiyatro yapısı için uygun görmektedir. Lakin olasılıkla bu tiyatroya ait doğu analemmadaki polygonal örgü Lykia Bölgesi için tam bir geçiş dönemi özelliği taşıyor olmalı. Özellikle Ksanthos'taki erken Roma İmparatorluk Dönemi yapılarında net bir şekilde gözlemlediğimiz, küçük boyutlu blokların kullanıldığı ve çoğunlukla düzensiz polygonal olarak tanımladığımız örgü tekniklerinin karşımıza çıktığı örnekler ile bu duvardaki polygonal örgü işçilik ve yapım teknikleri pratiği açısında oldukça benzerlik sunmaktadır. Kolb'un de dile getirdiği Geç Hellenistik – Erken İmparatorluk Çağı tarihlemesi bu duvar için oldukça uygun gözükmektedir. Fakat daha erken bir döneme ait bir atıf, en azından bu duvar örgüsündeki teknik argüman olarak kullanılacaksa, pek de mümkün gözükmemektedir. Ksanthos'taki Erken Roma İmparatoluk Çağı örnekleri, bu çalışmanın odaklandığı dönem aralığında yer almadığı için bu çalışmada yer almamaktadır. İlgili örnekler için bk.: Erdoğan, 2017: 27 – 35, 38 – 40.

3.7. Oinoanda

Oinoanda, erken dönemlerine dair çok fazla bilginin olmadığı bir Kuzey Lykia şehridir. Esasen Hellenistik Dönem ile beraber Kibyratis, daha erken dönemlerde ise Cabalis olarak adlandırılan bölgeye dahil olan kent[295], Lucius Licinius Murena'nın MÖ 84 yılında Kibyratis'i parçalamasıyla Lykia'nın federatif yapısına dahil olmuştur[296]. Lykia Birliği'ne geçmeden evvel dahil olduğu tetrapolis[297] içinde, Hellenistik Dönem'in erken – geç dönemlerine tarihlendirilen birçok yapı kalıntısıyla ve sonrasında Roma İmparatorluk Çağı'nda gözlemlenebilen çok sayıda yapı ile kentin yapısal karakteri kısaca özetlenebilmektedir.

Fakat kente dair en önemli keşif, Diogenes'e ait epigrafik buluntulardır[298]. Bu yüzden Oinoanda ile alakalı gerçekleştirilen çalışmalarda, genellikle bu konu üzerine yoğunlaşılmıştır. Yine de ilerleyen süreçler içerisinde özellikle Roma İmparatorluk

---

[295] Dökü, 2018: 140; "Demir Çağı"nda Kabalis Bölgesi olarak anılan, ardından Hellenistik ve Roma dönemlerinde, Kibyra kentinin güçlenmesiyle birlikte Kibyratis olarak adlandırılan bölge, Pisidia Bölgesi"nin güney batısında, güneyde Milyas ile Lykia, doğuda Karia ve kuzeyde Phrygia ile çevrelenmiş olduğu antik kaynaklarca belirgin olsa da, tam olarak sınırlarını söyleyebilmek oldukça zordur. Kibyratis Bölgesi sınırlarını, antik kaynaklar ve arkeolojik buluntulara bakarak çizecek olursak, Hellenistik Dönem içerisinde kurulan Kibyra merkezli tetrapolis (dört kent birliği) içerisine dahil olan, Balbura, Boubon ve Oineonda"ya kadar olan bölgedir." bk.: Dökü ve Baytak, 2017: 225; Ayrıca bk: Özüdoğru, 2014: 176 – 177; Bachmann, 2016: 296.

[296] "Murena, korsanlara karşı savaştığı M.Ö. 84 yılında, ayrıca iç kesimlerdeki Kibyratis Bölgesi'nin tyranına karşı bir sefer düzenleyip Kibyra kentini eyalet sınırlarına katıp tyranlığa bağlı diğer üç kenti de (Boubon, Balboura ve Oinoanda) Lykia Birliği'ne bırakmıştı." bk.: Tozan, 2014: 154; Hall, 1976: 191.

[297] Tetrapolis kavramı, "(...) tetra 'dört', polis 'şehir' anlamlarına sahiptir. Ancak zaman içerisinde tetrapolis sözcüğü temel anlamından kopmadan 'dördüz kentler, kardeş kentler' olarak da tanımlanmışlardır." bk. Temizkan 2021, 113. Attica Tetrapolis'i, Doric Tetrapolis'i ve Seleukos Tetrapolis'i ile alakalı detaylı bilgi ve detaylı refereanslar için bk.: Temizkan, 2021: 113, dn: 15. Oinoianda'nın dahil olduğu tetrapolis, Kibyra'nın önderliğinde Boubon ve Balboura ile temsil edilmektedir; bu konuyla ilgili detaylı bilgiler için bk.: Coulton, 1983: 2; Hall, 1976: 191; Özüdoğru, 2020: 103 – 111.

[298] Kentin keşfine dair ilk kaynaklar, 1841 yılında kenti keşfeden Richard Hoskyn ve 1842 yılında kentin haritasını çıkartan Thomas Spartt'a uzanmaktadır, detaylı bilgiler için bk.: Robert, 1971: 597 dn. 1, 2. Fakat Diogenes yazıtlarına dair ilk keşif, Maurice Holleaux ve Pierre Paris'in 1884 yılında gerçekleştirdiği araştırmada gerçekleşir. Diogenes'e ait beş fragmanın keşfine dair bk.: Holleaux, 1952: Robert, 1971: 599; Bachmann, 2016: 297. Sonrasındaki çalışmalarda odak noktası yine epigrafik buluntuların üzerine yoğunlaşmış olsa da başlatılan yüzey araştırmaları ve küçük çaplı kazı çalışmaları ile hem jeofizik alanında hem mimari alanda bazı araştırmaları da dolaylı yoldan desteklemiştir. Epigrafik çalışmalar da ilerleyen yıllarda Diogenes yazıtıyla sınırlı kalmayıp "felsefi olmayan yazıtlar" da keşfedilerek, kentin epigrafi açısından ne kadar zengin olduğu kanıtlanmıştır. Diogenes yazıtıyla alakalı çalışmalar için bk.: Smith, 2000: 51 – 55; Smith, 1977: 353 – 381; Hammerstaedt ve Smith, 2009: 1 – 38; Clay, 2007: 283 – 291; Hammerstaedt ve Smith, 2014. Kentte ele geçen ve felsefi olmayan yazıtlar kategorisinde değerlendirilen yazıtlar ile alakalı çalışmalar için bk.: Gökalp, 2002: 91 – 102; Hall vd., 1996: 111 – 144; Wörrle, 1988; Hall ve Milner, 1994: 7 – 74. Bu dönemlere ait çalışmaların raporları için bk.: Hall, 1983: 145 – 149; Hall, 1984: 79 – 84; Özbek, 1991: 289 – 291; Mitchell, 1995: 71 – 80; Çevik ve Varkıvanç, 1999: 333 dn. 6; Vandeput vd., 2005: 241 dn. 17; Corsten, 2006: 105; Corsten, 2007: 52 – 54 dn. 6; Ekinci vd., 2007: 23; Bachmann, 2009: 150 – 157; Bachmann, 2010: 9 – 16; Bachmann, 2011a: 221 – 230; Bachmann, 2011b: 189 – 194; Bachmann, 2012a: 21 – 32; Bachmann, 2012b: 200 – 208; Bachmann, 2013a: 195 – 203; Bachmann, 2013b: 218 – 223; Akyürek Şahin vd., 2016: 226; Akyürek Şahin vd., 2017: 203.

Dönemi'ne ait bazı alanlarda[299] ve Hellenistik Dönem'e verilen "esplanade"[300] alanında kapsamlı kazı çalışmaları da dahil olmak üzere araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Yine de kent, bu çalışmanın kapsamında ele alınması gereken birçok duvar örgüsünü de barındırmaktadır. Özellikle Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen sur yapısına[301] ait bazı duvar kalıntıları bu kapsamda ele alınacak en önemli örnekleri teşkil etmektedir. Fakat ayrıca, özellikle Geç Hellenistik – Erken Roma İmparatorluk Çağı geçiş dönemine verilmesi gereken ve duvar tekniğindeki[302] değişimleri net bir şekilde takip edebileceğimiz bazı örnekler de bu çalışmada ele alınacak öğelerdir. Duvar çalışmalarına dair bazı literatürlerde Oinoanda'daki duvar örgülerinin değişiklik göstermesi, Oinoanda'nın Hellenistik Dönem'de V. Phlippos ile olan mücadelelerinde Atina olan ilişkilerine bağlanmaktadır[303].

3.7.1. Oinoanda Hellenistik Sur

Kentin epigrafik çalışmalara yoğunlaştırılmasından evvel ilk yapılan haritalama çalışmalarından[304] sonra ilerleyen süreçlerde daha detaylı ve topografik harita çalışmaları da gerçekleştirilmiştir[305]. Bu haritalama çalışmaları neticesinde kentin Hellenistik suruna ait parça parça değişik akslarda duvar örgüleri kayıt altına alınmıştır. Kentin güneyinden başlayarak, 65 metrelik bir uzantıya sahip olan surun kentin doğusu boyunca, kent kapılarıyla da ilişkili olarak parça parça gözlemlenebildiği gözlemlenmektedir[306]. Geç dönemlerdeki Oinoanda yüzey araştırmaları neticesinde kentin haritasına dahil edilen Hellenistik Dönem suruna ait tüm duvar parçaları, bu bağlamda ele alacağımız önemli bir örnek olacaktır (Lev. 53, A). Bu duvarın önemi, farklı duvar örgü biçimlerini aynı dönem içerisinde, aynı duvarda

---

[299] Özellikle Oinoanda'nın su yollarıyla alakalı çalışma oldukça kapsamlıdır; duvar örgülerinden yola çıkarak genel geçer bilgilerle Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen birçok su yapısıyla alakalı öge, bu kapsamlı çaışma neticesinde Roma İmparatorluk Dönemi'ne yapılan atıflarla desteklenmeye çalışılmıştır. Detaylı bilgi için bk.: Stenton ve Coulton, 1986: 15 – 59.

[300] Esplanade, Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen agora ya da meydan olarak tanımlanabilecek, yapı gruplarının bulunduğu bir alandır. Bu konuyla alakalı çalışmalar için bk.: Bachmann, 2010: 189 – 191; Bachmann, 2011: 221 – 22; Hall, 1976: 194 – 197; Bachmann, 2016: 296; Coulton, 1986: 61 – 90; Coulton, 1982: 47 dn. 3.

[301] Bachmann, 2012a: 25 – 26; Bachmann, 2013b: 221 – 222.

[302] Bean, 1998: 177 – 178 lev. 96; Bachmann, 2009: 155 res. 7.

[303] Scranton, 1941: 95 – 96.

[304] Robert, 1971: 597 dn. 1, 2; Hall, 1976: 195.

[305] Coulton, 1983: 194 fig. 2; Bachmann, 2013b: 218 – 222.

[306] Bachmann, 2012b: 204 – 260; Bachmann, 2013a: 195 – 199; Bean, 1998: 176 lev. 95.

görebilmemizden kaynaklanmaktadır[307]. Fakat bu duvara ait iki farklı duvar örgü tipi, iki alt başlıkta incelecektir.

3.7.1.1. Oinoanda Hellenistik Sur Polygonal Aks

Kentin güneydoğu yükseltisinde ayakta kalmış, kent kapılarının da yer aldığı konuma yakın tanımlanabilecek polygonal örgünün hakim olduğu sur kalıntısıdır.

Yapım Özellikleri

Kuzey – Güney doğrultuda takip edilen sur parçalarında genel hakim örgü polygonal stildir (Lev 40, B). Fakat duvarlar kendi içerisinde farklı polygonal işçilikleri gösteren bloklar barındırmaktadır. Herhangi bir harç ya da bağlantı elemanıyla karşılaşılmayan bu duvar örgülerinde, çift cidarlı bir yapı gözlemlenmektedir. Çift cidarlı duvarlarda karşılaşılan iki olasılık da, atkı – çözgü bloklu örgü ya da emplekton[308] örgülerdeki gibi ara boşlukların moloz taşlarla doldurulması, bu örgüde karşımıza çıkmamaktadır. Bunların aksine, belki de polygonal örgüye has olarak kabul etmemiz gereken bir sistem ile çift cidarlı duvar birbirine bağlanmıştır (Lev. 42, B): Karşılıklı konumlardaki alt – üst sıralı bloklar ele alınırsa, bloğun alt yüzünde derinliğinin fazla olduğu noktalarda, karşılığındaki bloğun da üst yüzünün derinliğinin fazla bırakılmasıyla bir nevi taşlar birbirine kitlenmiş duruma getirilir. Bu örgüde stilistik değerde, bir işçilik ve örgü biçemi olarak ele alınması gereken bir başka yapım tekniğine dair unsur, polygonal bloklardaki derzlerin birbiriyle uyumsuz olduğu bazı noktalarda, örgü geneline göre tahmin edilemeyecek derecede ufak boyutlu polygonal taşların, tüm bu sur boyunca kullanılmasıdır (Lev. 41, A). Örgü genelinde bu yüzden ortalama bir blok boyutundan bahsetmek mümkün değildir. Örgü genelindeki işçilik farklılıkları, duvarın alt katmanında, duvar kalınlığının 3 m'yi bulduğu (Lev. 41, B) alanda ve bu katmanın üzerinde konumlanan 1,40 m kalınlığı blulan daha ince örgüde karşımıza çıkmaktadır.

Duvar Kalınlığı: Alt Kot: 3 m; Üst Kot: 1,40 m

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Düzensiz Polygonal

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Çerçeveli Bosaj – Gönyeli ve Dış Bükey Bosaj – Gönyeli

Polygonal örgünün gözlemlendiği duvar kalıntılarında, yaklaşık 1,40 m yüksekliğinde, alt kot olarak nitelendirdiğimiz kısım ile duvarın geri kalan yükseltisindeki yüzey işçilikleri farklılık

---

[307] Hellenistik Dönem'de iki farklı duvar örgü stilinin aynı duvarda kullanılması genellikle karşılaşılan bir uygulmamadır; bk. Kolp ve Kupke, 1992: 55.

[308] Emplekton ile alakalı bu çalışmada daha önce verilen detaylı bilgiler için bk.: 1.2. Çift Cidarlı; 2.1.1.3: Atkılı – Çözgülü.

göstermektedir. Özellikle alt kotta yer alan bloklarda, bazen üst kotta karşımıza çıkan Çerçeveli Bosaj işçiliğine sahip bloklar ile karşılaşılmakta ya da bu işçiliğe sahip blokların aşınma yüzünden çerçeveleri net gözlemlenememektedir. Fakat bu istisnalar haricinde genel olarak alt kotta karşımıza çıkan işçilik, pürüzsüz dış bükey yüzey işçiliğine sahip bloklardan oluşmaktadır. Üst kotta ise ortalama 6 – 10 cm arası değişkenlik gözlemlenen çerçeve genişliklerine sahip bloklar örgüye hakim olmuştur. Bu çerçeveli blokların ebatlarına göre ayna derinlikleri de 10 – 4 cm arası değişkenlik göstermektedir. Yüzey işçilikleri farklılık gösterse de polygonal örgünün gözlemlendiği bu duvar kalıntısındaki kenar işçilikleri gönyeli nizama sahip ve tek tiptedir (Lev. 42, A).

Dönemi: MÖ 1. yy

3.7.1.2. Oinoanda Hellenistik Sur Rektogonal Aks

Kentin batı yükseltisinde[309], yer yer polygonal örgünün kullanıldığı kapı ve mazgal (?) açıklıkları arasında gözlemlediğimiz rektogonal örgünün kullanıldığı duvar kalıntıları, Oinoanda'da ele alacağımız bir diğer örnek duvar örgüsü olacaktır.

Yapım Özellikleri

Kuzey – güney aksta karşımıza çıkan ve kentin batı yükseltisinde yer alan sur kalıntılarından yaklaşık 14 m uzunluğunda bir parçada Rektogonal Pseudo-İsodom Örgü tespit edilir. Bu örgü düzeni genel bakışımda, karma sistem olarak da adlandırılabilecek, atkı bloklarının duvar örgüsü içinde belirli bir tekrar ve nizam gözetmeksizin, dağınık kullanıldığı, Rektogonal Pseudo-İsodom örgü biçemlerinden üçüncü gruba dahil olduğu söylenebilir (Lev. 43, A – Lev. 43, B). Fakat genelde geçiş dönemlerinde karşılaştığımız iki örgü stilinin bir arada kullanılması[310] ya da erken dönemlerdeki mimari nizam kurallarını[311] gevşetilmeye başlandığı örgü detayları bu duvar kalıntısında da karşımıza çıkar. Buna örnek olarak duvar örgüsünün özellikle en alt bloklarında topografyaya göre düzensiz ve polygonal derzlere sahip işçilik göstermesi sayılabilir. Hem topografyaya göre nizamı bozan blokların varlığı hem de blok yüksekliklerinin az da olsa farklılık gösteriyor oluşu, bu duvar kalıntısının yapım teknikleri bakımında geçiş dönemi örgülere ait olduğunu düşündürmektedir. Bunlara ek olarak duvar örgüsünde, topografya yükselişe geçince örülmeye başlanan örgü ile alt kotta kalan duvar örgüsünün geçiş noktası net bir şekilde tespit edilmektedir. Burada ilginç olan

[309] Bean, 1998: 177 Res: 22; Stenton ve Coulton, 1986: 33 Fig: 7.

[310] Scranton, 1941: 165 – 166; Orlandos, 1968: 134, 139.

[311] Vitruvius, VIII: 6; Orlandos, 1968: 142; Ayrıca bk.: Bölüm: 2.1.1.1.

coup de sabre[312] (Lev. 45, B) yanı sıra, duvar ustası rektogonal blokların, geçiş noktasında birbirine dişli gibi oturacağı bir nizam tercih etmiş (Lev. 45, A) ve rektgonal bloklar polygonal bloklara evrilmiştir.

Duvar Kalınlığı: 1,30 m

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Rektogonal Pseudo-İsodom, 3. Grup (Karma Örgü).

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Dış Bükey Bosaj – Pahlı (İç Bükey Eğri)

Örgünün genelinde hakim olan bosajlı yüzey işçilik, Dış Bükey Bosaj olarak adlandırldığımız detay işçiliğine sahiptir; bu işçilikte blokların perdahlanması beklenir. Bu örgüde kullanılan yerel kireçtaşı bloklar zaman içerisinde Petekgözlülük ya da Mikrokarst oluşumu olrak tanımlayabileceğimiz[313] dış etkenler neticesinde geçirdiği aşınmalarla yüzeyde pürüzlü bir görünüme sahip konuma gelmiştir. Bu aşınmaları göz ardı edecek olursak, bosaj içiliğinde Rustik ya da Kaba – İşçiliksiz işçilikten ziyade, perdahlanmış ve belirli bir nizama sahip Dış Bükey Bosajın tercih edildiği anlaşılmaktadır. Kenar işçiliklerinde ise örgü genelinde biribiriyle tam olarak öpüşen derzler, hafif pahlı işçiliğe sahip olup bu kenar işçiliği Dış Bükey Bosajlı işçilikle uyum içinde bir cephe nizamı sunmaktadır (Lev. 44, A – Lev. 44, B).

Dönemi: MÖ 1. yy – MS 1. yy[314]

3.7.1.2. Oinoanda Batı Kule

Kentin batı yükseltisinde devam eden sur kalıntılarının kuzeydoğuya döndüğü noktada karşımıza çıkan kule özellikle köşe şeridine sahip olması bağlamında önem arz eden bir örnektir.

Yapım Özellikleri

---

[312] Ginouves – Martin, 1985; Metzger, 1963: 2 – 3.

[313] Atmosferik şartlar ya da özellikle taşta bulunan $CaCO_3$ su ile temas ettikçe oluşan aşınmalar, yarıklar ve bozulmalarla alakalı detaylı bilgi için bk.: Hasbay ve Hattap, 2017: 28 – 40.

[314] Kentin savunma sistemlerine ya da duvar işçiliklerine göre detaylı bir çalışma yapılmamıştır. Bu sebeple çoğu survey raporunda ya da ele alınan bu duvar kalınıtlarının dolaylı yoldan yer bulduğu bazı erken dönemli çalışmalarda Hellenstik Dönem olarak tarihlendirilen bu duvar kalıntılarının farklı akslardaki örneklerine, tarihlendirme konusunda daha dikkatli yaklaşılması gerekmektedir. Hellenistik Dönem'e özellikle kentin doğu kanadında bulunan savunma yapılarıyla alakalı yapı kalıntıları, bu döneme ait savları güçlenirir niteliktedir; fakat yukarıda da detaylı biçimde ele alındığı gibi, hem örgü genelinde karşılaşılan blokların ölçülerinin esnetilmesi, hem farklı örgü biçimlerinin rahatlılıkla birarada kullanılması hem de kentin MÖ. 84 yılından sonra Lykia Birliği'ne dahil olmasından sonra gerçekleştirilen yeni imar faaliyetleri, bu geçiş dönemini destekleyen gelişmelerdir. Benzer yapıların Hellenistik Dönem olarak tarihlendirildiği çalışmalar için bk.: Bean, 1998: 176; Coulton, 1983: 4. 6 dn: 19 – 20; Vandeput vd., 2005: 241 dn: 17; Bachmann, 2012a: 24 – 26.

Yaklaşık olarak gözlemlenebilen yükseliği 7,30 m olan kule kalıntısının, iki duvar kanadı net bir şekilde gözlemlenebilmektedir (Lev. 46, A – Lev. 48, A). Zaten Rektogonal İsodom örgünün hakim olduğu sur kalıntısının kuzey aksında devam eden örgünün sonlandığı noktada karşımıza çıkan bir yapı olduğu için, örgü genelinde rektogonal örgü hakimdir. Çift cidarlı bir duvar yapısı olan bu örgü, Rektogonal Pesudo-İsodom olarak tanımlanabilir; zira örgü genelinde iki farklı yükseklik göze çarpar, bu ek olarak yüksek taş sırası içerisinde atkı bloklarının varlığıyla üç farklı blok uzunluğuna sahip örgü olarak tanımlanabilir. Bu özellikler Rektogonal Pesudo-İsodom örgüde üçüncü grubu işaret eder. Bu biçemde ise genelde, yüksek taş sırasında her iki bloktan sonra araya bir atkı blok kullanılması karakterizedir; fakat bu örgüde atkı bloklarının bu nizamı bazen bozduğu gözlemlenmektedir. Atkı bloklarının belirli bir düzen ve sistem içerisinde yer aldığı tek nokta köşe şeridinin takip edilebildiği duvarın dirsek yaptığı köşe noktasıdır. Bu köşe noktasında bir çözgü bloğu bir atkı bloğu alt alta gelecek biçimde yerleşitirilmiştir. Köşe şeridi, karşılıklı iki yiv açılarak arada kalan boşlukta yarım üçgen prizması işçiliği gösteren bir düzene sahiptir[315] (Lev. 48, B – Lev. Lev. 47, A – Lev. 47, B). Çözgü bloklarının hangi kanadında bu köşe şeridi içiliği karşılaşılacağı belirli bir düzene sahip değildir; aksine örgü içerisindeki düzen hangi cepheyi köşe konuma getiriyorsa, bloğun o noktasında köşe şeridi işçiliği karşımıza çıkmaktadır. Çözgü blokları ortalama benzer ölçülere sahiptir: 0,80 x 0,55 m; buna ek oalrak atkı bloklarında ortalama benzer ölçülerle karşılaşılmaz, hatta örgü genelinde 0,15 x 0,55 m ölçülerinde bloklar da söz konusudur (Lev. 46, B).

Duvar Kalınlığı: 1,20 m

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Rektogonal Pseudo-İsodom, 3. Grup (Karma Örgü).

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Dış Bükey Bosaj – Pahlı (İç Bükey Eğri)

Genel olarak bir önceki başlıkta değinilen ve kulenin devamı niteliğindeki rektogonal örgüye sahip sur parçasında karşılaştığımız yüzey ve kenar işçiliği benzer şekilde karşımıza çıkar. Burada dile getirilmesi gereken tek farklılık, yüzey işçiliğinde karşımıza çıkan Dış Bükey Bosaj işçiliğinde, bosajın 18 cm'i bulan ve diğer örgülerde karşımıza çıkmayan bir derinliğe sahip olmasıdır.

---

[315] Lawrence, 1976: 242; Fyfe, 1936: 120. Orlandos, 1966: 171. Köşe şeridinin ne zaman kullanılmaya başlandığına dair öneriler: MÖ 5. yy önerisi için bk.: Akarca, 1987: 116; MÖ 6. yy önerisi için bk.: Saner, 1995: 27; Lawrence, 1976: 241; Hellenistik Dönem'de çok yoğun kullanıldığına dair bk.: Orlandos, 1966: 172. Oinoanda kentinin bu denli araştırılmasındaki en temel sebep olan Diogenes yazıtlarının kendi dönemi içerisinde rahatlıkla okunması amacıyla, kandil yerleştirilmesi için duvarlarda geç dönemli köşe şeritlerinin işlendiği ile alakalı detaylı bilgiler için bk.: Bachmann, 2009: 155 Res: 7.

Dönemi: MÖ 1. yy – MS 1. yy[316]

[316] Oinoanda özellikle duvar örgüsüne bakarak yapı tarihlendirmek amacıyla düşülen hataların toplu şekilde tanımlanabilmesinde önem arz etmektedir. Genel hatalı kanı polygonal örgü ile karşılaşıldığı vakit, örgünün dolayısıyla yapının Hellenistik Dönem'e tarihlendirilmesidir. Bu konuyla alakalı detaylı tartışmalar ve polygonal örgünün Roma İmparatorluk Çağı'ndaki kullanımına dair net örnekler için bk.: Erdoğan, 2017. Ayrıca Oinoanda'daki su yapılarıyla alakalı detaylı çalışmaların sonucunda polygonal örgüye yapılan bu hatalı tarihlendime atfı, net bir şekilde eleştirilmiştir. Özellikle Lykia Bölgesi polygonal örgünün sevilerek uzun yıllar kullanıdığı bir bölge. Gerek Ksanthos'taki Kültürel Agora'ya ait polygonal örgüler, gerekse Balboura'daki su kemerinde karşımıza çıkan polygonal örgüler MS 1. yy'a net bir şekilde tarihlendirilen polygonal örgülerdir. Oinoanda'da da polygonal örgünün kullanıldığı Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait yapıların varlığı, artık net bir şekilde polygonal örgü – Hellenistik Dönem atfının, oldukça kolaycı ve hatalı olduğunu göstermektedir. Oinoanda'daki Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilen polygonal örgüye sahip yapılar için bk.: Bean, 1998: 178 Res: 96. Oinoanda'daki su yapılarıyla alakalı detaylı inceleme ve polygonal örgü tarihlendirilmesi ile alakalı eleştiriler için bk.: Stenton ve Coulton, 1986: 27. 42 – 43.

3.8. Pinara

Fethiye'deki Kemer ilçesinin Minare Köyü'nde yer alan Pinara[317], özellikle kuruluş mitolojisi[318] ve Lykia Birliği'nde üç oy hakkına sahip altı kentten birisi olmasıyla[319] tanınmaktadır. Özellikle Kragos Dağı eteklerinde kurulan yerleşim alanı[320], kentin urbanistik değişimine direkt etki etmiştir; sekiler[321] ve kademeli şekilde biçimlenen kent merkezi bu topografik imkanlar dahilinde şekillenmiştir.

Şüphesiz kent kimliği ve şehirciği Roma İmparatorluk Dönemi ile değişime uğrasa da kent içerisinde, kentin erken dönemlerine dair birçok kalıntı çeşitli araştırmalar[322] neticesinde ortaya çıkartılmıştır. Fakat kentin erken dönemlerdeki haline dair belki de en önemli kanıt

---

[317] Pinara'nın coğrafi konumuyla alakalı bk. Plin. Nat. 5. 28.

[318] Pinara'nın ilk adının Artymnesus olduğu ve Ksanthosluların bir kolonisi olarak şekillendirildiğini, fakat sonradan isminin Lykçe yuvarlak bir tepeyi tanımlayan Pinara'ya dönüştürüldüğü ile alakalı söylenceler ve Stephanus atıfları için bk.: Smith, 1854: 11. Ayrıca kentin ilk kuruluş mitolojisinin Kragos'un kardeşi Pinaros'a dayandığı ile alakalı bilgiler ve Ksanthos'ta artan nüfus neticesinde bazı kişilerin Ksanthos'tan Pinara'ya yerleştiği ile alakalı Menekrates atıfına dair bk.: Çevik, 2015: 234.

[319] "Oy hakkını paylaşan yirmi üç kent vardır. (...) en büyüklerinin üç, orta büyüklükte olanların iki ve geriye kalanların da bir oy hakkı vardı. (...) Artemidoros, en büyük altısının Ksanthos, Patara, Pinara, Olympos, Myra ve Tlos olduğunu söylüyor." Bk.: Strab. XIV. 3. 3.

[320] Fellows, 1840: 137; Plin. Nat. 5. 28; Smith, 1854: 11.

[321] "Two other places, at different elevations, were also covered with massive buildings (...)" bk.: Fellows, 1840: 139. Kentin dağılımı ve yerleşimine dair kentin kesiti için bk.: Wurster ve Wörrle, 1978: 82, Abb. 8. Ayrıca bk.: Hellenkemper ve Hild, 2004: 812.

[322] Kent ile alakalı genel bilgiler için bk.: RE XX.2, "Pinara I", 1391 – 1395. 19. yy'daki ziyaretleri esnasında kentin genel tanıtımını yapan Benndorf ve Niemann'ın Pinara bölümü için bk.: Benndorf ve Niemann, 1884: 45 – 56. Sir Charles Fellows'un Lykia ziyaretinde Pinara ile alakalı kaydettiği gözlemleri için bk.: Fellows, 1840: 137 – 150. Genellikle Fellows'un aktardıklarının refere edildiği bilgiler için bk.: Smith 1854, 11. Kent ile alakalı, özellikle Büyük İskender'in Lykia seferi ve fethi zamanında Pinara'nın düşmesiyle alakalı bilgiler önem taşımaktadır. Bu döneme dair bilgiler için bk.: Arr. Anab. 1. 24; Dündar ve Rauh, 2017: 561 dn. 110. Pinara'nın kent ismi kökeni ile alakalı detaylı bilgiler ve kent içi yapılaşmayla alaklı gözlemler için bk.: Hellenkemper ve Hild, 2004: 811 – 813. Kent ile alakalı detaylı bir tanıtım için bk.: Çevik, 2015: 234 – 237. Pinara'nın Klasik Çağ içinde sikke bastıran bir beylik olması ile alakalı bk.: Işık, 2010a: 72 – 73 dn. 29. 1970'lerde gerçekleştirilen Pinara ile alakalı yüzey araştırmalarının bir derlemesi ve özellikle Roma İmparatorluk Çağı yayılımıyla alakalı bilgiler için bk.: Mellink, 1977: 302 – 303. Pinara'daki hamam yapısıyla alakalı inceleme için bk.: Farrington, 1984: 119 – 120. Kadyanda'nın Tlos, Ksanthos ve Pinara ile güç ortaklığı yaptığı ile alakalı epigrafik bir inceleme raporuna dair bilgiler için bk.: Frezouls, 1985: 450. Pinara Tiyatrosu ile alakalı detaylı bir ön inceleme için bk.: Özbek, 1991: 285 – 287. Aperlae hamamının incelenmesi ışığında Pinara hamamıyla alakalı Lykia hamamları özelinde bir değerlendirme için bk.: Vann ve Hohlfelder, 1998: 429. Güney nekropolün tarihlendirilmesiyle alakalı epigrafik bilgiler için bk.: Seyer, 2006: 33. Ksanthos – Tlos arası yol ulaşım ağında Pinara'ya ulaşımı sağlayan yol ağları için bk.: Akyürek Şahin vd., 2016: 233. Pinara – Telmessos yol ağı ile alakalı yüzey araştırması raporları için bk.: Akyürek Şahin vd., 2017: 210 – 211. Ksanthos tiyatrosunda ortaya çıkartılan Hellenistik Dönem'e ait sahne binası plan yapısıyla Pinara tiyatrosundaki Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen sahne binası arasındaki benzerlikler için bk.: Dönmez ve Erdoğan, 2019: 249. Pinara'nın özellikle Roma İmparatorluk Çağı'ndaki erken dönemli kentin kuzeyine doğru genişlemesi üzerine aktarılan bir rapor için bk.: Severin vd., 1976: 49 – 50. Ayrıca bk.: Texier, 2002: 346 – 348. Tüm bu çalışmalardan daha da kapsamlısı, özellikle Pinara yerleşimin topografik olarak detaylı bir incelenmesini kapsayan ve bu vesileyle kente dair bir haritanın çıkartılması, kentteki yapıların ve dönemsel olarak kentleşme sürecindeki değişimlerin detaylı olarak aktarıldığı çalışma için bk.: Wurster ve Wörrle, 1978: 74 – 101.

Pinara'da yer alan bir mezar içi rölyeftir[323]. Buna ek olarak Pinara da kendisine yakın konumdaki merkezi kentlerde karşılaştığımız geçiş dönemi özelliklerini net bir şekilde gösteremektedir. Klasik Çağ'a ait erken dönemli çalışmalarda atıflar olsa da şu an ayakta kalabilen yapıların çoğunluğu Hellenistik – Roma İmparatorluk Çağı yapılarıdır[324] ve duvar karakteristiğinde de bu iki dönem arası geçişler net olarak okunabilmektedir.

3.8.1. Pinara Meydan Yapısı

Pinara Antik Kenti'nin yerleşim dağılımda alt kotta[325] kalan kabartmalı mezarın yanındaki dik patikadan yukarı çıkıldığında ulaşılabilen ve meydan[326] olarak tanımlanan arazide, dağınık ve çoğu kimliksiz yapı ile karşılaşılmaktadır. Pinara Meydan Yapısı bu geniş arazide yer alan ve kısmen yükseklik olarak en iyi korunmuş duvar örneklerinden birini temsil etmektedir. Pinara'nın urbanistik gelişiminde Roma İmparatorluk Çağı boyunca kentin kuzeyine doğru genişlemesi bir yana; kentin güneydoğusunda, Pinara Meydan Yapısı'nın bulunduğu geniş arazide de yine çoğu kimliklendirilemeyen fakat yapım teknikleri bağlamında Roma İmparatorluk Çağı'na rahatlıkla tarihlendirilebilen birçok yapı ile de karşılaşılmaktadır[327]. Ksanthos ve Patara'da rahatlıkla gözlemlediğimiz polygonal örgülerdeki Hellenistik – Roma İmparatorluk Çağı geçişini[328], özellikle Pinara Meydan Yapısı'nda da görmekteyiz (Lev. 51, B).

Yapım Özellikleri

Gözlemlenebilen yüksekliği 1,30 m, gözlemlenebilen uzunluğu 5,40 m olan Pinara Meydan Yapısı duvarının, genel olarak dalgalı bir horizontal derz çizgisi sunduğu görülmektedir. Bu dalgalı horizontal derzler genellikle MÖ 6. – 5. yy'da karşımıza Lesbos işçiliğinde çıkmaktadır[329]. Yine de Lykia özelinde bu derz işçiliği ve duvar örgüsündeki kullanımı uzun yıllar devam eder; zira Lykia özelinde Lesbos stili bir duvar örgü biçimi değil, kenar işçiliğini temsil etmektedir (Lev. 52, B). Örgü genelinde, duvardaki blok ortalamalarından büyük

---

[323] Rölyef ve ilgili yorumlar için bk.: Benndorf ve Niemann, 1884: 54; Fellows, 1840: 142; Adam, 1982: 38; Childs, 1978: 11 – 12 Fig. 21 – 24. Ayrıca Pinara özelinde, Lykia mezar mimarisindeki ahşap konstrüksüyonun taş mimariye yansıması ile alakalı çeşitli savlar için bk.: Mühlbauer, 2007: 96 – 97.

[324] "Otherwise, apart from the numerous Lycian tombs, among them six fallen pillars, there are few remains of the Lycian occupation." Bk.: Severin vd., 1976: 49 – 50.

[325] Wurster ve Wörrle, 1978: 82: Abb. 8.

[326] Çevik, 2015: 234 – 235; Wurster ve Wörrle, 1978: 80: Abb. 6.

[327] Wurster ve Wörrle, 1978: 90; Mellink, 1977: 302 – 303.

[328] Erdoğan, 2017: 27 – 35, 38 – 40.

[329] Ksanthos'taki Güneydoğu Sektör'de yer alan lesbos işçiliğini temsil eden örnek için bk.: Erdoğan, 2017: 47 – 51; Varkıvanç, 2018: 919 – 933. Ayrıca bk.: Scranton, 1941: 32: fig. 6.

ölçülü bloklar olduğu kadar özellikle derz uyumsuzluklarının giderilmesi amacıyla kesilen, üçgen ya da beşgen ve oldukça küçük boyutlu bloklar da karşımıza çıkmaktadır. Pinara Meydan Yapısı'na ait duvar örgüsü hem yukarıda bahsedilen derz işçiliği hem de çokgen blokların kullanılması ile polygonal örgüye ait bir işçilik sınıfına dahil edilmektedir. Her ne kadar bu örnekte karşımıza çıkmasa da meydan olarak tanımlanan arazide karşımıza çıkan diğer küçük boyutlu duvarlarda kullanılan bağlantı elemanlarına ait sistemleri bu duvar örgüsü için de önerebiliriz. Özellikle polygonal örgüsün hakim olduğu duvar yapılarında, duvarın üst bitiş noktasında polygonal blokların horizontal üst kenarı düzlenerek, ince rektogonal bloklarla bir şerit yaratılmaktadır. Polygonal örgü bir bağlantı elemanı ya da harç gibi bağlayıcı unsurlara ihtiyaç duymasa da, bu blokların üstüne oturan rektogonal bloklar kenetlerle sabitlenmiştir. Pinara'daki çoğu duvarda yerel kiraçtaşı kullanıldığı için aşınmalar oldukça yoğun bir şekilde gözlemlenmektedir. Buna rağmen bölgede tespit edilebilen kenet yuvaları, kırlangıç kuyruğu tipindedir ve ortalama boyutları 30 cm x 12 cm'dir. Yerel kireçtaşının bozulmasından, bu yuvaya oturan kenet tipi anlaşılamamaktadır[330] (Lev. 51, A).

Duvar Kalınlığı: Gözlemlenebilen Duvar Kalınlığı 80 cm'dir.

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Düzensiz Polygonal

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Düz Yüzey – Lesbos (Çizgisel Eğri)

Özellikle yüzey işçiliğine baktığımızda pürüzlü alanların söz konusu olduğu gözlemlenmektedir; fakat bu taşçı aletlerinden kaynaklı, bilinçli bir işçilik unsuru değildir. Yerel kireçtaşının formu, seneler içerisinde deformasyona uğrayabildiği için işçilik tanımı yaparken dikkatli olmak ve bu örnekte olduğu gibi perdah izi aramak gereklidir.

Dönemi: MÖ 1. yy – MS 1. yy

3.8.2. Pinara Doğu Yamaç – Set Duvarı

Pinara Tiyatrosu'nun batı bakışımında kalan, kentin doğu yamacındaki eğimli arazi üzerindeki günümüze kadar gelebilmiş olan bu set duvarı, birçok geç dönem eklenti ve yıkıntı arasında kalmıştır. Hem bu kondisyon durumu ve karmaşık kalıntı durumu hem de arazi koşullarınca oluşmuş jungle içerisindeki kısıtlı kalıntı, gözlemlenebilir ölçülerde bir engel teşkil etmektedir. Kenti çoğu yamacında bu tip set duvarları ile karşılaşmak mümkündür; hem

[330] Kenet yuvası ve yuvaya oturan kenet farklılık gösterebilir; örneğin Magnesia Artemis Tapınağı'nda kırlangıç kuyruğu kenet yuvalarına "U" biçimli kenetler oturtulmaktadır. İlgili örnek için bk.: Demirtaş, 2006: 56: şekil 29.

yamaçlarda hem de kentin topografyasından kaynaklı değişen kotlarda, kentin urbanisasyonunda kenti işlevli kılabilmek amacıyla bu duvarların organize edilmiş olduğu daha önceleri yapılan araştırmalarda da rapor edilmiştir[331] (Lev. 52, A).

Yapım Özellikleri

Konumu ve yıkıntılar arasında yükselmesinden ötürü ilgili duvarın gözlemlenebilen yüksekliği 2,8 m'de kalmıştır. Yine gözlemlenebilen örgüdeki en büyük boyutlu blok 40x80 cm; en küçük boyutlu blok ise 20x25 cm'dir. Bu kısıtlı gözlem alanına rağmen duvarın alt kotunun gidişatını göremesek de üst kotta olasılıkla sınır bloklarını oluşturan çift sıra rektogonal bloklar karşımıza çıkmaktadır. Duvarın en üst kotunda yer alan bu çift sıra rektogonal bloklardan sonra duvarın genel örgü itibariyle polygonal stil yansıttığı gözlemlenmektedir. Duvarın merkez gövdesindeki bu polygonal örgü stili genel olarak Pinara'da ve komşusu sayılabilecek diğer büyük ölçekli kentlerde çok sık karşımıza çıkan bir işçilik göstermektedir. Duvarın önündeki geç dönem eklentiler, Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki, kentin kuzeyine doğru ilerleyen genişlemenin, bir diğer yansıyışı olarak erken dönemli set duvarlarının sağlamlaştırılması amacıyla yapılmış olmalıdır. Hem polygonal örgüye sahip daha erken dönemli bu duvarın mevcudiyeti hem de benzer set duvarlarının kentin güneyinde[332] de rapor edilmiş olması, ilgili duvarın belirli bir işçilik ve döneme tarihlendirilebilmesini kolaylaştırmaktadır.

Duvar Kalınlığı: Gözlemlenebilen Duvar Kalınlığı 1 m'dir.

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Düzensiz Polygonal

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Düz Yüzey – Lesbos (Çizgisel Eğri)

Dönemi: MÖ 1. yy – MS 1. Yy

---

[331] Wurster ve Wörrle, 1978: 83, 90.

[332] Kentin düneyinde yer alan teras duvarların erken dönemli ve kyklopik olması ile alakalı yorumlar için bk.: Wurster ve Wörrle, 1978: 83 – 85. Bu yorumda yer alan kyklopik duvar tanımı, erken dönemlerde karşımıza çıkan duvar gruplandırmalarıyla alakalı hatalı tanımlamalardan kaynaklanmaktadır. Buna Charles Fellows'un yorumu da eklenebilir: "These modes of building were both used in the same works, and certainly at the same time; the Cyclopean, which is generally supposed to be the older mode, I have often seen surmounting the regular Greek squared stone walls." bk.: Fellows, 1852: 320. Bu yorumlarda, duvar çalışmalarında gördüğümüz, blok şekline göre tarihlendirme ve duvar gruplandırılmasında yapılan tipik hatalara net bir örnek teşkil etmektedir. Kyklopik duvarın düzenli/düzensiz polygonal ile karıştırılması, ya da rektogonal blokların sadece Klasik – Hellenistik dönemde kullanılması gibi kalıplaşmış hatalar, bu yorumlarda da karşımıza çıkmaktadır. Lykia'da polygonal örgü Roma İmparatorluk Dönemi'nde de sevilerek kullanıldığı için, bu üstüste binen farklı formda duvarlar, erken dönemli araştırmacıların aklını karıştırmaktadır. İlgili tartışmalar için bk.: Pliny, Hist. Nat.VII.57; Ginouves ve Martin, 1985: 97; Müller, 2005: 3; Dodwell, 1834: 3; Adam, 1982: 27; Miller, 1995: 2; Metzger, 1963: 1; Erdoğan, 2017: 21.

3.8.3 Pinara Tiyatrosu Analemma Duvarı

Pinara'da kentin dışında konumlanan iki yapıdan birisi tiyatrodur[333]. Oldukça iyi korunmuş olan caveası ve analemma duvarı ile kent merkezindeki yükseltiden rahatlıkla görülebilmektedir. Yaklaşık 27 basamaktan oluşan oturma sıralarıyla orta çaplı bir büyüklüğe[334] sahip olan Pinara Tiyatrosu hem sahne binasının hem de analemma duvarının erken dönemlerden beri incelendiği[335] bir örnek olduğu için Pinara kenti ve bu çalışma adına önemli veriler sunmaktadır.

Yapım Özellikleri

Yerel kireçtaşı kullanılarak inşa edilen Pinara Tiyatrosu'nun analemma duvarında karşılaşılan bloklar, ortalamaya göre daha iri kesilmiştir. Yaklaşık 0, 92 m yüksekliğe sahip bloklar, 1,30 m uzunluğundadır ve örgü genelinde bu ortalama yaklaşık olarak çoğu blokta karşımıza çıkmaktadır (Lev. 55, A). En üst sırada yer alan eğimli bloklar, üst kenarlarında 8 cm'lik bantlar taşımaktadır; bu olasılıkla şakulu ve teraziyi orantılamak için uygulanan bir yöntemdir. Yine bu örgü içerisindeki en üst sırada yer alan eğimli bloklarda, blokların birbirlerine kenetlenmesi için 10 cm'lik dik açılı kesimler karşımıza çıkmaktadır; bir nevi kanca görevi gören bu kesim, yandaki daha yüksek kotta yer alan bloğun çıkıntısını yerleştirmesi ile iki blok birbirine sağlam bir şekilde oturur. Bu en üst kottaki blokların yanı sıra analemma duvarındaki örgü genelinde rektogonal blokların kullanıldığı, ve örgü içinde bir uyumun yakalandığı rahatlıkla gözlemlenmektedir.

Duvar Kalınlığı: Gözlemlenebilen Duvar Kalınlığı 0,75 m'dir.

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Rektogonal İsodom; 1. Grup

Tek cidardan oluşan duvar örgülerinde, eğer rektogonal isodom işçilik söz konusuysa bu örgülerde tek bir gruplandırma söz konusudur: Rektogonal İsodom; 1. Grup. Bu örgü biçimine ait diğer dört gruplandırmada çift cidarlı blokların örgü içerisindeki dağılımı hesap edilmektedir. Bu örgü genelde savunma mimarisinden ziyade bu örnekte olduğu gibi riyatro ya da tapınak duvarlarında karşımıza çıkmaktadır.

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Düz Yüzey – Gönyeli

---

[333] Wurster ve Wörrle, 1978: 95.

[334] Bean, 1998: 79 – 80. Bean'ın dile getirdiği gibi 27 oturma sırası olmasına rağmen günümüze 25 adet oturma sırası gelebilmitşir; bk.: Özbek, 1991: 285.

[335] Ferrero, 1969: 115 – 120; Özbek, 1991: 285 – 287; Wurster ve Wörrle, 1978: 95.

Dönemi: MÖ 2. yy – MÖ 50[336]

3.8.4. Pinara Doğu Duvar

Pinara kent merkezine çıkışta doğu yamaçta kalan Pinara Doğu Duvar, kentin özellikle doğu – batı eksenli yerleşim alanında çok sık karşımıza çıkan, topografyayı dengelemek[337] ve yapılaşmayı mümkün kılmak[338] amacıyla inşa edilen teras duvarlarından birisidir. Özellikle yapım tekniğindeki kent-içi tekliği ve diğer örneklere nazaran sağlam kalmış olmasıyla bu çalışmada önemli bir örnek olarak yer bulmuştur. Çalışmada ele alınan arka / teras duvar, esasen bir yapının duvarıdır; fakat yapı kimliksiz kaldığı için ve iç kısımdaki duvar yapılar sağlam olarak ele geçmediği için, hem yapının duvarı hem de teras duvar olarak kurgulanan duvar yapısı tekil olarak ele alınmıştır (Lev. 53, B).

Yapım Özellikleri

Doğu yamaçta yükselen ve kısmen düzelmiş olan ana kaya üzerine inşa edilen duvarın gözlemlenebilen yüksekliği 4,20 m'dir. Duvarın gözlemelenebilen uzunluğu ise 7,70 m'dir. Duvarın cephesinde 1,80 – 2,30 m aralıklarda konumlandırılmış, 50 cm kalınlığında pilasterler dikkat çekmektedir. Pilasterler duvarın içinden geçmektedir ve olasılıkla göremediğimiz diğer cepheden de bu organik bağ anlaşılabilmektedir (Lev. 54, A). Bu pilasterlerin varlığı hem statik açıdan duvarın taşınabilmesi[339] ve olabilecek baskılara karşı duvarın ayakta kalmasının sağlaması hem de duvar cephesini hareketlendirdiği için estetik kaygılar[340] ile açıklanabilir. Örgü genelinde ise oluşan derz boşlukları genelde daha ufak boyutlu taşların sıkıştırılması ile doldurulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda da Pinara'da karşımıza çıkan polygonal örgülerdeki stili yansıtmaktadır.

Duvar Kalınlığı: Gözlemlenebilen Duvar Kalınlığı 0,75 m'dir.

Cephe Özellikleri

---

[336] Ferrero hem sahne binasına atıfla hem de analemma duvarındaki işçiliklerden yola çıkarak MÖ 2. yy'ın sonlarını önermektedir; bu tarihlendirme Pinara'nın dönemler içerisindeki gelişim ve yükselişe geçtiği, kent içi imar faliyetlerinin artış gösterdiği dönem ile uyuşmaktadır. İlgili tarihlendirme ve kent içindeki dinamiklerin bu tarihlendirme ile olan ilişkisinin yorumu için bk.: Ferrero 1969, 120; Wurster ve Wörrle, 1978: 96. Bunlara ek olarak Ferrero yaptığı son çalışmalarda ilgili tiyatronun tarihlendirmesini MÖ 50 yılına çekmiştir, Özdilek, 2011: 239, dn. 562.

[337] Wurster ve Wörrle, 1978: 79.

[338] Wurster ve Wörrle, 1978: 85.

[339] Yüksek duvarların taşınabilmesinde pilaster kullanımıyla alakalı en önemli örnek Didim Apollon Tapınağı'nın Adyton'undaki sekos duvarıdır. 4,92 m yüksekliğine sahip sekos duvarında, sık aralıklarla Pinara Doğu Duvar'daki örneklerden daha kalın pilasterler konumlandırılmıştır. Buradaki temel amaç duvarın statiğini desteklemekdir. Didim Apollon Tapınağı ve sekosunda yer alan pilasterler için bk.: Parke, 1986: 121 – 123; Haselberger, 1985: 127.

[340] Her ne kadar pilaster kullanımı için olmasa da duvarın hareketlendirilmesine yönelik, bosaj kullanımı özelinde bir yorum için bk.: Durukan, 2004: 44 – 45.

Genel Tanımlama: Düzensiz Polygonal

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Düz Yüzey – Lesbos (Çizgisel Eğri)

Dönemi: MÖ 1. yy – MS 1. yy

3.9. Pydnai

Pydnai, ya da Kydna, Letoon'un yaklaşık 6 km batısında yer alan ve Ksanthos'un doğu – batı sınırını temsil eden ovada[341], batalıkların[342] arasında yükselen tepedeki kale yapısıyla tanınan bir sınır karakoludur[343]. İlk veriler Sir Charles Fellows'un Ksanthos ziyaretiyle bağlantılıdır; Pydnai'nin bulunduğu limandan Letoon ve Ksanthos'a geçmiştir[344]. Bu veriyi takiben Otto Benndorf ve George Niemann'ın aktarımları önemlidir[345].

Her ne kadar Doğu Roma İmparatorluk Dönemi yapıları[346] da gözlemlense de Pydnai'nin asıl karakterize olduğu yapı, kale yapısıdır. Çalışmamızda da bu kalede karşılaşılan duvar örgüsü incelenecektir.

3.9.1. Pydnai Kalesi

Pydnai'deki tahkimat yapısını anlamlandırabilmek için, bu kalenin hizmet ettiği Ksanthos'taki verileri incelememiz gerekemektedir. Ksanthos'un Güney Kapısına Ait Kule'de yapılan araştırmalar göstermiştir ki kulenin sağ burcunda yer alan ve III. Antiokhos Dönemi'ne ait tarihlendirilen bir yazıt[347] neticesinde, kentin imar planında ve özellikle savunma hattında yapılacak yeniliklerin beklenmesi gerektiğini gösterir[348]. Bu durum Ksanthos'un savunma yapılarının incelendiği çeşitli araştırmalarda da kendini belli etmiştir; özellikle H. Metzger'in Klasik Dönem'e tarihlediği[349] ve buradaki çalışmamızda ele alınan önemli sur yapılarından biri olan Ksanthos Lykia Akropolü'ndeki duvarlar haricinde, kente ait savunma duvarları, MÖ 3. yy'ın başlarına tarihlendirilmektedir[350].

---

[341] Pydnai'nin coğrafi olarak konumu ve diğer kentlerle ilişkisinin anlaşılabileceği harita için bk.: Brandt ve Kolb, 2005: 8, Abb. 5.

[342] Aşağı Ksanthos Vadisi'nin bataklıkla karakterize olan doğası ile alakalı detaylı aktarımlar için bk.: Adam, 1982: 119 – 120. Ayrıca Eşen Çayı ile de bağlantılı olan bu ovadaki alüvyal jeomorfoloji detaylı olarak araştırılmıştır. İlgili çalışmalar için bk.: Öner, 1997: 203 – 242; Öner, 1999: 51 – 82.

[343] Adam, 1982: 117 – 118; Öner, 1997: 211. Pydnai'nin Ksanthos'un kontrolü altında bir karakol görevi gördüğü aşikardır; fakat özellikle Ksanthos'un güçlü ve söz sahibi olduğu dönemlerde limanlar ile olan ilişkisi tartışmaya açıktır. Patara'nın limanı ve Pydnai'nin varlığı hala çeşitli cevaplara muhtaç bir ilişki içerisindedir. Bk.: Çevik, 2016: 227.

[344] Metzger, 1966: 101, dn. 10.

[345] Bendorf ve Niemann, 1884: 120, 124.

[346] Pydnai'de yer alan kilise için bk.: Alpaslan, 2003: 132. Doğu Roma İmparatorluk Dönemi yapılarına ait kapsamlı bir başka araştırma için bk.: Adam, 1977: 53 – 78.

[347] des Courtils, 1998: 286 – 289; des Courtils, 2003: 77.

[348] Erdoğan, 2017: 15.

[349] des Courtils, 1994: 289 – 290.

[350] des Courtils, 1994: 290; Erdoğan, 2017: 23. Bu hususta Ksanthos'un doğu yakasında yer alan ve MS 6. yy'a tarihlendirilen savunma duvarlarını kapsam dışında bırakmak gereklidir. Bk.: des Courtils, 1998: 293 – 294.

Dolayısıyla tam da bu dönemde Ksanthos'un kendi hinterlandı içerisinde gerçekleştirdiği savunma yapılarının inşa süreci Pydnai'de de benzer bir süreci başlatmış olmalıdır (Lev. 49, A – Lev. 50, B).

Patara limanı haricinde kente ulaşımı sağlayan ve akınlara izin verebilecek önemli bir liman olan Karadere'nin bu savunmayla ilintili yapılara ev sahipliği yapması[351]; hem de Ksanthos'ta benzer yapılar ile benzer işçiliklerin[352] gözlemleniyor olması, bu öneriyi doğrular niteliktedir.

Yapım Özellikleri

Pydnai'nin, Ksanthos ve Letoon'a hizmet eden sınır karakolu olduğu; hatta benzer dönemlerde ortak bir imar planıyla inşa edildiği önerisi kendini yapıda kullanılan malzemedeki benzerlikte bile göstermektedir. Kullanılan yerel kireçtaşı malzeme, Ksanthos ve Letoon'daki malzemelerle her bakımdan benzerlik göstermektedir[353]. Fakat ilk bakışta, özellikle Ksanthos'taki tahkimat yapılarındaki malzemenin daha iyi koruna gelmiş olması bir ikilem yaratmaktadır; bunun temel sebebi ise kullanılan yerel kireçtaşının, denize daha yakın olan Pydnai'deki yapının deniz rüzgarları ile birlikte daha derin erozyona uğramasıyla açıklanabilir[354].

Kalenin oturduğu zeminin kayalık olması ile de bağlantılı olarak ne kulelerde ne de duvarlarda bir temelin inşa edilmemiştir. Bunu çeşitli noktalarda yükselen kayalık çıkıntılarının, ilk sıra taş bloklarda negatif – pozitif olarak işlenerek yapıya dahil edilmesinden anlamaktayız.

Gözlemlenebilen yükseklikler kule ve duvarlarda farklılık göstermektedir. Kulelerde 7,00 m yükseklik ile karşılaşılırken, duvarda gözlemlenebilen yükseklikler 6,00 m'dir. Hem kule hem de duvarlardaki blokların hiçbirinde anathyrosis ile karşılaşılmaz; fakat cephedeki tüm bloklar çerçeveli işçiliğe sahiptir. Çift cidarlı bu duvar sistemindeki blokların iç yüzleri, çekiçle basitçe inceltilmiştir[355] (Lev. 49, B).

Duvar Kalınlığı: 0,95 m ile 1,25 m arasında değişkenlik göstermektedir[356]

---

[351] Adam, 1982: 117 – 118.

[352] Erdoğan, 2017: 20, 23.

[353] Adam, 1982: 123.

[354] Adam, 1982: 123.

[355] Adam, 1982: 123 – 124.

[356] Adam, 1982: 123.

Bu duvar kalınlığı beklenilenden daha az gözükmektedir. Bunun sebebi, özellikle bloklarda kullanılan bosajların olası ataklara karşı daha güçlü bir blokaj haline gelmesi ile açıklanabilir[357].

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Nizamlı Polygonal

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Rayba Çerçeveli Bosaj – Pahlı (İç Bükey Eğri)

Özellikle bulunduğu bölgeden ve kullanılan yerel kireçtaşı malzemeden ötürüdü oldukça aşınkış yüzeylere sahip bloklar olsa da bazı bloklardaki gözlemlenebilen işçilikler göstermektedir ki, ortalama 8 cm'lik çerçeveler blokların kenarlarına işlenmiştir. Bu çerçeveler raybalı işçilik, ya da bir diğer ismiyle broşlu işçilik olarak tanımlanan yivlere sahiptir. Bu çerçevenin ortasında kalan bosajdaki işçilikleri tanımlamak ise oldukça güçtür; Adam ve des Courtils bunlara rustik işçilik dese de bu kadar derin erozyonda kesin bir şeyler söylemek oldukça güçtür (Lev. 50, A).

Dönemi: MÖ 275 – MÖ 250[358]

[357] Adam, 1982: 123.

[358] Adam'ın işaret ettiği ve arkeolojik buluntularla birlikte, benzer işçilik gösteren örnekler ışığında MÖ 3. yy'ın başı olarak tarihlediği Pydnai kalesi ile alakalı detaylı tarihlendirme bilgileri için bk.: Adam, 1982: 165; des Courtils, 1994: 290; Erdoğan, 2017: 23.

3.10. Trysa

Anadolu'da, 19. yy'da gerçekleştirilen erken dönemli gezi ve araştırmalarda adının sıkça geçtiği[359] ve özellikle plastik sanatlara dair kalıntılarıyla hem arkeolojik hem de politik olarak birçok tartışmayı[360] beraberinde getiren Trysa, özellikle anıtsal mezarlar ile tanınsa da yerleşim yerinin anlaşılabilmesi amacıyla birçok araştırmaya evsahipliği yapmıştır[361]. Özellikle Trysa Heroon'u ile ön planda olmasına rağmen daha erken dönemli kalıntılar da araştırmalara konu edilmiştir[362]. Fakat Trysa için en önemli dönem, Trysa Heroon'unun da inşa edildiği süreçtir. Özellikle Trysa Heroon'undan daha erken kalıntılar varolsa da bunlar, cılız ve Heroon yapısı ile mukayese edilemeyecek derecede basit kalıntılardır. Merkez Lykia'daki iktidarın el değiştirmesiyle[363] Trysa'nın yükselişi olasılıkla paralellik göstermektedir[364]. Heroon'un kime ait olduğu hala tartışmalı da olsa bu denli önemli bir yapının basit bir kişi ile ilişkilendirmesi imkansızdır. Bununla beraber, Trysa urbanistiği irdelendiğinde kendinden önceki ya da benzer dönemlerdeki hanedan kentleri ile uyumsuzluk

---

[359] Benndorf ve Niemann, 1884: 26 vdd, 134 vdd; Erken dönemli kapsamlı bir araştırma için bk.: Benndorf ve Niemann, 1889; Yapılan ilk haritalama çalışması ve ilk gözlemlere dair detaylı bilgi için bk.: Petersen ve von Luschan, 1889: 8 – 18.

[360] Tyrsa'dan Viyana taşınan plastik eserler ve kentin isimlendirilişi ile alaaklı epigrafik kanıtlar için bk.: Bean, 1998: 115 – 118; Zimmermann, 2016: 4 – 9.

[361] 19. yy'daki erken dönemli araştırmalardan sonra, özellikle Frank Kolb ve ekibinin Kyaenai hinterlandı ve çevresinde gerçekleştirdiği survey çalışmaları neticesinde Trysa da detaylı bir araştırma sahası haline gelmiştir. Özellikle Trysa'daki kale ve kalenin yamaçlarında gerçekleştirilen ölçüm ve yüzey araştırmaları sayesinde ortaya çıkartılan MÖ 7. yy'a tarihlendirilen Hydria parçaları, Arkaik Dönem'e tarihlendirilen taş işçiliğine dair gözlemler ve Trysa hinterlandında eksikliği gözlemlenen kamusal yapılar ile Trysa'nın kent-kimliğine dair ortaya konan yorumlar için bk.: Kolb, 1992: 28; Gerçekleştirilen yüzey araştırmalarına dair bir rapor için bk.: Severin vd., 1976: 49 – 50. Payeli mezarlar bağlamında Trysa – Tüse – Avşar Tepesi işçilik benzerliklerine dair bk.: Kolb, 1996: 247; Trysa'nın kapsamlı bir şekilde yerleşim planının çıkarılmasına dair yapılan çalışmalar için bk.: Kolb, 1996: 477; Kyaneai çevresinde karşılaşılan kule çiftlikler ve çeşitli temenoslardaki duvar işçilikleri bağlamında Trysa'da yer alan heroon işçiliklerinin önemli benzerlikler sunması ve Trysa Heroon'undaki duvar işçiliğinin Klasik Dönem Lykia'sına dair önemli bilgiler verdiğine dair düşünceler için bk.: Kolb, 1998: 351; Trysa'nın ön planda olduğu Klasik Dönem sonrası Trysa yerleşimine dair veriler ve bu süreçlerde –Topografya ile de bağlantılı olarak- Kyaneai'nın sınır savunmasında işlevsellik kazananmasına dair görüşler için bk.: Kolb, 1999: 390; Tietz, 2016: 363 – 364; Trysa'nın özellikle Klasik Dönem'de hinterland – urbanizasyon – politik coğrafya üzerine gelişimi hakkında genel bilgiler ve özellikle hanedan yerleşimleri ile Trysa benzerliklerin bulunması; bu bağlamda Avşar Tepesi'nin iktidar savaşında Trysa ve tüm hanedan yerleşimlerinden farklı bir yere sahip olduğuna dair görüşler için bk.: Kolb ve Thomsen, 2000: 218; Klasik Dönem'de Trysa'nın Avşar Tepesi ve Gürses arasındaki sınır ve etkileşim ağının anlaşılması amacıyla yürütülen çalışmalar için bk.: Thomsen ve Zimmerman, 2002: 60; Trysa'da karşılaşılan duvar işçiliğinin MÖ 4. yy başlarına tarihlendirilen işçilik örnekleri sunuyor olmasına dair bir yorum için bk.: Doğan, 2004: 192; Karia – Lykia ilişkileri bağlamında Alinda'daki müstahkem yapılar ile Trysa'daki işçiliklerin benzerliklerine dair yorum için bk.: Konecny ve Ruggendorfer, 2014: 738.

[362] Arkaik Dönem'e tarihlendirilen Tyrsa Dikmesi hakkında yapılmış kapsamlı bir çalışma için bk.: Özüdoğru, 2008: 65 – 67.

[363] Çelik, 2020: 1 – 20.

[364] Kolb, 1998: 44 – 45.

ortaya çıkmaktadır[365]. Tüm bu karmaşada, olasılıkla Limyralı dynast Perikle, Arkaik ve Klasik Dönem'de Lykia'nın en önemli hanedan yerleşimlerinden biri olan Avşar Tepesi'ni ele geçirip, buradan elde ettiği ganimet ile Trysa'ya atadığı vasalını finanse etmiş olabileceği de düşünülmelidir[366].

Çalışmamızda Trysa Heroon'undaki duvar işçiliği de dahil olmak üzere Heroon'un güneybatısında gözlemenen set duvarı da incelenecektir.

3.10.1. Heroon

Trysa'nın en kapsamlı çalışmalarına[367] evsahipliği yapan heroon yapısının her ne kadar plastik eserleri yurtdışına çıkartılmış olsa da bugün yerleşim yeri ziyaret edildiğinde bile gözlemlenebilen duvar kalıntıları, yapının ihtişamını ve önemini gözler önüne sermektedir. Özellikle Klasik Dönem sonlarına yakın, Lykia'nın beylikler dönemindeki Dynast çekişmeleri ve hakimiyet alanları, Trysa'daki Heroon örneğinde olduğu gibi geride bırakılan anıtsal mezarlarla anlaşılabilmektedir. Olasılıkla Limyra beyliğinden Trbbênimi'ye[368] adanmış olan bu anıtsal yapı, dikdörtgen planlı bir temenosun çevrelediği küçük ölçekli bir lahitten[369] ve bu temenosun iç tarafında çift sıra gözlemlenen kabartmalarla karakterizedir[370].

Yapım Özellikleri

Yukarıda da detaylı şekilde bahsedilen kabartma planları, mezarı çevreleyen temenosun iç kısmında, çift sıra halinde konumlandırılmıştır. Temenosun hem iç hem de dış duvar örgüsünde farklılıklar gözlemlenir (Lev. 59, A – Lev. 59, B – Lev. 60, A); bu nedenle çalışmamızda hem iç hem de dış duvardan örnekler aktarılacaktır. Mezarı çevreleyen dikdörtgen temenosun ölçüleri, kuzeybatı yönlü kısa yüzde 22,85 m; güneydoğu yönlü karşıt kısa yüzde 21,65 m'dir. Uzun yüzlerse 25,50 m ve 26,50 m ölçülerine sahiptir. Yerel

---

[365] Kolb, 2008: 84; Kolb, 1998: 45 – 46.

[366] Kolb, 1998: 45 – 46; Trysa ve Limyra Heroon'larındaki benzer tasvirler için bk.: Kolb, 2016: 38. Perikle'nin vasalı olasılıkla kardeşi ya da babası olan Trbbenimi için bk.: Çelik, 2020: 3.

[367] Oberleitner, 1994; Marksteiner, 2002; Landskron, 2016; Childs, 1976: 281 – 316.

[368] Kolb, 2016: 37.

[369] Özellikle Beylikler Dönemi Lykia'sına dair anıtsal mezarlarda, sahil kesimine yakın kentler ve iç kesimde kalan kentler arasında farklılık olduğu gözlemlenmiştir. İç kesimde kalan kentlerdeki bey mezarlarının muhafazakar eski Lykia mimari geleneklerine bağlılığı ile alakalı yorum için bk.: Borchhardt, 2016: 407 – 408; Kolp ve Kupke, 1992: 52.

[370] Kabartmalarda karşılaşılan Bellerophontes figürünün, Lykia'nın önemli kentlerinde MÖ 4. yy'a tarihlendirilen çoğu anıtsal mezarda karşımıza çıkıyor oluşu, Dynastların Bellerophontes figürüne ortak bir öykünme içinde olduklarını gösterdiğine dair yorum için bk.: Bonisch-Meyer, 2016: 23; Kolb, 2016: 37 – 38; Olcay Uçkan ve Kurtuluş Öztaşkın, 2016: 28; Noll, 1971: 41; Oberleitner, 1993: 136, Abb. 6.

kireçtaşının kullanıldığı duvar örgüsünde, duvarın çift cidarlı olduğu rahatlıkla gözlemlenebilir (Lev. 60, B). Bununla beraber herhangi bir bağlayıcı malzemenin de kullanılmaması, dönemin duvar örgü stiliyle uyum içindedir. Duvarın kuzeybatı köşesindeki duvar işçiliği ile aynı aksta gözlemlenen duvar işçilikleri arasında farklılıklar söz konusudur; aynı işçilik ve stil farklılığı duvarın iç yüzü için de geçerlidir. Dışta yer alan frizlerin oturacağı blokların düzgün kesimli derzlere sahip olması (Lev. 57, B – Lev. 58, A), iç kesim için geçerli değildir. Özellikle duvarlarda gözlemlenen bu ustalık kalitesinin düşmesi çeşitli sebeplere bağlanabilir[371]. İç duvarlarda ve kuzeydoğu köşeye ait dış duvardaki bloklarda 8 – 10 cm ölçülerine sahip çerçeveler ile karşılaşırken küzeydoğu dış duvarın devam eden aksındaki bloklarda bu çerçeve işçiliği sonlandırılmıştır.

Duvar Kalınlığı: 1,10 m

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Trapezoidal İsodom Örgü

Özellikle nizamlı horizontal derzlerin gözlemlenebiliyor olması, ortalama olarak benzer yükseklikte bloklar ile örgünün tamamlanması, hem içte hem de dıştaki duvar örgüsünde ortak bir duvar örgü stilini görmemizi sağlamaktadır.

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Çerçeveli Bosaj – Gönyeli ve Düz – Gönyeli

Dıştaki duvarın kuzeydoğu köşesinde ve içteki duvar örgülerinde yaklaşık 8 – 10 cm'lk derinliğe sahip çerçevelerle oluşturulmuş 3 cm dışarıya taşan bir bosaj sistemi söz konusudur. Bosajlarda yoğun bir rustik işçilik gözlemlenmektedir; burada taş ustaları özellikle bu rustik işçilik için bosajı çekiçlese de kullanılan yerel kireçtaşının aşınma payı bu rustik görüntüyü derinleştirir. Dış duvarın devamında karşılaşılan düz yüzeyli bloklarla ise hatasız şekilde perdahlanmıştır. Lykia Bölgesi'nde karşılaşılan en ustalıklı perdahlanmış düz yüzeyli bloklar bu duvarda karşımıza çıkmaktadır. Kenar işçiliğinde ise duvar örgü stilini belirleyen horizontal ve vertical derzlerde belli bir düzen hakimdir. Gönyeli tasarlanan derz ve kenar işçiliği, trapezoidal örgünün ihtiyaç duyduğu eğimli kenarları da barındırmaktadır. Duvar örgüsünün genelinde bu eğimli kenarlar blokların kısa kenarlarında karşımıza çıkamaktadır (Lev. 58, B –Lev. 60, A).

[371] Childs bu sebepleri ikiye ayırmıştır: İlk önerisinde duvar ustalarının yetenekleri tartışmaya açılırken, daha makul olan diğer öneride ise kabartma programlarının ön görülemeyen genişlemesi, bu zayıf işçiliği tanımlamak için öne sürülmüştür. Detaylı bilgi için bk.: Childs, 1976: 301.

Dönemi: MÖ 380[372]

3.10.2. Set Duvarı

Yoğun bitki örtüsü altında kalmasına rağmen kısmen gözlemlenebilen ilgili duvar örgüsü için Otto Benndorf'un kabartmaları taşımak amacıyla açtırdığı[373] patika yolun doğu kısmına bakmamız gerekmektedir. Trysa'daki kale ve teras yapılarının alt kotunda yer alan ve gözlemelebilen yüksekliği 2 m'yi aşmayan bu set duvarı Trysa'da incelediğimiz ikinci örnek duvardır (Lev. 61, A).

Yapım Özellikleri

Duvarın gözlemlenebilen tüm kalıntılarında tek tip işçilik söz konusudur. Yoğun bitki örtüsünden ötürü aralıksız bir gözlem alanı sunmasa da yaklaşık 5 m'lik, kuzeydoğu – güneybatı yönlü ilerleyen duvarda bağlayıcı elemanlara rastlanmamıştır. Bu durum ilgili örgünün dönemi ile uyumludur. Polygonal örgü ile oluşturulmuş duvar yapısında karşılaşılan blokların derzlerinde tam bir uyum söz konusudur. Duvarın kuzeydoğu uzantısında polygonal blokların tepe noktalarında konsol benzeri bir görüntü sunun dörtgen bloklar örgü içindeki farklılaşmayı temsil eden tek unsurdur.

Duvar Kalınlığı: Gözlemlenebilen Duvar Kalınlığı 1 m'dir.

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Nizamlı Polygonal

Örgü Genelinde bazı noktalarda beş – altı bloğun yarattığı horizontal derz çizgisi bir yay çizse de yine örgü genelinde kullanılan küçük boyutlu polygonal blokların varlığı nizamlı polygonal örgüyü kaçınılmaz hale getirmektedir.

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Düz Yüzeyli – Lesbos (Çizgisel Eğri) / Gönyeli Kenar

---

[372] Trysa Heroon'u ile alakalı yapılan tüm tarihlendirmeler elbette ki yapıya ait çift sıra kabartma planlarındaki plastik eserlerin stil kritikleri neticesinde ortaya çıkmıştır. Buna örnek olarak Ksanthos'taki plastik eserler ile yapılan bir karşılaştırma neticesinde MÖ 370 tarihi bu kabartma planlarındaki eserler için önerilen bir tarihlendirmedir. Bk.: Bruns-Özgan, 2016: 485. Buna ek olarak Orta ve Doğu Lykia'daki yerleşimlerde karşılaşılan trapezoidal örgünün Klasik Dönem sonları Hellenistik Dönem başlarında sevilerek kullanıldığı bilinmektedir. Hem plastik eserlerin tarihlendirilmesi hem Beylikler Dönemi siyasi çekişmelerinin neticesi, araştırmamızda odaklandığımız duvar örgüsünü MÖ 370 yılına tarihlememizi sağlar. Fakat duvarın önce inşaa edilip kabartmaların bu duvara sonradan yerleştirildiği de gözönünde bulundurulursa MÖ 380 tarihi bu örnek için ideal bir tarihlendirme olacaktır. Bk.: Marksteiner, 1993a: 43; Child, 1976: 301, dn. 4. Ayrıca eğer savlandığı gibi dynast Perikle Avşar Tepesi ve çevresini kendi hakimiyetine almış ve bölgenin idaresini kolaylaştırmak için daha küçük yerleşimleri desteklemek amacıyla vasalı Trbbenimi'ye Trysa'yı verdiyse; Avşar Tepesi'ndeki siyasi iktidarın kaybedildiği MÖ 4. yy'in ilk yarısında Trysa Heroon'unun inşa edilmesi de anlamı olacaktır, bk.: Kolb, 1998: 45; Çelik, 2020: 3 dn. 6.

[373] Çevik, 2015: 343.

Örgüdeki tüm blokların düz yüzeyli bir işçilik gösterdiği gözlemlenmektedir. Her ne kadar yerel kireçtaşı bloklar, bazı noktalarda zamanla aşınmış olsa da perdahlı örnekler örgüde dikkat çekmektedir[374]. Aşınmış olan blokların yüzey işçiliklerinde bile bloğun özellikle tıraşlanmış olduğunu gösteren taşçı izlerini takip edebilmek mümkündür. Kenar işçiliklerinde ise duvarın kolay tarihlendirilebilmesi için bazı işçilik detayları söz konusudur. Örgünün bazı noktalarında kenar işçiliği lesbos stiline uygun, çizgisel eğrilerin takibi söz konusudur; güneybatı yönlü devam eden duvar örgüsünde ise birbiriyle öpüşen açılı derzler hakimdir. Özellikle bu açılı derzlerde komşu blokların birbirine oturması için açılan yine açılı küçük boyutlu oyuklar[375] da yine bu örgüde karakterize kenar işçiliklerinden birisi olarak sayılabilir (Lev. 61, B – Lev. 62, A).

Dönemi: MÖ 6. – 5. yy[376]

[374] Perdahlı (Toolled Face) işçilik, Arkaik Dönem'den MÖ 4. yy'ın başlarına kadar devam eder, bk.: Orlandos, 1968: 172. Her ne kadar perdahlı / düz yüzeyli bloklar ile Roma İmparatorluk Dönemi'nde dahi karşılaşılsa da bağlaıyıcı elemanlar ya da kenar işçilikleri gibi diğer unsurlar tarihlemede bu işçiliği desteklemelidir. Her ne kadar duvar örgüsünü tarihlendirme oldukça zor olsa da bazı işçilik birliktelikleri çeşitli dönemleri işaret ediyor olabilir. Bu hususta ilgili örnekler için bk.: Kjeldsen ve Zahle, 1976: 30; Kolb, 2008: 44 Abb. 64; Erdoğan, 2017: 98 Lev. 9.

[375] Benzer dönemlere tarihlendirilmiş, benzer işçilik örnekleri için bk.: Scranton, 1941: 72 Fig. 12; Scranton, 1941: 58 Fig. 11; Çevik, 2015: 312; Kolb ve Kupke, 1992: 63 Abb. 99.

[376] Marksteiner, 1993a: 45.

3.11. Kitanaura

Kitanaura, kent isminin keşfi[377] ve dönemler arası bölgelerle olan ilişkisinin[378] tanımlanmasında, uzun yıllar problemli bir yerleşim yeri olarak anılmıştır. Bugün yerleşim yerinin adı ve hangi diğer antik kentlerle vs. ilişki içinde olduğuna varasıya, çoğu gizemli konu gün ışığına çıkmıştır[379].

Kitanaura'da erken dönemli çalışmalardan beri, hem kent ve nekropolün merkez ve odak noktası olması hem de çok iyi korunagelmiş olmasından ötürü, Trokondas Heroon

---

[377] Antalya'nın Kemer ilçesi, Saraycık mevkiinde yer alan Kitanaura, erken dönemlerden beri çeşitli araştırmacılar tarafından ziyaret edilmiştir. Bu ziyaretlerden ilki ve dolayısıyla ilk defa "Saraycık"tan bahsedenler Spratt ile Forbes'tir. Bu ziyaret ile alakalı detaylı bilgi için bk.: Spratt ve Forbes, 1847: 174 – 177. Fakat kentin isimlendirilmesi ile alakalı verdikleri Marmara ve Apollonia önerileri, hatalıdır: "(...) It is probable, however, that to one of two recorded cities, Marmora or Apollonia, this site may be referred. The former was a fortress or town, on a lofty rock, taken by Alexander when passing the Lycian frontier, and mentioned by Diodorus and Arrian"; Bu konuyla alakalı bk.: Spratt ve Forbes, 1847: 203 – 205. Sonraki çalışmalarda hem Spartt – Forbes hem de Schönborns'un dile getirdiği isimlendirmeler tartışmalı adledilir; yerleşim yerinin modern ismiyle anıldığı çalışmalar için bk.: Petersen ve von Luschan, 1889: 151; ayrıca Schönborns atıfları için bk.: Çevik, 2008a: 327 dn. 5. Ayrıca bk.: İplikçioğlu vd., 2000: 201 – 202. Kentin isminin keşfedilmesi M. Arslan, C. Lightfoot ve C. Tibet'in Antalya Müzesi'nde yer alan bir grup bronz sikkeyi tanımlaması ve bu tanımlamanın Patara Yol Kılavuz Anıtı'nda yer alan isimlendirmeyle uyuşması neticesinde gerçekleşmiştir. İlgili nümismatik çalışması için bk.: Arslan vd., 1998: 733 – 734. Kitanaura ile alakalı bir diğer nümismatik çalışmasına dair atıflar için ayrıca bk.: İplikçioğlu, 2002: 131 dn. 22; Çevik, 2008b: 201 dn. 62. Ayrıca Patara Yol Kılavuz Anıtı ve ile ilgili atıflar için bk.: İşkan vd., 2001: 39; Arslan vd., 1998: 733 dn. 4; Çevik, 2008b: 201.

[378] Kitanaura'nın nekropol alanlarındaki kalıntıları, çoğunlukla Pisidia etkilidir; bk.: Çevik, 2015: 493. Ayrıca kentin keşfiyle birlikte, Patara Yol Kılavuz Anıtı'nda yer alan ifadeye göre kent "Termessosluların Kitanaurası" olarak adlandırılmaktadır. Bunun ile alakalı yorum, Hellenistik Dönem'de sikke bastırabilen özgür bir kent olan Kitanaura'nın Romalılar tarafından Termessos hinterlandına dahil edildiği yönündedir. Bu konudaki görüşler için bk.: İşkan vd., 2001: 39; İplikçioğlu, 2002: 132 dn. 23; Çevik, 2008a: 328. Ayrıca kentin ilerleyen dönemlerde Trebenna ve Termessos arasında kaldığı ve adının Dikitanaura olduğu kayededilmiş, kent önemli bir psikopozluk olarak işlev kazanmıştır. İlgili atıflar için bk.: İplikçioğlu, 2002: 132 dn. 23; Çevik, 2015: 488. Kitanaura'nın Notitia Episcopatuum'da atfedildiği ve MS 4. yy'dan sonra önemli bir psikopozluk merkezi haline gelişi ile alakalı görüş için bk.: Kizgut ve Pimouguet-Pedarros, 2008: 393. Son olarak kentin sınırlarına dair Hellenistik Dönem karakteri sunan epigrafik buluntulara dair bk.: İplikçioğlu, 2002: 132.

[379] Kitanaura'ya dair, yukarıda da aktarılan erken dönemli çalışmalar haricinde, kentin ismi ve karakterine dair yapılan çalışmalar ve raporlar için bk.: Kente dair ilk görüşler ve erken dönemli eserlere aıflar için bk.: İplikçioğlu vd., 2000: 199 – 207; İplikçioğlu vd., 2001: 241 – 245; Kitanaura'nın sınır taşları ve Hellenistik Dönem'de sikke basabilen, özgür bir kent olduğuna dair detaylı bilgiler için bk.: İplikçioğlu, 2002: 127 – 132; Kentin ethnikon'unun ilk kez kayda geçirildiği belgeler ile alakalı bk.: İplikçioğlu, 2003: 71 – 75; Kentin Typallia ile olan yol bağlantısı hakkında detaylı bilgi için bk.: Çevik vd., 2003a: 97 – 112; Kitanaura ile alakalı genel bilgiler, Akropol kalıntıları ve Termessos egemenlik alanına dahil oluşu gibi birçok konu hakkında detaylı bilgi için bk.: Çevik vd., 2006: 141 – 145; Akropoldeki narkexli yapı, sur kalıntıları, hamam kalıntısı ve heroon ile alakalı detaylı bilgiler için bk.: Çevik vd., 2007a: 85 – 98; Sur kalıntıları, akropol sınırları dahilindeki yapıların detaylı tanımlanması ile alakalı detaylı bilgiler için bk.: Kizgut vd., 2009a: 395 – 412; Akropol, Bazilika, Nekropol ve Heroon Çevresi'ne ait yeni keşifler için bk.: Kizgut 2010, 339 – 358; Sur kalıntılarına dair detaylı çalışmalar ve agora çevresi yapılar ile alakalı detaylı bilgiler için bk.: Kizgut vd., 2008: 100 – 104; Surların inşa süreçleri ve tarihlendirilmeleri ile alakalı detaylı bilgi için bk.: Kizgut – Pimouguet-Pedarros 2009, 373 – 391; Kentin Notitia Episcopatuum'da bahsedilmesi ve tahkimat ile alakalı detaylı bilgiler için bk.: Kizgut ve Pimouguet-Pedarros, 2008: 393 – 412; Kente dair genel bir değerlendirme için bk.: Çevik ve Pimouguet-Pedarros, 2013: 273 – 288; Trokondas Heroon'u ile alakalı detaylı bir inceleme için bk.: Pimouguet-Pedarros, 2016: 61 – 160; Kitanaura'nın genel bir değerlendirilmesi için bk.: Çevik, 2008a: 327 – 341; On yıllık Beydağları Yüzey Araştırması'na ve dolayısıyla Kitanaura'ya dair detaylı bir değerlendirme için bk.: Çevik, 2008b: 189 – 233; Kent hamamına dair bir inceleme için bk.: Tıbıkoğlu ve Akalın, 2009: 374 – 379.

üzerinde çok fazla durulmuş bir yapıdır[380]. Çalışmamızda ise özellikle kentin akropolünü çevreleyen sur kalıntıları, akropol sınırları içinde karşılaşılan tanısmız yapıya ait duvar parçaları ve akropol yamacında konumlanan tanımsız yapıya ait duvar kalıntıları irdelenecektir.

3.11.1. Kitanaura Hellenistik Kule

Kitanaura akropolü, batı ve kuzeyde kayalıklar ile çevirilidir; bu sebeple akropolün savunma mimarisine ait, sur kalıntıları da dahil olmak üzere tüm verileri, akropolün doğu ve güney yakasında yer almaktadır. Akropole giriş[381] üç farklı noktadan mümkün olsa da güneybatı girişi hem sur kalıntılarının en net gözlemlenebilen yer olması hem de bu başlıkta inceleyeceğimiz Hellenistik Kule'nın yakınında olması nedeniyle önemlidir[382]. Bu girişin bir diğer önemi, Kitanaura akropol suruna ait üç farklı dönemi de görebildiğimiz bir noktada yer almasıdır. İlk karşılaşılan evre, Lykia geneldindeki Doğu Roma İmparatorluk duvarlarında olduğu gibi moloz taşlar, bol harç ve yer yer terrakotta malzeme katkısıyla örülmüş Bizans tahkimatıdır. Bunu izleyen evre, yine bol harç ile karşılaşılan ve yer yer polygonal blokların gözlemlendiği Roma İmparatorluk Dönemi surudur. Fakat en önemli evre, hem güneyabatı girişte karşılaşılan işçilikle benzerlikler taşıması hem de kentin en erken dönemine ait kalıntılar olması sebebiyle MÖ 1. yy'a tarihlendirilen Hellenistik Dönem tahkimatıdır[383] (Lev. 68, B).

Yapım Özellikleri

Güneybatı girişten akropole ulaşıp, akropolün doğu uç kısmına ilerlendiğinde Hellenistik Kule ile karşılaşılır. Giriş ile kulenin ana karakteristiği, ana kayanın işlenerek, duvar yatağı haline getirilmesi konusunda uyum sağlamaktadır. Ayrıca Kuleye dair kalıntılar, ana kaya üzerine yerleştirilmiş, iki sıra ve toplamda dört bloktan oluşmaktadır. Buna rağmen, kule

---

[380] Yapılan son araştırmalar göstermiştir ki Saraycık Heroon'u daha önce düşünüldüğü gibi MÖ 1. yy'dan ziyade, yapıda harç kullanılmamış olması, yapının MS 1. yy sonrasına verilerek karakterize edilen nekropolün neredeyse merkezinde yer alması, ilgili yapının MS 1. yy'a verilmesini destekler. Bu konuda heroon'un bazı bloklarında bulunan kabartmaların hususi olarak incelenmesi de önem arz etmektedir. Bu konuyla alakalı S. Cormack'ın çalışması ve tarih önerileri önemlidir; bu konuyla alakalı bazı referanslar için bk.: Pimouguet-Pedarros, 2016: 66 dn.15. Ayrıca heroon ile alakalı detaylı çalışmalar için bk.: Petersen ve von Luschan, 1889: 151 – 155; Pimouguet-Pedarros, 2016: 61 – 106; Kizgut ve Pimouguet-Pedarros, 2009: 388; Çevik, 2015: 491.

[381] Çevik, 2008: 329 dn. 20.

[382] Giriş kısmında karşılaştığımız işçilik, tahkimat ile alakalı tarihlendirmeye de ışık tutmaktadır: "(...)Helenistik surlarla birleşen ve tüm yapı blokları çevreye yayılmış olan güney giriş, plan ve düzenleme olarak Helenistik gelenektedir (Resim: 3). Düzgün ve iri bloklarla oluşturulmuş basamaklar ile kapı, iki yönde ana kayaya açılmış kurucu ve ata kültüne ilişkin nişler, yakın çevrede bilinen Trebenna örneğine benzer şekilde planlanmıştır."; bk.: Kizgut vd., 2009a: 395 – 396.

[383] Bu üç evre ile ilgili detaylı bilgiler için bk.: Kizgut vd., 2008: 100 – 101; Kizgut vd., 2009a: 395 – 396; Kizgut ve Pimouguet-Pedarros, 2009: 378 – 379; Pimouguet-Pedarros, 2010: 281 – 282.

kalıntısının batı yönünde yer alan anakaya, oldukça pürüzsüz şekilde işlenerek yapıya dahil edilmiştir. Kule duvarına dair en net işçiliği ve yapım tekniğini gözlemleyebildiğimiz unsur, iki sıra bloktan en üstte yer alan bosajlı duvar taşıdır. Toplam uzunluğu 1 m olan bloğun batı kısmında, yaklaşık 20 cm'lik bir kademe işçiliği bulunmaktadır; her ne kadar kule kalıntısına dair batı yöndeki bloklar ele geçmemiş olsa da bu kademe, bloğun batı yönündeki komşu bloğun oturması ve bir dişli gibi blokların biribirini tutması amaçlanarak işlenmiş olmalıdır. Kalınlığı 70 cm, yüksekliği 60 cm olan bu bloğun yan ve cephe yüzündeki bosaj işçiliği, kule duvarına ait karakteristiği net olarak göstermiştir. Cephe yüzünde bosaj derinliği 7 cm iken, bloğun iç / yan cephesinde bu derinjlik 9 cm olarak gözlemlenmektedir; ayrıca çerçeve kenarlarında da cephe yüzünde 7 cm olan genişlik, iç / yan yüzde 25 cm'e çıkmaktadır. Her ne kadar bu bloğun oturduğu alt sıradaki bloğun cephe yüzünde bosaj işçiliğini gözlemlemek aşınma yüzünden mümkün olmasa da iç / yan yüzde bu bosaj işçiliği görünür haldedir. Yapısal olarak ana kaya işçiliği ile duvar işçiliğinin birleştirilmesi ve harçsız bir duvar örgüsüyle karşılaşılması dışında, duvar örgü biçemlerine dair net bir fikir sahibi olabilmemiz için yeterli veri söz konusu değildir.

Duvar Kalınlığı: 1,20 m

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Rektogonal Pseudo-İsodom, 1. Grup[384]

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Çerçeveli Bosaj – Gönyeli

Özellikle kule kalıntısının en üst bloğunda gözlemlenen cephe işçiliği çerçeve bosaj özellik göstermektedir. Bu işçiliklerde, çerçeveli bosaj / çerçeveli düz yüzey, kenar bantlı ve kenar şeritli işçiliklerin birbiriyle karıştırılmaması gerekmektedir[385]. Yerel kireçtaşı duvar bloğunda, bloğun aynasındaki işçilik izleri kısmen aşınmalarda ötürü net bir şekilde gözlemlenememektedir; fakat en azından kenar bantlı ya da kenar şeritli işçilikten net bir şekilde ayrılabilecek teknik özellikler göstermektedir. Bunların haricinde kenar işçiliğinde de her ne kadar çok sayıda blok duvar kalıntısı yer alamamış olsa da, dört bloğun birbiriyle ve derzleriyle ilişkisi bağlamında gönyeli işçilik gösteren özellikler açık bir şekilde gözlemlenmektedir.

---

[384] Duvara ait diğer bloklar ele geçmediği için ancak gözlemelenbilen kalıntılar ışığında bu örgü grubuna dahil edilebilmektedir. Alçak ve yekpare alt sıradaki bloğun üzerine, derinliği alt kottaki bloğun yarısı ölçüsüne sahip bir izlenim sunmaktadır.

[385] Bu işçiliklerin net ayrımı için bk.: Başlık. 2.2.1.1.3. Ayrıca yüzey işçiliğine dair örneklerle ilgili duvar örgüsündeki işçiliği karşılaştırmak için bk.: Bayburtluoğlu, 2004: 184; Kolb, 2008: 88. 282 fig 130. 326; Konecyn, 1997: Lev. 9, fig 24; Bier, 1994: Lev. 2, fig b; Lev. 4, fig c.

Dönemi: MÖ 1. yy[386]

3.11.2. Kitanaura Bouleuterion'u (?)

Yapıdan ilk kez bahseden İ. Kizgut ve ekibidir[387]. Beydağları Yüzey Araştırması kapsamında raporlanan yapı hakkında detaylı çalışma yapılmamış olsa da konumu ve kimliklendirilen diğer yapılarla olan ilişkisi bağlamında, buranın bir bouleuterion olduğu sonucuna varılmıştır[388].

Yapı, akropolün güneybatı girişinden sonra kuzeye doğru ilerlendiğinde karşımıza çıkmaktadır. Özellikle akropol meydanı olarak adlandırılan bir ön açıklık ve çok yüksek olmasa da olasılıkla bu yapıyla alakalı diğer duvar kalıntılarının gözlemlenebildiği bir alanda yer alır. Esasında ilgili yapı hem Kitanaura'nın Doğu Roma İmparatorluğu hem de Roma İmparatorluğu yapılarıyla kesişen bir noktada yer alır. Özellikle ilgili yapının batısında Erken Bizans dönemine ait bir bazilika; tam tersi istikamette, doğu yakasında ise Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait yazıtlı yapılar karşımıza çıkmaktadır[389]. İlgili yapının ise erken Hellenistik Dönem'de kentin merkezi konumunda yer alan ve bu meydan boşluğuna hükmeden bir yapı olduğu dile getirilmiştir[390] (Lev. 66, A – Lev. 66, B).

Yapım Özellikleri

Yapıya ait duvar kalıntısı, yapının köşesine aittir. Duvarın, kaçak kazılar neticesinde ortaya çıkan ve moloz taşlarla örülen yatak kısmı göz ardı edilirse, toplam yüksekliği 2,10 m'dir. Bu yüksekliği sağlayan üç sıra bloktur. Alt ve üst bloklar, yapının köşe dönüşüne kadar aralıksız devam eden, yekpare dikdörtgen bloklardan oluşmaktadır. Bu iki sıra arasında kalan bloklar ise bu iki sıradaki bloklardan daha yüksek bloklardır. Duvarın gözlemlenebilen uzunluğu 2,25 m'dir. Yan cephede ise gözlemlenebilen uzunluk 1,75 m'dir. Orta sırada yer alan yan cephedeki 1,75 m'lik uzunluğun sahibi bloğun, yüksekliği 1 m, ana cephedeki genişliği ise 0,45 m'dir. Her ne kadar şu anda tek cidarı gözlemlense de, bu blok duvarın ana kalınlığını veren bloktur ve bir atkı bloğu gibi tanımlanmalıdır. Harç veya başka türlü bir bağlantı elemanı ile karşılaşılmayan bu duvar kalıntısında, genelde köşelerde gördüğümüz, blokların

---

[386] Pimouguet-Pédarros, 2010: 66; Çevik ve Pimouguet-Pedarros, 2013: 281; Kizgut ve Pimouguet-Pedarros, 2009: 379; Kizgut vd., 2008: 101.

[387] Kizgut vd., 2008: 101.

[388] Kizgut vd., 2008: 102 fig. 3.

[389] Çevik, 2015: 491.

[390] Kizgut vd., 2008: 102.

kademeli şekilde işlenerek birbirine kitlenmesi yöntemi ile karşılaşılmaktadır[391]. Olasılıkla duvarın devamı niteliğinde ve yapının doğusunda kalan duvar örgüsü, atkı ve çözgü bloklarının net okunabildiği bir duvar kalıntısıdır (Lev. 67, A – Lev. 67, B).

Duvar Kalınlığı: Gözlemlenebilen Kalınlık: 1,75 m

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Rektogonal Pseudo-İsodom; 3. Grup

Hem yapının köşesini temsil eden kalıntı, hem de olsasılıkla devamını temsil eden duvar kalıntısındaki örgü stiline bakılıdığında Rektogonal bloklardan oluşturulan bir pseudo-isodom örgü ile karşılaşıldığı anlaşılmaktadır. Buna ek olarak, örgü genelinde karşımıza çıkan iki farklı yüksekliğe sahip blokların atkı blokları ile sistemli bir şekilde dizayn edildiği pseudo-isodom örgülerden üçüncü gruba[392] ait bir örgü olduğu da net bir şekilde gözlemlenmektedir.

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Bosajlı – Kenar Bantlı

Yapının özellikle köşe kalıntısına ait duvar bloklarında yüzey işçiliği olarak bosajlı bir işçilik karşımıza çıkmaktadır. Fakat özellikle çerçeveli bosaj işçiliğinden ayrılan bir işçilik tercih edilidği fark edilmektedir. Bunun sebebi, kenar işçiliğini karakterize edecek olan kenar bantlarında oldukça dar bantlar ve bloğun dört kenarından ziyade tercih edilmiş kenarlarda bu bantların yer alması, yüzey işçiliğini de farklı bir konuma sokmaktadır. Genel olarak bosak derinlikleri 3 – 5 cm arasında değişiklik göstermektedir. Ayrıca kenar bantları, 5 cm uzunluğa sahiptir.

Dönemi: MÖ 1. yy[393]

3.11.3. Kitanaura Akropolü – Polygonal Örgüye Sahip Kamu Yapısı

Kitanaura akropolündeki kamu binalarının konumlandığı alanda karşımıza çıkan doğu – batı eksenli duvar kalıntısı, kimliksiz bir yapıya ait ve polygonal örgüye sahiptir. Bu alandaki yayılım düşünüldüğünde Geç Hellenistik Dönem – Erken Roma İmparatorluk Dönemi (Lev. 69, A) yapılaşmasının yoğun gözlemlendiği[394] bölgede karşımıza çıkan bu kimliksiz yapı, özellikle duvarın arkasındaki kademeli yapıyla oldukça ilgi çekicidir[395].

Yapım Özellikleri

---

[391] Aynı yöntem Kitanaura'daki Hellenistik Kule'de de karşımıza çıkmaktadır.

[392] Bk.: Başlık 2.1.1.2.; Orlandos, 1968: 148: Fig. 165/3.

[393] Kizgut vd., 2008: 102.

[394] "(...)Bu özelliklere göre Geç Helenistik ve/veya Erken Roma Dönemine tarihlenebilir ve bu tarih güney giriş, agora ve kamu yapılarının düzenlendiği döneme uymaktadır." Bk.: Kizgut vd., 2009a: 399.

[395] Kizgut vd., 2009a: 399 Res. 10.

Yaklaşık olarak 3,60 m uzunluğunda gözlemlenen duvar kalıntısı, sıralı bir duvar örgüsüne sahip olmasa da dört blok sırasından bahsedebileceğimiz, yaklaşık 1,70 m yüksekliğinde polygonal örgüden oluşan bir duvardır. Duvarın arkasında dış bükey bir eğri çizen hatta, kademeli olarak ileriye doğru uzayan yüksekliği ortalama 40 – 50 cm arası değişen, bloklardan oluşturulmuş bir kademeli yapı söz konusudur. Bu dış bükey hatta, cephedeki polygonal örgü oturtulmuş ve düz bir hat ile bu karmaşık yapı sonlandırılmıştır. 1 m kalınlığındaki duvar ile bu duvara eklenen dış bükey kademeli yapı arasında moloz taşlar net bir şekilde gözlemlenmektedir. Harç ve bir başka bağlantı elemanı ile karşılaşılmamıştır (Lev. 64, C).

Duvar Kalınlığı: 1 m

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Düzensiz Polygonal

Özellikle Nizamlı Polygonal örgüyü anımsatsa da bazı blokların arasında daha küçük boyutlu, doldurma ve derz tamamlama amacıyla eklenmiş blokların varlığı örgüyü düzensiz polygonal örgü sistemine sokmaktadır (Lev. 68, A).

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Pürüzlü Düz Yüzey – Pahlı (İç Bükey Eğri)

Duvar örgüsündeki blokların kenar işçiliğinde 1,5 cm derinliğinde pahlı (iç bükey eğri) işçilik ile karşılaşılmasından ötürü, yüzey işçiliğine bakıldığında çok hafif bir bosajın var olduğu düşünülebilir; fakat iyi gözlemlendiğinde, cephedeki genel işçilik, perdahlanmamış düz yüzeyli ve taraklı keskiler neticesinde yerel kireçtaşı üzerinde pürüzler yaratılan işçiliği beraberinden getirmektedir.

Dönemi: MÖ 1 – MS 1[396]

[396] Kitanaura'da karşlılaşılan çoğu duvar, hem bu çalışmada incelediğimiz hem de bu çalışma kapsamı dışında kalan bazı önemli yapıların duvarları net bir şekilde duvar işçiliğindeki geçiş dönemini ve metropol – kırsal (?) kent arasındaki işçilik farklılıklarını göstermektedir. Hem bu başlıklar altında incelediğimiz duvar kalıntılarındaki işçilikler hem de Trokondos Heroon'u gibi kentin en önemli yapısına ait peribolos duvarı, hem kentin organizasyonu düşünüldüğünde, Geç Hellenistik – Erken Roma İmparatorluk Dönemi geçişinde önemli bir noktada duruyor oluşu, hem de işçiliklerin diğer metropol kentlerdeki bazı geçiş dönemi duvar işçilikleri ile gösterdiği benzerlikler, bu açıdan çok kıymetlidir.

3.12. Rhodiapolis

Rhodiapolis Antik Kenti, günümüzde Kumluca İlçesi'ne bağlı Sarıcasu Köyü'ne yakın bir tepelik arazide yer almaktadır. Kentin ilk keşfi 19. yy'ın sonlarına denk gelmektedir[397]. Bu ilk ziyaret ile beraber kentin ünlenmesi, Rhodiapolisli Opramoas'ın anıt mezarını oluşturan yazıtlı blokların keşfi sayesinde olmuştur[398]. Esasında kentin ilk gözlemlendiğinde yansıttığı kent kimliği, harçlı – harçsız moloz taşlarla karakterize olmuş Roma İmparatorluk Dönemi ve Doğu Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait olması yönündedir[399]. Fakat hem kentin kuruluş mitolojisi[400] hem de kentin erken dönemlerine ait çeşitli arkeolojik veriler[401], kent tarihi ile alakalı bazı fikirlere sahip olmamızı mümkün kılmaktadır[402].

---

[397] Petersen ve von Luschan, 1989: 76 – 137.

[398] Opramoas'ın kent merkezinde, tiyatronun hemen güneyinde yer alan anıt mezarı üç duvarı tamamıyla Hellence yazıtlar ile donatılmıştır. Bu yazıtlardan anlaşılmaktadır ki Antonius Pius Döneminde yaşamış olan Rhodiapolisli zengin hayırsever Opramoas MS 140 yılında meydana gelen ve neredeyse tüm Lykia kentlerini etkileyen bir deprem sonrasında, kentlerin hasar gören yapılarını onarmaları için bağışlarda bulunmuştur. İlgili deprem, Opramoas ve yazıtlara dair çeşitli kaynaklar için bk.: Petersen ve von Luschan, 1989: 82 vd.; TAM II, 326 vd.; Heberdey, 1897; Kokkinia, 2000; Coulton, 1987: 171 – 178; Bailey, 2013: 135 – 150; Akşit, 1971: 148.

[399] Bean, 1998: 151 – 152; Çevik vd., 2010a: 32 – 33.

[400] Rhodiapolis'in Rodos kolonisi olduğu yönündeki kentin kuruluş efsanesine göre Rhodia ismi Mopsos'un kızından gelmektedir; bu bağlamda Rhodia – Polis "Rodos Şehri" anlamına geliyor olsa da kentin bu isimle anılması ve bu kuruluş efsanesinin söz konusu edilmesi Hellenistik Dönem ile başlayan bir süreci işaret etmektedir. Bu konuyla alakalı Hellenistik Dönem öncesine ait arkeolojik ve epigrafik bulgular, MÖ 430 – MÖ 420 yıllarına tarihlendirilen "Wedrei" lejantlı sikkeler ve Rhodiapolis'te yer alan Klasik Dönem'e tarihlendirilmiş kaya mezarlarından birinin üzerinde yer alan Wedrei yazıtı, kentin Rhodiapolis olarak anılmadan evvel Wedrei isimine sahip bir kent oluşu ve çevre kentlerle beraber Lykialıların kontrolü altında olduğuna işaret etmektedir. Bu konuyla ilgili bk.: Schürr, 2016: 104; Adak, 2013: 66; Bean, 1998: 151; Çevik, 2008c: 18; Çevik, 2015: 422; Kizgut, 2016: 288; Çevik vd., 2010a: 30. Bu konuya ek olarak Klasik Dönem Lykia'sındaki politik çekişmeler de bize Rhodiapolis kentiyle alaklı bilgiler vermektedir: Perikle'nin Peraia'yı ele geçirdiğini Rhodiapolis'teki yazıtlardan öğrenmekteyiz. Ayrıca Perikle'nin Rhodiapolis'i kontrol altında tuttuğu ve Trbbenimi'nin Rhodiapolis'te sikke bastırdığı bilinmektedir. Bu bilgiler ışında Rhodiapolis'in erken dönemleri ile ilgili bir çerçeve yaratabilmek mümkündür; detaylı bilgi için bk.: Borchhardt, 1999: 41; Çelik, 2020: 3, dn. 3. Kuruluş efsanesine göre bu Klasik Dönem verilerinden evvel kentte Rodos varlığını kanıtlayabilecek arkeolojik veriler yetersizdir; bk.: Blum, 2016: 138. Kentin Hellenistik Dönem sonrası Rodos ve Hellen etkisi altında kalışını özellikle İsis, Sarapis ve Tykhe gibi Lykia kültürüne ait olmayan kültlerin Rhodiapolis'te Hellenistik Dönem ile söz konusu olmasından anlayabilmekteyiz. Bk.: Akyürek Şahin, 2016: 541.

[401] Klasik Dönem'e tarihlendirilen kaya mezarlarının ve Wedrei isminin varlığı haricinde Rhodiapolis kentinin erken dönemlerine ilişkin arkeolojik veriler seramiklerden gelmektedir. Erken Demir Çağı'na ait konsantrik bezekli seramiklerin varlığı Rhodiapolis'te de karşımıza çıkmaktadır. Fakat bunların haricinde kentin kronolojisi bağlamda arkeolojik veriler oldukça yetersizdir. Dündar, 2016: 509; Çevik vd., 2010a: 31; Kizgut, 2016: 290.

[402] Kentin 19. yy'daki keşfinden sonra özellikle Opramoas yazıtları ile alakalı çalışmalar sürdürülmüşse de arkeolojik olarak sistematik survey ve kazıların başlaması 1990'lı yılların sonu ve 2000'li yılların başına denk gelmektedir. Kentin yaklaşık olarak bir yüz yıl sonra tekrardan ön plana çıkmasının temel sebebi, 2000 yılındaki büyük yangın neticesinde yapılara ait kalıntıların tekrardan görünür hale gelmesidir. Kente dair erken dönemlerde yürütülmüş çalışmalar için bk.: Petersen ve von Luschan, 1989: 79 – 137; Hederley, 1897; TAM I; TAM II.3; Bean, 1976: 758. Büyük yangından evvel gerçekleştirilen ve Rhodiapolis'in yapısal olarak Hellenistik Dönem'e dair verilerini sunan ender mekanlarından biri olan tiyatronun ilk çalışmalarına dair bk.: Özbek, 1991: 284; Özbek, 1992: 12 – 14. Sistematik survey ve kazı çalışmalarına dair bk.: İplikçioğlu, 2006: 219 – 224; Çevik vd., 2008a: 1 – 19; Çevik vd., 2009a: 297 – 316; Çevik vd., 2010b: 209 – 230; Kizgut, 2012a: 353 – 376; Seyer, 2005: 153 – 158; Çevik vd., 2007b: 59 – 67; Çevik vd., 2008b: 63 – 69; Çevik vd., 2009b: 75 – 81; Kizgut vd., 2010: 86 – 94; Kizgut, 2011a: 94 – 100; Kizgut, 2012b: 93 – 99; Kizgut, 2013a: 113 – 120;

Oldukça kompakt bir kent olan Rhodiapolis, bu içiçe yapıların dönemsel yayılımları bakımından Roma İmparatorluk Dönemi ve sonrasını[403] işaret etse de Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen ve duvar örgüsü ile duvar işçilikleri bağlamında ele alınabilecek veriler sunabilen iki yapıya sahiptir. Çalışmamızda Hellenistik Dönem dolaylarına tarihlendirilen Kenotaph ve Rhodiapolis Tiyatrosu'nun bu evreye ait bazı eklemeleri ele alınacaktır[404].

3.12.1. Kenotaph

Rhodiapolis Tiyatrosu'nun cavea'sını yasladığı yamacın tepe düzlüğünde yer alan Kenotaph, ilk olarak bölgeyi ve kenti 19.yy'da ziyaret eden araştırmacılar tarafından keşfedilmiş, ilgili yapı fotoğraflanarak belgelenmiştir[405]. Bu keşiften sonra 2012 yılında gerçekleştirilen kazı çalışmalarına[406] kadar ilgili yapıda herhangi bir araştırma yapılmamıştır. Bu süreç içerisinde ilk kez belgelendiği hali ve günümüzdeki hali arasında büyük bir fark söz konusudur; yapıyı oluşturan blokların çoğu yıkılmış, bazıları günümüze ulaşamamıştır. Dolayısıyla yapının duvar örgüsü ile alakalı tümleyici atıflar 19. yy'da fotoğraflanmış haline yapılacaktır.

Yapım Özellikleri

Özellikle MS 6 – 7. yy'daki değişen şehircilik planında geç dönemli tahkimat duvarları ile bağlantısı keşfedilen Kenoptah, hem bulunduğu alanın hem de kentin en erken dönemli mimari yapılarından biridir. Yapısal olarak kule ile benzeşmesi, geç dönemlerde kastronun duvarlarını bu nokta ile kesiştirmesine sebep olmuştur. Kare plana ve büyük boyutlu bloklara sahip bu yapı, üç basamak üzerinde yükselmektedir ve yapının içerisi tamamıyla moloz taşlarla doldurulmuştur[407]. Yapı tek cidarlıdır. Ayrıca Lykia Bölgesi'nde polygonal örgülerin köşelerinde görmeye alışık olduğumuz köşe orthostatları[408] da yapıda dikkat çekmektedir.

Akalın, 2016: 362 – 365. Kent, kentin şehirciliği, kazılar neticesinde ele geçirilen malzemeler ve çeşitli yapılar ile alakalı çalışılmış yayınlar için bk.: Çevik vd., 2010a: 29 – 63; Çevik, 2008c: Çevik vd., 2009c: 231 – 260; Çevik, 2012: 129 – 142; Fırıncı, 2010; Akın, 2012; Tiryaki, 2012: 493 – 514.

[403] Rhodiapolis'in Doğu Roma İmparatorluğu Dönemi'ndeki gelişim ve değişimine dair bk.: Akyürek, 2016: 520 – 533; Akyürek ve Tiryaki, 2010: 329 – 403; Tiryaki, 2012: 21 – 30.

[404] Özellikle Rhodiapolis tiyatrosunda gerçekleştirilen restorasyon çalışmaları neticesinde, tiyatronun kuzeydoğu sırt duvarında yer alan polygonal örgü blokları sökülüp, -ne sebeple yapıldığı anlaşılmamakla birlikte- yerine rektogonal bloklar yerleştirilmiştir. Bu nedenle çalışmada incelenecek olan bu polygonal duvar, geçmiş dönemlerde belgelenmiş hali refere edilerek ele alınacaktır.

[405] Kenotaph, ilk gözlemleri neticesinde, konumu ve yapısı sebebiyle kule olarak nitelendirilmiştir. Petersen ve von Luschan, 1989: 137, fig. 64.

[406] Kizgut, 2013a: 114 – 115; Akalın, 2016: 362 – 364.

[407] Kizgut, 2013a: 114 – 115.

[408] Metzger, 1963: 13 – 14; Marksteiner, 1993a: 36 – 37; Işık, 2016: 455; Erdoğan, 2017: 18 – 21; Konecny, 1997: 71.

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Rektogonal İsodom, 1. Grup

Tek cidarlı kenotaph yapısında büyük boyutlu rektogonal bloklarla birinci sırada ile üçüncü sıradaki blokların vertical derzlerin birbirine denk geldiği bir örgü sistemi tercih edilmiştir. Güncel olarak yapıda kullanılan blokların yükseklikleri bilnmediği için pseudo – isodom örgüden bahsedebilmek mümkün olmamaktadır. Fakat hem tek cidarlı bir duvar yapısı olması hem de aralıklı vertical derzlerin birbiriyle uyumlu düzenlenmesi, eldeki veriler ışığında bu yapıda rektogonal isodom örgü, birinci gruba ait bir teknik uygulandığını göstermektedir (Lev. 57, A).

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Düz Yüzey – Gönyeli

Dönemi: MÖ 125 – MÖ 100[409]

3.12.2. Rhodiapolis Tiyatrosu[410] – Cavea Çevre Duvarı

Rhodiapolis Tiyatrosu'nun yamaca yaslanmayan ve tiyatronun doğu – kuzey kısmında gözlemelenebilen cavea çevre duvarı, Rhodiapolis Kenotaph'ı gibi kentin en erken örneklerinden birini teşkil etmektedir. İki farklı duvar örgü stilinin gözlemlendiği Rhoidapolis Tiyatrosu'nda, polygonal bloklarla örülü bu kısım[411], tiyatroda gerçekleştirilen hatalı restorasyon çalışması sebebiyle ortadan kaldırılmıştır. Cevea çevre duvarında gerçekleştirilen bu hatalı restorasyonda, polygonal bloklar sökülmüş, yerine -sebebi anlaşılmamakla birlikte- rektogonal bloklarla yeni bir duvar örgüsü eklenmiştir (Eski Resim – Yeni Resim). Lykia Bölgesi'nde Kyaneai Tiyatrosu[412] ve Rhodiapolis Tiyatrosu'ndan başka polygonal örgü örneği olmamasına[413] rağmen bu hatalı restorasyon sebebiyle yaşanan kayıp neticesinde bu çalışmada ilgili duvar örgüsüne dair gözlemler, eski veriler ve belgelemeler üzerinden gidecektir.

Yapım Özellikleri

Tiyatro'nun cavea'sının önemli bir bölümü her ne kadar yamaca yaslanmış olsa da yamaç dışında kalan bu cavea çevre duvarı, şüphesiz statik olarak ayakta kalabilmek ve yükü taşıyabilmek amacıyla plasterler ile desteklenmiştir. Cephe bakışımda ilk dikkati çeken bu

---

[409] Alanda gerçekleştirilen kazı çalışmaları neticesinde ele geçen yazıtlar yapının kenotaph olduğunu ve Geç MÖ 2. yy'a tarihlendirildiğini göstermektedir; bk.: Kizgut, 2013a: 114 – 115; Kizgut, 2016: 292 – 293.

[410] Özbek, 1991: 283 – 297; Özbek, 1992: 12 – 14; Özdilek, 2011.

[411] Özbek, 1992: 12 – 14, res. 8.

[412] Bk.: Bölüm: 3.6.1.

[413] Özdilek, 2011: 64.

plasterler arasında yer alan polygonal örgüdür. Yaklaşık 4 – 5 blok sırası, belirli bir nizamda alçak bloklarla sınırlandırılmış olan bu polygonal örgü Rhodiapolis'te karşılaşılan tekil polygonal örgü örneğidir[414] (Lev. 56, B).

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Sıralı Polygonal

Örgü genelinde zaten 4 ya da 5 blok sırasında alçak bloklarla bir düzenleme yapıldığı için örgüde kullanılan bloklar da belirli bir taş sırası izlemektedir. Bu her taş sırasının horizontal derzlerde takip edilebilirliği, örgüyü sıralı polygonal olarak nitelendirmemize sebep olmaktadır.

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Bosajlı – Pahlı (İç Bükey Eğri)

Duvarın daha önce belgelenmiş[415] vaziyetinden tespitle, örgüde karşılaşılan blokların bosajlı olduğu fakat bu bosaj işçiliğinde ne tür taşçı aletlerinin kullanıldığının anlaşılmaması ikilem yaratmaktadır. Yine net bir tespit yapılamadığı için bazı blokların kenar işçiliklerinde keski izleri gözlemlense de örgü geneli için bir yorum yapılamamaktadır. Kenar işçiliklerinde, bosajla da uyum içinde olan pahlı işçilik söz konusudur; fakat örgü genelinde özellikle göz hizasındaki bloklar ile göz hizasından yukarıda konumlanan blokların farklılıklarına dair yorumlar eksik kalmak zorundadır.

Dönemi: MÖ 50 – MÖ 25[416]

---

[414] "Kentin diğer yapılarında olduğu gibi küçük moloz taşlarla ve harçla örülmüş olan duvarlar (...)", Kizgut vd., 2010: 89.

[415] Özbek, 1992: 12 – 14, res. 8; Özdilek, 2012: 153, Lev. 25, Res. 44a.

[416] Tiyatroda yapılan kazı çalışmaları ve gerçekleştirilen araştırmaların tespitleri neticesinde, tiyatro yapısındaki parodosların üstünün açık olması, önerilen tarihe uygun baldachin ile karşılaşılması vbg bulgular vesilesiyle hem tiyatronun hem de ele aldığımız duvar örgüsünün tarihi için MÖ Geç 1. yy önerilmektedir; bk.: Özdilek, 2011: 108; Özdilek, 2012: 111; Çevik, 2015: 424; Kizgut, 2016: 291.

3.13. Beycik (Fırıncık Mevkii)

Antalya'daki Tahtalı Dağı'nın güneydoğusunda kalan ve denizden yüksekliği yaklaşık 1000 m'yi aşan bir tepeye konumlandırılan Beycik'teki yerleşimin antik dönemdeki ismi tam olarak bilinmemektedir[417]. Yukarı Beycik, Fırıncık ya da Gavurpazarı olarak tanımlanan bölgedeki yerleşim Hellenistik Dönem karakteri göstermekle birlikte, Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait herhangi bir yapı izine rastlanılmamaktadır[418].

Kentin böylesine dar bir zaman aralığında kullanılmış olması yerleşim yerinde karşılaşılan mimari yapıların genel olarak dönem karakteristiğini görebilmemiz açısından önem arz etmektedir. Fakat bu karakteristiği ortaya çıkartırken kentin lokalize edildiği konumu, topografyayı da es geçmemeliyiz. Özellikle Beydağları'nda yer alan birçok benzer topografyaya konumlanmış yerleşim yeri Beycik'i ve burada ele geçen mimari stili algılayabilmemiz için yardımcı olmaktadır[419].

Yerleşim yerinde çoğu tanımsız olan birçok yapı kalıntısı mevcuttur[420]; aynı şekilde hem deprem[421] hem de doğal koşullar sebebiyle yaşanan yıkıntıların geride bıraktığı ve sağlam duvar örgüsünü görebileceğimiz az sayıda da olsa yapı bu çalışmada irdelenecektir.

3.13.1. Beycik – D-3 Yapısı[422]

---

[417] Patara'da keşfedilen Stadiasmus Patarensis'te "Laodikeia" isimli kent ile Beycik arasında ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Korykos ile Phaselis arasında kalan bir bölgeye işaret eden yol kılavuz anıtındaki Laodikeia isimli kent ile Beycik'in bulunduğu bölge benzerlik taşımaktadır. Buna ek olarak yine Patara'da ele geçen bir lahit üzerindeki Kita –Kitanaura- ve Laodikeia kentlerinin okunduğu yazıt, Kitanaura'ya yakın olan Beycik'i akıllara getirmektedir. Beycik'in lokalizasyonu ile alakalı bk.: Tüner, 2002: 67 – 68; Çelik, 2017: 18, dn. 117; Çelik, 2020: 39 – 40; Hellenkemper ve Hild, 2004: 538, 539; Çelik, 2015: 480; Kizgut, 2017: 200.

[418] Beycik'in antik dönemdeki isimi ile alakalı, yukarıdaki dipnotta aktarılan öneriler, yerleşim yerinde hiçbir Roma İmparatorluk Dönemi izinin gözlemlenememesiyle yanlışlanmaktadır. Stadiasmus Patarensis'in İmparator Claudius zamanında (MS 41 – 54) inşa edilmiş olması, fakat Beycik'teki yerleşimde bu dönemlere ait herhangi bir iz bulunamaması bu yanlışlamamanın temel savı olmuştur. Hellenistik Dönem'den sonra yaşamın kesilmesindeki temel öneriler ya depremlerle ilişkilendirilir ya da bölge olarak korsan/haydutlar için önemli bir sığınak alanı olan kentin Zenikedes taraftarı olması sonucu, İmparator Claudius tarafından cezalandırılması ve kentte yaşayaların sürgün edilmesi önerisi öl plana çıkar. Bk.: Öztürk, 2006: 60, dn. 100; Çevik, 2015: 481; Tüner, 2002: 67, dn. 248; Çelik, 2017: 114, dn. 443; Çelik, 2020: 37, dn. 105; Öztürk ve Öncü, 2020: 259, dn. 32.

[419] Özellikle topografyadan kaynaklı zorundalıklar neticesinde, teraslamalar ile yerleşim yerinin şekillendiği bu bölgedeki kentlerde kademeli yükselen ve teras duvarlarıyla desteklenen sokak yapıları oldukça benzer özellik gösterir. Bunun haricinde deniz seviyesinden yüksek noktalarda yer alan bu yerleşimlerde yapı malzemesi olarak anakayanın kesilerek kullanıma hazır hale getirilmesi de benzer özellikler gösteren unsurlardan sayılabilir. Beycik yerleşimine yakın olan Kelbessos ve Mnara yerleşimleri ile alakalı benzerlikler ve farklılıklar için bk.: Çelik, 2020: 48 – 56; Kizgut ve Akalın, 2012: 165.

[420] Kentte gerçekleştirilen yüzey araştırmaları için bk.: Kizgut ve Akalın, 2012: 131 – 136; Kizgut, 2013b: 164 – 168; Arslan ve Tüner Önen, 2019: 71 – 82.

[421] Türen, 2002: 67, dn. 248; Çelik, 2020: 31 – 38; Çevik, 2015: 481.

[422] Yapı, kentte daha öncesinde çalışmalarda bulunan biliminsanlarının yayınlarında ele alındığı biçimiyle isimlendirilmiştir; Çelik, 2017: 36; Çelik, 2020: 73.

Beycik'teki yerleşimin batı yükseltisinin hemen uç kısmında yer alan D-3 yapısı, bulunduğu mevki sayesinde vadiyi kontrol edebilecek bir konumdadır[423]. Üç yöne bakış imkanı veren yapının kimliği tartışmalıdır. Yapının savunma ya da kontrol ile alakalı bir yapı olduğu savı dile getirilse de[424] nitelikli bir mimari yapıya sahip olması sebebiyle; heroon, propylon ve bouleuterion da olabileceği tartışılmıştır[425]. Bu iki mekanlı ve çift katlı yapının işleviyle alakalı tanımlamayı yapabilmek için yine çevre yerleşimlerdeki benzer yapılara bakmak gerekmektedir; Tahtalı Dağı'nın çevresindeki çiftlik yerleşimlerinde D-3 yapısına benzer kule çiftlikler ile karşılaşılmıştır[426]. Her ne kadar yapının işleviyle alakalı arkeolojik veriler çok net bir şey söylemese de hem çevre yerleşimlerdeki benzer yapıların işlevleri hem de bu yapının özellikle konumu düşünüldüğünde savunma yapısı olarak nitelendirilmesini mümkün kılmaktadır[427].

Yapım Özellikleri

Hem Beycik'te hem de çevre yerleşimlerde karşılaşılan, ana kayanın kesilerek taş malzeme haline getirilmesi durumu D-3 yapısında da gözlemlenmektedir. Dikdörtgen planlı bu yapının zemininin bu ana kaya oturtulduğu bilinmekle beraber yaklaşık 12 m'lik iki katlı bu yapıyı oluşturan duvar blokları rektogonal ve trapezoidal kesime sahiptir ve harçsız bir izlenim sunmaktadır. Bu duvar örgüsünde çift cidar karşımıza çıkar; dış cidar cephesinde, burada da ele alacağımız rektogonal blokların oluşturduğu duvar örgüsü söz konusuyken iç cidarda yine harçsız fakat logaden tarzda bir duvar örgüsü gözlemlenmektedir. Buna ek olarak yapının köşesinde MÖ 4. yy'dan itibaren kullanılmaya başlanan köşe şeridi uygulaması dikkat çekmektedir[428] (Lev. 69, B).

Duvar Kalınlığı: 0,85 m

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Trapezoidal Pseudo-İsodom

---

[423] Çelik, 2017: 247, Plan. 7.

[424] Çelik, 2017: 27.

[425] Çelik, 2017: 41, dn. 185; Son yapılan incelemelere göre yapının askeri ya da alanı ve giriş – çıkışları kontrol etmek amacıyla konumlandırılan bir yapı olduğu kadar, propylon olmasa da buna benzer bir işlevin de yapıya atfedildiği yönündedir. Bk.: Çelik, 2020: 85 – 86.

[426] Kizgut, 2017: 205.

[427] Bu işleve sahip birçok yapı Klasik Dönem'den beri Lykia'da karşımıza çıkmaktadır. Bunun temel sebebinin korsanlık faaliyetleri olduğuna dair görüş için bk.: Çelik, 2017: 39; Çelik, 2020: 80.

[428] Bk.: Bu çalışmada Bölüm: 1.5.2. Köşe Şeridi

Daha önceki çalışmalarda Rektogonal Pseudo-İsodom olarak tanımlanan[429] yapının duvarı, bloklar dikkatli incelendiğinde trapezoidal blokların da örgü içerisinde kullanıldığını göstermektedir. Özellikle kuzey yönlü dış cidarın cephesindeki bloklar incelendiğinde üst taş sıralarındaki bloklarda, vertical derzlerin açı değişikliği gösterdiği anlaşılmaktadır. Hem ana taş sıralarının aralarında yükseklikleri alçak olan blokların varlığı hem de trapezoidal blokların varlığı bu örgü sistemini Trapezoidal Pseudo-İsodom olarak tanımlamamıza sebebiyet vermektedir.

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Dışbükey Bosaj – Nizamlı

Blokların genelinde simetrik ve nizamlı bir bosaj işçiliği dikkat çekmektedir. Özellikle bosajın perdahlı yapısı ve bloğun kenar çizgilerinden itibaren bloğun aynasına kadar tam bir dışbükey çizmesi yüzey işçiliğinde dışbükey bosajlı işçiliği tanımlamamızı sağlamıştır; kenar işçiliklerinde ise diğer birçok bosajlı yüzey işçiliğinde görmeye alışık olduğumuz pahlı işçilikten ziyade nizamlı bir derz ve kenar işçiliği görülmektedir.

Dönemi: MÖ 200 – MÖ 50[430]

[429] Çelik, 2020: 77.

[430] Özellikle Beycik'in doğu kesiminde keşfedilen Phaselis sikkesi (MÖ 220 – MÖ 190) bu bölgedeki en erken yapılaşma için bir tarih vermektedir; fakat kentte yaşam izinin kesildiği MÖ 50 ve sonrası süreçlere kadar yine bu bölgedeki yapılar kullanımda olduğu için yapılara verilebilecek tarihlendirme Hellenistik Dönem içerisinde bu sıkışık tarih aralığıdır; bk.: Çelik, 2020: 207 – 208. Ayrıca yapı özelinde karşılaşılan yüzey işçiliği ve Lykia'daki kule çiftliklerin Hellenistik karakterine uygun bir örgü biçimiyle karşılaşılması da yapının tarihlendirilmesi için makul çıkarımlar vermektedir; Çelik, 2020: 80 – 81, dn. 180.

3.14. Avşar Tepesi (Zagaba)

Avşar Tepesi 1992 yılında Frank Kolb ve ekibi tarafından keşfedilmiştir[431]; bu süreçten sonra Kyaneai ile birlikte sürdürülen çalışmalar[432] neticesinde bu yerleşime dair önemli veriler açığa çıkmıştır. Özellikle MÖ 4. yy'dan sonra terk edilmiş olduğu anlaşılan ve bu sebeple gözlemlenebilen yapı kalıntılarının Arkaik ve Klasik Dönem'e ait olması vesilesiyle Lykia Bölgesi'nin bu dönemlere dair en iyi korunmuş kenti olarak anılır[433].

Avşar Tepesi'nin, Kyaneai'nin güneybatısında yer alan ve Kyaneai'den evvel bölgeye hakim olunan yerleşim yerini temsil ettiği artık genel olarak kabul edilmektedir. Bu dönemlere dair yerleşim yerinin ismi için en önemli öneri ise Zagaba'dır[434]. Zagaba'nın Arkaik ve Klasik Dönem boyunca bölgedeki hakimiyeti MÖ 370/60 yıllarında son bulmuş ve kent terk edilmiştir[435].

Yerleşim yerine dair en önemli veriler seramik buluntuları[436] ve mezar yapılarıdır. Bu bağlamda çalışmamızda, daha önceki çalışmalarda "Hanedan Mezarı"[437] olarak adlandırılan yapıya dair duvar kalıntıları irdelenecektir.

3.14.1. Avşar Tepesi (Zagaba) – Hanedan Mezarı

---

[431] Kolb, 1995: 87.

[432] Kyaneai ve çevresinde gerçekleştirilen yüzey araştırmalarının önemli bir bölümü Avşar Tepesi'nde gerçekleştirilmiştir. Yerleşim yerinin 1992 yılındaki keşfinden sonra özellikle kentin planının çıkartılması üzerinde durulmuştur; Kolb 1995, 98. Bu çalışmaları ayrıca akropol ve nekropolde yürütülen sistematik surveyler desteklemiştir. Bu çalışmalar vesilesiyle "Haneden Mezarı" olarak tanımlanacak olan ve çalışmamızda da duvar örgüsü irdelenen örnek olarak yer vereceğimiz yapı ilk defa belgelenmiştir; bk.: Kolb, 1995: 88. Sonrasında gerçekleştirilen sistematik surveyler, Antalya Arkeoloji Müzesi'nin de destekleriyle kurtarma kazıları ile birleştirilmiştir. Bu kazılar neticesinde hem yerleşim yerinde bulunan yapıların tarihlendirilebilmesini destekleyen arkeolojik buluntular ortaya çıkartılmış hem de ilerleyen yıllarda da tartışılmaya devam edilecek olan "agora" gibi yapı türlerine atıflar yapılmasını sağlamıştır; bk.: Kolb, 1996: 251 – 252; Kolb, 1997: 479 – 480; Kolb, 1998: 348; Kolb, 1999: 386; Kolb ve Thomsen, 2000: 217 – 234; Thomsen ve Zimmerman, 2002: 57 – 61; Thomsen, 1998: 43 – 54; Thomsen, 2000: 9 – 18; Geppert, 1996: 39 – 50; Kolb ve Tietz, 2001: 347 – 416. Ayrıca önemli bir tez çalışması için bk.: Thomsen, 2002. Lykia urbanistiği bağlamında intramural gömü geleneğine dair bir A. Thomsen eleştirisi ve Avşar Tepesi örneğinin irdelendiği çalışma için bk.: Hülden, 2013: 185 – 187.

[433] "Orta Likya'da Avşar Tepesi denilen bir tepe üzerinde bulunan yerleşim (...) Geç Arkaik ve Klasik Dönem'deki şeklini koruyabilmiştir; bunun nedeni de nüfusun MÖ 4. yüzyılda bu yerleşimi tamamen terk etmesi ve yapı malzemelerinin sonraki kuşaklar tarafından talan edilmemiş olmasıdır", bk.: Kolb, 2016: 42. Ayrıca bk.: Çevik, 2015: 310; Çelik, 2020: 8.

[434] "Benzer şekilde, definede görülen Zagaba (Fig. 5) sözcüğünün uzun süredir bir Likya beyinin adı olduğuna inanılıyordu; ancak ortaya çıkan yeni kanıtlar bunun bir yer adı olduğunu ve muhtemelen Orta Likya'daki Avşar Tepesi mevkisine işaret ettiğini göstermektedir.", bk.: Konuk, 2016: 569. Ayrıca bk.: Kolb ve Tietz, 2001: 348; Kolb, 2016: 42; Tietz, 2016: 362.

[435] Limyra Beyi Perikle'nin Ksanthos hakimiyetine karşı başlattığı savaş sonucu Zagaba'da yaşayanlar da kenti terk etmek zorunda kalmış olmalıdır. Blum, 2016: 140; Çelik, 2020: 9.

[436] Rückert, 2008: 1 – 104.

[437] Kolb, 1995: 87; Kolb, 1997: 479 – 480; Kolb ve Thomsen, 2000: 223; Hülden, 2016: 384 – 386; Kolb, 2008: 47 – 48.

Yerleşim yerinin güney yakasında yer alan nekropoldeki araştırmalar Hanedan Mezarı olarak adlandırılan yapının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bölgede ele geçen yaklaşık 30'a yakın podyum ve özellikle güney nekropoldeki bu teras mezarlar göstermektedir ki bu mezar yapıları yönetici sınıfına ve aileleri ait mezar yapıları olmalıdır[438].

Dikdörtgen planlı, ana mekanın önünde yer alan bir teras planlamasıyla karakterize olan bu mezar yapısı[439] hem ahşap mimarinin taklit edilerek oluşturulan mezar yapılarına dair bir öncül olarak kabul edilmekte[440] hem de Avşar Tepesi'ndeki mezar yapıları ile konut yapıları arasında büyük bir benzerlik olduğunu göstermektedir[441].

Özellikle Hanedan Mezarı'ndaki, hem duvar örgü tekniğinin Ksanthos Akropolü'ndeki sur yapılarına ve Apollonia'da mezar yapısına benzerliği hem de yapıda gerçekleştirilen kazı çalışmaları neticesinde ele geçen seramik buluntuların varlığı, bu yapının hanedan ailesine ait bir mezar yapısı olduğunu desteklemektedir (Lev. 73, B)[442].

Yapım Özellikleri

Yaklaşık 11 m uzunluğunda bir cephesi olan Hanedan Mezarı'nın gözlemlenebilen dört blok sırası vardır. Blokların herhangi bir harç ya da bağlantı elemanıyla birleştirilmediği gözlemlenmektedir. Avşar Tepesi'nde karakterize edilen verandalı evlerin belirli bir yükseklikte inşa edilen taş konstrüksüyon üzerinde ahşap elemanlar ile yükseldiği bilinse[443] de Handean Mezarı için böyle bir yorumda bulunmak çok zordur. Duvar örgü tekniği Ksanthos Lykia Akropolü surlarını anımsatmaktadır. Bununla birlikte duvarın cephesini oluşturan blok sıralarının arkasında yer alan bir dizi moloz taş yığıntısı duvarın iç karkateristiğini çözmekte zorluk yaratmaktadır.

Duvar Kalınlığı: 0,80 m

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Sıralı Polygonal

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Pürüzlü Düz Yüzey – Gönyeli

---

[438] Kolb, 2008: 47 – 48.

[439] Kolb, 1995: 88.

[440] Kolb, 1997: 348.

[441] Kolb, 1997: 348.

[442] Kolb, 2008: 47 – 48; Kolb, 1995: 88. Hülden, 2016: 385 – 356.

[443] Kolb ve Thomsen, 2000: 223.

Dönemi: MÖ 450[444]

[444] İlk yüzey araştırmalarında Hanedan Mezarı'nın duvar örgü tekniği ile Ksanthos Lykia Akropolü surları ve Apollonia'daki mezar yapısı arasında bağlantı kurulmuş; bu bağlantı, sonrasında yapıda gerçekleştirilen kazı çalışmaları neticesinde kesinlik kazanmıştır. Bu çalışmalarda ele geçen seramik buluntuları ve özellikle küpe buluntusu göstermiştir ki bu mezar yapısı MÖ 450 yılına aittir; sonrasında MÖ 430/20 yıllarında tekrardan bir gömü ile karşılaşılsa da ilk inşa tarihi için MÖ 450 kesinleşmiştir. İlgili tarihlendirmeler için bk.: Kolb, 1997: 479 – 480; Kolb, 2008: 47 – 48.

3.15. Kastabara

Akdağ'ın kuzeyinde, Tlos'un teritoryumu içinde yer alan Kastabara, Fethiye'ye bağlı Kemer ilçesinin köylerinden Darıözü'nde yer alan bir yerleşimidir[445].

Bölgeyle alakalı ilk veriler yerleşimin yakınlarındaki Deliktaş'a aittir ve bölgede yer alan diğer küçük yerleşim yerlerine dair yazıtlarla 1944 yılına kadar bilim dünyasına kazandırılmıştır[446]. Arından Tlos özelinde gerçekleştirilen Tlos ve çevresindeki yerleşimleri kapsayan surveylerde Kastabara yerleşimine dair veriler sunulmuştur[447]. Oldukça dağlık bir alana konumlanan Kastabara'nın lokalize edilmesi, Patara Yol Kılavuz Anıtı'nda işaret edilen Dağlık Lykia güzergahında bulunan ve Tlos – Choma yolundaki tek antik yerleşim olması ile mümkün olmuştur[448]. Ayrıca yerleşim yerinde keşfedilen bir mezar yazıtıyla Kastabara – Tlos ilişkisi de kesinleşmiştir[449].

Yerleşim yerinde kayıt altına alınmış yapı grupları üçe ayrılmaktadır: Akropolis'te yer alan kule yapıları[450]; çiftlik yapıları[451] ve mezar yapıları[452]. Bu çalışmada Kastabara Akropolis'inde yer alan Kule yapılarının duvar işçilikleri irdelenecektir.

3.15.1. Kastabara – Kule

Kastabara'da toplamda 4 adet kule bulunmaktadır. Bunlardan biri ilk güvenliği sağlamak amacıyla inşa edilmiş diğer üçü ise yaklaşık 3 m aralıklarla yanyana dizilmiş ve akropoliste yer alan kalenin dış cephesini temsil etmektedir[453]. Kuleler arasına merdivenler yerleştirilmiştir; bu sayede akropolisin iç kesimlerine ulaşmak mümkündür. Kulelerin cepheleri oldukça sağlam ele geçmiş olsa da yapının bütününü anlamak için kulelerin iç yüzündeki düzene bakmak gereklidir; iç yüzlerde karşılaşılan destek delikleri neticesinde kulelerin iki katlı olduğu anlaşılmıştır[454]. Dört kulede de benzer işçilikler ve tekniklerle

---

445 Çevik ve Varkıvanç, 2000: 329.

446 Çevik vd., 2003b: 189; Çevik, 2015: 262.

447 Yılmaz ve Çevik, 1996: 196 – 197; Çevik ve Varkıvanç, 2000: 329 – 344.

448 İşkan, 2001: 36; Çevik vd., 2003b: 190, dn. 4. Tlos – Choma yolu ve trafik ağına ilişkin detaylı bilgiler için bk.: Schürr, 2010: 9. Ayrıca Tlos – Kastabara özelinde araştırılan yol güzergahları ile alakalı kapsamlı bir çalışma için bk.: Akyürek Şahin vd., 2018: 388 – 391. Tlos'un bir ulaşım merkezi olarak bağlı olduğu yedi yerleşim ile alakalı bk.: Hellenkemper ve Hild, 2004: 265.

449 TAM II.3, 266; Çevik vd., 2003b: 190; Özdemir, 2016: 109.

450 Çevik vd., 2003b: 191 – 199.

451 Çevik vd., 2003b: 200 – 202.

452 Çevik vd., 2003b: 202 – 207.

453 Çevik, 2015: 262; Çevik vd., 2003b: 215, fig. 5.

454 Çevik vd., 2003b: 192.

karşlılaşılsa da ön güvenliği sağlamak için Deliktaş tepesinin güney ucunda yer alan kulede polygonal duvar işçiliği de dikkat çekmektedir[455].

Diğer kulelerde yer alan Rektogonal Pseudo-İsodom duvar işçiliği, özellikle Demre yaylalarında yer alan askeri yapılarda karşılaşılan karakteristik bir duvar işçiliğine işaret etmektedir. Dolayısıyla Kastabara'da yer alan tekil polygonal örgü değil, Rektogonal Pseudo-İsodom işçilik bu çalışmada incelenecektir. Kule II[456] olarak adlandırılan kulenin duvar işçiliği, en sağlam ele geçen yapı olduğu için odak noktası bu kalıntı olacaktır (Lev. 56, A).

Yapım Özellikleri

Gözlemlenebilen yüksekliği 6,60 m olan kulenin iç düzenlemesinden anlaşıldığı üzere ilk kat yaklaşık olarak 3,70 m yüksekliğine sahiptir; buna rağmen kulelerin inşa edildiği alanın topografyasından ötürü her köşede farklı yüksekliklerle karşılaşmak mümkündür. Duvar örgüsünde hiçbir bağlayıcı malzeme ile karşılaşılmamıştır. İç duvar yeryer yıkık ve bloklarla dolu olduğu için duvarın bütüncül dizaynını anlayabilmek zordur. Kapı ve penceredeki ufak sapmalar haricinde duvar örgüsünde karşılaşılan horizontal derz çizgisi kesintisiz olarak takip edilebilmektedir.

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Rektogonal Pseudo-İsodom, 3. Grup, (Karma Örgü)

Özellikle atkı bloklarının düzensiz bir şekilde duvar örgüsünde kullanılmış olması Rektogonal Pseudo-İsodom, 3. Grup özelliğidir. Kastabara'daki Kule II'de de bu duvar örgü tekniği ile karşılaşıyoruz. Bu duvar örgü tekniğinin, Lykia'nın dağlık bölgelerinde, özellikle Demre yaylalarındaki askeri yapılarda çok sık karşılaşılan bir örgü tekniği olduğu bilinmektedir.

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Rayba Çerçeveli Bosaj – Pahlı (İç Bükey Eğri)

Her ne kadar Kule II'nin cephesi oldukça aşınmış da olsa özellikle bazı köşe bloklarda raybalı işçiliğin kendini belli ettiği anlaşılmaktadır. 5 cm kaşlınlığındaki bu çerçevelerdeki derin işçilik izlerini diğer kuleler ve kuleleri birbirine bağlayan duvarlarda görebilmek de mümkünür.

Dönemi: MÖ 2. – 1. yy[457]

---

[455] "Kule I" olarak adlandırılan kulenin doğu cephesinde Rektogonal Pseudo-İsodom ile karşılaşırken ana cephesinde polygonal örgü yer almaktadır. Bk.: Çevik vd., 2003b: 193.

[456] Çevik ve Varkıvanç, 2000: 331; Çevik vd., 2003b: 194 – 195.

[457] Özellikle kulenin içi mekanından MS 2. yy'a ait bir yazıtlı bir stel keşfedilmiş olsa da bk.: Çevik vd., 2003: 195; kuleyi tarihlendirebilmek için duvar örgü tekniklerine değinmek gereklidir. Özellikle Lykia Bölgesi'nde Hellenistik Dönem'de çokça karşılaşılan bir duvar örgü tekniği ile karşılaşıldığı düşünülürse bu yapı grubu için ideal bir tarih aralığı belirlemek mümkündür: "(...) Some features to be seen in the towers at our site have exact parallels with those of Beymelek, Myra, Andriake and Oinoanda in Lycia, such as external visible embossed or

3.16. Balboura

Balboura bir Kuzey Lykia kentidir. Erken dönemlerde Cabalis, Helenistik Dönem'le birlikte Kibratis olarak adlandırılan bölgede yer alan Balboura Kenti, Helenistik Dönem'de Kibyra, Buobon ve Oinoanda kentleri ile birlikte oluşturdukları tetrapolise dahil olmuştur[458]. Tetrapolis'te yer alan diğer kentler gibi Balboura Kenti de MÖ 84 yılında Lucius Licinius Murena'nın tetrapolisi dağıtmasıyla birlikte Lykia'ya bağlanmıştır ve Lykia Birliği'nin bir üyesi olmuştur[459].

Kentin bu staüsü Roma İmparatorluk Dönemi boyunca devam etmiştir; buna ek olarak kentin Bizans Dönemi'nde varlığını sürdürdüğü bilinmektedir[460]. Fakat kentin kesin olarak ne zaman terk edildiği muallaktır[461].

Kentteki sistematik araştırmalar J. J. Coulton ve ekibi tarafından başlatılmıştır[462]. Bu araştırmalar sonucu kayıt altına alınan ve "Yukarı Tiyatro"da yer alan sahne binasının destek duvarındaki polygonal örgü, bu çalışmada ele alınacak örneği teşkil etmektedir.

3.16.1. Balboura Yukarı Tiyatro – Sahne Binası Destek Duvarı

Kentte yer alan iki tiyatrodan[463] biri olan Yukarı Tiyatro, akropolisin oldukça dik olan güney yamacında, son düzlükten ortalama 70 m yükseklikte konumlanmıştır[464]. Kısmen iyi korunan kısımları olsa da özellikle cavea bölümü bitki örtüsü sebebiyle hasar görmüştür.

---

slightly bulging faces to these towers built in the pseudo-isodomic technique; the fact that they are framed, with narrow blocks inserted between big ones to provide an impression of dynamism; the fact that through narrow and long blocks, the limits between the different storeys are denoted. All these examples have been dated to the Hellenistic period." Bk.: Çevik vd., 2003: 197. Ayrıca bk.: Konecny, 1997: 74 – 78.

458 Balboura Kenti'nin varlığına ilişkin ilk kanıt, Dioskourides adlı Balbouralı bir paralı asker için Sidon'da ele geçen steldir; stil kritik olarak yaklaşık MÖ 3. yy'ın sonları - MÖ Erken 2. yy'ın başlarına tarihlendirilmiştir. Bunlara ek olarak Balboura'ya ait Helenistik sikkeler ve polygonal bloklarla örülmüş tahkimat sistemleri de Hellenistik Dönem'e ilişkin kentteki veriler olarak sayılmalıdır. Detaylı bilgi için bk.: Hall ve Coulton, 1990: 147. Bunlara ek olarak kurulan bu tetrapolisin yaklaşık olarak MÖ 2. yy'ın başlarında faal olduğu ve hatta Lykia Birliği ile neredeyse benzer dönemlerde ortaya çıktığı savlanmaktadır. Tetrapolis ile alakalı detaylı bilgiler için bk.: Özüdoğru, 2020: 103 – 111.

459 Coulton, 1987: 171; Coulton, 1988: 205.

460 Coulton, 1988: 205; Coulton, 2012: 163 – 184.

461 Coulton, 1988: 205.

462 Kente dair ilk çalışmalar için bk.: Petersen ve Luschan, 1889: 183 – 186; Spratt ve Forbes, 1847: 267 – 272; Ferrero, 1966: 79 – 86; Naour, 1978: 165 – 185. Bu öncü çalışmalardan sonra kentte sistematik yüzey araştırmaları başlatılmıştır. Bu araştırmalar için bk.: Coulton, 1987: 171 – 178; Coulton, 1988: 205 – 211; Coulton, 1989: 225 – 231; Coulton, 1992: 47 – 58; Coulton, 1993: 459 – 472; Coulton, 1994a: 429 – 436. Ayrıca bu araştırmalar sonucunda ortaya çıkan yayınlar için bk.: Coulton vd., 1988: 121 – 145; Coulton vd., 1989, 41 – 62; Bier, 1994: 27 – 46; Money, 1990: 29 – 54; Halett ve Coulton, 1993: 41 – 68; Coulton, 1994b: 327 – 335; Bier, 1990: 69 – 79; Milner, 1991: 23 – 62; Smith, 1997: 3 – 49; Hall ve Coulton, 1990: 109 – 238; Coulton, 2012a: Coulton 2012b.

463 Balboura Aşağı Tiyatro için bk.: Bier, 1990: 69 – 79.

464 Bier, 1994: 27.

Buna rağmen Yukarı Tiyatro, özellikle Balboura Kenti'nin tarihsel safhadaki yerinin anlaşılabilmesi, tetrapolis zamanı ve sonrasındaki kent imarındaki değişikliklerin anlaşılabilmesi açısından oldukça önemli veriler sunmaktadır[465].

Bunlara ek olarak tiyatronun belki de en iyi korunagelmiş bölümü, bu çalışmada da detaylı şekilde irdelenen sahne binasının destek duvarıdır (Lev. 70, A).

Yapım Özellikleri

Tiyatronun caveası kuzedoğu yönlü bir yükseltide konumlandırılmıştır; sahne binası güneybatı konumda yer almaktadır ve sahne binasının destek duvarı da yaklaşık doğu – batı uzantılı devam etmektedir. Yaklaşık olarak gözlemlenebilen 4,00 m yüksekliğe sahip bu duvarın güney cephesine, ortalama 2,60 m aralıklarla pilasterler yerleştirilmiştir. Hem tiyatro ve dolayısıyla sahne binasının konumlandığı sarp kayalık alanda duvarın statik açıdan ayakta kalabilmesi hem de cephenin hareketlendirilmesi anlamında bu uygulamayla karşılaşılmaktadır[466]. Pilasterler, ölçü bağlamında tek bir kalınlığa bağlı değildir; fakat tamamı rektogonal bloklarla inşa edildiği için, destek duvarda kullanılan polygonal bloklarla kontrast oluşturmuştur. Destek duvarının asıl karakterini ortaya koyan bu polygonal bloklarda ise boyutlar 0,80 m x 0,25 m – 0,25 m x 0,15 m arasında değişiklik göstermektedir. Ayrıca tiyatro yapısının özellikle alt kotta yer alan duvarlarında tespit edilen harç oldukça önemlidir[467].

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Nizamlı Polygonal

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Çerçeveli Bosaj – Gönyeli

Özellikle bloklarda yer alan çerçevelerin 5 – 7 cm arası değişkenlik göstermesi ve bosaj çıkıntılarının ortalama 9 cm kalınlığında olması bu duvar örgüsündeki en karakteristik özelliktir. Blok kenarlarında gönyeli işçilik gösteren derz işlenişi de bazı bloklar ufak girinti ve çıkıntıların dahi kenar işçiliğinde kendine yer bulmasıyla ince bir işçiliği temsil etmektedir.

---

[465] Bier, 1994: 45.

[466] Yüksek duvarların ayakta kalabilmesi ve sağlamlığı amacıyla kullanılan duvar pilasterleri antikçağ mimarisinde bilinen bir uygulamadır. Balboura Yukarı Tiyatro'nun Destek Duvarı'ndaki yükseklikle de benzer bir yükseltiye sahip olan Didim Apollon Tapınağı'nın Adyton'undaki 4,92 m yüksekliğe sahip sekos duvarında da aralıklarla pilasterler konumlandırılmıştır. Buradaki temel amaç duvarın statiğini desteklemekdir. Bk.: Haselberger, 1985: 127; Parke, 1986: 121 – 123. Ayrıca karşılaştırma için bk.: Bu çalışmada, 3.8.4. Pinara Doğu Duvar.

[467] Harç kullanımı duvarların kabaca tarihlendirilebilmesinde önemli bir faktördür. Burada tespit edilen harcın da Roma İmparatorluk Dönemi harçlarından oldukça farklı olduğu rapor edilmiştir. Bu konuyla ilgili detaylı tespitler için bk.: Bier, 1994: 44.

Dönemi: MÖ 150 – MÖ 100[468]

[468] Tiyatroda gerçekleştirilen ve herhangi kazı çalışması ile desteklenmeyen araştırmalar göstermiştir ki Balboura Yukarı Tiyatro Helenistik Dönem'de inşa edilmiştir. Fakat tiyatrounun Helenistik Dönem'de hangi yıllar arasında tanımlanması gerektiği hala tartışmalı bir konudur. Ferrero her ne kadar bu çalışmadaki odak noktamız olan blok işçiliklerine atıfta bulunsa da işaret ettiği işçilikler özellikle Helenistik Dönem ve Roma İmparatorluk Dönemi arasındaki geçiş dönemi duvarlarında da gözlemlenebilmektedir. Bier ise hem yüzey araştırmaları sonucunda elde ettikkeri seramik buluntular hem de Balboura'nın diğer komşu kentlerle olan ilişkileri bağlamında bu duvar işçiliğini ele almış ve MÖ 1. yy'ın hemen başlarına işaret etmiştir. Duvar örgü tekniği ve bloklardaki işçilikleri hem Ksanthos Lykia Akropolü'nde yer alan Hellenistik Eklenti ismiyle anılan sur kalıntısına hem de Pydnai'deki işçiliğe benzese de özellikle Bier'in tespit ettiği harç kullanımı bu bağlamda önem taşımaktadır ve bu işçiliği yaklaşık 100 yıl kadar geç bir tarihe taşımıştır. Bk.: Bier, 1994: 43 – 44; Ferrero, 1969: 85.

3.17. Patara

Lykia Bölgesi'ndeki en kapsamlı ve sürekliliği olan kazı – yüzey araştırmalarının gerçekleştirildiği antik kent olan Patara'da sistemli arkeolojik çalışmalar 1988 yılında başlamıştır[469]. Tüm bu çalışmalara ek olarak kentin ortaya çıkartılan eserlerle genişleyen ve dönüşen kimliğine dair gerçekleştirilen yayınlar[470], Patara Antik Kenti'nin antik dönem boyunca geçirdiği dönemsel değişimlerin en kapsamlı şekilde anlaşılabilmesini mümkün kılmaktadır.

Bu denli kapsamlı kazı ve araştırmaların gerçekleştirildiği Patara Antik Kenti'nde kimliğini, yaklaşık olarak tarihini ve yapım tekniklerini bildiğimiz bazı örnekler çalışmamızda ele aldığımız duvar örgü teknikleri bağlamında önemli bir yol gösterici olacaktır. Patara Antik Kenti'ndeki Doğucasarı Akropolü'nde yer alan tahkimat yapıları, Tepecik'teki duvar

---

[469] Kazı çalışmalarının başlamasından evvel, Patara Antik Kenti'nde gerçekleştirilen ve kentin ön verileri ile topografyası üzerine yapılan ilk bilimsel yüzey araştırması için bk.: Buluç, 1983: 139 – 144. Bununla beraber, yine kazı çalışmalarından önce gerçekleştirilen ve Lykia'daki Roma İmparatorluk Dönemi hamamları üzerine gerçekleştirilen kapsamlı bir yüzey araştırmasında Patara'da bulunan hamam yapılarının incelendiği araştırma için bk.: Farrington, 1984: 119 – 122. Bu iki ön çalışmnın ardından 1988 yılında başlayan sistematik kazı çalışmalarına dair bk.: Işık ve Yılmaz, 1990: 1 – 22; Nekropol, Mettius Modestus Takı ve Doğucasarı yamacında başlatılan ilk çalışmalar için bk.: Işık, 1991: 29 – 56; Işık, 1992: 235 – 258; Tepecik'teki ilk gözlemler, Hurmalık ve Patara'nın su yolları ile dağıtım şebekelerine dair araştırmalar için bk: Işık, 1993: 385 – 408; Geç Antik Dönem tahkimatları ile alakalı ilk gözlemler ve daha önceki sezonlarda başlatılan kazı çalışmalarının devamlarına ilişkin bk.: Işık, 1995: 279 – 302; Tepecik, Hurmalık ve kentin jeomorfolojisine dair araştırmalar için bk.: Işık, 1995b: 253 – 282; Patara Yol Kılavuz Anıtı'nın ilk keşfi ile epigrafik incelemeleri ve Max Kunze tarafından gerçekleştirilen şehir kilisesi kazılarına dair bk: Işık, 1996: 159 – 184; daha önceki sezonlarda başlanan kazı çalışmalarının devamı ve kentteki savunma sistemleri üzerine gerçekleştirilen ilk ön çalışmaya dair bk.: Işık, 1997: 191 – 218; Patara'daki Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen yamaç evlerin bulunduğu alanda gerçekleştirilen yüzey araştırması, ekklesiesterion ve jeodezi araştırmaları için bk.: Işık, 1998: 53 – 80; kazıların devamına ek olarak kent merkezinde gerçekleştirilen ve Patara'nın Geç Antik Dönemi'ne ışık tutan "Kadın Şapeli" kazısı ve nekropol alanındaki çalışmalar için bk.: Işık, 1999: 159 – 178; Meclis Binası'ndaki ilk çalışmalar ve devam eden araştırmalar için bk.: İşkan ve Çevik, 2000: 91 – 104; Doğucasarı Akropolü'ndeki kapsamlı araştırmalar ve Tepecik için bk.: Işık, 2001: 79 – 94; Seramik işliği, tiyatro, meclis binasının haricinde özellikle kentin tahkimat alanları ile alakalı Doğucasarı ve Justinyen Suru'nda sürdürülen araştırmalara dair bk.: Işık, 2002: 397 – 412; Işık, 2003: 1 – 10; devam eden kazı ve araştırmalar haricinde gerçekleştirilen Korinth Tapınağı kazısı ve fotogrementri çalışmaları için bk.: Işık, 2004: 87 – 102; 2000 yılında başlatılan kazı alanlarının kapsamlı bir şekilde ele alandığı sezon çalışmalarının raporları için bk.: Işık, 2007: 15 – 28; Işık, 2008: 59 – 72; Işık, 2009: 337 – 354; Işık, 2010b: 229 – 243; Patara'nın su temini ile alakalı gerçekleştirilen en kapmsalı araştırmalar neticesinde gerçekleştirilen maslaklar ve büyük su deposu ile Delikkemer'deki çalışmalara dair bk.: İşkan Işık, 2011: 1 – 21; Özellikle kuzey sur duvarına ilişkin ön raporlar için bk.: İşkan Işık, 2012: 15 – 40; Meclis Binası'nın kazı ve restorasyonunun yoğun bir şekilde devam ettiği kazı sezonuna dair bk.: İşkan Işık, 2013: 171 – 188; Mettius Modestus Takı, Tepecik ve Liman Hamamı'ndaki kapsamlı araştırma için bk. İşkan Işık vd., 2014: 271 – 289; İşkan Işık vd., 2016, 363 – 382; Aktaş, 2017: 47 – 62; İşkan Işık, 2018: 129 – 144; Kentin merkezinde yer alan ve kentin savunma sisteminin Geç Antik Çağ'da nasıl eklemelerle değiştiğini gösteren Nero Hamamı ile bir sürdürülen Geç Antik Sur çalışmaları için bk.: İşkan Işık, 2019: 363 – 386; İşkan Işık, 2020: 395 – 416.

[470] Kitaplar ve Patara Serisi için bk.: Işık, 2000; Işık vd., 2001; Işık, 2011; Işık, 2001b; İşkan vd., 2016b; Dündar, 2008; Işın, 2007; Korkut ve Grosche, 2007; Bruer ve Kunze, 2010; Uygun, 2011; Piesker ve Ganzert, 2012; İşkan ve Işık, 2015; Dündar, 2017; Şahin, 2019. Özellikle urbanistik ve yapı özelinde gerçekleştirilen bilimsel araştırmalara dair makaleler için bk.: Işık, 1994: 1 – 11; Işık, 1999b: 477 – 493; Korkut, 2003: 445 – 459; Korkut ve Grosche, 2004: 439 – 460; Engelmann, 2004: 293 – 296; Alanyalı, 2005: 1 – 12; Işık, 2006: 263 – 279; Korkut, 2006: 93 – 97; Alanyalı, 2009: 75 – 100; Işın, 2010: 85 – 106; Işın, 2010b: 93 – 104; İşkan ve Koçak, 2015: 217 – 294; Koçak ve Erkoç, 2016: 171 – 186; Dündar ve Rauh, 2017: 509 – 581; Erkoç, 2018: 162 – 168.

örgüsünün net bir şekilde tanımlanabildiği yapı örneği, kent merkezinde bulunan Geç Antik Dönem surlarının erken dönem kalıntıları (Kuzey Sur) ve Delikkemer'deki duvar örgü teknikleri bu çalışma kapsamında ele alacağımız örnekler olacaktır.

3.17.1. Patara Doğucasarı – Tahkimat Yapıları

Doğucasarı, Patara'nın güneydoğusunda kalan bir yükselti ve o yükseltiye yön veren kuzeydoğu ve güneybatı yamaç uzantılarının tamamlayıcısı sayılabilecek bir tepelik alandır. Patara'daki en sarp[471] noktalardan biri olan Doğucasarı bölgesinde, öncelikle bölgenin yamaç kısımlarındaki düzlüklerde[472] ve tahkimat yapılarının gözlemlenebildiği sarp yükseltilerde, erken dönemlerden itibaren hem yüzey araştırmaları hem de detaylı akademik çalışmalar gerçekleştirilmiştir[473]. Özellikle kentin savunma sistemindeki değişikliklerin ve savunma duvarıyla bastionların kurulum/inşa alanlarının belirlenmesi bu çalışmalar neticesinde anlaşılabilmiştir. Kentin batısını, dolayısıyla kentin can damarı sayılabilecek limanı koruma altına alacak biçimde, "<" çizen sur[474], özellikle MÖ 4 – 3. yy'larda tamamlanmış olmalıdır[475]; genel itibariyle Pax Romana döneminde atıl durumda kalan bu büyük ölçekli savunma hattı, Arap akınları neticesinde ölçeğini küçülterek kent merkezine kaymıştır[476].

Patara Doğucasarı'da yer alan tahkimat yapılarından iki örnek çalışmamızda yer alacaktır: "O1 Bastion'u" ve "Surun Güneydoğu Köşesi".

---

[471] Savunma yapılarıyla alakalı diğer kalıntıların bulunduğu alanların yükseltileri: Tepecik: 30 m, Kurşunlutepe: 64, Doğucasarı: 195 m. Bk.: Kunze ve Varkıvanç, 2010: 27.

[472] Doğucasarı tepesinin yamacında yer alan ve araştırmaların gerçekleştiği senelerde 'düz set' olarak adlandırılan bölgede, yüzeyde keşfedilen sütun tamburlarının varlığı neticesinde bazı sondaj çalışmaları gerçekleştirilmiştir; kimliği saptanamayan dikdörtgen bir yapı ve bu yapının dış duvarındaki 'nitelikli' polygonal işçilik ile alakalı raporlar için bk.: Diler, 1991: 35 – 36; Diler ve Çıracı, 1992: 239 – 240.

[473] Doğucasarı'da gerçekleştirilen kapsamlı yüzey araştırmalarında keşfedilen tahkimat yapıları ve bunların izinde dönemler boyunca varlığını sürdüren sur ile alakalı detaylı bilgiler için bk.: Kunze ve Varkıvanç, 2001: 84 – 85; Varkıvanç ve Kunze, 2002: 404. Bu çalışmaların neticesinde ortaya çıkan Geç Klasik Dönem – Erken Hellenistik Dönem savunma duvarları ve Doğucasarı'daki tahkimat yapılarıyla alakalı detaylı bilgileri içeren bir araştırma için bk.: Kunze ve Varkıvanç, 2010: 21 – 38.

[474] Kunze ve Varkıvanç, 2010: 22, Abb. 11; Dündar ve Koçak, 2019: 181, Fig 5.

[475] Özellikle Doğucasarı'da bulunan surdaki duvar işçiliği ve bastionlardaki duvar işçilikleri farklı dönemlere tarihlendirilmektedir. Öngörü, bastionların sur kalıntısından daha erken dönemlerde inşa edilmiş olması, bu serbest duran bastionların inşasından kısa süre sonra da surun savunma sistemine eklenmiş olmasıdır. Surun inşa tarihi ve surun tarihlendirilmesine yönelik önemli bir sav, Büyük İskender'in ardılları arasında gerçekleşen mücadeler ve bu mücadeler neticesinde Demetrios Poliorketes'in Patara'ya hükmetmesi olarak gösterilmektedir. Bu tarihlendirme önerisi için bk.: Dündar ve Koçak, 2019: 183. Bastion ve sur kalıntılarının tarihlendirilmesine yönelik diğer çalışmalar için bk.: Dündar, 2019: 183; Kunze ve Varkıvanç, 2010: 37; Kunze ve Varkıvanç, 2001: 84 – 85; Dündar ve Rauh, 2017: 567.

[476] Dündar ve Koçak, 2019: 186 – 194. Kunze ve Bruer, 1997: 201; Bruer, 1998: 56; Işık, 1999: 167; Şahin, 2012: 20 – 23; Koçak vd., 2019: 364 – 367; Koçak vd., 2020, 401 – 405.

3.17.1.1. O1 Bastion'u

Doğucasarı'da tespit edilen savunma duvarının en kalın olduğu nokta O1 Bastion'u ile O2 Bastion'u arasında kalan bölgedir; ortalama sur kalınlığı 3,80 m'yi bulurken, yine bu savunma duvarında tespit edilebilen en yüksek nokta 2,60 m'dir[477]. Duvarın en kalın olduğu noktalarda bu bastionların da varlığı, anlamlıdır; bu durum, surun tasarımında topografya haricinde savunmadaki en tehlikeli ve en zayıf noktanın güçlendirilmesi ile ilişkilendirilmelidir. O1 Bastion'u da bu noktada doğuya doğru dar açıyla ilerleyen bir yapı sergilemektedir. Yerel kireçtaşının kullanıldığı O1 Bastion'undaki duvar işçiliği ve yapım teknikleri, benzer dönemlerde Patara'da inşa edilmiş diğer savunma yapıları ile benzerlik göstermektedir (Lev. 63, A).

Yapım Özellikleri

O1 Bastion'unun her ne kadar Geç Roma İmparatorluk Dönemi'nde güney uzantısı yıkılmış ve bu dönemde tekrardan inşa görmüş olsa bile, ayakta kalan orijinal duvar örgüsü, bastionun inşa edildiği dönem açısından önemli bilgiler vermektedir. Rektogonal bloklardan oluşan Pseudo-İsodom duvar örgüs sistemi, benzer şekilde aynı dönemler içerisindeki diğer tüm bastionlarda ve kentin diğer bölgelerindeki tahkimat yapılarında karşımıza çıkmaktadır. Bu tarz benzer dönemlerde, özellikle savunma yapılarındaki duvar örgüsünde karşılaşılan stil birliktelikleri, benzer duvar örgülerini tarihlendirebilmek amacıyla önemlidir[478]. Duvar örgüsünde zıvana, dübel vb diğer bağlayıcı elemanlar ile karşılaşılmaz[479].

Duvar Kalınlığı: Duvarın iç kısmı yıkıldığı için duvar kalınlığı tespit edilememektedir.

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Rektogonal Pseudo-İsodom, 3. Grup

İki taş sırası aralıkla yerleştirilen alçak bloklar neticesinde ortaya çıkan Rektogonal Pseudo-İsodom örgü ile duvar örgüsü içerisinde dağınık yerleştirilen atkı bloklarının oluşturduğu sistem, bu örgü biçimlerinden 3. Grubu temsil etmektedir.

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Dışbükey Bosaj – Pahlı (İçbükey Eğri)

---

[477] Kunze ve Varkıvanç, 2010: 30.

[478] Ksanthos Antik Kenti'ndeki bastionlar ve Pydnai Kalesi'ndeki duvar işçiliklerinin benzerliği ve dönemin siyasi iklimi neticesinde ağırlık verilen savunma yapılarının inşası ile alakalı detaylı bilgi için bk.: Erdoğan, 2017: 23; Adam, 1982: 165;

[479] Kunze ve Varkıvanç, 2010: 37.

Duvar örgüsündeki, iklim koşulları ve kullanılan yerel kireçtaşının[480] kolay yıpranması nedeniyle ortaya çıkan aşınmış blokların oluşturduğu patlamış ve çatlamış yüzeyleri yüzey işçiliğinde bir kenara bırakırsak, örgü içindeki daha az aşınmış bloklarda kullanılan yüzey işçiliğinin Dışbükey Bosaj'ı temsil ettiği anlaşılabilmektedir[481]. Bu işçiliğin özellikle Hellenistik Dönem'de isodomik ve pseudo-isodomik örgülerde kullanıldığı da bilinmektedir[482]; bu bağlamda bu yapı için önerilen tarihleme için de uyumlu bir yüzey işçiliği stili ile karşılaşılmaktadır. Yüzeydeki bosaj işçiliğine uygun olarak blokların kenarlarında da Pahlı (İçbükey Eğri) işçilik ile karşılaşılmaktadır. Derzler birbiriyle öpüşmekte, fakat cephe bakışımda bu derzlerin pahlı işlenmiş olması ve yüzey işçiliğinde de bosajların yumuşak geçişli olması sebebiyle örgü içerisinde bir işçilik uyumu yakalanmaktadır.

Dönemi: MÖ 350[483]

3.17.1.2. Surun Güneydoğu Köşesi

Yaklaşık olarak 2000 m'yi aşan uzunluğuyla, Kurşunlutepe – Doğucasarı – Tepecik aksındaki Patara kent surunun ayakta kalan kısımları çoğu yerde temel duvarıdır[484]. Doğucasarı'nın en tepe noktasında ise yaklaşık 3 m yüksekliğiyle "Surun Güenydoğu Köşesi" en sağlam duvar örneklerinden birisini temsil etmektedir. Doğucasarı'daki bu noktadan daha aşağıda ve kent merkezine yakın sayılabilecek noktalarda surun bu denli zarar görmüş olmasının temel sebebi, Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki yapılaşma olmalıdır. Doğucasarı'daki en yüksek noktalarda Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait bir yapılaşma tespit

---

[480] Doğucasarı'daki bastion ve savunma duvarında kullanılan taşların nereden getirildiği tespit edilmiştir. Doğucasarı Tepesi'nin batı yamacında, kaya kütlelerinin yoğun keski izi içermesi neticesinde yapılan araştırmalar bu bölgenin savunma hattına malzeme temil edilen bir taş ocağı gibi kullanıldığı anlaşılmıştır. Bk. Özüdoğru, 2002: 403.

[481] Dışbükey Bosaj'a dair detaylı bilgi için, bk. Bu Çalışmada 2.2.1.1.2.

[482] Orlandos'un aktarımına göre, bloğun tamamına sirayet etmiş olan ve rustik olmayan bosaj olarak tanımladığı dışbükey bosaj işçiliklerinin özellikle Hellenistik Dönem'de isodom ile pseudo-isodom örgülerle ilişki içinde olduğu bilinmektedir. Orlandos'un perdahlı işçilik göteren ped şeklinde bir kavis olarak tanımladığı, rustik olmayan bosaj işçiliği ile alakalı detaylı bilgi ve örnekler için bk.: Orlandos, 1968: 170.

[483] Tepecik'te yer alan Kuzey Duvar ile benzer işçilik ve duvar örgüsü özellikleri gösteren O1 Bastion'u tarihlendirebilmek için hem dönemin siyasi gelişmelerini hem de Patara'da ve özellikle Tepecik'te ele geçen arkeolojik verilerin iyi irdelenmesi gerekmektedir. Tepecik Kuzey Duvar'ın tarihlendirilmesine yönelik en önemli veri, alanda yapılan arkeolojik kazılar neticesinde ortaya çıkartılan bir kontekste bulunan Alexandrou Φιλιππου yazılı bir kurşun sapan mermisi, bu bölgedeki bastionun bu dönemde (MÖ 334/3) yıkılmış olabileceğini göstermektedir. Bk.: Dündar ve Koçak, 2019: 179; Dündar ve Rauh, 2017: 557. Doğucasarı'da serbest duran bu bastionların inşa süreci ise Tepecik'teki bu yıkımdan daha erken olmalıdır; fakat hem duvar örgüsü hem de işçilik Hellenistik Dönem'i işaret etmektedir. Bu sebeple O1 Bastion'u Tepecik Kuzey Duvar'ın tarihinden daha erkene verilmektedir. Bk.: Kunze ve Varkıvanç, 2010: 37; Dündar ve Rauh, 2017: 566.

[484] Dündar ve Koçak, 2019: 181.

edilememiştir. Bu duvar uzantısının keşfi bile 2008 yılında çıkan yangının sebebiyle mümkün olmuştur[485] (Lev. 63, B).

Yapım Özellikleri

Sura ait en yüksek duvar kalıntısı Surun Güneydoğu Köşesi'ndedir; yaklaşık olarak 3m'yi bulan yükseltisi, yaklaşık olarak en geniş noktada, 3,80 m duvar kalınlığı ile desteklenmektedir. Ele aldığımız duvar örneğinde duvar örgüsü sivrilerek sonlanmaktadır. Kulelerde söz konusu olduğu gibi bu duvar kalıntısında da bağlayıcı malzemelerle karşılaşılmamaktadır. Daha önceki çalışmalarda, ölçek olarak büyük blokların kolay yerleştirilebilmesi amacıyla blok üzerine işlenen zıvana benzeri açıklıkların dikkat çektiği belirtilmiştir[486]. Çift cidarlı inşa edilen duvarın cephesinde, 80 cm aralıklarla yerleştirilmiş duvarın içine doğru daralan huni biçimli açıklıklar göze çarpmaktadır. Yerel kireç taşının kullanıldığı duvar örgüsünde, yaklaşık 3 m'yi bulun yükseltinin devamında daha küçük boyutlu taşlardan örülmüş, ele aldığımız dönem ve örgü teknikleri dışında kalan bir ekleme mevcuttur. Ayrıca duvarın köşe yaptığı noktada, tüm bloklarda net bir şekilde tespit edilebilen köşe şeridi işçiliği dikkat çekmektedir. Bu işçiliğin her ne kadar işlevsel bir zaruretten doğduğu bilense de MÖ 4. yy'ın ortalarında çok yoğun kullanıldığı bilinmektedir[487]. Bu öneri, ele alınan duvar örneği için de öne sürülen dönem önerisi için uygun düşmektedir.

Duvar Kalınlığı: (En Geniş Nokta) 3,80 m

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Rektogonal Pseudo-İsodom, 1. Grup

Özellikle duvarın cephesinde karşımıza çıkan 80 cm aralıklarla eklenmiş huni biçimli açıklıkları oluşturan bloklar örgü genelinde düzeni bozmaktadır. Fakat bu eklemeler savunma ile ilintili bir işlevselliğin zorunluluğu olduğu için, bu açıklıkların yer aldığı noktalardan ziyade, bu açıklıkları göremediğimiz güneydoğu uç kısımlardaki cephe ve örgü biçimi ele alınmıştır.

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Dışbükey Bosaj – Pahlı (İçbükey Eğri)

Yoğun aşınmış ve blok merkezinde genel kırıklara sebebiyet veren hasarlar göz ardı edilirse, daha sağlam kalmış köşe bloklardaki işçilikleri temel alınmıştır.

---

[485] Kunze ve Varkıvanç, 2010: 30.

[486] Kunze ve Varkıvanç, 2010: 37.

[487] Bu işçiliğin en erken ne zaman başladığına dair tartışmalar vardır: MÖ 5. yy önerisi için bk.: Akarca, 1987: 116; MÖ 6. yy önerisi için bk.: Saner, 1995: 27. Hellenistik Dönem içlerindeki yoğun kullanıma dair bk.: Orlandos, 1966: 172; Lawrence, 1976: 241.

Dönemi: MÖ 350[488]

3.17.2. Tepecik Akropolü – Kuzey Duvar

Tepecik Akropolü'ndeki ilk çalışmalar Patara Kazıları'nın erken dönemlerinde başlamıştır[489]; sonrasında sondaj çalışmalarıyla mekanı anlamaya yönelik genişletilen araştırmalar neticesinde, alanda sistemli kazı çalışmaları sürdürülmüştür[490]. Tüm bu çalışmalar neticesinde Protogeometrik Dönem'den – Geç Roma İmparatorluk Dönemi'ne ilişkin veriler ele geçmiş olsa da son tahlilde çalışmalar Tepecik Akropolü'nde yer alan tahkimat yapılarına yönlendirilmiştir. Buradaki temel motivasyon Patara Antik Kenti'nin savunma sistemlerinde Tepecik ile olan ilişkinin çözümlenmesi ve alandan ele geçen kapalı buluntu konteksleri ile alanın ilişkilendirilmesi olmuştur. Her ne kadar MÖ 3. bin yıl – MÖ 9. yy arasına tarihlendirilen[491] seramik ve figürin buluntuları ele geçmiş olsa da Tepecik'teki yapılaşma MÖ 6. yy içlerinde başlamaktadır. Alanın kuzeybatısında yer alan ve kyklopik olarak tanımlanan MÖ. 6 yy'a tarihlendirilen kule kalıntısı[492]; alanda daha evvel Bey Sarayı / Bey Konağı şeklinde de adlandırılan "Kule Ev"deki MÖ 5. yy'ın ikinci yarısına tarihlendirilen[493] teras duvar gibi örnekler, Tepecik'in en erken yapı kalıntılarıdır. Bunların

---

[488] Kunze ve Varkıvanç, 2010: 37; Dündar ve Rauh, 2017: 566; Dündar ve Koçak, 2019: 183.

[489] Mettius Modestus Takı ve Tepecik arasında kalan yamaçtaki gömütlere yönelik çalışmalar alanda gerçekleştirilen ilk arkeolojik çalışmalardır; yoğun niteliksiz taş örgüler ile desteklenen Bizans eklentileri haricinde bu süreçte Tepecik'teki yapılaşma hakkında bir kalıntı rapor edilmemiştir. MÖ 400 yılına tarihlendirilen gömütler ve kazı alanında ele geçirilen protogeometrik seramik parçaları alanın erken dönemden itibaren kullanıldığını, özellikle Klasik ve Hellenistik Dönemlerde de öneminin arttığını göstermektedir. İlgili raporlar için bk.: Yılmaz, 1993: 389 – 392; Yılmaz, 1995: 283 – 285; Yılmaz ve Kaynak, 1995: 255. Alandaki yapılaşmaya dair ilk çalışmada, ön-düşünce olarak Tepecik'in nekropol işlevini yitirdikten sonra ölü ritüelleri için kullanıldığı düşünülen ocağın, Arkaik – Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen terracotta buluntular bir yana, Roma İmparatorluk Dönemi'nde seramik atölyesi ile ilişkili olduğu anlaşılmıştır; İşkan vd., 2001: 79 – 80.

[490] Alandaki ilk kazı çalışması için bk.: Işın, 2010: 93. Tepecik'teki yapı ve alanda yer alan duvarlara yönelik ilk tespitler, alanda tespit edilen duvar tipleri ve örgü teknikleri ile Patara sur organizasyonunda karşılaşılan işçiliklerin / tekniklerin benzerlik gösterdiğine yöneliktir; Işık vd., 2001: 82 – 83. İlerleyen süreçlerde, geçmiş dönemlerde ele geçen protogeometrik seramik parçalarının devamı niteliğinde buluntuları keşfetmek amacıyla alanda çeşitli sondaj çalışmaları yapılsa da bu çalışmalar sonuçsuz kalmıştır; Becks, 2007: 21 – 22. Bu sonuçsuz sondaj çalışmalarından sonra Tepecik'te yer alan yapılaşmaya yönelik kazı çalışmaları başlatılmıştır. Tepe düzlüğünde yer alan Klasik Dönem sarnıcı yakınlarında tespit edilen duvar örgüsü Kyklopik olarak tanımlanmış, ve MÖ 7 – 6. yy'a tarihlendirilmiştir; Işın, 2010: 96. Doğu terasa yönelik gerçekleştirilen ve seramik buluntular ışığında tarihlendirilmeye çalışılan "Bey Konağı" / Doğu Teras Duvarı MÖ 5. yy'ın üçüncü çeyreğine verilmiştir. Batı ve doğu yönlü bu çalışmaların yanı sıra devam eden seneler içerisinde alanın kuzeyine yönelinmiş, Kuzey Bastion'a yönelik çalışmalar hızlandırılmıştır. Kuzey Bastion'un kuzey duvarı, ele geçen konteks buluntular ve duvar örgü tekniklerinin irdelenmesi neticesinde MÖ 4. yy'ın sonlarına tarihlendirilir; Işın – Işık, 2009: 338 – 339; Işın ve Dündar, 2011: 3 – 4; Dündar ve Polat Becks, 2014: 273 – 275; Dündar, 2017: 48 – 50; Dündar, 2019: 367 – 371; Dündar, 2020: 397 – 400.

[491] Dündar, 2019b: 138; Yılmaz, 1995: 283 – 285; Yılmaz ve Kaynak, 1995: 255; Becks, 2007: 21 – 22; Işın, 2010: 93 – 103.

[492] Dündar, 2019b: 138 – 139, Res. 3; Işık vd., 2001: 82 – 83; Işın, 2010: 96; Işın ve Işık, 2008: 59 – 60.

[493] Dündar, 2019b: 143, Res: 5; Işın, 2010: 101; Işın ve Işık, 2008: 59 – 60.

yanı sıra Tepecik'in kuzeyin yer alan Kuzey Bastion ve bu bastiona bağlı sur kalıntısı, kazı çalışmalarında ele geçen buluntularla, yapının net bir şekilde tarihlendirilebilmesini sağlamıştır. Bu sebeple tarihi net bir şekilde bilinen bu tahkimat grubuna ait Kuzey Duvar bu alanda ele alınacak örneği teşkil etmektedir (Lev. 64, A).

Yapım Özellikleri

Yaklaşık 16 m'lik bir uzunluğa sahip olan Kuzey Duvar, hemen doğusunda yer alan bastion ile ve Doğucasarı'daki tahkimat kalıntılarıyla direkt ilişki içindedir. Diğer örneklerde olduğu gibi çift cidarlı bir duvar örgüsü ile karşılaşılmaktadır. Duvarı meydana getiren blokların arasında bağlayıcı unsurlar ile karşılaşılmaz, fakat yerleştirme oyukları birçok blokta net bir şekilde tespit edilebilmektedir[494]. Cidarlar arası toprak ve küçük boyutlu moloz taşlar ana dolguyu meydana getirir. Duvarın cephesine ilk bakışımda duvar doğrultusunda yerleştirilen çözgü bloklarının bağ sıra bloklarla sınırlandırıldığı gözlemlenmektedir; bu çözgü – bağ sıralı bloklardan oluşan örgüye ek olarak atkı blokları da dağınık olarak örgü içerisinde yerleştirilmiştir. Bu duvar örgüsünde karışılaşılan sistem, emplekton olarak tanıtılmış[495] olmasına karşın, hem emplekton sistemi için gerekli olan dolgudaki harç ögesinin eksikliği hem de Vitruvius'un bahsettiği emplekton sisteminde var olmayan atkı bloğunun bu örgü içerisinde yer alması, örgünün emplekton sisteminden ziyade Karma Örgü olarak nitelendirilmesini gerektirmektedir[496]. Ayrıca Patara Doğucasarı'dan ele alınan örneklerde olduğu gibi duvarın dönüş yaptığı noktalarda köşe şeritleri yer almaktadır.

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Rektogonal Pseudo-İsodom, 3. Grup (Karma Örgü)

Örgüde dağınık duran atkı blokları ve çözgü bloklarını sınırlayan bağ sıra blokların varlığı tipik bir Rektogonal Pseudo-İsodom örgüye ait üçüncü grup sistemini göstermektedir.

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Rustik Bosaj – Gönyeli

Örgü genelinde bosajı kırılmış ve yüzey işçiliğinin takip edilemediği bloklar çoğunlukta olsa da sağlam kalabilmiş bloklarda özellikle rustik bir izlenim veren bir işçilik gözetilmiştir. Örgüyü meydana getiren bloklarda, isodomik örgülerin büyük çoğunluğunda takip edilen gönyeli kenar işçiliği gözlemlenmektedir.

---

[494] Kunze ve Varkıvanç, 2010: 37; Dündar ve Rauh, 2017: 515, Fig: 7.

[495] "By making contact with the blocks at the interior face of the wall, they formed compartments that are still laden with small stone fragments and gravel. This is the masonry technique known as emplekton (ἔμπλεκτον), or "woven" style, but the execution is relatively crude.", bk.: Dündar ve Rauh, 2017: 517.

[496] Emplekton kavramına yönelik tartışmalar için bk.: Tomlinson, 1961: 133 – 140; Vitruvius II: VIII, 7; Saner, 1995: 30; Bu çalışmada Bölüm: 2.1.1.3.

Dönemi: MÖ 350[497]

3.17.3. Patara Kuzey Sur Duvarı

Patara Meclis Binası ve Patara Merkez Agorası arasında kalan bölgede yer alan Geç Antik Dönem'e ait sur kalıntısı, Patara Meclis Binası kazı ve restorasyon çalışmaları sırasında ele alınmıştır. Kuzeydoğu – güneybatı doğrultulu ilerleyen Geç Antik Dönem suru, bir noktada belirli bir alanda çökmüş, bu sebeble sur kalıntısın iç kısmında, sur kalıntısından erken döneme tarihlendirilen polygonal bir örgü ortaya çıkmıştır. Meclis Binası'na yönelik çalışmalar kapsamında gerçekleştirilen sondaj kazıları haricinde alanda başka bir çalışma yapılmamıştır[498].

Yapım Özellikleri

İlgili polygonal duvar geç dönemden bir başka duvar kalıntısı içinde kalmıştır; bu daha erken dönemden bir duvar kalıntısını aynı düzlemde daha sağlam ve kalın bir duvara devşirme örneğinin Ksanthos Güney Sur'da da görmekteyiz[499]. Her ne kadar iki örnekteki polygonal örgü işçilikleri farklılık gösterse de birbirine yakın bu iki kentte benzer devşirme planlarının gözetildiği belirgindir (Lev. 65, A). Aynı işçilik bağlamında olduğu gibi erken dönemli duvarın başka bir duvara hapsedilmesindeki motivasyon da farklılık göstermektedir. Patara'da Geç Antik Dönem'de küçülen kent sınırları, bu alanda daha önce farklı bir şekilde var olan polygonal duvarın kent suruna dahil edilmesine sebep olmuştur[500]. Bu geç dönemdeki değişim sebebiyle polygonal örgüye sahip duvarın cidar, kalınlık vbg bilgilerine ulaşmak imkansızdır.

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Düzensiz Polygonal

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Pürüzlü Düz Yüzey - Gönyeli

Dönemi: MÖ 1. yy[501]

3.17.4. Patara Delikkemer – Ters Sifon

---

[497] Duvar örgüsündeki işçilik ve takniğin Patara Doğucasarı'daki örneklerle benzerlik göstermesi, alanda gerçekleştirilen kapsamlı kazı çalışmaları neticesinde ele geçen kapalı buluntu kontekslerinin direkt tarih verebiliyor oluşu, köşe şeriti vbg diğer teknik özelliklerin işaret ettiği dönem bu tarihlendirmeyi güçlendirmektedir. İlgili yorumlar için bk.: Dündar ve Koçak, 2019: 179; Dündar ve Rauh, 2017: 557; Işın, 2010: 103.

[498] Şahin, 2012: 20 – 23.

[499] Erdoğan, 2017: 15; des Courtils, 1998: 286 – 289.

[500] Şahin, 2012: 20 – 21.

[501] Şahin, 2012: 21.

Patara'nın su yolları ve su temini ile ilgili yapılara dair "Patara Antik Suyollarının Arkeolojik, Mimarî ve Su Mühendisliği Açılarından İncelenmesi"[502] başlıklı proje kapsamında ve bu proje öncesi yapılan surveyler neticesinde, Yeşilköy'ün güneyinden Fırnaz körfezine dar bir geçit vesilesiyle Delikkemer'e uzanan 230 m uzunluğundaki su yapı sistemi tespit edilmiştir. Bu uzun su yapı sisteminin vadiye ulaşmasıyla hızı kesilen suyun tekrardan ulaşması gereken noktaya basınç yardımıyla ulaştırılabilmesi için Delikkemer'de bir ters sifon sistemi kurulmuştur[503]. Yaklaşık 2, 95 m kalınlığındaki bu duvar kalıntısı, yaklaşık yüksekliği 9 m'dir. Yapının ne zaman inşa edildiği tartışmalıdır[504]; özellikle duvar örgü biçemi, keşfedilen yazıtlar ve keşfedilen erken dönemli künk sistemleri bu tartışmanın odak noktasındadır. Yazıtlara göre Cladius Dönemi'nde vali Vilius Flaccus tarafından başlatılan inşa süreci, halefi Eprius Marcellus tarafından bitirilmiştir. Fakat yaklaşık 15 yıl sonra yaşanan depremle yıkılan yapı, Vespasian Dönemi'nde vali olan Sextus Marcius Priscus tarafından onarılmıştır[505].

Yapım Özellikleri

Neredeyse kesintisiz devam eden Delikkemer'de üç açıklık bulunmaktadır ve geleneksel Roma İmparatorluk Dönemi su kemerlerine benzeyen bir mimari sunmaz; bu açıklıklar malzeme tasarufu sağlamaktan ziyade geçiş imkanı sunmak için organize edilmiştir. 2, 95 m – 3 m yüksekliğe sahip duvarın, en üst noktasında ters sifon sistemini yöneten taş borular yer almaktadır. Bu taş boruları taşıyan 9 m yüksekliğindeki duvar ise, polygonal örgüye sahiptir. Kesintisiz devam ettiği görülen duvara ait yapıda, polygonal örgüde kullanılan blokların bazı kesimlerde 0,30 x 0, 50 m arası değişen küçük ölçekliyken bazı kesimlerde 1 m'yi geçkin bloklar ile karşılaşılmaktadır. Bunlara ek olarak Roma İmparatorluk Dönemi su kemerlerinde çok sık karşılaşılan kemerli köprü sisteminin duvar örgüsü dahilinde yer almadığı gözlemlenmektedir[506]. Harç ve bu gibi bağlayıcı malzemeler ile karşılaşılmayan duvar örgüsü, Lykia Bölgesi'ndeki tipik geçiş dönemi polygonal örgüyü temsil etmektedir[507] (Lev. 71, B – Lev. 72, B).

---

[502] İşkan ve Şahin, 2011: 6 – 8.

[503] Delikkemer'e ait kısa bir tanıtım için bk.: Işık, 1999b: 489; Akerdem, 1993: 394. Mimari belgeleme çalışmalarına dair bk.: Özkut, 2011: 14.

[504] İşkan vd., 2008: 112; Işık, 1999b: 489; Şahin, 2007: 101 – 102; Şahin, 2019: 373; Coulton, 1986: 43, 57 – 58.

[505] Şahin, 2007: 101 – 102.

[506] Şahin, 2019: 373.

[507] Polygonal örgünün özellikle Lykia Bölgesi'nde sevilerek tüm dönemlerde kullanıldığı bilinmektedir. Diğer Antik Dönem bölgelerindeki dar kullanım alanındansa Lykia Bölgesi, bu örgü tipinin tüm dönemler boyunca, her türlü yapıda kullanmışlardır. Buna rağmen genel kanı, polygonal örgünün daha erken tarihli bir örgü tipi olduğu yönündedir. Polygonal örgü ve diğer örgü tiplerinde, bir tarih belirleyebilmek için gerekli detaylar, örgü

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Düzensiz Polygonal[508]

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Dış Bükey Bosaj – Pahlı (İç Bükey Eğri)

Örgü genelinde, aşınmamış ve sağlam kalan blokların yüzey işçiliğinde, kaba işçilikten ve çekiç darbelerinden ziyade, bilinçli olarak çapaklardan bile temizlenmiş; perdahlanmış kadar olmasa da belirli bir düzleme / pürüzsüzleştirme işleminin uygulandığı anlaşılmaktadır. Derz çizgisinden itibaren başlayan bosaj, blokların merkezinde tam çıkıntı yaparak Dış Bükey Bosaj işçiliğine uygun düzenlenmiştir. Bu tarz yüzey işçiliklerinde çok sık karşılaşılan kenar işçiliği ise yüzeyde kullanılan bosajı, görsel olarak tamamlamak amacıyla pahlı işçiliğe sahiptir.

Dönemi: MÖ 1 – MS 1. yy[509]

---

tipinden ziyade genelde kenar ve yüzey işçiliklerinin dönemsel farklılıklarının irdelenmesi ile mümkün olmaktadır. Belki de duvar örgü tiplerine bakılarak, duvarın / yapının tarihlendirilmesine yönelik en zorlayıcı dönem, karşılaşılan polygonal örgünün Hellenistik Dönem'den mi yoksa Erken Roma İmparatorluk Dönemi'nden mi olduğuna yönelik karmaşadır. Hellenistik Dönem'de, zaten modasını hiçbir zaman kaybetmeyen polygonal örgü, Lykia kentlerinde sevilerek kullanılmaya devam edilirken, "ilerleyen süreçte / Roma İmparatorluk Dönemi'nde", Kent Roma ya da diğer Roma İmparatorluk Dönemi kentlerinde gördüğümüzden farklı bir polygonal örgü tipi Lykia'da kullanılmaya devam edilmektedir. Düzensiz Polygonal Örgü tipinde yapılan bu örgü tercihi, logaden benzeri taş / örgü tiplerinden farklı olarak, derzlerin tam bir uyum, taş sıralarının ise düzensiz yerleştirilmesi ve blok boyutlarındaki dengesizlik ile karakterize edilmektedir. Bu örgü tipi, Lykia Bölgesi genelinde, Geç Hellenistik – Erken Roma İmparatorluk Dönemi'nde sıkça tercih edilmektedir; ve geçiş dönemi duvar örgüsü olarak tanımlamak gerekmektedir. Ksanthos Antik Kenti'nde karşılaşılan polygonal bloklar vesilesiyle Lykia Bölgesi özelinde bu örgünün kullanım alanları ve dönemsel özellikleri ile geçiş dönemlerine denk gelen yapılardaki düzensiz polygonal örgü tiplerinin karşılaştırılmasına dair detaylı bir çalışma için bk.: Erdoğan, 2017. Ayrıca bk.: Coulton, 1986: 43.

[508] Bk.: Bu Çalışmada 2.1.3.2.

[509] Ele geçen ve deşifre edilen yazıtlardan anlaşılan yapının inşa süreci MS 48 – 50 yılları arasında başlatılmış; buna ek olarak Vespasian Dönemi'nde tekrar inşa süreci başlamıştır. Fakat hem duvar örgüsünün geçiş dönemi özellikleri göstermesi, hem Roma İmparatorluk Dönemi'de sıklıkla görülen kemerli köprü sistemimin bu yapıda olmayışı hem de 2010 – 2011 yılları arasında gerçekleştirilen sondaj kazıları neticesinde Hellenistik Katman'daki su künklerinin belirlenmiş olması bu duvar örgüsünün daha erken bir dönemden olabileceğini düşündürmektedir. Bk.: Şahin 2019, 373; İşkan ve Şahin, 2011: 6 – 8; İşkan ve Karademir, 2011: 8 - 9; İşkan ve Erkoç, 2011: 9 – 10; Şahin, 2007: 101 – 102.

3.18. Arneai

Arneai, Myra'nın yaklaşık olarak 25 km kuzeybatısında yer alan ve Bizans Dönemi sonlarına kadar Myra'ya bağlı olduğu bilinen, oldukça küçük[510] bir yerleşimdir[511]. Buna rağmen Klasik Dönem[512]'den Bizans Dönemi[513] sonralarına kadar yerleşimin kesilmediği bir kent olarak tanınmaktadır.

Arneai, ya da modern ismiyle Ernez'den ilk bahsedenler Spratt ve Forbes olmuştur. Lakin kenti ziyaret etmeleri Ernez'de yaşanan salgın hastalık sebebiyle mümkün olmamıştır[514]. Buna rağmen Ernez ismiyle Arneai isminin benzerliği sebebiyle bu bölgedeki kalıntıların ait olduğu antik kenti doğru kimliklendirmeyi başarmışlardır[515]. Kentteki en karakteristik özellik orijinal işlevlerinden dönüştürülen yapılar barındırmasıdır[516].

Bunlara ek olarak Arneai'de bulunan savunma duvarıyla bağlantılı kuleler gözlemlenebilen bir diğer önemli yapı grubudur. Bu kulelerde karşılaşılan duvar işçilikleri çalışmamızdaki örneğimizi teşkil etmektedir.

3.18.1. Arneai – Kule

Arneai'nin gözlemlenebilen birçok yapısının bulunduğu, yerleşimin en tepelik bölgesinde topografyaya uygun biçimlendirilmiş akropolisin savunma duvarları birçok kule ile desteklenmiştir. Hem savunma duvarında hem de kulelerde farklı duvar işçilikleri gözlemlenmektedir; bunun temel sebebi MÖ 380 – 360 yıllarında iskanın başladığı Arneai'de

---

[510] Küçük bir kent olsa da bereketli topraklar üzerinde konumlanmış olması günümüze kadar gelebilen yazıtlar sayesinde öğrencidğimiz birçok önemli aile ve aile ferdine ev sahipliği yapmasını sağlamıştır. Bu kişilerden biri olan ve Paraphylaks görevi üstlenen Arneaili Dēmētrios hakkında detaylı bilgi için bk.: Öztürk, 2006: 151.

[511] Çevik, 2015: 309; Bean, 1997: 139. Ayrıca Arenai'nin Myra olan yol bağlantısı hakkında bk.: Harrison, 1984: 74.

[512] Kentin en erken verileri kentte yer alan kaya mezarlarının üzerindeki Lykçe yazıtlarla kanıtlanmıştır. Bu yazıtlarda geçen Perikle atfı kaya mezarlarının MÖ 380 – 360 arasında tarihlendirilmesini mümkün kılmıştır. Seyer, 2008: 135; Çevik, 2015: 309.

[513] Myra – Arneai arasında keşfedilen Bizans yapıları hakkında bk.: Alpaslan, 2000: 29; Alpaslan, 2001: 108. Ayrıca Gordion III dönemine ait Arneai sikkeleri için bk.: Tek, 2005: 955.

[514] "(...) but that if we went within certain limits, we must undergo a quarantine, as if we had been inhabitants of the place. This was tantamount to prohibition. Though most anxious to visit these ruins, and quite willing to run all risks, except loss of time, wo reluc-tantly gave up the journey. It turned out afterwards, that the Agha's strict quarantine had the desired effect of keeping the disease, whether plague or not, within bounds, as it did not spread beyond Erness, where most of the people died (...)" Spratt ve Forbes, 1847: 100 – 101.

[515] Spartt ve Forbes, 1847: 101. Ayrıca bk.: Zgusta, 1984: 98.

[516] "(...)We may note, however, that the task of putting up buildings to house soldiers and officials on the move through the provinces, like all the other burdens which this entailed, could be undertaken at a local level, as, for instance, by a prominent couple in the city of Arneai in Lycia who sometime between AD 112 and 117, perhaps in connection with the troop movements of Trajan's Parthian campaign, converted a gymnasium into a παροχιον, a rest house or mansio for official purposes." Bk.: Mitchell, 1987: 337; Işık vd., 2001: 48, dn. 281.

Bizans Dönemi sonlarına kadar devam eden yerleşimin temelini oluşturan savuma yapılarının farklı dönemlerde sağlamlaştırılması ve eklemeler yapılasıdır.

Bu çalışmada ele alınacak olan kule kalıntısı ise Akropolisin güney yakasında yer alan ve gözlemlenebilecek kadar ayakta kalan yapıdır.

Yapım Özellikleri

Bitki örtüsünün sıklığı ve yapının çevresini sarmış olması sebebiyle gözlemlenebilen yüksekliği 4,20 m olan kule yapısı benzer kule yapılarıyla ortalama 35 m aralıklarla güney yakada konumlanmıştır. Tek cidarlı bir yapıya sahip olmasının yanı sıra gözlemlenebildiği kadarıyla herhangi bir bağlantı elemanı tespit edilememiştir.

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Rektogonal İsodom; 1. Grup (Atkı – Çözgü Örgü Tekniği)

Gözlemlenebilen cephe oldukça dar olmasına rağmen köşe dönüşlerdeki yan blok yüzleri hesaba katılmaz ve ana cephedeki blokların kırıkları doğru tespitedilebilirse görülecektir ki eşit yükseklikteki blokların yerleştirilme biçimileri neticesinde, birinci ve üçüncü sıradaki blokların yan kenarları ile ikinci ve dördüncü sıradaki blokların yan kenarları birbirine paralel konumlanmıştır. Tek cidarlı ve rektogonal bloklarla İsodom örgüdeki bu sistem, bu duvar yapısını birinci grup içerisinde değerlendirmemize olanak sağlamıştır. Savunma mimarisinde genelde çift cidarlı duvarlar karşımıza çıksa da Hellenistik Dönem ile birlikte yüzeyde bosaj kullanımı bu zorunluluğu ortadan kaldırmıştır[517].

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Rayba Çerçeveli Bosaj – Gönyeli

Blokların iyi koruna gelmesi, yüzey ve kenar işçiliklerindeki takibi kolaylaştırmaktadır. Özellikle 5 cmlik bir yüksekliğe sahip çerçevelerdeki raybalı işçiliğin kendini belli ettiği anlaşılmaktadır. Arneai'de ele alınan bu örnek, Lykia'nın özellikle Demre yaylarında karşılaşılan askeri yapılardaki duvar işçiliği bağlamında büyük benzerlik göstermektedir[518].

Dönemi: MÖ 3. – MÖ 2. yy[519]

---

[517] Adam, 1982: 123 – 124.

[518] Çevik vd., 2003: 197; Konecny, 1997: 74 – 78

[519] Her ne kadar Arneai'de sistemli kazı ve yüzey araştırması gerçekleştirilmemiş de olsa karşılaşılan kule (askeri) yapıdaki işçilikler, Kastabara, Beymelek, Myra ve Myra hinterlandındaki yüksek rakımlı askeri yerleşimlerde yer alan işçilikler ile büyük benzerlik göstermektedir. Bk.: Çevik vd., 2003: 197; Konecny, 1997: 74 – 78; Çevik, 2015: 309.

3.19. Mnara (Marmara)

Mnara, Antalya ilinin Kemer ilçesinde yer alan, 1350 m yüksekliğe sahip Kavak Dağı üzerinde konumlanmış bir yerleşim yerdir[520]. Yerleşim yerinin kimliği[521], Patara'da bulunan Yol Kılavuz Anıtı ve bölgede sürdürülen sistematik yüzey araştırmaları neticesinde tespit edilebilmiştir[522].

Kentte gerçekleştirilen yüzey araştırmaları göstermiştir ki, yerleşimin konumlandığı kayalık ve sarp yükseltiye uygun biçimde bir şehircilik tercih edilmiş ve birçok set duvarı ile bu yerleşim yeri organize edilmiştir[523]. Buna ek olarak çoğu yapı, konumlandığı alandaki eğim ve topografik özellikler neticeside sırtını ana kayaya yaslamak zorunda kalmıştır; ayrıca buradaki anakaya, yapıların malzemesini karşılayan bir taş ocağı olarak da kullanılmıştır[524].

Kentte kimliği tespit edilebilen birçok yapı bulunmaktadır[525]. Fakat hem kırsal yerleşim dahilinde bir kent olarak tanımlanabilmesi hem de kullanılan yerel taşın zaman içerisinde aşınmasından ötürü duvar örgüsü bağlamında tek bir örnek çalışmada ele alınacaktır.

3.19.1. Mnara – Meclis Binası

Kentin kuzeybatı ucunda ve Kavak Dağı'nın zirve noktasında yer alan tiyatronun batsında, agora ile aynı terasın üzerinde konumlanan yapı, gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında duvar işçiliği bağlamında dikkat çekmiştir. Yapının arka kısmı, Mnara'daki çoğu yapıda olduğu gibi anakayaya yaslanmıştır; ayrıca üst kottaki yıkıntılar neticesinde yapının içi de gözlemlenememektir. Yapının cephesinde ise, yükseliği söve kalıntısından anlaşılan ve yaklaşık 2,40 m iç yüksekliği bulunan bir kapı ve pencere detayları yer almaktadır[526].

---

[520] Çevik, 2005: 119; Kizgut vd., 2009c: 108. Hem kentin lokasyonu hem de Mnara'nın çevre kentlerle olan ilişkisini ortaya çıkaran yazıtlar için bk.: İplikçioğlu vd., 2001: 244 – 245; İplikçioğlu, 2002: 130, dn. 8.

[521] "Önceki yayınlarda farklı lokalizasyonlar olmasına karşın Patara Yol Kılavuz Anıtı'nın bulunuşundan sonra buranın Marmara-Mnarike olduğu doğrulanmıştır." Bk.: Çevik, 2005: 119; Kizgut vd., 2009c: 108; Kizgut, 2009: 339.

[522] Bölgede ve özellikle yerleşim yerindeki ilk sistematik yüzey araştırması Nevzat Çevik ve ekibi tarafından gerçekleştirilmiştir. Bk.: Çevik, 2005: 109 – 115. Fakat özellikle ilerleyen yıllar içerisinde Mnara yerleşiminin detaylı bir haritasının çıkartılması amacı neticesinde İsa Kizgut ve ekibi tarafından ele alınan yüzey araştırmaları, yerleşim yeri hakkında daha detaylı bilgilere ulaşmamızı sağlamıştır: Kizgut vd., 2009c: 108 – 114; Kizgut, 2009: 339 – 346; Kizgut, 2011: 239 – 250; Kizgut ve Akalın, 2010: 115 – 118; Kizgut ve Akalın, 2011: 149 – 152.

[523] Çelik, 2020: 49.

[524] Kizgut ve Akalın, 2011: 150.

[525] Çevik, 2015: 496 – 498.

[526] Kizgut, 2009: 346; Çevik vd., 2006: 144; Çevik, 2015: 497.

Yapım Özellikleri

Yapının arka duvarı anakayanın işlenerek yapının bu alana yaslanması sebebiyle gözlemlenememektedir. Yan duvarlar da üst kottan gelen yıkıntılar sebebiyle sağlıklı bir gözlem alanı sunmaz; fakat yapının cephesi hem yapının duvar örgü karakteristiğini hem de yapının tasarımını anlayabilmemiz için yeterli veriyi sunmaktadır. Yapının cephesi yine diğer tüm Mnara yapıları gibi batı bakışımlıdır. Bu batı cephesinin güney yönünde yapı oldukça yüksek bir anakaya kalıntısı üzerine oturtulmuştur; bu yükselti sebebiyle, anakayanın yer almadığı kısımlarda yapı yaklaşık yedi taş sırası ile yükseltilmiştir. Bu taş sıralarında rektogonal bloklar karşımıza çıkar; bunlar oldukça hasar görmüş ve parçalanmış bloklar da olsa ortalama 0,50 m ve 0,80 m aralığında yüksekliklere sahip olduğu gözlemlenebilmektedir. Bu taş sıralarının bittiği noktada ise yüksekliği 1,65 m boyunda devasa rektogonal bloklar ile karşılaşılır. Söve kalıntısı da bu sınırda insutu olarak bulunduğu için, yapının asıl cephesini bu devasa rektogonal bloklar oluşturmaktadır. Tek cidarlı bir tasarıma sahip olan bu duvar bloklarının derzleri birbiriyle tam öpüşmektedir ve herhangi harç kalıntısı gözlemlenmemektedir.

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Rektogonal İsodom; 1. Grup

Her ne kadar tek sıra bir ana blok sırası karşımıza çıksa da özellikle tek cidarlı bir duvar yapısına ait olması, bu duvar örgüsünün rektogonal isodom örgü biçimdeki birinci gruba dahil olmasını mümkün kılmaktadır.

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Dış Bükey Bosaj – Pahlı (İç Bükey Eğri)

Meclis Binası'nda yer alan bloklarun cephe işçiliğinde, blokların uzun kenarından bir diğer uzun kenara bir yay çizen, ince işçilik gösteren dış bükey bir bosaj işçiliği gözlemlenmektedir[527]. Bir uzun kenardan diğer uzun kenara kesintisiz uzanan bosaj çizgisi, yaklaşık 7 cm'lik bir çıkıntıya sahiptir. Bloklardaki kenar işçilikleri de bu bosaj işçiliğine uygun olarak uzun derzlerde pahlı işçilik sunmaktadır.

Dönemi: MÖ 1. yy[528]

---

[527] Bu bosaj tipinin farklı isimlendirmelerle anıldığı araştırmalar için bk.: Fyfe, 1936: 120 – 121; Scranton, 1941: 107; Ginouves ve Martin, 1985: 133; Saner, 1995: 33. Ayrıca bu işçiliğin özellikle Helenistik Dönem'de isodom ve pseudo-isodom örgülerle ilişki içinde olduğu bilinmektedir; bk.: Orlandos, 1968: 171 – 172.

[528] Hem duvar işçiliği bağlamında; bk.: Çevik vd., 2006: 144; hem de aynı terasta komşu olduğu agora yapısından ele geçen yazıt bağlamında; bk.: Kizgut vd., 2009c: 109; Meclis Binası olduğu düşünülen bu yapı için Hellenistik Dönem sonları önerilebilmektedir.

3.20. Palamut Köyü – Uzun Sur

Ksanthos'un yaklaşık 5 km kuzeyinde ve modern isimlendirmesiyle Çavdır mevkisine bağlı Palamut Köyü'nün sınırlarında[529] yer alan uzun bir duvar kalıntısı ile karşılaşılır. Palamut Köyü'ndeki bu duvar kalıntısı, bölgedeki tek yapıdır. 1992'de, Ksanthos'un savunma sistemleri için gerçekleştirilen yüzey araştırmasında ele alınan bu duvar kalıntısı ile alakalı kazı çalışmaları söz konusu olmasa da Ksanthos bağlamında ortak bir çalışma sürdürülmüştür[530].

Duvarın ilk kullanımından sonra terk edilmesi ve duvarın inşa edildiği alanda başka hiçbir yapı bulunmaması, Ksanthos'un özellikle kuzeyden gelen bir tehlikeyi önlemek amacıyla bu savunma duvarını inşa ettirdiği savlanmaktadır[531].

Sistematik kazılarla ele geçen arkeolojik verilerin eksikliği, Palamut Köyü'ndeki bu kısa süreli inşa faaliyetini ve duvarı tarihlendirmeyi güçleştirse de tarihsel bağlamda Ksanthos'un tahkimat yapıları ve yine Ksanthos'un tehdit altında olduğu dönemler irdelenerek kabaca bir tarhilendirme yapabilmek mümkün olmuştur[532].

3.20.1. Uzun Sur

Palamut Köyü'nün güneyinde konumlanan ve deniz seviyesinden yaklaşık 25 m yükseklikte yer alan Uzun Sur, doğu – batı yönlü tasarlanmıştır[533]. Uzun Sur'un doğu sınırı Eşen Çayı'nın yer aldığı noktsaysa da duvarın tam kesintiye uğradığı alan kestirilemez. Doğu – Batı yönelimli bu duvar Aşar Tepe olarak adlandırılan yükseltide güneye doğru eğimlenir. Buna rağmen duvarın kesintisiz ve belirli aksta ilerlediği anlaşılmaktadır. Ayrıca surun belirli bölgelerine kapılar konumlandırılmıştır[534].

---

[529] Erdoğan, 2017: 13.

[530] des Courtils ve Marksteiner, 1999: 89.

[531] des Courtils ve Marksteiner 1999: 103.

[532] Palamut Köyü'ndeki bu kısa süreli inşa faaliyetinin ve dolayısıyla duvarın tarihlendirilmesi amacıyla ilk irdelenen süreç şüphesiz Komutan Harpagos'un Ksanthos'u ele geçirdiği dönem olmuştur. Harpagos'un Karia'yı ele geçirdikten sonra Kaunos üzerinden, Ksanthos'un kuzeyinden vadiye indiği bilinmektedir; bk.: Hdt., I, 176; des Courtils ve Marksteiner, 1999: 102. Bu açıdan bakıldığında bu bölgede bir savunma duvarının konumlandırılmış olması mümkündür; fakat Ksanthos'un Akamenid öncesi dönemlere tarihlendirilen kalıntılar ile olan savunma yapıları ile karakteristik olarak farklı bir üsluba sahip olan "Uzun Sur" için bu dönem önerilmez, bk.: des Courtils ve Marksteiner, 1999: 102. Tarihsel bağlamda Ksanthosluların Perslerle olan yakınlığı ve Atina'ya karşı dirençli duruşu düşünülünce, Ksanthos Akropolü'ndeki savunma mimarisindeki üsluplarla da benzerlik gösterdiği için "Uzun Sur"un tarihlendirildiği dönem, Ksanthos'un Eurymedon Savaşı'ndan evvel gerçekleşen Attika-Delos Deniz Birliği'ne katılma sürecidir. Lykia (Ksanthos) – Pers ilişkisi için bk.: Işık, 2010a: 70. Uzun Sur'un tarihlendirilmesine yönelik fikirler için bk.: des Courtils ve Marksteiner, 1999: 102 – 103.

[533] des Courtils ve Marksteiner, 1999: 90, fig. 2.

[534] des Courtils ve Marksteiner, 1999: 91 – 94.

Yapım Özellikleri

Duvarın inşaasında kullanılan blokların yerel kireçtaşından olduğu ve yer yer oldukça aşınmış blokların varlığı dikkat çekmektedir. Duvar genelinde bütünlüğü bozup heterojen bir yapından bahsedilmesine yol açan tercih, blok boyutları ile açıklanabilir[535]. Bu durum, duvarın orgü tekniğinde de farklılar ile karşılaşmamıza sebep olur; genel olarak polygonal örgü gözlemlense de oldukça ufak boyutlu taşlardan örügü, logaden benzeri duvar örgü teknikleriyle de karşılaşılmaktadır. Her ne kadar çift cidarlı bir duvar yapısından bahsediyor olsak da sistematik bir atkı bloğu ile karşılaşılmaması ve dolayısıyla büyük boyutlu polygonal blokların örgüdeki hakimiyeti duvarın tarihlendirilebilmesinde yardımcı olan verilerdir. Duvarın dönüşlerinde ya da kapı geçişlerinde köşe orthostatlarını anımsatan blokların varlığı da Klasik Dönem Lykia mimarisinin temel özelliklerinden biridir[536]. Blok boyutlarındaki dengesiz tercih ve sistemsiz örgü neticesinde Uzun Sur'un birçok alanında duvar çökmüştür; köşe bloklarının varlığı gözlemlenebilen duvarlar ile yakın ilişkidedir. Duvarda herhangi bir bağlayıcı malzeme ile karşılaşılmaz. Duvarın yüksekliği ise duvarın hasarlı yapısından ve blokların, cidar arasındaki dolgu molozlarının yıkılıp birikmesi sebebiyle tam olarak kesitirilememektedir. Buna rağmen des Courtils ve Marksteiner kapı sövelerini işaret ederek korunan yüksekliği 2,80 m olarak belirlemişlerdir[537].

Duvar Kalınlığı: 2,30 m (En kalın nokta)

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Nizamlı Polygonal

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Kaba – İşçiliksiz – Lesbos (Çizgisel Eğri)

Dönemi: MÖ 475[538]

---

[535] des Courtils ve Marksteiner 1999: 91.

[536] Metzger, 1963: 13 – 14; Marksteiner, 1993a: 36 – 37; Işık, 2016: 455; Erdoğan, 2017: 18 – 21.

[537] des Courtils ve Marksteiner, 1999: 96, 99.

[538] Detaylı tarihlendirme için bk.: des Courtils ve Marksteiner, 1999: 102 – 103.

3.21. Oninda – Büyük Avşar

Oninda, Kyaneai'nin yaklaşık 4 km güneyinde, bugünkü ismiyle Büyük Avşar'da yer alan bir yerleşimdir. Buranın iskanıyla ve tahkimat yapılarının inşasıyla alakalı ilişki, Perikle'nin Avşar Tepe'yi ele geçirmesinden sonraki süreçleri ön plana çıkartmıştır[539]. Döneminde önemli bi güç olan Avşar Tepesi'nden sonra bu bölgeye yakın daha güçsüz bir beyi temsil eden Oninda ortaya çıkmış olmalıdır[540].

Oninda'daki yerleşimin karakteristiği, Kyaneai çevresindeki çoğu yerleşimle benzeşlik göstermektedir. Kome[541] olarak tanımlanan bu kent karakteristiği, Kyaneai çevresi ve Lykia genelinde ise farklılık taşımaktadır[542]. Çok sayıda nitelikli mezar yapısı[543] ve özellikle kule benzeri, sur-içinde yer alan, kale biçimindeki tahkimat yapısı, Oninda'nın en önemli kalıntıları arasındadır[544].

Bu çalışmada da bu tahkimat yapısının bir ögesi olan Batı Kule yapısı ele alınacaktır.

3.21.1. Oninda – Büyük Avşar Batı Kule

Oninda'nın kuzeybatı yönlü en dik yükseltisinde yer alan batı kule, bir kayalığın üzerine inşa edilmiştir. Dikdörtgen ve yaklaşık olarak 16,50 x 10,50 m ölçülerine sahip yapının gözlemlenebilen duvarları bitki örtüsü sebebiyle yer yer kesintiye uğramaktadır. Akropoliste kule haricinde Klasik Dönem'e tarihlendirilen bir başka yapı ile karşılaşılmaz; olasılıkla bu kule de bu alanın yöneticisine dair küçük bir kompleksi temsil etmektedir[545]

Yapım Özellikleri

Yerel kireçtaşından inşa edilen kule tasarımının çift cidarlı olduğu gözlemlenmektedir. Herhangi bir bağlayıcı malzeme ile karşılaşılmamış, iki cidar arasında, dolgu malzemesi olarak ufak boyutlu moloz taşlar doldurulmuştur. Yapının üst kısımları yıkılmış olduğu için

---

[539] Limyra Beyi Perikle'nin Ksanthos hakimiyetine karşı başlattığı ayaklanmanın devamında, Avşar Tepe'de (Zagaba) yaşayanların kenti terk etmek zorunda bırakılmış olması savlanır. Blum, 2016: 140; Çelik, 2020: 9.

[540] Kolb, 1995: 88.

[541] "Kome adlı birim, bunların en önemlisi olarak görünmektedir. Kome terimi aslında bir Polis territoriumu içinde bulunan yerel idareye bağlı bucak ve yerleşme merkezini belirlemektedir. Modern araştırmacılar tarafından Antik Anadolu'da Kome merkezleri genellikle çiftçiler tarafından yerleşilen köy karakterli bir yerleşim tipi olarak yorumlanmaktadır (...)", Kolb, 1996: 250.

[542] Büyük Avşar için de geçerli olan yorum, bu bölgedeki kome'lerin çiftlik karakteristiğinde olmasından ziyade varlıklık kişilerin yaşadığı yerel idari merkezler olduğu yönündedir. Kolb, 1996: 250.

[543] Özer, 2016: 432.

[544] Marksteiner, 1997: 84 – 85.

[545] Kolb, 2008: 146 – 147.

gözlemlenebilen yükseklik 4 m olarak tespit edilmiştir[546]. Olasılıkla ataklara karşı korunması gereken duvar yönlerinde duvar kalınlığı artsa da batı kulenin ön cephesi diğer duvar kalınlıklarına göre daha dardır.

Duvar Kalınlığı: 1,30 m

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Trapezoidal Psuedo-İsodom

Örgü içerisinde polygonal bloklar da varlığını göstermektedir[547]; polygonal örgü – trapezoidal örgü arasından gidip gelen bir karmaşıklık söz konusu olsa da duvarın cephesindeki derz bakışımlarında trapezoidal blokların özellikle ön planda olması sebebiyle Oninda Batı Kule'de trapezoidal bir örgüden bahsetmemiz gereklidir (Lev. 73, A). Ayrıca yine örgü genelinde taş sıralarında blok yükseklikleri değişiklik gösterdiği için bu örgü trapezoidal pseudo-isodom olarak tanımlanmalıdır[548] (Lev. 55, B).

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Çerçeveli Bosaj – Gönyeli

Duvarın cephesinde, her ne kadar aşınmadan ötürü her blokta göremesek de yüzey işçiliğini oldukça domine eden bir çerçeveli bosaj işçiliği göze çarpmaktadır. Blok tipi ve bloğun örgü içerisinde bulunduğu noktaya göre değişiklik söz konusu olsa da ortalama olarak 12 cm genişliğindeki bu çerçeve aralıklar, bazı noktalarda sivri keski ile çentiklenmiştir. Bosajlar ise 8 – 10 cm ölçülerinde çıkıntılar ile tasarlanmıştır.

Dönemi: MÖ 350 – 300[549]

---

[546] Marksteiner, 1997: 85.

[547] Marksteiner, 1997: 85.

[548] Marksteiner, 1994: 302.

[549] Perikle'nin Avşar Tepesi'ni ele geçirmesinden sonra Büyük Avşar'da böyle bir yapılaşma söz konusuysa, trapezoidal işçilik de göz önünde bulundurularak Klasik Dönem'in sonları bu duvar örgüsü için ideal bir tarihlendirme olmalıdır. Bu konu hakkındaki görüşler için bk.: Marksteiner, 1997: 85 – 86; "(...) Dieser Formenvielfalt steht eine stärkere Formalisierung der im trapezoidalen Stil errichteten, wohl etwas jüngeren Burganlagen gegenüber (...)", Marksteiner, 1994: 302. Bunlara ek olarak ilgili yapıya dair MÖ 5. yy tarihi de önerilmektedir: "(...) Funde von Schwarzfirniskeramik bestätigen nur vage eine Datierung der Akropolisanlage von Büyük Avşar in klassische Zeit. Das Mauerwerk sowohl der Burg als auch des Grabbaus ist aufschlußreicher; es verweist spätestens in die zweite Hälfte des 5 Jhs v Chr. Die Nähe zum Avşar Tepesi, der nur ca.1500 m Luftlinie entfernt liegt, sodann die strategische Lage auf dem zu diesem gehörigen Plateau oberhalb des Gebietes von Apollonia und die geringen Dimensionen der Burganlage lassen keinen Zweifel an einer politischen Abhängigkeit der Akropolisfestung von Büyük Avşar von den Herren Zagabas zu, in deren Diensten der Burgherr von Büyük Avşar sich an der Sicherung des südli-chen Grenzgebietes beteiligt haben muß.", bk.: Kolb, 2008: 148.

3.22. Kadyanda

Lykia'nın batı ucunda yer alan, Fethiye'nin yaklaşık olarak 20 km kuzeyinde konumlanmış olan bugünkü ismiyle Üzümlü'deki Kadyanda Antik Kenti, sistematik kazı çalışmaları gerçekleştirilmese de erken dönemlerden itibaren bilinen bir kenttir[550].

Kadyanda'nın erken tarihi ile alakalı, epigrafik veriler net olmasa da fikir vermektedir[551]. Sistematik olarak gerçekleştirilen yüzey araştırmaları[552] neticesinde de Klasik Dönem[553] içlerinden MS 7. yy[554]'a değin Kadyanda'daki yapı grupları ve tarihsel süreçler net bir çerçeveye oturtulabilmiştir.

Kentte birçok yapı kalıntısı bulunsa da duvar örgüsü bağlamında dikkat çeken teknik ve işçilik, Kadyanda'nın kuzeydoğu sınırına yakın bölgede bulunan sur duvarına ait kalıntılardır; ilgili duvar kalıntısı çalışmamızda örnek olarak incelenecektir.

3.22.1. Kadyanda – Kuzeydoğu Sur

Kadyanda'nın tüm yapı gruplarından belki de en uzak noktası olarak tanımlayabileceğimiz kentin kuzeydoğu sektöründe karşılaşılan sur kalıntısı, kent genelinde karşılaşılan duvar karakteristiğiyle de farklılık göstermektedir. Kuzeydoğu – güneybatı uzantılı devam eden sur, yer yer yıkılmış olsa da duvar örgüsünün rahatlıkla gözlemlenebildiği kısımları barındırmaktadır.

Yapım Özellikleri

---

[550] Kent ile ilgili en erken kayıtlardan biri Plinius'un Naturalis Historia'sındadır. Metin içerisinde, Kadyanda her ne kadar Calynda olarak isimlendirilse de bahsedilen lokasyon Kadyanda'ya aittir. Bk.: Plin. Nat. V., 29. Ayrıca kentin keşfi ve doğru lokalize edilmesiyle ilgili bk.: Fellows, 1840: 115 – 122; Benndorf ve Niemann, 1884: 141 – 144.

[551] Ksanthos'taki çift dilli yazıt sayesinde Kadyanda ile alakalı iki önemli veriye ulaşılmaktadır. Bunlardan ilki Kadyanda'nın Klasik Dönem içerisindeki Xadarvati olarak aktarılan Lykçe ismidir. Diğeri ise Kadyanda'nın yine Klasik Dönem içlerinde Batı ile olan (Kaunos) mücadelede Tlos – Pinara ve Ksanthos ile bir birlik oluşturduklarına dair bilgidir. Frezouls, 1986: 449, dn. 2. Ayrıca Kadyanda yazıtları için bk.: TAM II, 2, 240 vdd. Ayrıca Kadyanda ismi ile alakalı erken verileri destekleyen bir diğer unsur ise sikke buluntularıdır; bu konuyla alakalı bk.: Korkut, 2014: 28, dn. 45; Troxell, 1982: 47 vdd. Çoğu Lykia kenti gibi Kadyanda da Opramoas'ın yardımlarını kabul etmiştir, bu konuyla ilgili bk.: TAM II, 3, 327 vdd.

[552] Kentteki ilk sistematik araştırmalar Strasburg Üniversitesi Arkeolojik ve Epigrafik keşif heyeti başkanlığınca gerçekleştirilmiştir. Frezouls, 1986: 449 – 461; Frezouls, 1988: 287 – 292. Bunların haricinde, kentin, geniş kapsamlı konular dahilinde araştırma sürecinde dahil olduğu raporlar için bk.: Özbek, 1991: 287; Diler, 1994: 506; Lykia ulaşım ağı içerisinde Kadyanda ile ilgili yapılan çalışma için ayrıca bk.: Akyürek Şahin vd., 2018: 398 vdd. Ayrıca kent içi su dağıtım yolları ile alakalı gerçekleştirilmiş ve kentin Vespasian zamanındaki imarı ile alakalı fikirler veren bir diğer çalışma için bk.: Hall, 1983: 148. Bunlar haricinde kent ile alakalı yapılan diğer akademik çalışmalar için bk.: Borchhardt ve Neumann, 1968: 174 – 237; Frezouls vd., 1986: 224 – 238; Baker ve Theriault, 2009: 63 – 83.

[553] Kadyanda'nın Klasik Dönem ile ilişkilendirilen mezar yapılarına dair bir yorum için bk.: Tietz, 2016: 348.

[554] Tietz, 2016: 349; Bean, 1998: 46.

Duvar örgüsünde harç ve benzeri bağlayıcı / bağlantı elemanları ile karşılaşılmaz. Örgüde en küçük boyutlu bloklar 0,10 x 0,10 m iken en büyük boyutlu bloklar yaklaşık olarak 0,70 x 0,40 m olarak gözlemlenmektedir. Buna ek olarak duvar örgüsünde karşılaşılan polygonal örgünün genelinde blok boyutlarındaki bu düzensizlik ve dengesizlik, blokların derz boşluklarında da kendini belli etmektedir. Bu tip polygonal duvar örgülerinde oluşan derz boşlukları daha da küçük blok parçalarıyla giderilmeye çalışılmıştır[555]; Kadyanda'da karşılaşılan duvar örgüsünde de bu karakteristiğin devam ettiği anlaşılmaktadır.

Cephe Özellikleri

Genel Tanımlama: Nizamlı Polygonal

Her ne kadar blok boyutlarının düzensizliğinden kaynaklanan derz boşlukları daha ufak boyutlu bloklarla kapılmış olsa da bu örgünün düzensiz polygonal olmasını gerektirmez. Zira bu derz boşlukları dahi polygonal karakter gösteren ufak boyutlu taşlarla kapatılmıştır; derz çizgileri genelinde öpüşen kenarların da yoğunlukta olması düşünülürse bu örgü için nizamlı polygonal rahatlıkla önerilebilir (Lev. 62, B).

Yüzey - Kenar İşçiliği

Genel Tanımlama: Rayba Çerçeveli Bosaj – Gönyeli

Aşınmamış bloklarda net bir şekilde takip edilebilen işçilik çerçeveli bosaja sahip yüzey işçilikleridir. Bu yüzey işçiliğinde ayrıca çerçeveyi oluşturan stil raybalı çerçeveler grubuna girmektedir. Yaklaşık olarak 6 cm'lik çerçeve genişlikleri, ortalama 1,5 cm'lik aralıklarla oluşturulan raybalı işçiliği barındırmaktadır. Buna ek olarak bosaj çıkıntısı bazı bloklarda yaklaşık 15 cm'i bulmaktadır; fakat yüzeydeki aşınmalar duvar genelinde bunu görmemizi engellemektedir[556].

Dönemi: MÖ 2. yy[557]

---

[555] "(...) Ancak Klasik Dönem poligonal örgüsünden çok Hellenistik karakter gösterir. Likya'daki benzerlerinde olduğu gibi, Klasik örneklere göre daha biçimsiz ve kaba taşlarla örülüdür. Hellenistik poligonale uygun olarak da derz bağlantılarının niteliksizliğinden dolayı, büyük blokların aralarında kalan boşluklar küçük taşlarla yamanarak tamamlanmıştır." Bk.: Çevik ve Varkıvanç, 2000: 333. Ayrıca, "Dieses Mauerwerk unterscheidet sich von den qualität-vollen Beispielen der klassischen Varianten des Stils durch kleinere Blockformate und eine unruhigere Mauertextur, die auf die Verwendung verschiedenformatiger Mauersteine unterschiedlichster Form und zahlreicher Zwickelsteine zurückzuführen ist. Weiters sind zumeist schlechterer Fugenschluß und eine andere Oberflächenbearbeitung als beim klassischen Polygonale festzustellen." Bk.: Marksteiner, 1997: 167.

[556] "[Darıözü'nde] (...)Ayrıca blok yüzlerindeki bosajlar, Klasik Dönemin çekiçlenmiş yüzeyinden çok Hellenistik Dönemin kaba ve bombeli bırakılmış bosselerine uyar. En yakın örneği Pydna sur duvarı ve kulesinde ve Kadyanda'dadır." Bk.: Çevik ve Varkıvanç, 2000: 333.

[557] Marksteiner, 1997: 109.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
DEĞERLENDİRME

4.1. Yapısal Özellikler

4.1.1. Tek Cidarlı Duvarlar

Tek Cidarlı Duvarlar, Lykia genelinde özellikle metropol sayılabilecek önemli kentlerden ziyade çiftlik yerleşimi olarak adlandırılabilecek yerleşim yerlerindeki yapılarda karşımıza çıkmaktadır[558]. Bu teknik olarak oldukça olasıdır, zira duvarın kendi ve taşıdığı üst örtü sisitemine dair ağırlıkların zaman içerisinde günümüze kadar gelebilmesi tek cidarlı yapıların statiği bağlamında pek mümkün olmamıştır. Metropol sayılabilecek büyük ölçekli ve planlı kentlerde ele geçmiş, günümüze kadar gelebilmiş önemli yapılarda bu sebeple tek cidarlı kullanımlardan kaçınılması da mantıklıdır. Tek cidarlı duvarlarda, duvar örgüsünü oluşturulan blokların kalınlığı ile sabit olan taşıyıcı güç, çok katlı ya da ihtişamlı yapılardaki yükü taşımaktan acizdir[559]. Buna ek olarak tek cidarlı duvarlarda, özellikle çok katlılıkta yapı malzemesi olarak ahşap ve kerpicin tercih edilmiş olma olasılığı oldukça mümkündür.

Çalışmamızda arkeolojik kazı çalışmaları gerçekleştirilmiş ya da çeşitli araştırmalarda ele alınarak belirli bir tarih aralığına tarihlendirilebilen yapılara ait duvar kalıntıları incelenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda ele geçmiş ve duvar tekniği bağlamında tarihlendirilmeye yönelik teknik özellikler sunan duvar örnekleri arasında sadece dört örnek bu çalışmaya dahil edilmiştir. Kendi başlığında tek cidarlı olarak tanımlanan fakat, duvarın köşeden devamı takip edilemediği için belirsiz bir yapım özelliği gösteren Kitanaura örneği bu dört örnek arasında değildir.

Pinara'daki Analemma Duvarı, Rhodiapolis'teki Kenotaph, Arneai'daki Kule ve Mnara'daki Meclis Binası'nı oluşturan duvarlarda tek cidar tespit edilmiştir. Tespit edilen örneklere bakıldığında, metropol sayılmayacak, küçük ölçekli üç kentin (Arneai, Rhodiapolis ve Mnara) tek cidarlı örneklere sahip olması yukarıda savlanan küçük ölçekli yerleşim – tek cidar ilişkisini desteklemektedir. Dört kentin Lykia Bölgesi'nde belirli bir bölge yer almaması ve doğu – batı – merkez konumuna sahip her noktada bu örneklerin görünebiliyor olması, tek cidarlı duvarların Lykia Bölgesi içerisinde, belirli hinterlandlarda karşılaşılan bir stil / yapım

---

[558] Beydağları'nda karşılaşılan örneklerden biri için bk.: Çevik ve Pimouguet-Pedarros, 2004: 283 – 291.

[559] Tek cidarlı duvarlarda dikkat edilmesi gereken tek ve en önemli husus, bloklardaki vertical derzilerin üstüste binmeyecek şekilde tasarlanarak duvarın örülmesidir. Bunun haricinde her blok birer çözgü bloğu gibi nitelendirilmelidir. Detaylı bilgi için bk.: Saner, 1995: 22.

özelliği olarak değil, başka parametrelere bağlı (ekonomik, yapı / güç dengesi vbg) tercih edildiğini göstermektedir.

Buna ek olarak tek cidarlı duvarlarda rektogonal bloklar tercih edilmiştir. Ayrıca tüm örneklerdeki duvar örgü stili de benzeşlik taşımaktadır; Rektogonal İsodom, 1. Grup olarak tanımlanan örgü stili, tek cidarlı duvarlarda, Lykia Bölgesi'nde karşımıza çıkmaktadır.

Yine bu dört örneğin tarihlendirildiği zaman aralığına baktığımızda, MÖ 2. yy ile MÖ 1. yy aralığında bir dönem benzeşliği ortaya çıkmaktadır; fakat bu elbette ki tek cidarlı duvarların belirli bir dönem özelliği olarak tanımlanmasını yeterli kılmamaktadır[560].

Bu çalışmaya dahil edilmemiş ve özünde duvar örgü tekniklerine dair detaylar sunmayan ama bu çalışmanın odaklandığı dönemlere tarihlendirilen bazı örneklerin de Lykia'da var olduğunun altı çizilmelidir[561].

[560] Tek cidarın tercih sebebiyle alakalı bk. Bölüm 1.1.

[561] Erdoğan, 2017: 44 – 45.

4.1.2. Çift Cidarlı Duvarlar

Çift cidarlı duvarlar, tek cidarlı duvarlardan farklı olarak birbirine paralel iki duvar yapısının birleşmesiyle meydana gelen, daha kalın dolayısıyla daha sağlam bir duvar yapım tekniğidir. Tek cidarlı duvarlarda, özellikle Lykia Bölgesi'nde, çalışmamıza dahil ettiğimiz örneklerden sadece rektogonal blok ve örgüye ait duvar örgüleri söz konusuydu. Çift cidarlı duvarlarda ise bu kısıtlama ile karşılaşılmaz; aksine polygonal, rektogonal ve trapezoidal bloklarla yaratılmış tüm örgü biçimlerinde çift cidarlı duvarlar ile karşılaşmak mümkündür[562]. Bu çeşitlilikte kullanım alanının genişliğine ek olarak polygonal bloklarda karşılaşılan çift cidarlı duvarlarda, bir cidarın kör cepheye sahip olması genellikle karşılaşılan bir kullanım biçimidir[563] (Lev. 65, B).

Çift cidarlı duvarlar, birbirine paralel iki duvar yapısı ve bu iki duvar yapısının arasında kalan bir boşluktan oluştuğu için, bu tip duvarlara, boşluklu duvar da denilmektedir[564]. Buna rağmen, çift cidarlı duvarlarda beklenen ve genellikle karşılaşılan, iki paralel duvarın, ortadaki boşluğu da kapsayacak biçimde birbirine bağlanmasıdır. Bu uygulamada, karşılaşılan üç tip çift cidarlı duvar yapım tekniği ile karşılaşılır: Atkı – Çözgülü; Bağ Sıralı – Çözgülü ve Karma.

Atkı – çözgülü sistemi, emplekton ile karıştırmamak gerekir; emplekton örgüler de şüphesiz Lykia Bölgesi'nde kullanılmıştır[565] fakat bu çalışmanın odak aldığı dönemlerde emplekton örgü ile karşılaşılmamıştır. Buna ek olarak emplekton örgünün olmazsa olmazları arasında iki cidar arasında oluşan boşlukta yer alan moloz dolgu ve harçtır[566]. Tomlinson'un Vitruvius'u eleştirdiği makalesinde dile getirdiği üzere atkı – çözgülü duvar ve emplekton örgü iki farklı duvar yapım tekniğidir[567]. Bu çalışmada ele alınan atkı – çözgülü duvarlarda

---

[562] Polygonal örgülere dair bir örnek için bk.: Şahin, 2012: 20 – 23. Rektogonal örgülere dair bir örnek için bk.: Metzger, 1963: 2 – 3. Trapezoidal örgülere dair bir örnek için bk.: Oberleitner, 1994; Marksteiner, 2002; Landskron, 2016; Childs, 1976: 281 – 316.

[563] Şahin, 2012: 20 – 23; Marksteiner, 1997: 167.

[564] Tayla, 2007b: 578.

[565] Ferrero, 1988: 56 vd.

[566] "(...) Ancak, işçilerimiz işi bitirme acelesiyle duvarların yalnızca dış yüzeyleri ile uğraşarak onları dik olarak döşerler ve aralarını bol miktarda kırma taş ve gelişigüzel atılmış harçlarla doldururlar (...)",Vitruvius II: VIII, 7.

[567] Tomlinson, Vitruvius'un De Architectura'sında yer alan emplekton tanımını paylaşarak, Roma Dönemi örgülerindeki yapısal özelliklerle, daha erken dönemli duvarlarda karşılaşılan sistemi aynı isimle paylaşmasındaki hatayı ilk olarak işaret eder. Vitruvius'un aktarımına göre, kendi çağında görmüş olduğu ve Romalı ustaların yaptığı "emplekton" sisteminde üç parça söz konusudur, bu sistemin merkezinde yer alan önemli bir faktör ise, dolu malzemesi olarak kullanılan kırık moloz ve harçtır. Daha erken dönemlere ait duvar örgülerinde karşılaştığı atkılı – çözgülü sistemi de kendi çağına ait, moloz dolgulu ve harçlı emplekton sistemi içerisinde değerlendirmesi, Tomlinson'un bu kavramın yanlış kullanıldığına dair ortaya koyduğu en önemli unsurdur. Fakat daha da önemlisi, emplekton olarak adlandırılan Roma Dönemi sisteminde bizim atkı bloğu olarak tanımladığımız bağlayıcı blok bulunmamaktadır. O halde hem atkı bloğu barındırması hem de harçsız

karşılaşılan blok hareketliliğini özetlersek: h: Yükseklik; b: Genişlik; a: Boy olarak kabul edilirse, kabaca şöyle bir formülden bahsedebilmek mümkündür: Çözgü Bloklar İçin: h<b<a; Atkı Bloklar İçin: h<a<b[568]. Bu açıklamadan da anlaşılmaktadır ki atkı blokları duvarın cephe bakışımında ve horizontal uzamda çözgü bloklarından daha az yer kapladığı için, ilk bakışımda fark edilebilir bir örgü biçimi sunmaktadır. Bu kullanım biçiminin her ne kadar fonksiyonalite bağlamında da bir tercih sebebi söz konusu olsa da estetik kaygılar da bu duvar yapım tekniğini ön plana çıkartmıştır[569].

Lykia Bölgesi'nde karşılaştığımız ve bu çalışmada odaklanılan yapılardan sadece Ksanthos Lykia Akropolü'nde yer alan Güney Sur yapısındaki rektogonal örgüde ve Arneai'daki Kule'de salt atkı – çözgülü sistem ile karşılaşılmıştır. Bu iki örnekten Ksanthos'ta yer alan örnek, Batı Lykia'da karşılaşılan tekil bir örgü olarak dikkat çekmektedir. Arneai'deki örnek ise, bu çalışmada, çokça refere edilen fakat erken dönemlerde detaylı çalışmalar gerçekleştirildiği için alt başlıklar dahilinde araştırma konularına dahil edilmeyen Orta Lykia, ve hatta Demre Yaylaları'nda karşılaşılan kule mimarisine dair bir dönem – stil birlikteliğinin temsilcisidir[570]. Bu bölgede özellikle Hellenistik Dönem'deki tahkimat yapılarında rektogonal örgülerin yoğunlukta olduğu tespit edilmiştir[571]; buna ek olarak salt atkı – çözgülü sistemin de bu bölge içerisinde sevilerek kullanıldığı gözlemlenmiştir.

Atkı – çözgülü sisteme ek olarak, çift cidarlı duvarlarda atkı bloğu gibi çalışan ve bağ sırası olarak adlandırılan eklentiler ile bir taş sırası boyunca devam eden, iki cidarı birbirine bağlayan bir diğer sistem ise bağ sıralı – çözgülü örgüdür. Bağ sırası blokları bütün bir taş sırası boyunca devam eden ve çözgü bloklarından daha alçak yükseklikleriyle tek bakışta dikkati çeken bir sisteme sahiptir. Bu sistemde yer alan blokları da atkı – çözgülü sistemdeki gibi formülize etmek gerekirse, h: Yükseklik; b: Genişlik; a: Boy olduğunun kabulüyle: Bağ Sıralarındaki Bloklar: h<a<b; Çözgü Bloklar: b<h<a'dır. Bu çalışmada bu sisteme sahip tekil bir örnek söz konusudur; Ksanthos Güneydoğu Sektör'de yer alan Kuzey Eklenti duvarındaki

---

örgüler olması bağlamında bizim atkılı – çözgülü olarak isimlendiridiğimiz bu sistem, Tomlinson'a göre emplekton çerçevesinde değerlendirilmemelidir. Bu çalışmanın belirli ve gerekli yerlerinde Vitruvius'un tanımı gerek metin içinde gerekse dipnot olarak refere edilmiştir; fakat emplekton kavramının atkılı – çözgülü sistemiyle olan karmaşık ve tartışmalı ilişkisi neticesinde, ilgili başlığında ve metinin geri kalanında atkılı – çözgülü teriminın kullanılması terich edilmiştir. Tomlinson'un ilgili eleştirisi için bk.: Tomlinson, 1961: 133 – 140.

[568] Özdemir, 2003: 30.

[569] Orlandos, 1968: 147.

[570] Hayıtlı'daki örnek için bk.: Konecny,1997: taf. 37, abb. 114. Andriake'deki örnekler için bk.: Konecny, 1997: taf 17, abb. 47 – 48.

[571] Konecny, 1997: 79 – 83.

Pseudo-Isodom, 4. Grup olarak karakterize ettiğimiz duvar örgü sistemi. Bu örnekten de anlaşıldığı üzere, Lykia'da karşılaşılan çoğu rektogonal bloklarla temsil edilen çift cidarlı duvar örgülerinde karşılaşılan atkı – çözgü ve bağ sıralı – çözgülü örnekler Hellenistik Dönem'de karşımıza çıkmaktadır. Buna ek olarak Klasik Dönem'e tarihlendirilen hiçbir tahkimat yapısına ait çift cidarlı duvar örgüsünde, tek bir istisna dışında, atkı/bağ sıralı bloklar ile karşılaşılmamaktadır[572]. Klasik Dönem'deki çift cidar arası bağlayıcı malzeme genel olarak kil – moloz dolgu olmuştur[573].

Fakat Lykia Bölgesi'nde çift cidarlı duvarlar bağlamında en sık karşılaşılan örgü sistemi hem atkı bloklarının hem de bağ sıralı blokların çözgü blokları arasında yer alıp kullanıldığı ve paralel çift cidarı birbirine bağlayan karma örgü sistemidir.

Bu çalışmada tespit edilen Karma Örgü'ye sahip yapılar kabaca: Antiphellos'ta yer alan Bouleterion; Antiphellos Tiyatrosu Analemmata; Oinoanda Hellenistik Sur ve Oinoanda Batı Kule; Kastabara'da yer alan Kule yapısı ile Patara Tepecik bu örnekleri teşkil etmektedir. Yapılan araştırmalar neticesinde karma örgünün gözlemlendiği bu örneklerdeki dağılım MÖ. 2 – MÖ 1. yy ağırlığındadır. Aynı atkı – çözgülü örgü sisteminin gözlemlendiği örneklerde de olduğu gibi, Lykia Bölgesi özelinde, özellikle rektogonal örgü ile temsil edilen bu tip yapım teknikleri, Hellenistik Dönem ile karakterize edilmiş durumdadır[574].

[572] Marksteiner, 1997: 114.

[573] Marksteiner, 1997: 115.

[574] Bu hususta MÖ 350 yılına tarihlendirilen Tepecik'teki duvar örgü sistemi, daha erken döneme ait bir örnek olarak, Ksanthos'ta da atkı – çözgülü sistemde karşılaştığımız erken döneme tarihlendirilen örgülere bir ek olarak ele alınmalıdır. Bu konu şüphesiz metropol sayılabilecek, büyük ölçekli kentler ile bu kentlerin çevresinde yer alan daha küçük ölçekli kentler arasında imar poltikaları ve duvar örgü organizasyonları ile açıklanabilmektedir.

4.1.3. Yerleştirme Hatları

Yerleştirme hatları genel olarak duvar örgüsünde blokların yerleştirilme sürecinde hatayı en aza indirmek amacıyla tasarlanmış küçük bir işçilik izidir. Duvar örgüsündeki en önemli amaç duvarı oluşturan blokların yatayda ve dikeyde düzgün bir hat boyunca yerleştirilebilmesini sağlamaktır. Her ne kadar karşılaşılan örneklerin çoğunda rektogonal bloklar gözlemleniyor olsa da sadece rektogonal blokların yatay ve düşey şakülü amaçlanarak duvar örgüsünde bu tip işçilik izleri kullanılıyor demek hatalı olacaktır. Rektogonal bloklara ek olarak trapezoidal bloklarda da bu işçilik ile karşılaşmak mümkündür. Fakat polygonal örgünün organizasyonu, diğer blok türlerine göre farklıdır. Özellikle lesbos işçilik gösteren polygonal örgüye ait bloklardaki kavisli derzler, kurşun teller vasıtasıyla traşlanır/hazırlanırdı. Bu bloklar, düzensiz bloklardan seçilir, kurşun[575] bir tel vasıtasıyla birbirine oturacak olan blokların pozitif ve negatif kalıpları çıkartılarak, taşların birbirlerine uyumlu bir şekilde işlenmesi işlemi gerçekleştirilirdi[576]. Dolayısıyla bu gibi örgü ve blok türlerinde yerleştirme hatlarına dair izler bulmak çok da söz konusu değildir.

Yerleştirme hatları bloğun her kenarında gözlemlenmez; buna ek olarak yatay ya da dikey kenarlardan birinde ve bu hattı takip eden diğer blokların aynı kenarlarında bu yerleştirme hattı işçiliği ile karşılaşılır[577]. Genel olarak 1 – 2 cm'lik genişlikte işlenen bu şeritler, blok yüzeyinden daha içeride kalmaktadır. Normal şartlarda bu şeritlerin cepheye giren açıları blok yüzeyi yüksekliğinde işlenmektedir. Fakat bu işlemin gerçekleşmediği ve bu işçiliğin kolayca tespit edilebilmesini sağlayan örneklerde söz konusudur.

Bu çalışmada incelenen ve bu hat işçiliğine dair örneklerden en önemlisi Trysa'daki Heroon'un iç kısmında kalan ve düz yüzeyli işçilikle karakterize edilen trapezoidal bloklardaki yerleştirme hattı işçiliğidir. Dört blok sırası gözlemlenebilen duvar kalıntısında, şu anda orjinal yerinde olmayan blokların eksikliği sayesinde bu yerleştirme hattına dair izler gözlemlenebilmektedir. Bu örneğe ek olarak İdebessos'ta karşılaşılan set duvarında da benzer bir yerleştirme hattı takip edilmektedir.

Bu gibi örneklerden de anlaşılacağı üzere yerleştirme hatları trapezoidal blok ya da rektogonal blok fark etmeksizin duvar örgülerinde kullanılagelmiştir. Bu hatların genelde

---

[575] (Yun.) μολυβδος: Mólyvdos ya da Mólyvos, Ginouves ve Martin, 1985: 64; Orlandos, 1968: 130. Bu örgüdeki şemayı yaratmada kullanılan kurşunların ismi olan μολυβδος (Mólyvos), aynı zamanda bu örgü biçimine isim veren Lesbos Adası'ndaki bir kentin ismidir.

[576] , Erdoğan, 2017: 61; Orlandos, 1968: 130; Scranton, 1941: 27; Akarca, 1987: 113 – 114; Fırat, 2015: 6.; Sane 1995: 29.

[577] "Yerleştirme hatları, keskinin (kalemin) yaklaşık 45° - 60°'lik bir açıyla tutularak vurulmasıyla elde edilmiştir." Saner, 1995: 94.

tespit edilebilir örnekleri ve Lykia Bölgesi'nde karşılaşılan örneklerin ortak özelliği ise blokların düz yüzeyli işçiliğe sahip olmasıdır. Yerleştirme hatları bloklardaki estetik işçiliklerden farklı olarak duvardaki dengenin sağlanmasını amaçlayan fonksiyonel bir işçiliktir; bu sebeple blok türü farklılık da gösterebilir, yüzey işçilikleri de birbirinden farklı örnekleri beraberinde getirebilir. Fakat özellikle bosajlı örneklerde karşılaştığımız pahlı kenar işçiliği gibi daha geniş aralıklara sahip ve cepheden de fark edilebilir bazı işçilikler ya da çerçeveli bosajlarda karşılaşılan raybalı işçiliklerdeki çentikler de duvarda yer alan blokların yerleştirilmesine yardımcı ögeler oldukları için, blok yüzey ve kenarında bu gibi ögelerle karşılaşılmayan örneklerde bu hatların tespiti daha kolay olmaktadır.

Yerleştirme hatlarının gözlemlendiği örneklerde bir dönem özelliğinden bahsetmek imkansızdır. Duvarın örülme sürecine ait foksiyonel bir işçilik detayıdır. Yine de büyük boyutlu bloklar, tahkimat yapılarından ziyade prestij yapıları gibi anılabilecek örneklerde bu detayları gözlemlemek daha olasıdır.

4.1.5. Köşe Şeridi

Taş duvar örgüsündeki bazı temel yaklaşımlar, dönemler içerisinde değişiklik göstermemiştir. Bu yaklaşımlardan duvarın dengede tutulabilmesi, duvar örgüsünde blokların nasıl yerleştirilmesi gerektiği, duvarın nasıl örülmeye başlanması gerektiği gibi konularda geleneksel yöntemlerde keşfedilen tekniklerin kullanımı benzer şekilde devam etmektedir. Örneklemek gerekirse duvar örgüsüne, taş sırasının ortalarından değil, duvarın köşe bloklarından başlanarak örülmesi gerektiği aktarılabilir[578].

Duvarınlar zemine paralel uzantılara sahip, dikeyde de –genellikle- net bir 90°'lik açı ile yükseklik gösteren yapı elemanlarıdır. Dolayısıyla köşe blokların zemin aksına dik bir açı gözetilerek yükselmesi duvar örgüsünü biçimlendirmektedir. Yerleştirme hatlarında ya da yüzey işçiliklerinde karşılaşılan çerçeve ve raybalı işçiliklerin kullanım amaçlarında şakülün ve blokların yerleştirilmesinde sağlamlığın sağlanması nasıl amaçlanıyorsa, köşe şeritlerinde de aynı amaç güdülmüştür. Blokların tam köşede birleştiği intibası[579] ve dik açının kontrolü[580] bu sebeble köşe şeritleri ile mümkün olmuştur. Hatta alçak şerit kabartmaları da aynı amaçla kullanılagelse de zamanla açı saplamalarına sebebiyet vermesi yüzünden[581] köşe bloklarında, 4 – 6 cm aralığında ince keski darbeleriyle şekillendirilmiş köşe şeritleri kullanılmaya başlanmıştır[582]. Bu uygulamanın yazıtlardan bildiğimiz isimlendirilişi περιτενεια (periteneia)[583]'dır; ayrıca su şeriti/düşey şerit gibi farklı kullanımları da söz konusudur. Özellikle rektogonal bloklarda karşımıza çıkan periteneia'lar, sur ve istinat duvarlarında yoğun bir kullanım sunar. Bundaki temel faktör bu şeritlerin sırtın dikeyliğini özellikle savunma mimarisindeki yapılarda blokların yerleşim düzeninin doğru konumunu belirlemek amacıyla referans noktası oluşturmasıdır. Periteneia'lar diğer yapı türlerinde de pek âlâ kullanılabilir, fakat savunma mimarisindeki yapıların boyutları ve inşa süreci düşünüldüğünde, hatayı en aza indirmek ve duvarın sağlamlığını bu referans noktalarına dayandırmak, süreçte önemli bir pozitif katkı sunmaktadır. Bu şeritlerin savunma mimarisinde referans noktası olarak kullanılmaya başlanması MÖ 5. yy'da ortaya çıkıp, Helenistik Dönem içlerine kadar devam eder. Özellikle MÖ 5. yy'dan sonra kapalı binaların duvarlarında,

---

[578] Lawrence, 1976: 242.

[579] Akarca, 1987: 116.

[580] Orlandos, 1968: 172.

[581] Lawrence, 1976: 242.

[582] Orlandos, 1968: 171.

[583] περιτενεια işçiliği ile ilgili detaylı bilgi için bk.: Orlandos, 1966: 164. Ayrıca Dionysos Tiyatrosu detayı için Orlandos, 1966: 165, Fig. 191. İlgili tekniğin antik dönem haricinde – özellikle Rönesans İtalya'sında kullanılmasıyla alakalı bk.: Orlandos, 1966: 164, dn: 5.

tapınak krepisleri gibi alanlarda kullanılmaya başlanmasıyla, referans noktası amacı ile kullanması terk edilmeye başlanmış, dekoratif bir unsur olarak duvarlarda yer alamaya başlamıştır[584].

Şüphesiz duvar örgüsüne dair organizasyonda sık sık kullanılan bir yöntem olsa da bazı duvar örgülerinde ya da blok türlerinde bu köşe şeridiyle karşılaşılmayabilir; bu durumlarda duvar köşelerinde bir uzun bir dar yüz gelecek biçimde gerçekleştirilen örgüler söz konusu olmuştur[585].

Ayrıca köşe şeridi uygulaması polygonal örgüye dair duvar yapılarında gözlemlenmez; bunun Lykia Bölgesi'ndeki temel sebebi, köşe orthostatlarının polygonal örgülerde ortaya çıkan köşe sorununa dair bir çözüm olarak kullanılmasıdır. Özellikle polygonal örgülerde karşımıza çıkan bu köşe orthostatlarının Lykia duvarcılığına ait bir stil kriter olmasının[586] yanı sıra Lykia Bölgesi'nde ortaya çıkan bazı örneklerin unique bir yapıya sahip olması da ilginçtir. Örneğin Ksanthos Lykia Akropolü'nde yer alan orthostatlar, Lykia'ya ve bu kente has bir mimari unsurdur. Özellikle en alt kademesinde çeyrek küre benzeri çıkıntılarıyla, diğer coğrafyalarda kullanılan dirsek/köşe orthostatlarından tamamıyla farklı bir tarz sunar. Ksanthos'taki örnekler, bu açıdan dönemsel ve teknik olarak benzeşlik kurulmaya çalışıldığında akla ilk gelen Hitit Orthostatlarından çeşitli sebeplerle ayrılır: Çeyrek küre çıkıntısı, Hitit kapı orthostatındaki parabol dönüş yerine düz ve kabartmasız kesim vb. Buna rağmen bu orthostatların kronolojik bir gösterge olmadığı da dile getirilmiştir. Yapısal olarak, köşe şeridinin mümkün olmadığı ve duvar dönüşlerinde sıkıntı yaşanan polygonal örgülerde, köşe orthostatlarının, ortaya çıkan köşe sorunu için akılcı bir çözüm olduğu dikkate alınmalıdır[587].

Neticede köşe şeritleri de yerleştirme hatlarında nasıl lesbos işçiliklerde gözlemlenemiyorsa, polygonal örgülerde gözlemlenemez. Rektogonal blokların temsil ettiği örgülerde köşe şeridi uygulaması ile karşılaşılmaktadır.

Bu uygulamayı ayrıca Kenar Bantlı[588] blok kenar işçiliği ile de karıştırmamak gerekir. Kenar bantları ile temsil edilen kenar işçilikleri ile çerçeveli yüzey işçiliği ve konstrüktif bir özellik sunan köşe şeritleri birbirine kısmen benzeyen, fakat temelde farklı uygulamalar sunan

---

[584] Orlandos, 1968: 164 – 172; Fyfe, 1936: 120.

[585] İlgili örgüye dair bir örnek için bk.: Akarca, 1987: 116, Lev. 34. Ayrıca bk.: Fyfe, 1936: 120.

[586] "(...) Eine Eigenheit des lykischen Mauerwerks sind gewaltige Orthostaten, welche, an den Mauerecken angebracht, deren Stabilität erhöhen sollten." Bk.: Konecny, 1997: 71; Marksteiner, 1991: 116.

[587] Metzger, 1963: 13 – 14; Marksteiner, 1993a: 36 – 37; Işık, 2016: 455; Erdoğan, 2017: 18 – 21.

[588] Bk Bölüm: 2.2.2.1.

işçilikler göstermektedir. Köşe şeritleri, adından da anlaşılacağı üzere, blokların köşe, dirsek yaptığı noktalarda karşımıza çıkar. Duvar bütününe sirayet eden bir uygulamadır, fakat blokların tüm kenarlarında ya da tüm blokların kenarlarında bu işçilikle karşılaşılmaz; ancak ve ancak duvarın köşe yapıp döndüğü noktada en alttan en üste kadar takip edilen bir köşe şeridi olarak varlığını sürdürebilir.

Köşe şeritlerinin ne zaman kullanılmaya başlandığı sorusu tartışmalıdır; MÖ 6. yy[589] ve MÖ 5. yy[590] önerilerine ek olarak MÖ 5. yy'ın sonlarıyla beraber Hellenistik Dönem'de bu uygulamanın yoğun şekilde kullanılmaya başlandığı önerisi ile karşılaşmak mümkündür[591]. Ayrıca Eleftheria, Messene, Priene, Drymaea ve Samos'ta yer alan altıgen kuledeki örnekler ışığında köşe şeridinin MÖ 4. yy'ın ortalarında kullanıldığını göstermektedir[592].

Lykia Bölgesi'nde bu çalışmaya dahil edilen örneklerden Onioanda'daki Batı Kule; Beycik'te yer alan D-3 Yapısı ve Patara'da Surun Güneydoğu Köşesi'ndeki duvar örgülerinde köşe şeritleri net bir şekilde tespit edilmiştir. Her örnekte karşılaşılan bloklarda çerçeve detayı olmaksızın, bosajlı bir işçiliğe sahip olduğu gözlemlenmiştir. Sadece rektogonal bloklar değil, Beycik D-3 Yapısı örneğinden de anlaşıldığı üzere trapezoidal bloklar da köşe şeritlerini barındırabilmektedir. Fakat ister rektogonal ister trapezoidal olsun, duvar örgülerinde ortak dil, Pseudo-Isodom örgünün kullanılmış olmasıdır. Bu da köşe şeritlerinin kullanım amacıyla anlam bulmaktadır. Zira çift cidarlı duvarlarda daha sık karşılaşılan Pseudo-Isodom örgü tiplerinde, duvarda dengenin sağlanması amaçlanmaktadır[593]; bu vesileyle daha yüksek yapılara ait duvarlarda köşe şeridinin dengede hata payını aza indirmek amacıyla kullanılmış olması mecburi hale gelmiştir.

Bu çalışmada ele alınan örneklerdeki dönem dağılımına baktığımızda ise A. Orlandos'un işaret ettiği Hellenistik Dönem'deki yoğun kullanıma dair savunma Lykia Bölgesi için de geçerli olduğu söylenebilir. MÖ 350 yıllarından MÖ 1. yy arasındaki dağılım, Eleftheria, Messene, Priene, Drymaea ve Samos örneklerini destekler niteliktedir.

---

[589] Saner, 1995: 27.

[590] Akarca, 1987: 116.

[591] Orlandos, 1968: 172.

[592] Lawrence, 1976: 241; Orlandos, 1968: 172.

[593] Bk. Bölüm: 2.1.1.2 ve 2.1.1.3.

4.2. Blok Tipi

4.2.1. Rektogonal

Duvar örgüsünde kullanılan bloklar, eğer köşelerde 90°lik dik açılar sunuyorsa rektogonal olarak adlandırılır. Buna ek olarak orthogonal[594] ve kesme –ashlar- taş terimleri de bu blok türünü tanımlamak amacıyla kullanılabilir. Eğer bu blok türü ile örülü bir duvar ile karşı karşıyaysak duvar gruplandırmalarına dair, ana başlık/ifadelerde rektogonal örgü tanımı kullanılabilir.

Duvar gruplandırmalarına dair bazı erken dönemli çalışmalarda düzensiz rektogonal atfı dikkat çeker[595]. Rektogonal örgüden bahsedebilmemiz için blokların kısa ve uzun kenarlarında dik açılar arandığı kadar horizontal derzlerde kesintisiz bir çizgi/hattın takibi de gereklidir. Vertical derzlerde de -coup de sabre[596] hariç-, duvarda dengenin sağlanması amacıyla bloklar köşeden örülmeye başlanarak oluşturulan kaymalar sayesinde, aralıklı bir çizginin takibi rektogonal örgüler için aranan bir teknik özelliktir. Bu bağlamda –yatay ya da dikey- derzlerde sapmalar söz konusuysa çoğu araştırmada düzensiz rektogonal örgü ismiyle karşılaşılmaktadır. Fakat bu kaymalar, blokların ocaktan inşa alanına nakil süresince yaşanan hasarlardan ve sonrasındaki tamiratlardan gerçekleşmiş olabilir. Hatta bazen trapezoidal, polygonal ya da atkı-çözgü bağlamından hariç örgü genelindeki blok boyutlarından farklı boyutlara sahip bloklarla karşılaşılabilir. Bu gibi uygulamaların temelinde zaman ve ekonomik kayıpları en aza inidrmek yatıyor olmalıdır. Eğer genel çerçevede, bu gibi tekil sapmalar haricinde, rektogonal bloklar söz konusuysa, rektogonal örgü ifadesi kullanılmalıdır. Buna rağmen bazı çalışmalarda bu tekil sapmaları dahi düzensiz rektogonal örgü ile ilişkilendiren araştırmacıların aksine, bu çalışmada düzensiz rektogonal tanımı konu dışında tutulmuştur. Bunun temel sebebi örgüyü yaratan bloklar bağlamında düzensiz rektogonal blok kavramının havada kalacağı ve kronolojik olarak kendi düzeni içerisinde sınırlarını çizmenin mümkün olmamasıdır. Ayrıca çoğu zaman, rektogonal örgü içerisinde yer alan tekil polygonal bloklar, genellikle duvarın sağlamlığı için, blokların montajı ve "kitlenmesi" amaçlanarak örgü içerisinde kullanılmıştır[597].

Rektogonal bloklar ve bu blokların oluşturduğu duvar örgülerine dair bir başka tartışmalı konu ise bölgeler arası blokların ve örgülerin ele alınış biçimidir. Duvar gruplandırmalarında Hellas/Anadolu ile İtalya'nın temelde büyük farklılıklar barındırdığı

---

[594] Ginouves ve Martin, 1985: 98.

[595] Ginouves ve Martin, 1985: 99; Orlandos, 1968: 139 – 140; Scranton, 1941: 108 – 109; Winter, 1971: 86 – 87.

[596] Metzger, 1963: 2 – 3.

[597] Winter, 1971: 83 – 84.

anlaşılmaktadır. Buna en güzel örnek rektogonal bloklar bağlamında öne sürülen bazı duvar gruplandırmalarının İtalya'daki örneklerle, Anadolu ve Kıta Yunanistan arasında büyük farklılıklar göstermesi sayılabilir. Giuseppe Lugli'nin "La Tecnica Edilizia Romana" eserinde önerilen rektogonal duvar gruplandırmaları Etrüks, Grek ve Roman isimlendirmelerini taşımaktadır ve blokların yerleşim biçimleri ve derz farklılıkları gibi konular üzerinde durulan bir öneri sunmaktadır. Bu öneri Anadolu ve Kıta Yunanistan'dan bildiğimiz blok boyutlarının örgü içerisindeki dağılımından (Isodom, Pseudo-Isodom'da olduğu gibi) oldukça farklıdır[598].

Çalışmamızda rektogonal blokların yarattığı örgü biçimleri, Isodom ve Pseudo-Isodom haricinde Atkı-Çözgülü sistem, Bağ Sıralı-Çözgülü sistem ve Karma sistem olmak üzere, hem blokların örgü içerisinde farklı yerleştirilmeleri vesilesiyle ortaya çıkan taş sıralarındaki yükseklik farklılıkları hem de çift cidarlı duvarlarda iki cidarın nasıl bağlandığı ile alakalı teknik özellikler ele alınarak irdelenmiştir.

Vitruvius'un[599] aktarımlarıyla da bilinen Isodom örgülerde, bloklar ve taş sıraları eşit yükseliğe sahip olmalıdır. Eğer bu kurallara uygun örgülerde rektogonal bloklar kullanılmışsa örgü Rektogonal Isodom olarak anılır. Benzer şekilde taş sıralarında çeşitli yükseklik farkları gözlemleniyorsa bu örgüler de Rektogonal Pseudo-Isodom olarak tanımlanır. Bu örgülere dair kabul edilen ve Lykia Bölgesi'ndeki örneklerle de uyumlu olduğu tespit edilen gruplandırma çalışması, A. Orlandos'un 1968 yılında yayınladığı "Les Materiaux de Construction. Et La Technique Architecturale des Anciens Grecs" eserindeki gruplandırmadır. Bu gruplandırmaya göre Rektogonal Isodom örgüye ait beş tip vardır[600]; benzer şekilde Rektogonal Pseudo-Isodom örgüye dair de dört tip karşımıza çıkmaktadır[601]. A. Orlandos'un önerdiği bu gruplandırmaya dair örgü tipler haricinde Lykia Bölgesi'nde rektogonal örgüye dair bir örnekle karşılaşılmadığı için bu çalışmada yeni bir gruplandırma önerisi getirilmemiştir.

Bu gruplandırma çalışmasının haricinde, çalışmamızda ele alınan örneklerin yapım teknikleri aktarılırken, örgü sistemine ek olarak örgüde tercih edilen atkı-çözgülü, bağ sıralı-çözgülü ve karma örgülere dair de tespitlerden bahsedilmiştir. Bu konuda, tartışmaların hala güncelliğini koruduğu bir husus ayrıca açıklanmak zorundadır. Vitruvius'un emplekton[602]

---

[598] İtalya'daki rektogonal bloklar ve rektogonal örgülere dair gruplandırma çalışmalarının detayları için bk.: Lugli, 1957: 175 – 183.

[599] Vitruvius, VIII: 6.

[600] Orlandos, 1968: 143 – 143.

[601] Orlandos, 1968: 146 – 152.

[602] Akarca, 1987: 112; Vitruvius II: VIII, 7.

örgü olarak aktardığı ve tanımının kısmen karışıklıklar yarattığı örgü sistemine dair R. A. Tomlinson'un "Emplekton Masonry And 'Greek Structura"[603] makalesinde yapmış olduğu açıklamalar[604] çalışmamızda da kabul edilmiştir. Zira emplekton örgüyü var eden üç temel unsur vardır. Bunların ikisi birbirine paralel duran duvarlar, diğeri ise merkezde yer alan boşluğu dolduran moloz ve harç dolgudur. Bu özellikleri tamamlayan bir diğer unsur ise aktif olarak duvarda dengeyi sağlayan atkı bloğunun emplekton örgüde kullanılmamasıdır. Lykia Bölgesi'nde çalışmamızın odaklandığı dönemlerde R. A. Tomlinson'un açıkladığı emplekton kavramına uygun bir duvar örgüsüyle de karşılaşılmamıştır.

Lykia Bölgesi'nde, çalışmamızda ele alınan örneklerden Antiphellos'daki Bouleterion (?); Anthiphellos Tiyatrosu Analemmata; Ksanthos, Güneydoğu Sektör Doğu Duvar – Kuzey Eklentisi; Ksanthos Lykia Akropolü, Güney Sur; Oinoanda, Hellenistik Sur Rektogonal Aks; Oinoanda, Batı Kule; Pinara Tiyatrousu Analemma Duvarı; Kitanaura, Hellenisitk Kule; Kitanaura Bouleterion'u; Rhodiapolis, Kenotaph; Kastabara, Kule; Patara, O1 Bastion'u; Patara, Surun Güneydoğu Köşesi; Patara, Tepecik; Arneai, Kule; Mnara, Meclis Binası yapıları rektogonal blokların gözlemlendiği ve rektogonal örgüye ait izlerin takip edilebildiği örneklerdir.

Örnekler ışığında rahatlıkla söylenebilir ki Lykia Bölgesi'nde en sık karşılaşılan rektogonal örgü stili Rektogonal Pseudo-Isodom örgüye ait 3. Grup tekniğidir. Antiphellos'daki Bouleterion (?); Anthiphellos Tiyatrosu Analemmata; Oinoanda, Hellenistik Sur Rektogonal Aks; Oinoanda, Batı Kule; Kitanaura Bouleterion'u; Kastabara, Kule; Patara, O1 Bastion'u; Patara, Tepecik örnekleri bu stili ve tekniği yansıtan örneklerdir. Bu yapılardaki duvar örgülerine dair tarihlendirilmeler ise Erken Hellenistik – Geç Hellenistik Dönemlerine dair bir dağılım göstermektedir. Ayrıca bütün bu duvarlarda Karma Örgü'ye dair izler gözlemlenmektedir.

Rektogonal Pseudo-Isodom, 3. Grup duvarları haricinde Lykia Bölgesi'nde çalışmamızda ele alınan duvarlarda Rektogonal Pseudo-Isodom, 4. Grup; Rektogonal Isodom, 5. Grup; Rektogonal Isodom, 1. Grup; Rektogonal Pseudo-Isodom, 1. Grup örnekleri de gözlemlenmektedir. Bu örneklerden en erken dönemi temsil eden örgü ise Ksanthos'taki Lykia Akropolü'ndeki Güney Sur kalıntısıdır; bu örnek haricinde diğer tüm örnekler Hellenistik Dönem'e tarihlendirilmektedir (Tablo 1).

---

[603] Tomlinson, 1961.

[604] Tomlinson, 1961: 133 – 140.

Tablo 4.2.1. 1. Lykia Bölgesi'ndeki Rektogonal Örgüler

Kent / Yapı	Örgü Tipi	Grup	Teknik	Yüzey-Kenar İşçiliği	Tarih / Dönem
Antiphellos, Bouleterion	Rektogonal Pseudo-Isodom	3. Grup	Karma	Çerçeveli Bosaj – Gönyeli / Pürüzlü - Gönyeli	MÖ 1. yy
Antiphellos, Tiyatrou Analemmatası	Rektogonal Pseudo-Isodom	3. Grup	Karma	Çerçeveli Bosaj - Gönyeli	MÖ 2. yy – MÖ 1. yy
Ksanthos, Güneydoğu Sektör Doğu Duvar – Kuzey Eklentisi	Rektogonal Pseudo-Isodom	4. Grup		Pürüzlü Düz Yüzey - Gönyeli	Hellenistik
Ksanthos, Lykia Akropolü Güney Sur	Rektogonal Isodom	5. Grup	Atkı - Çözgülü	Düz Yüzey – Pahlı (İç Bükey Eğri)	MÖ 450 – MÖ 425
Oinoanda, Hellenistik Sur – Rektogonal Aks	Rektogonal Pseudo-Isodom	3. Grup	Karma	Dış Bükey Bosaj – Gönyeli / Çerçeveli Bosaj - Gönyeli	MÖ 1. yy – MS 1. yy
Oinoanda, Batı Kule	Rektogonal Pseudo-Isodom	3. Grup	Karma	Dış Bükey Bosaj – Pahlı (İç Bükey Eğri)	MÖ 1. yy – MS 1. yy
Pinara Tiyatrosu Analemma Duvarı	Rektogonal Isodom	1.Grup		Düz Yüzeyli - Gönyeli	MÖ 2. yy – MÖ 50
Kitanaura Hellenistik Kule	Rektogonal Psuedo-Isodom	1.Grup		Çerçeveli Bosaj – Gönyeli	MÖ 1. yy
Kitanaura Bouleterion'u	Rektogonal Psuedo-Isodom	3. Grup		Bosajlı – Kenar Bantlı	MÖ 1. yy

Rhodiapolis, Kenotaph	Rektogonal Isodom	1.Grup		Düz Yüzeyli - Gönyeli	MÖ 125 – MÖ 100
Kastabara, Kule	Rektognal Psuedo-Isodom	3. Grup	Karma	Çerçeveli Bosaj – Pahlı (İç Bükey Eğri)	MÖ 2. yy – MÖ 1. yy
Patara O1 Bastion'u	Rektogonal Pseudo-Isodom	3. Grup		Dışbükey Bosaj – Pahlı (İç Bükey Eğri)	MÖ 350
Patara, Surun Güneydoğu Köşesi	Rektogonal Pseudo-Isodom	1.Grup		Dışbükey Bosaj – Pahlı (İç Bükey Eğri)	MÖ 350
Patara, Tepecik Akropolü – Kuzey Duvar	Rektogonal Pseudo-Isodom	3. Grup	Karma	Rustik Bosaj - Gönyeli	MÖ 350
Arneai, Kule	Rektogonal Isodom	1.Grup	Atkı - Çözgülü	Çerçeveli ve Raybalı Bosaj - Gönyeli	MÖ 3. yy – MÖ 2. yy
Mnara	Rektogonal Isodom	1.Grup		Dışbükey Bosaj – Pahlı (İç Bükey Eğri)	MÖ 1. yy

İlgili örnekerde de her ne kadar tahkimat yapıları söz konusu olsa da çoğu polygonal ya da trapezoidal örgüye ait bir tahkimat aksının devam eden bir kısmı olarak karşımıza çıkmaktadır. Tahkimat yapılarında özellikle Klasik Dönem'den itibaren polygonal blokların hakimiyeti söz konusudur; Hellenistik Dönem'de bile Hellas'ta rektogonal örnekler var olsa da sayıca oldukça az olduğu söylenebilir. Genel olarak Grek duvarcılığında rektogonal örgünün ihmal edilmesinin temel sebebini F. Winter estetik kaygılara bağlar[605]. Fakat şüphesiz özellikle tahkimat gibi şehir savunmasının kalbi olan yapı gruplarında sadece estetik kaygıyı öne sürmek yetersizdir. Bu sebeple bu ihmal, rektogonal örgü kadar rahat organize edilebilen duvarlar yerine farklı örgülerin tercihi, tercih edilen duvar örgülerindeki sağlamlıkla desteklenmelidir[606]. Ayrıca Hellensitik Dönem'de, Hellas'tan farklı olarak, özellikle Demre yaylalarındaki tahkimat yapılarında bariz olarak rektogonal örgünün sıklıkla

[605] Winter, 1971: 84 – 85.

[606] Winter, 1971: 85 – 86.

tercih edilmiş olması, bölge/kent özelinde çalışan duvar ustalarının göz ardı edilmemesini ön plana çıkartmaktadır[607].

[607] Belirli dönemlerde belirli kentlerin, çevre kentlere hakimiyet kurması Lykia Bölgesi'nde Dynastik Dönem'den itibaren bildiğimiz bir süreçtir. Bu süreçlerde hakim güç olan kent, çevre kentlerin imarıyla da alakalı çalışmalar yapmış olmalıdır. Şüphesiz bu hakim güç kentlerdeki taş ustaları da bu imar çalışmalarında görevlendirilmiş olmalıdır. Dynastik Dönem ile ilgili detaylı bilgi için bk.: Kolb, 2016: 36 vd. Ayrıca, şiddetli bir depremle zarar gören kentlerinin, ardından Antigonus III Doson tarafından yakılması sebebiyle, kentin tekrardan imarı için Ksanthos'a gelen Kyténion'luların varlığı bu gibi ilişkileri de destekler niteliktedir, Bousquet, 1988: 13 vd.

4.2.2. Trapezoidal

Bu blok ve örgü tipi antik dönemin en tartışmalı duvarcılık ögelerinden biridir. Bu tip blok ve örgülerin gruplandırılabilmesinde yaşanan karışıklık, rektogonal ve polygonal arasında bir blok/örgü tipi olarak tanımlanmasından kaynaklanmaktadır. Erken dönemlerdeki çoğu çalışmada duvar gruplandırmaları köşe sayısına bakılarak yapılıyordu[608]. Bu sebeple trapezoidal bloklar genelde rektogonal duvarcılığın zayıf bir varyasyonu olarak tanımlanmıştır[609]. Köşe sayısına bakılmasa da taş sırasının nizamı ele alınarak yapılan bazı duvar örgüsü gruplandırmalarında da trapezoidal ve rektogonal örgüler aynı başlıklar altında değerlendirilmiştir[610].

Biz bu çalışmamızda trapezoidal blok/örgülerin sınırını tam olarak çizmekteyiz. En basit tanımıyla "yamuk" blokları tanımlamak için kullanılan trapezoidal[611] terimi, yatay ya da dikey derzlerde oluşturulan dar ya da geniş açılı dönüşlerle rektogonal örgülerden net bir şekilde ayrılmaktadır. Zira rektogonal bloklar için belirleyici olan özellik, köşeşerin eksiksiz biçimde 90°lik açılara sahip olmasıdır.

Trapezoidal örgünün polygonal örgü ile ilişkisi daha karmaşıktır. Özellikle Hellas'taki örneklere dair yapılan araştırmalar göstermiştir ki MÖ 4. yy'dan itibaren trapezoidal ve polygonal örgülerde bir birlişim söz konusudur[612]; hatta bu birleşim, çalışmamızda ele aldığımız bazı örneklerin de desteklediği şekilde, Lykia Bölgesi'nde Hellas'tan yaklaşık bir yüzyıl kadar daha erken gerçekleşmektedir. Buna ek olarak polygonal blokların trapezoidal örgü içerisinde değerlendirildiği Düzensiz Trapezoidal Örgü[613] olarak tanımlanan bazı gruplandırma çalışmaları da vardır. Fakat bu gibi örneklerde duvar örgü biçimlerinin sınırları tam olarak çizilemediği için bu çalışmada bu örgü tipi özel olarak el alınmamıştır. İki örgü tipinin beraber kullanıldığı[614] örneklere dair bu tartışma ayrıca aktarılmaktadır; fakat duvar gruplandırmasında ve trapezoidal blok/örgü başlıklarında bu konuya ayrıca yer verilmemiştir.

---

[608] Akarca, 197: 113.

[609] Scranton, 1941: 70; Orlandos, 1968: 135.

[610] Winter, 1971: 80.

[611] Ginouves ve Martin, 1985: 98. Ayrıca bk.: "Auffallend schräge Stoßfugen bilden ein wichtiges, bestimmendes Stilkriterium dieser Mauertechnik. Manchmal begegnen auch aus der Waagrechten abweichende, gebrochen verlaufende Lagerfugen und hakenförmige Schareinklinkungen." Bk.: Konecny, 1997: 72.

[612] Orlandos, 1968: 134, 139.

[613] Orlandos, 1968: 135, 138.

[614] Scranton, 1941: 72. Ayrıca, estetik kaygılar neticesinde polygonal örgünün terk ediliğ rektogonal örgüye geçilmeden evvel taş ocağı yüzeyli, düzensiz trapezoidal örgünün kolay bir örgü olmasının da etkisiyle tercih sebebi olduğuna dair bir görüş için bk.: Winter, 1971: 87.

Trapezoidal örgüye dair sınırların daha iyi anlaşılması için "parallelogram" blokları da tanımak gereklidir[615]. Paralellogram bloklarda yatay derzlerdeki açı kayması, çapraz köşelerde eş açılara sahip olmalıdır. Bazı çalışmalarda farklı bir blok gruplandırması olarak ele alınsa da bu çalışmada parallelogram bloklar da trapezoidal blok/örgüler kapsamına alınmıştır.

Trapeozidal örgüler nev-i şahsına münhasırdır ve tek başına bir örgü sistemini temsil etmektedir. Trapezoidal örgünün tercih sebebi de tartışmaları beraberinde getirmiştir. Çoğu duvar örgüsü için savlanan "ekonomik"[616] olma sebebi, trapezoidal örgü için de öne sürülmüştür. Fakat şüphesiz eşit boylarda ve şaküle uygun bir taş kesim programına dahil olan rektogonal bloklar daha az zahmetlidir[617]. Ayrıca trapezoidal örgünün pitoreks bir efekt verdiği için tercih edildiği de aktarılmalıdır[618].

Trapezoidal örgülerdeki çeşitleme, rektogonal örgülere benzerlik gösterir; yatay derzlerde eşit yüksekliğin gözlemlendiği tüm trapezoidal bloklu örneklerde, Isodom Trapezoidal Örgü[619] olarak nitelendirilir. Taş sıralarında yükseklik farklılıkları gözlemleniyorsa Pseudo-Isodom Trapezoidal Örgü[620] tanımı karşımıza çıkmaktadır. Trapezoidal örgüye dair yapılan bazı araştırmalardaki tarihlendirme çalışmaları yüzey işçiliklileriyle alakalıdır[621]. Buna ek olarak, Trapezoidal örgülere dair genel kanı, Hellenistik Dönem'in başlarından itibaren revaçta olan bir duvar örgü stili olduğu[622], MÖ 4. yy sonlarından itibaren Hellas'taki örneklerde –ki Anadolu'daki örnekler Hellas'tan bir yüzyıl daha erken tarih vermektedir- polygonal örgülerle birleşimin söz konusu olduğu[623] ve nihayetinde trapezoidal örgünün, Hellenistik Dönem sonrası yerini polygonal örgüye bıraktığı yönündedir[624].

Lykia Bölgesi'nde, çalışmamızda ele alınan örneklerden Apollonia, Mezar Yapısı Kuzeydoğu Duvar; Araxa, Kimliksiz Yapı; Idebessos, Sur Kalıntısı ve Set Duvarı; Ksanthos,

---

615 Wright, 2009: fig. 193.

616 Orlandos, 1968: 135; Fırat, 2016: 6.

617 Scranton, 1941: 70 – 71.

618 Orlandos, 1968: 135.

619 Ginouves ve Martin, 1985: 98.

620 Ginouves ve Martin 1985: 98.

621 Scranton, 1961: 85, 88 – 91.

622 Scranton, 1941: 98.

623 Orlandos, 1968: 134, 139.

624 Scranton, 1941: 98.

Lykia Yapısı Doğu ve Batı Duvar; Trysa Heroon'u; Beycik, D-3 Yapısı; Oninda – Büyük Avşar, Batı Kule olmak üzere dokuz yapıda trapezoidal örgü ile karşılaşılmıştır (Tablo 2).

İncelenen örneklerdeki bazı küçük ölçekli kentlerde Geç Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen trapezoidal örgüler ile karşılaşılsa da genel olarak Lykia Bölgesi'nde Klasik Dönem'in içlerinde Erken Hellenistik Dönem'de trapezoidal örgünün tercih edildiğini söylemek mümkündür. Genelde çerçeveli blokların hakim olduğu trapezoidal örgülerde düz yüzeyli örneklerle de karşılamak mümkündür. Özellikle Apollonia ve Ksanthos örneklerinde ele alınan yapılarda trapezoidal örgü ile birlikte, yapının bir başka duvarında polygonal örgülerin de kullanılmış olması enteresandır; zira bu birliktelik daha önceki çalışmalarda da ileri sürülmüştür. Fakat Lykia Bölgesi'ndeki örnekler göstermektedir ki Hellas'taki örneklere göre daha erken dönemlerde bir birleşim söz konusudur.

Geç Klasik – Erken Hellenistik Dönem'lere tarihlendirilen örneklerin yapı tipine bakıldığında genellikle tahkimat yapılarından ziyade prestij yapılarıyla karşılaşıldığı gözlemlenmektedir.

Trapezoidal örgülerle alakalı bir diğer tespiti ise L. Scranton, Oinoanda özelinde yapmıştır. Oinoanda'da karşılaşılan Pseudo-Isodom Trapezoidal örgülerdeki Isodom eklentilerin, Hellenistik Dönem'de V. Philppos ile yapılan askeri mücadele sebebiyle yakınlaşılan Atina sebebiyle gerçekleştiği aktarılmaktadır[625]. Bu, duvar örgülerinin bölgesel tercih farklılıklarına güzel bir örnek olarak görülmelidir. Oinoanda'daki rektogonal, trapezoidal ve polygonal örgü çeşitliliği bu sebeple açıklanabilir.

Tablo 4.2.2. 1. Lykia Bölgesi'ndeki Trapezoidal Örgüler

Kent / Yapı	Örgü Tipi	Yüzey-Kenar İşçiliği	Tarih / Dönem
Apollonia, Mezar Yapısı Kuzeydoğu Duvar	Pseudo-Isodom Trapezoidal	Düz Yüzey Çerçeveli – Pahlı (İç Bükey Eğri)	MÖ 470 – MÖ 450
Araxa, Kimliksiz Yapı	Isodom Trapezoidal	Çerçeveli Bosaj – Gönyeli	MÖ 1. yy
Idebessos, Sur Kalıntısı	Pseudo-Isodom Trapezoidal	Bosajlı – Pahlı (İç Bükey Eğri)	MÖ 2. yy – MÖ 1. yy
Idebessos, Set Duvarı	Pseudo-Isodom	Pürüzlü – Gönyeli &	MÖ 2. yy – MÖ 1. yy

[625] Scranton, 1941: 96 – 97.

	Trapezoidal	Çerçeveli Bosaj - Gönyeli	
Ksanthos, Lykia Yapısı Doğu Duvar	Isodom Trapezoidal	Düz Yüzey – Kenar Bantlı & Düz Yüzey - Gönyeli	MÖ Geç V. yy – MÖ Erken IV. yy
Ksanthos, Lykia Yapısı Batı Duvar	Pseudo-Isodom Trapezoidal	Pürüzlü Düz Yüzey – Çerçeveli Düz Yüzey & Lesbos - Gönyeli	MÖ Geç V. yy – MÖ Erken IV. yy
Trysa Heroon'u	Isodom Trapezoidal	Çerçeveli Bosaj & Düz Yüzey – Gönyeli	MÖ 350
Beycik, D-3 Yapısı	Pseudo-Isodom Trapezoidal	Dışbükey Bosaj – Nizamlı	MÖ 200 – MÖ 50
Oninda – Büyük Avşar, Batı Kule	Pseudo-Isodom Trapezoidal	Çerçveli Bosaj – Gönyeli	MÖ 350 – 300

4.2.3. Polygonal

Polygonal örgüye dair birçok tanım ortaya konmuştur. Örneğin, polygonal örgü genellikle dörtten fazla kenarı / derz yüzeyi olan blokların oluşturduğu bir duvar örgü sistemi olarak tanımlanır[626]. Bu tanıma ek olarak, polygonal bloklarda vertical derzlerin genellikle benzer yükseklikliere sahip olması gerektiği –ki bu tanımlar, polygonal duvar gruplandırmalarında elbette tekrardan ele alınacaktır-, ve derz köşelerinde net açıların takip edilmesi gerektiği de söylenmiştir[627]. Son olarak, polygonal bir bloğun şekli, yaklaşık benzer uzunluklarda beş veya daha fazla derz yüzü olan ideal bir geometrik poligon şeklinde olmalıdır, gibi tanımlar da polygonal örgü ile alakalı yapılan çalışmalarda karşımıza çıkmaktadır[628]. Fakat çoğu bu gibi genellemeleri barındıran tanımlar, polygonal örgü bakımında eksik kalan tanımlardır. Örneğin derz sayısına göre belirlenen tanım sınırlandırması, üç kenarlı blokları polygonal örgüden soyutlamaktadır; oysa ki üç kenarlı bloklar polygonal örgülerde öpüşmeyen derzlerin tamamlanabilmesi için kullanılan ve polygonal örgüler içinde çok sık karşılaşılan bloklardır[629].

Duvar örgüsüne dair yapılan çoğu çalışmada polygonal blok/örgü ile alakalı tanımlar ya yukarıda örneklendirildiği gibi eksik kalmış ya da hatalı duvar gruplandırmaları içinde ele alınmıştır.

Hatalı duvar gruplandırmalarından en önemli iki unsur, Lesbos stili ve Kyklopik örgüdür. Lesbos stili olarak isimlendirilen ve bazı çalışmalarda ayrı bir duvar örgü sistemi olarak tanımlanan duvarlarda, kısaca tanımlamamız gerekirse çokgen bloklarda kavisli eğrilerin takip edildiği işçilikler karakterize edilmektedir[630]. Duvar örgüsü olarak Lesbos ismine atıf, Aristotales'in Nikhamakos'a Etik isimli eserinde geçen bir benzemeden kaynaklanmaktadır. Bu benzetmede yasaların olmadığı yerlerde değiştirilmesi mümkün kurallardan bahsedilir ve bu kurallar her seferinde şekil değiştirebilen Lesbos taşlarına benzetilir[631]. Elbette ki lesbos taşları olarak işaret edilen duvar örgüsündeki bloklar eğilip bükülebilen bir yapıya sahip değildir. Buradaki tanımdan ve lesbos işçiliğinde karşılaşılan

---

[626] Ginouves ve Martin, 1985: 97 – 98;

[627] Orlandos, 1968: 132.

[628] Scranton, 1941: 45.

[629] Konecny, 1997: 65.

[630] Ginouves ve Martin, 1985: 98.

[631] "(...) Her şey yasalara göre olmaz. Bazı konulardaysa yasaların olması mümkün değildir. Yasanın olmadığı yerde bazı kurallar getirilebilir. Tabii ki bu kuralların belirli bir ölçüsü yoktur. Lesbos taşına sahip olduğumuzu varsayalım, o da bu şekildedir. Her seferinde şekil değiştirir; işte kurallar da bu durumdadır (...)", Arist. Nikomakhos'a Etik, 1138.

organizasyondan anlaşılıyor ki boklar, düzensiz bloklardan seçilir, kurşun bir tel vasıtasıyla birbirine oturacak olan blokların pozitif ve negatif kalıpları çıkartılarak, taşların birbirlerine uyumlu bir şekilde işlenmesi işlemi gerçekleştirilirdi[632]. Her bloğun birbirine uyumlu şekilde bir derz işçiliğine sahip olması için eğilip bükülebilen kurşun teller, bu işçiliğin ve yukarıdaki benzetmenin ana kahramanıdır. Bu stilin bu şekilde isimlendirilme sebebi de erken dönemdeki bazı çalışmalarda, çokgen blokların kavisli eğriye sahip derz işçiliklerine dair çoğu örneğin Lesbos Adası'nda tespit edilmesinden kaynaklanmaktadır[633]. Bu konuda enteresan bir diğer bağlantı ise lesbos işçiliği mümkün kılan kurşun telin isimi ile alakalıdır; Yunanca "μολυβδος", ya da transkripsiyon önerileri olarak Mólyvdos ya da Mólyvos ismi[634], bu örgüde kurşun telin ismidir. Mólyvos ismi aynı zamanda Lesbos Adası'nda yer alan bir kentin de adıdır.

Bu çalışmada Lesbos işçilik, ayrı bir duvar örgüsü olarak değil, polygonal örgüye dair bir kenar işçiliği olarak tanımlanmıştır[635]. Zira polygonal blokların kullanıldığı ve sadece kenar/derz işçiliklerindeki kavislerle tanımlanan bu işçilik Lykia Bölgesi'ndeki örneklerle de anlaşılmıştır ki polygonal örgülerde bazen örgünün tamamında dahi karşılaşılmayan ve derz uyumu neticesinde kullanılan bir işçilik türüdür. Hatta bazı örneklerde trapezoidal ve polygonal örgülerin beraber kullanıldığı duvar örneklerinde tekil olarak lesbos işçilik gösteren blokların varlığı bile gözlemlenmiştir (Lev. 64, B).

Bir diğer hatalı duvar gruplandırması Kyklopik duvarların polygonal örgülere dahil edilmesi ile yaşanmıştır. Çok büyük boyutlu bloklarla karakterize edilen Kyklopik örgünün isimlendirilişi, bu büyük boyutlu blokların Cyclop'lar tarafından taşınarak duvarlar inşa ettiğine dair mitolojik bir anlatıdan gelmektedir[636]. Genel olarak, kaba ve çok büyük boyutlu blokların örgüde kullanıldığı ve oluşan derz boşluklarının da daha küçük boyutlu taşların sıkıştırılarak ya da çamur sıvanarak kapatıldığı bir örgü tipinden bahsetmek mümkündür[637]. Bu örgü tarzında, büyük boyutlu bloklar yanyana ve üstüste konularak çıkıntı yapan

---

[632] Erdoğan, 2017: 61; Orlandos, 1968: 130; Scranton, 1941: 27; Akarca, 1987: 113 – 114; Fırat, 2015: 6; Saner, 1995: 29.

[633] Strabon XIII.1.2 ve Strabon XIII.2.1-2.

[634] Ginouves ve Martin, 1985: 64; Orlandos, 1968: 130.

[635] Bu işçiliğe dair örnekler için bk.: Erdoğan, 2017: Lev. 38, Res. A – B; Akarca, 1987: Lev. XXIV, 52; Scranton, 1941: 32. 26 fig. 6. 3 – 4; Spencer, 1994: 213, fig 5; Söğüt, 2006: 173, 78; Tırpan, 1994: 148, res 17 – 18; Saner ve Sağ, 2012: 430, fig. 6; Konecny, 1997: Lev. 34, res 105.

[636] Dodwell, 1834: 3; Pliny, Hist. Nat.VII.57; Miller, 1995: 2.

[637] Ginouves ve Martin, 1985: 97.

kısımların kırıldığı ve dolayısıyla oldukça rustik bir görüntüye sahip olduğu da bilinir[638]. Bu örgü tipinin polygonal örgü ile karıştırılması ve örgü tiplerinin ayrımlarının tam olarak yapılmadığının en güzel örneği, Ch. Fellows'un Ksanthos ziyareti sırasında çoğu polygonal örgüyü kyklopik duvar olarak tanımlamasıdır[639]. Ksanthos'a atfettiği kyklopik duvarlar elbette söz konusu değildir[640]. Kyklopik örgü ile alakalı bir diğer hata ise bu stilin/isminlendirilişin yüzey işçiliği bağlamında da kullanılıyor olmasıdır. Kaba yüzeyli, taş ocağı yüzeyli ya da işlenmemiş yüzeyli olarak tanımlayabileceğimiz, L. Scranton'un Quarry Face olarak tanımladığı yüzey işçiliği ile kyklopik örgü arasında bir bağ kurulmuştur. Pausanias'ın aktardığı, Yunanca "λιθοι αργοι" ya da transkripsiyonu olarak "Lithoi argoi" işçiliği Kyklopik örgü ile ilişkilendirilmiştir[641]. Şüphesiz bu tanım da oldukça dar ve hatalıdır; zira bu tip yüzey işçilikleri diğer duvar örgülerinde de karşımıza çıkmaktadır[642]. Erken dönemli çoğu çalışmada yapılan en önemli hatalardan biri, belirli bir bölgede ya da belirli bir örgü tipinde görülen stillerin ortak paydaya indirgenmesidir. Nasıl lesbos, bir blok işçilik türü ise kyklopik duvarlar da kendi başına ayrı bir stil gösteren bir duvar örgüsüdür. Bu iki unsurun polygonal ile bağlantıları, kısmen vardır; fakat ayrımlarının iyi yapılması ve sınırlarının iyi belirlenmesi gereklidir.

Bu hususta ayrıca değerlendirilmesi gereken bir diğer unsur ise logaden tanımıyla alakalıdır. Logaden örgüler moloz benzeri taşların kullanıldığı duvar örgüleridir. Herhangi bir blok işçiliği gözlemlenmez ve genellikle derz araları boşluklarla doludur. Bu kaba, işçiliksiz görünüş ve derzlerin linear devam etmemesi sebebiyle logaden – polygonal arasında bir bağ da söz konusudur. Biz çalışmamızda logaden örgüleri polygonal örgülerin gruplandırmasına dahil etmedik. Bunun temel sebebi hem ortaya koyduğumuz gruplandırma çalışmalarındaki polygonal örgülerin sınırları tam olarak çizilmiştir ve logaden gibi dağınık bir örgü stili bu gruplandırmadaki örneklerle uyuşmamaktadır. Ayrıca logaden örgüleri tarihlendirmek ve bir stil birlikteliği yakalamak imkansıza yakındır. Anadolu özelinde logaden benzeri örgüler Hitit'lerden beri gözlemlenmektedir[643].

Bu çalışmada yeni bir polygonal duvar grubu ortaya koyduğumuz çalışmada üç temel polygonal örgü sistemi söz konusudur. Erken dönemlerde yapılan çalışmalarda "Coursed

---

[638] Müller, 2005: 31.

[639] Fellows, 1840: 141, 155, 223; Fellows, 1838: 225.

[640] Metzger, 1963: 1; Erdoğan, 2017: 21.

[641] Orlandos, 1965: 130; Ginouves ve Martin, 1985: 130.

[642] Scranton, 1941: 23, 53, 74, 105.; Orlandos, 1968: 160, 162.

[643] Naumann, 2007: 69 – 74, res 44, 56; Saner, 1995: 12.

Polygonal"[644] olarak ya da Düz Kenarlı Düzenli Polygonal[645] olarak tanımlanan Sıralı Polygonal; Düzensiz Polygonal ve özellikle Lykia Bölgesi'nde çok sayıda örneği temsil eden Nizamlı Polygonal[646] örgüler bu gruplandırmayı temsil etmektedir.

Sıralı Polygonal örgülerde, eğirsel ya da doğrusal açılara sahip blok kenarları söz konusu olsa da yatay derzler duvar genelinde linear bir çizgi yakalamak zorundadır. Her ne kadar birçok çalışmada Sıralı Polygonal Örgülerin MÖ 4. yy'ın sonlarından Hellenistik Dönem içlerine kadar sevilerek kullanıldığı ifade edilmektedir[647]. Buna ek olarak söylenmelidir ki özellikle Lykia Bölgesi'nde, sadece Sıralı Polygonal Örgü için değil aynı zamanda diğer tüm polygonal örgü stilleri, Roma İmparatorluk Dönemi'nde dahi sevilerek kullanılmaya devam eden bir duvar örgüsü olmuştur[648].

Düzensiz Polygonal ise derz uyumumun gözlemlenmediği bir örgü stili söz konusudur. Derzler arasında derin boşluklar bu örgü stilinde karakterizedir; buna rağmen bu boşluklar daha ufak boyutlu taşlar ile kapatılabilir. Bloklar özenle işlenmemiştir; bir bloğun çevre bloklarla derz mesafesindeki ilişkisi gayet gevşek bırakılmıştır. Bu örgü sistemini logaden örgülerden ayıran ise Düzensiz Polygonal Örgü'de muhakkak polygonal bloğa dair tam tanım yapılabilecek blokların örgü içindeki mevcudiyetidir.

Nizamlı Polygonal Örgü[649] ise Sıralı Polygonal Örgü'deki yatay derzlerde yakalanan ve taş sıralarının berlili bir düzende devam ettiği örgülerin tam aksine derzlerde karışıklığın hakim olduğu bir örgü stilidir. Bu örgü stilini Düzensiz Polygonal Örgü'den ayıran ise derzlerin tam olarak öpüştüğü, nizamlı kenar işçilikleridir. Derzlerin uyum içerisinde kullanılması fakat çizgisel derz hatlarından ziyade dağınık bir çizgisel ifadenin cephesel

---

[644] Erdoğan, 2017: 60 – 61.

[645] Ginouves ve Martin, 1985: 98.

[646] Diğer çalışmalarda, bu çalışmada ifade edilen Nizamlı Polygonal Örgü stili ile aynı özellikleri gösteren duvar örgüleri, bir alt başlık yaratılmadan Polygonal Örgü olarak tanımlanmıştır, Ginouves ve Martin, 1985: 98; Orlandos, 1968: 132; Scranton, 1941: 45. Derz işçilikleri, duvarın cephesel görünüşündeki efekt farklılıkları vbg konularda kendi has bir üslup gösteren bu işçiliğin farklı bir isimlendirilmeyle, ayrıştırılmasını gerekli kılmıştır. Nizamlı Polygonal Örgü isimlendirmesi, ilk defa "Ksanthos'un Polygonal Duvarları" başlıklı yüksek lisans tezimde, tarafımca önerilmiş bir isimlendirmedir. Kısaca örgüleri tanımlarken doğabilecek karmaşanın önüne geçmek için önerilmiştir. Nizamlı Polygonal Örgü'ye dair detaylı açıklama ve bilgi için bk.: Erdoğan, 2017: 66.

[647] Orlandos, 1968: 134; MÖ 330 – 300 yılları arasında özellikle Peloponnesos'daki sıralı polygonal kullanımıyla alakalı bk. Scranton, 1941: 140.

[648] Erdoğan, 2017: 67, 69. Ayrıca Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki çokgen bloklarla yapılan duvar örgüleri Opus Siliceum olarak tanımlanır. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bk.: Erdoğan, 2017: 54; Adam, 1994: 192.

[649] Nizamlı Polygonal Örgü stiline dair benzer çalışmadan biri, Roland Martin'in Vèlia'daki polygonal örgüleri incelediği makalesidir. Bu çalışmasında İkinci Tip olarak diğer örgülerden ayrıdığı örgü sistemi, genel hatlarıyla nizamlı polygonal örgüyü tanımlamaktadır. Roland Martin'in çalışmasına dair bir eleştiri için bk.: Becker, 2007: 107 – 108. Roland Martin'in çalışması ve tip ikiye dair tanım ve görsel örnekler için bk.: Martin, 1987: 501 – 504.

bakışımda hakim olması bu örgü stili için önemlidir. Bu dağınık çizgisel ifade, duvara esneklik ifadesi veren ve arabesk linear[650] bezeme ifadesini andıran bir efekt olarak kabul edilebilir.

Bugüne kadar yapılan çoğu duvar örgüsüyle alakalı çalışmada Polygonal Örgü'ye dair bir gruplandırma çalışması karşımıza çıkmaktadır[651]. Bu çalışmalarda örgüyü alt başlıklara ayırırken, bazen blok boyutları[652]; bazen kenar sayıları[653]; bazen blokların ve derzlerin yerleşim planları[654]; bazense kenar ve yüzey işçilikleri[655] ön planda tutulmuştur. Biz çalışmamızda Lykia Bölgesi'nde karşımıza çıkan ve sınırlarını net bir şekilde belirleyebileceğimiz, yukarıda da refere ettiğimiz polygonal duvar gruplandırmalarını uyguladık.

Lykia Bölgesi'nde, çalışmamızda ele alınan örneklerden, Antiphellos, Bouleterion; Apollonia, Mezar Yapısı Kuzeybatı Duvar; Ksanthos, Güneydoğu Sektör Doğu Duvar; Ksanthos, Güneydoğu Sektör Anıtsal Yapı; Ksanthos, Lykia Yapısı Doğu ve Batı Duvar; Ksanthos, Lykia Akropolü Doğu Sur; Ksanthos, Lykia Akropolü Hellenistik Eklenti; Ksanthos, Kentin Güney Kapısına Ait Kule; Kyaneai, Kyaneai Tiyatrousu Batı – Doğu Analemma; Oinoanda, Hellenistik Sur; Pinara, Meydan Yapısı; Pinara, Doğu Yamaç – Set Duvarı; Pinara, Doğu Duvar; Pydnai Kalesi; Patara, Kuzey Sur Duvarı; Patara, Delikkemer – Ters Sifon; Palamut Köyü, Uzun Sur; Kadyanda, Kuzeydoğu Sur; Trysa, Set Duvarı; Kitanaura, Kitanaura Akrpolü – Polygonal Örgüye Sahip Kamu Yapısı; Rhodiapolis Tiyatrosu, Cavea Çevre Duvarı; Avşar Tepesi (Zagaba), Hanedan Mezarı; Balboura, Yukarı Tiyatro – Sahne Binası Destek Duvarı olmak üzere 15 yerleşim noktasında 24 polygonal örgü ile karşılaşılmıştır (Tablo 3).

Tablo 4.2.3. 1. Lykia Bölgesi'ndeki Polygonal Örgüler

Kent / Yapı	Örgü Tipi	Yüzey-Kenar İşçiliği	Tarih / Dönem
Trysa, Set Duvarı	Nizamlı Polygonal	Düz Yüzeyli – Lesbos (Çizgisel Eğri) ve	MÖ 6. yy – MÖ 5. yy

[650] Martin, 1987: 501 – 504.

[651] Tüm bu gruplandırma için bk.: Erdoğan, 2017: 53 vd.

[652] Cavalier, 2005: 175 – 176.

[653] Scranton, 1941: 16, 17, 23.

[654] Lugli, 1957: 68 – 83; Akarca, 1987: 113; Winter, 1971: 78 – 80.

[655] Durukan: 2004: 43; Tırpan ve Söğüt, 1998: 64 – 65; Tırpan, 1994: 411.

		Gönyeli	
Kitanaura Akropolü – Polygonal Örgüye Sahip Kamu Yapısı	Düzensiz Polygonal	Pürüzlü Düz Yüzey – Pahlı (İç Bükey Eğri)	MÖ 1. yy – MS 1. yy
Rhodiapolis Tiyatrosu – Cavea Çevre Duvarı	Sıralı Polygonal	Bosajlı Yüzey – Pahlı (İç Bükey Eğri)	MÖ 50 – MÖ 25
Avşar Tepesi (Zagaba) – Hanedan Mezarı	Sıralı Polygonal	Pürüzlü Düz Yüzey – Gönyeli	MÖ 450
Balboura, Yukarı Tiyatro – Sahne Binası Destek Duvarı	Nizamlı Polygonal	Çerçeveli Bosaj – Gönyeli	MÖ 150 – MÖ 100
Antiphellos, Bouleterion	Düzensiz Polygonal	Pürüzlü Düz Yüzey – Gönyeli	MÖ 1. yy
Apollonia, Apollonia Mezar Yapısı Kuzeybatı Duvar	Nizamlı Polygonal	Düz Yüzey Çerçeveli – Pahlı (İç Bükey Eğri)	MÖ 470 – MÖ 450
Ksanthos, Güneydoğu Sektör Doğu Duvar	Nizamlı Polygonal	Düz Yüzey – Lesbos (Çizgisel Eğri)	MÖ Geç 6. yy – MÖ Erken 5. yy
Ksanthos Güneydoğu Sektör Anıtsal Yapı	Nizamlı Polygonal	Düz Yüzeyli – Lesbos (Çizgisel Eğri)	MÖ Geç 6. yy – MÖ Erken 5. yy
Ksanthos, Lykia Yapısı Doğu Duvar	Nizamlı Polygonal	Düz Yüzey – Kenar Bantlı	MÖ Geç 5. yy – MÖ Erken 4. yy
Ksanthos, Lykia Yapısı Batı Duvar	Nizamlı Polygonal	Pürüzlü Düz Yüzey ve Çerçeveli Düz Yüzey – Lesbos (Çizgisel Eğri)	MÖ Geç 5. yy – MÖ Erken 4. yy

		ve Gönyeli	
Ksanthos Lykia Akropolü Hellenistik Eklenti	Nizamlı Polygonal	Raybalı Çerçeveli Bosaj – Gönyeli	MÖ 3. yy'ın Sonu
Ksanthos, Kentin Güney Kapısına Ait Kule	Sıralı Polygonal	Düz Yüzey – Gönyeli	MÖ Geç 6. Yy – MÖ Erken 5. yy
Kyaneai Tiyatrosu, Batı – Doğu Analemma	Düzensiz Polygonal	Kaba – İşçiliksiz Yüzey – Pahlı (İç Bükey Eğri)	MÖ 2. yy – MÖ 1. yy
Oinoanda Hellenistik Sur – Polygonal Aks	Düzensiz Polygonal	Çerçeveli Bosaj ve Dış Bükey Bosaj – Gönyeli	MÖ 1. yy
Pinara Meydan Yapısı	Düzensiz Polygonal	Düz Yüzey – Lesbos (Çizgisel Eğri)	MÖ 1. yy – MS 1. yy
Pinara Doğu Yamaç – Set Duvarı	Düzensiz Polygonal	Düz Yüzey – Lesbos (Çizgisel Eğri)	MÖ 1. yy – MS 1. yy
Pinara Doğu Duvar	Düzensiz Polygonal	Düz Yüzey – Lesbos (Çizgisel Eğri)	MÖ 1. yy – MS 1. yy
Pydnai Kalesi	Nizamlı Polygonal	Raybalı Çerçeveli Bosaj – Pahlı (İç Bükey Eğri)	MÖ 275 – MÖ 250
Patara, Kuzey Sur Duvarı	Düzensiz Polygonal	Pürüzlü Düz Yüzey – Gönyeli	MÖ 1. yy
Patara Delikkemer –	Düzensiz Polygonal	Dış Bükey Bosaj –	MÖ 1. yy – MS 1. yy

Ters Sifon		Pahlı (İç Bükey Eğri)	
Palamut Köyü – Uzun Sur	Nizamlı Polygonal	Kaba – İşçiliksiz Yüzey – Lesbos (Çizgisel Eğri)	MÖ 475
Kadyanda, Kuzeydoğu Sur	Nizamlı Polygonal	Raybalı Çerçeveli Bosaj – Gönyeli	MÖ 2. yy
Ksanthos, Lykia Akropolü Doğu Sur	Nizamlı Polygonal	Düz Yüzey – Lesbos (Çizgisel Eğri) ve Gönyeli	MÖ 450 – MÖ 425

Lykia Bölgesi'nde ele alınan polygonal örgüye sahip duvarlardaki tarih dağılımına baktığımızda MÖ 6. yy ile MS 1. yy gibi geniş bir aralık karşımıza çıkmaktadır (Lev. 70, B). Bunun temel sebebi birçok diğer bölgede karşımıza çıkan, dönemsel polygonal örgünün kullanılıp terk edilmesi Lykia Bölgesi için geçerli bir önerme değildir. Lykia Bölgesi haricinde polygonal örgünün incelendiği başka bölgeler de olmuştur. Örneğin polygonal örgünün Kilikya Bölgesinde –Olba Territoryumun'da- Seleukosların etkisiyle kullanılmaya başlandığını ve sonrasında ise münferit örnekler haricinde polygonal örgüyle karşılaşılmadığı bilinmektedir[656]. Ionia Bölgesi'nde ise polygonal örgü Hellenistik Dönem'le birlikte tamamen terk edilmiştir. Ionia Bölgesi'nde polygonal örgü sonrasında rektogonal örgülerin revaşta olduğu tespit edilmiştir[657]. Karia Bölgesi ise Lykia Bölgesi'yle komşu olduğu için polygonal örgüyle alakalı daha saydam bir geçişe sahiptir. Karia Bölgesi'ndeki duvar örgüsünü şekillendiren ana unsur, bölgede yer alan doğal malzeme kaynağıdır. İç Karia'da karşılaşılan granitin polygonal örgüye uygun olmaması sebebiyle bu hinterlandta bu örgüye dair bir veri yokken, Lykia Bölgesi'ne sınır komşusu olan Kaunos gibi bazı kentler[658] hem Lykia Bölgesi'nde yoğun olarak karşılaşılan yerel kireçtaşına ulaşımının kolay olması hem de şüphesiz Lykia Bölgesi'ndeki imar politikaları ve duvar organizasyonlarından etkilenmesi yoğun bir polygonal örgü kullanımını beraberinde getirir.

[656] Olba Territoryumuna dair detaylı bilgi için bk.: Durukan, 2004: 51 – 52.

[657] Ionia Bölgesi'ndeki polygonal örgülere dair detaylı bilgi için bk.: Saner, 1995: 107.

[658] Karia Bölgesi'ndeki polygonal örgü ve malzeme kullanımıyla alakalı detaylı bilgi için bk.: Saner, 1995: 107 – 108.

Şüphesiz örgü tiplerine müsade eden birçok parametre vardır. Topografya, bölgede yer alan yoğun malzeme türü, duvar ustalarının devamlılığı ya da imar politikaları gibi birçok konu örgü tipini belirler.

Lykia Bölgesi'ndeki çoğu polygonal örgünün yüzey işçiliklerinde pürüzlü düz ya da düz işçilik dikkat çekmektedir. Bu konu da Lykia Bölgesi'ndeki yapı malzemelerinin yerel kireçtaşı olmasından kaynaklanmaktadır. Kolay işlenebilen malzeme, örgü tipinin tercih edilmesine sebep olduğu gibi bloklardaki işçiliklere de şüphesiz yön veriyor olmalıdır. Karia Bölgesi'ndeki blokların çoğunda yer alan sıvanın Lykia Bölgesi'nde kullanılmaması da kullanılan taş türlerinden kaynaklanmaktadır[659]. Hatta kolay işlenebilen yerel kireçtaşının yoğun kullanılması, derz işçiliklerindeki Lesbos işçiliğine de dolaylı yoldan etki etmiş olmalıdır.

Genellikle Hellas'taki örnekler ışığında yapılmış çoğu çalışmada polygonal örgülerde karşılaştığımız bazı işçilikleri yoğun kullanımlarına göre gruplandırmaya çalışmışlardır. Örneğin Sıralı Polygonal Örgü'lerde en yaygın apre[660] Hammered ya da Quarry Face olarak tanımlanan, bu çalışmada bu iki işçiliği de Kaba – İşçiliksiz Yüzey olarak tanımladığımız yüzey işçiliği ile karakterize edilmiştir[661]. Hatta raybalı işçiliklerin oldukça nadir olduğu aktarılmıştır[662]. Lykia Bölgesi örneklerine baktığımızda Kaba – İşçiliksiz Yüzey İşçiliği yok denecek kadar azdır. Aksine düz yüzeyler, pürüzlü düz yüzeyler, bosajlı yüzeyler ve hatta raybalı bosajlar ile karşılaşılmaktadır. Esasında bu temel farklılığı F. Winter açıklamaktadır; Doğu Ege olarak tanımladığı Anadolu'daki polygonal örgü tercihi ya da işçiliklerin daha detaylı olmasını, Arkaik heykel sanatından beri dekoratif detaylara, Anadolu'da anakara Yunanistan'dan daha fazla önem gösterildiğini ifade etmektedir[663]. Şüphesiz Anadolu'da karşılaşılan duvarcılık da F. Winter'in işaret ettiği gibi diğer sanat dallarında olduğu gibi diğer bölgelerden daha farklı ele alınmıştır. F. Winter'in işaret ettiği Lesbos stilinin terk edilmesi[664] Anadolu'da da Lykia Bölgesi için geçerli bir önerme değildir. Lesbos stilinin bir derz işçiliği olduğu ve polygonal örgülerdeki derz uyumu sebebiyle gönyeli işçiliklerle beraber lesbos işçiliğinin de kullanıldığının tespiti bu sebeple önemlidir.

---

[659] Erdoğan, 2017: 68, dn. 259; 70.

[660] Blok yüzeyindeki son işçilikleri –perdah vs- tanımlamak amacıyla kullanılan "finish" terimi için, Türkçe olarak apre terimini kullanmayı yeğledik.

[661] Winter, 1971: 100.

[662] Winter, 1971: 100.

[663] Winter, 1971: 88.

[664] Winter, 1971: 88 – 89.

Polygonal örgünün tercih sebebi de tartışılagelmiştir. Şüphesiz en önemli tercih sebebi olarak estetik kaygıların ön planda olduğu çoğu araştırmacı tarafından öne sürülmüştür[665]. Bununla birlikte özellikle tahkimat yapıları bağlamında, estetik kaygıların artık önemsenmemesi ve daha hızlı ve basit duvar örgülerine ihtiyacın doğması, rektogonal örgünün yükselişini beraberinde getirmiştir[666]. Fakat polygonal örgülerin sadece erken dönemlerde değil Hellenistik Dönem ve hatta daha geç dönemlerde dahi, Lykia Bölgesi'nde tercih edilmesinin bir diğer sebebi sağlamlık olmalıydı. Elbette ki değişen savaş/kuşatma teknolojileri[667] rektogonal örgüleri ve onunla beraber iki cidarın birbirine sağlam bir şekilde bağlandığı örgü gruplarının tercih sebebini kolaylaştırmıştır; fakat polygonal örgüler Lykia Bölgesi'ndeki örneklerden de anlaşılacağı üzere tiyatro analemmalarında dahi kullanılmıştır. Deprem ya da olası bir afette, yatay eksende kayacak olan bloklar, birbirine daha çok oturacak şekilde bir düzene sahiptir. Hatta bu sebeple nizamlı polygonal örgülerin bu kadar çok tercih edildiğini önerebiliriz; zira nizamlı polygonallerdeki örümcek ağını anımsatan dağınık derz çizgileri bu kayma ve kitlenmelerde daha büyük kolaylık sağlayacaktır.

Lykia Bölgesi'nde MÖ 1. yy – MS 1. yy'a tarihlenen birçok polygonal örgü örneği vardır. Bu çalışmaya dahil edilmeyen ama arkeolojik kazılarla tarihi desteklenen bazı örnekler[668], geç dönemlerde dahi polygonal örgünün Lykia Bölgesi'nde aktif olduğunu göstermektedir. Hellenistik Dönem sonu Roma İmparatorluk Dönemi başlarında Lykia Bölgesi'nde karşılaşılan polygonal örgüleri, "Geçiş Polygonal'i" olarak tanımlanabilir. Zira Hellenistik Dönem'le birlikte polygonal örgülerde başlayan Düzensiz Polygonal Örgü'lerin sayısında artışın gözlemlenmesi[669], Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki çoğu örnekte de devam etmiş, hatta yekpare taş hatıllara benzeyen bazı eklemelerle kendine has bir stil oluşturmaya başlamıştır. Fakat nihayetinde Roma İmparatorluk Dönemi'nde kullanılan malzeme ve özellikle bağlayıcı malzemelerin değişiklik göstermesi de göz önünde bulundurularak, bu dönemlerdeki polygonal örgüler için daha detaylı çalışmaların yapılması gerekliliğini kaçınılmazdır[670].

---

[665] Winter, 1971: 84 – 85.

[666] Winter, 1971: 84 – 85.

[667] İngilizce: Poliorcetics.

[668] Erdoğan, 2017: 72, Tablo 1.

[669] Yapmış olduğumuz çalışmada dokuz polygonal örgü örneği, MÖ 1. yy – MS 1. yy aralığına tarihlendirilmektedir.

[670] Roma İmparatorluk Dönemi'nde ve genellikle İtalya'daki örneklerde Opus Siliceum olarak tanımlanan polygonal örgüler, Lykia Bölgesi'nde gördüğümüz örneklerden kısmen farklılık göstermektedir. Özellikle harç katkısı bu konuda önemli bir faktördür. Detaylı bilgi için bk.: Erdoğan, 2017: 54; Adam, 1994: 192

4.3. İşçilikler

4.3.1. Yüzey İşçiliği

Bloklarda yer alan yüzey işçiliklerinin tercih sebepleri estetik gereklilikleri yerine getirdiği kadar, blokların yerleştirilmesinde sağlama yapılabilmesini, hatta özellikle tahkimat yapılarına ait bloklarda ilk darbeleri savuşturabilecek statiği sağlamaktdır. Özellikle savunma yapılarındaki çözümler ilginçtir; zira antik metinlerde kerpiç malzemeyle alakalı, özellikle koçbaşına en dayanıklı malzeme olduğu dile getirilir[671]. Kerpiç duvarlara karşı matkabın silah olarak kullanılması gerektiği bile söylenegelmiştir[672]. Elbette kerpiç duvarlardan ziyade taş bloklardaki işçilikler daha komplikedir. Zaten kronolojik olarak MÖ 5. yy'dan sonra yeni saldırı hamleleri ve koçbaşında yapılan yenilikler ve savunma duvarlarında taş malzemenin tercih sebebi haline gelmesi birbirine paralel ilerleyen süreçlerdir[673]. Bunun haricinde blokların yerleştirilmesindeki süreçlerde de yüzey işçiliklerinin tercih sebepleri önemli bir faktör olmuştur. Blokların taşınmasında ya da halat yardımıyla hareket ettirilmesinde – özellikle bosajlar- yüzey işçilikleri önemli katkılar sağlamıştır[674].

Bu sebeple blokların hangi dönemde, hangi bölgede hatta hangi yapılarda kullanıldığı yüzey işçiliklerini direkt etkileyen unsurlardır. Elbette ki bunları da moda, usta sürekliliği ve kullanılan malzeme gibi birçok farklı paradigma desteklemektedir. Bu farklı yüzey işçikleri şüphesiz çalışmamızda odaklanılan dönemler ve Lykia Bölgesi'nde gözlemlenmiyorsa, değerlendirmeye alınmamıştır. Buna örnek olarak Messene'deki Fragmentary Face[675] ve Epidauros'taki Pointed Face[676] işçilikler sayılabilir. Bu gibi işçilikler Lykia Bölgesi'nde gözlemleyebildiğimiz işçilik türlerinden değildir. Bu sebeple daha evvel yapılmış çalışmalardaki kronolojik değerleri, Lykia Bölgesi için bir şey ifade etmemektedir.

Çalışmamızda yüzey işçiliği bağlamında üç ana grup söz konusudur. Bosajlı Yüzeyler, Kaba – İşçiliksiz Yüzeyler ve Düz Yüzeyler. Bu üç ana gruptan Kaba – İşçiliksiz Yüzey işçilikleri hariç diğer işçilikler kendi içinde farklılık gösteren işçiliklere göre alt gruplara ayrılmaktadır. Bosajlı Yüzeyler; Rustik Bosaj, Dışbükey Bosaj, Çerçeveli Bosaj, Rayba Çerçeveli Bosaj olmak üzere dört farklı alt işçiliği kapsamaktadır. Düz Yüzeyler ise; Pürüzlü Düz Yüzey ve Çerçeveli Düz Yüzey işçiliklere sahiptir (Tablo 4.).

---

[671] Trajan ve Hadrian'ın mühendisi Apollodoros'un tespitlerine dair detaylar için bk.: Apollodoros'un Winter, 1971: 71.

[672] Winter, 1971: 71 – 72.

[673] Winter, 1971: 85 – 86.

[674] Coulton, 1974: 5 – 6; Saner, 1995: 32.

[675] Kesik ya da Parçalı olarak Türkçeleştirilebilecek olan bu işçilik için bk.: Scranton, 1941: 103 – 104.

[676] Delikli Yüzey olarak Türkçeleştirilebilecek olan bu işçilik için bk.: Scranton, 1941: 106 – 107.

Bosaj, çıkıntı anlamına gelen Bossage teriminin Türkçe'ye sirayet etmesiyle terminolojimize girmiş olan bir yüzye işçilik formudur. Bunun haricinde "en Coussin", Pulvinated ile Curved Face[677] ve επιφάνεια κυρτή terimleriyle de literatürde anılan bu işçiliğin tam Türkçe tanımı çıkıntı, kavisli/eğimli yüzeydir[678]. A. Akarca'nın çıkıntı olarak tanımladığı bosajli yüzey işçiliklerine dair yapmış olduğu kronolojik çalışma önemlidir. MÖ 5. yy'da kullanılmaya başladığını savladığı bosajlı yüzey işçilikleri için en erken döneme tarihlediği örnek, Eleusis'teki Perikles Dönemi'ne ait sur kalıntısındaki kaide bloklarıdır[679]. MÖ 4. yy ile birlikte kullanımın yaygınlaştığını dile getirdiği bu işçilik türü, değişen saldırı sanatı ve dolayısıyla yeni çözümler üretilmek zorunda kalınan savunma mimarisiyle direkt alakalıdır[680]. Tahkimat yapılarında kerpicin terk edilip, değişen saldırı yöntemlerine çözüm olarak taş blokların kullanılmaya başlanması ve A. Akarca'nın önerdiği dönemler tutarlıdır.

Bosajlar, cephelerde karşılaşılan farklı işçilik türleri ve görünümler sebebiyle alt gruplara ayrılır. Bunlara ilk örnek, literatürde Hammer Work[681] ve Rock-Faced[682] olarak da tanımlanan, bu çalışmada ise Rustik Bosaj olarak nitelendirilen işçiliktir. Rustik Bosaj işçilikte dişli keski ya da çekiç kullanılarak yaratılan kaba, girinti-çıkıntılı işçilikler karakterizedir[683]. Rustik Bosaj işçiliğin bu çalışmada, Hammer Work olarak tanımlanmamasının sebebi çekiçle oluşturulabilecek tüm yüzey işçiliklerinin Hammer Work işçiliğe dahil edilebilirdiğinden kaynaklanmaktadır. Zira Quarry Face olarak tanımlanan bu çalışmada Kaba – İşçiliksiz yüzey işçiliği olarak adlandırılan işçilikte de Hammer Work işçilik izlerini bulabilmek söz konusudur. Olası yanlış gruplandırmaların yapılmaması için literatürde Hammer Work vs olarak kullanılan tanımlar bu çalışmada değiştirilmiştir[684].

Bir diğer alt grup ise Dışbükey Bosaj işçiliktir. Bu işçilik de literatürde genel olarak (Dressed) Rustik Olmayan Bosaj işçiliği ya da Perdahlı Red Şeklinde Kavisli işçilik olarak tanımlanan bir işçiliktir[685]. Dışbükey Bosaj işçiliğinde, bosajın bir çerçeve ile sınırlandırılmaması hatta bosajın bloktaki uzun kenarlar arası bir yay çizmesi karakterizedir. Bu işçiliği de Yastık Bosaj olarak tanımlanan işçilikle karıştırmamak gereklidir. Zira Yastık

---

[677] Scranton, 1941: 107; Fyfe, 1936: 120 – 121; Saner, 1995: 33.

[678] Ginouves ve Martin, 1985: 133.

[679] Akarca, 1987: 117.

[680] Winter, 1971: 85 – 86.

[681] Scranton, 1941: 15, 46.

[682] Fyfe, 1936: 118, 120.

[683] Ginouves ve Martin, 1985: 69.

[684] Akarca, 1987: 116 – 117.

[685] Orlandos, 1968: 170.

Bosaj olarak tanımlanan örneklerde, 4 – 6 cm'lik ince keski işçilikleri söz konusudur[686]. Bu çalışmada bu gibi işçilikleri farklı bir grupta tanımladığımız için Rustik Bosaj işçiliği Yastık Bosaj işçilikten ayrımak mümkün olmuştur.

Çerçeveli Bosaj işçiliği, blok merkezinde kalan ayna kısmının çıkıntıyla ve bu çıkıntının da sınırlandırıldığı şeritlerle karakterizedir. Şeritlerin özellikle uzun kenarlarda takip edilebilir olması önemlidir[687]; fakat bu işçilikten asıl beklenti dört –ya da örgü tipine göre daha fazla- kenarda bu şeritlerin varolmasıdır. Çerçeveyi oluşturan şeritlerin, blokların yerleştirilmesi için işlenen konstrüktif eklentilerle karıştırılmaması önemlidir[688]. Her örgü tipinde kullanılan bu işçilik türü, T. Saner'e göre Hellas'ta nadirdir; Anadolu'da da çok çeşitli örnekler sunmaz[689]. Kilikya Bölgesi'nde yapılan çalışmalar bu önermeyi doğrular[690]. Fakat Lykia Bölgesi genelinde Çerçeveli Bosaj işçiliği oldukça yoğun kullanılmıştır.

Rayba Çerçeveli Bosaj ya da Raybalı işçilik literatürde Broaced olarak tanımlanan işçiliktir[691] ve Lykia Bölgesi'nde oldukça yoğun karşımıza çıkmaktadır[692]. Aynı çerçeveli bosajlardaki gibi bosaj çerçeve şeritleriyle sınırlandırılmıştır. Bu işçiliğin olmazsa olmazı ya çerçeve şeritlerindeki ya da bosajın üzerindeki rayba işçiliklerdir. Lykia Bölgesi'nde ise bu rayba işçilik sadece çerçeve şeritlerinde olmasıyla karakterizedir. Yapılan araştırmalar özellikle Sıralı Polygonal örgülerde bu işçiliğin oldukça nadir kullanıldığını göstermektedir[693]. Fakat Lykia Bölgesi'ndeki bu rayba işçilik Roma İmparatorluk Dönemi polygonal örgülerinde dahi sevilerek kullanılmaya devam etmiştir[694] (Lev. 71, A).

Tablo 4.3.1. 1. Lykia Bölgesi'nde Karşılaşılan Bosajlı İşçilikler

Kent/Yapı	Örgü Tipi	Yüzey-Kenar İşçiliği	Tarih/Dönem

[686] Orlandos, 1968: 171 – 172.

[687] Saner, 1995: 33.

[688] Erdoğan, 2017: 64.

[689] Saner, 1995: 34.

[690] Tırpan ve Söğüt, 1998: 161 – 186.

[691] Scranton, 1941: 106.

[692] Bu işçiliğin Lykia Bölgesi'ne özgü bir işçilik olarak nitelendirildiği bir çalışmaya dair: "(...) Der Randschlag ist in vielen Fällen mit eng nebeneinanderliegenden, mit dem Spitzeisen gezogenen Rillen verziert. Der Ursprung dieser von vielen Türmen bekannten Verzierung des Randschlags mit parallel zueinander laufenden Spitzeisenrillenl dürfte bei diesen klassischlykischen Mauerstilen zu suchen sein." Konecny, 1997: 72.

[693] Winter, 1971: 91.

[694] Erdoğan, 2017: 30 – 31.

Antiphellos, Bouleterion	Rektogonal Pseudo-Isodom	Çerçeveli Bosaj	MÖ 1. yy
Antiphellos, Tiyatrou Analemmatası	Rektogonal Pseudo-Isodom	Çerçeveli Bosaj	MÖ 2. yy – MÖ 1. yy
Oinoanda, Hellenistik Sur – Rektogonal Aks	Rektogonal Pseudo-Isodom	Dış Bükey Bosaj ve Çerçeveli Bosaj	MÖ 1. yy – MS 1. yy
Oinoanda, Batı Kule	Rektogonal Pseudo-Isodom	Dış Bükey Bosaj	MÖ 1. yy – MS 1. yy
Kitanaura Hellenistik Kule	Rektogonal Psuedo-Isodom	Çerçeveli Bosaj	MÖ 1. yy
Kitanaura Bouleterion'u	Rektogonal Psuedo-Isodom	Bosajlı	MÖ 1. yy
Kastabara, Kule	Rektognal Psuedo-Isodom	Çerçeveli Bosaj	MÖ 2. yy – MÖ 1. yy
Patara O1 Bastion'u	Rektogonal Pseudo-Isodom	Dışbükey Bosaj	MÖ 350
Patara, Surun Güneydoğu Köşesi	Rektogonal Pseudo-Isodom	Dışbükey Bosaj	MÖ 350
Patara, Tepecik Akropolü – Kuzey Duvar	Rektogonal Pseudo-Isodom	Rustik Bosaj	MÖ 350
Arneai, Kule	Rektogonal Isodom	Çerçeveli ve Raybalı Bosaj	MÖ 3. yy – MÖ 2. yy
Mnara	Rektogonal Isodom	Dışbükey Bosaj	MÖ 1. yy
Araxa, Kimliksiz Yapı	Isodom Trapezoidal	Çerçeveli Bosaj	MÖ 1. yy
Idebessos, Sur Kalıntısı	Pseudo-Isodom Trapezoidal	Bosajlı	MÖ 2. yy – MÖ 1. yy

Trysa Heroon'u	Isodom Trapezoidal	Çerçeveli Bosaj	MÖ 350
Beycik, D-3 Yapısı	Pseudo-Isodom Trapezoidal	Dışbükey Bosaj	MÖ 200 – MÖ 50
Oninda – Büyük Avşar, Batı Kule	Pseudo-Isodom Trapezoidal	Çerçveli Bosaj	MÖ 350 – 300
Rhodiapolis Tiyatrosu – Cavea Çevre Duvarı	Sıralı Polygonal	Bosajlı Yüzey	MÖ 50 – MÖ 25
Balboura, Yukarı Tiyatro – Sahne Binası Destek Duvarı	Nizamlı Polygonal	Çerçeveli Bosaj	MÖ 150 – MÖ 100
Ksanthos Lykia Akropolü Hellenistik Eklenti	Nizamlı Polygonal	Rayba Çerçeveli Bosaj	MÖ 3. yy'ın Sonu
Oinoanda Hellenistik Sur – Polygonal Aks	Düzensiz Polygonal	Çerçeveli Bosaj ve Dış Bükey Bosaj	MÖ 1. yy
Pydnai Kalesi	Nizamlı Polygonal	Rayba Çerçeveli Bosaj	MÖ 275 – MÖ 250
Patara Delikkemer – Ters Sifon	Düzensiz Polygonal	Dış Bükey Bosaj	MÖ 1. yy – MS 1. yy
Kadyanda, Kuzeydoğu Sur	Nizamlı Polygonal	Rayba Çerçeveli Bosaj	MÖ 2. yy

Bosajlı işçiliklerin dönemlere göre dağılımına baktığımızda (Grafik 1.), Arkaik Dönem'e ait bir örnekle karşılaşılmadığı görülmektedir. Bu şüphesiz yukarıda da refere ettiğimiz A. Akarca'nın MÖ 5. yy'dan sonra bosajlı işçiliklerin kullanılmaya başlandığı savını ve yine aynı dönemlerde değişen savaş stratejileri ile değişen duvar işçilikleriyle alakalı önermeleri haklı çıkaran bir tespittir. Klasik Dönem'de bosajlı işçilikler kullanılmış olsa da Hellenistik Dönem'deki yoğun kullanım ile alakalı yine tutarlı bir oran görülmektedir. Hellenistik Dönem'in bitişi ve Erken Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait bosaj kullanımının

da elimizdeki verilere göre Klasik Dönem'e tarihlendirilen örneklere yakın bir orana sahip olduğu anlaşılmaktadır.

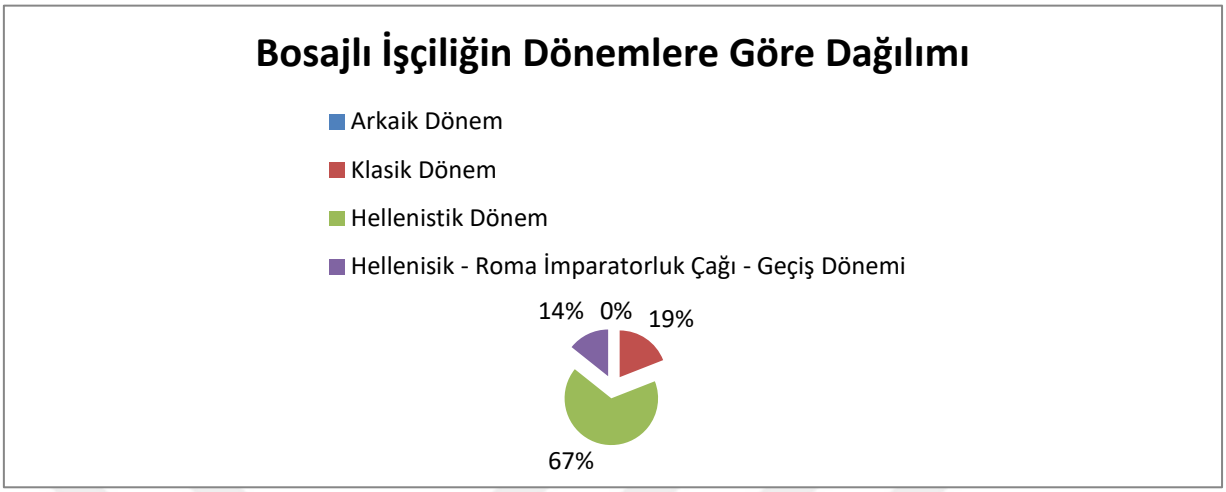

Grafik 4.3.1. 1. Bosajlı İşçiliklerin Dönemlere Göre Dağılımı

Bosajlı işçiliklerin alt grupları da dahil olmak üzere örgü türleri arasındaki dağılıma baktığımızda (Grafik 2) özellikle Sıralı Polygonal Örgü'ye dair bir verinin olmaması ilgi çekicidir. Özellikle Rayba Çerçeveli Bosaj işçiliğinin Sıralı Polygonal Örgülerde genellikle kullanılmadığına dair daha önce ortaya konan veriler ışığında Lykia Bölgesi'nde sadece Rayba Çerçeveli Bosaj işçiliği değil, diğer bosaj türlerinde de Sıralı Polygonal Örgü'nün tercih edilmediğini göstermektedir. Zira Polygonal Örgülerin Lykia Bölgesi'ndeki dağılımına baktığımızda (Tablo 3), Sıralı Polygonal Örgü'nün MÖ 5. yy'da kullanıldığı, daha geç dönemlerde ise Lykia Bölgesi'nde tercih edilmediği anlaşılmaktadır. Bosajların en yoğun olarak Pseudo-Isodom Rektogonal örgülerde tercih edilmesi ve yine bosajlı işçiliklerin Hellenistik Dönem'de daha çok tercih edilmesinde direkt bir bağlantı vardır. Lykia Bölgesi'nde özellikle erken dönemlerdeki polygonal – trapezoidal hakimiyeti, rektogonal örgü ile kırılmış; değişen savunma stratejileri bağlamında kullanılan taş örgülerdeki bosajların da bu örgü ile kullanılması oldukça olasıdır.

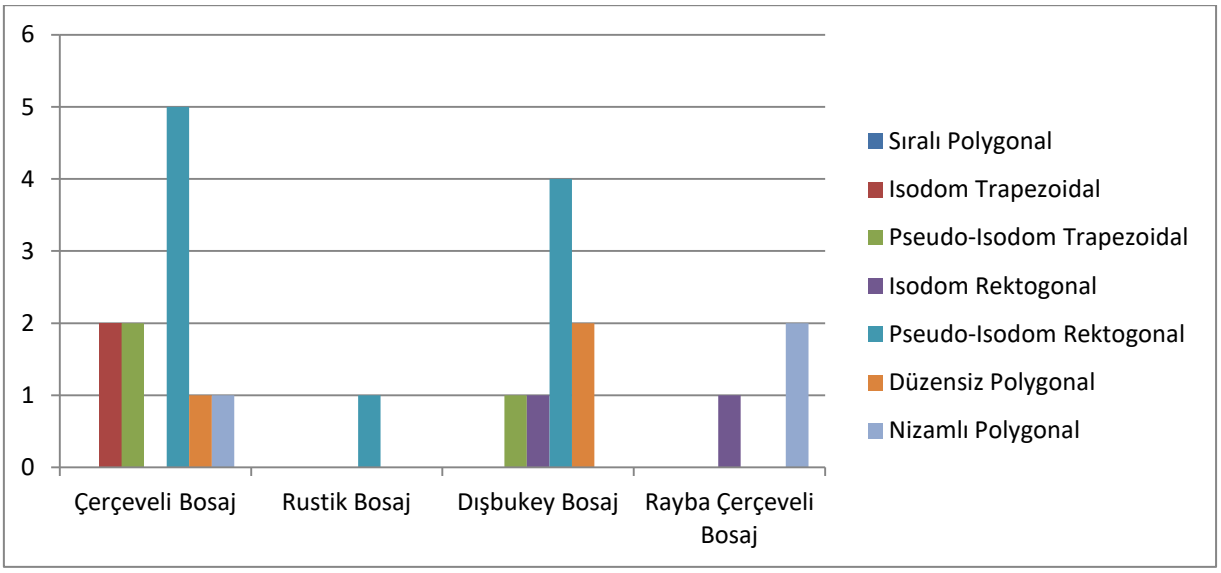

Grafik 4.3.1. 2. Bosaj Türlerinin Örgü Türlerine Göre Dağılımı

Çalışmamızda ele alınan bir diğer yüzey işçiliği ise Kaba – İşçiliksiz yüzey işçiliğidir. Bu işçilik türünü diğer yüzey işçiliklerinden ayıran en temel özellik yüzeyde herhangi bir işçilik izinin takip edilebilir olmamasıdır[695]; yani blok taş ocağından kesildiği gibi örgü içinde kullanılmışsa bu yüzeye sahip bloklar kaba – işçiliksiz yüzey işçiliği grubunda değerlendirilmiştir. Özellikle bu işçilik türüde kyklopik[696] ve polygonal[697] örgülerle özdeşlik kurulmak istenmiştir. Fakat sınırları tam belli olmayan, bazen ham blok yüzeyler bazense sert ve rastgele çekiç darbeleriyle oluşturulan işçilikler, her türlü örgüde gözlemlenebilir. Daha önceki çalışmalarda farklı iki yüzey işçiliği olarak Hammer Work[698] ve Quarry Face[699] isimleriyle yapılan gruplandırmalar, sınırların oldukça içiçe geçmesinden dolayı, bu çalışmada Kaba – İşçiliksiz Yüzey İşçiliği olarak tek bir başlığa indirgenmiştir. Bu işçiliğin belirli bir döneme işaret ediyor olması oldukça zordur. Zira Lykia Bölgesi'nde ele aldığımız örnek duvarlar arasında sadece iki örnek Kaba – İşçiliksiz yüzeye sahiptir. Palamut Köyü – Uzun Sur ve Kyaneai Tiyatrosu, Batı – Doğu Analemma Duvarı'ndan müteşekkil bu işçilik örneği için MÖ 450 ile MÖ 2 – 1. yy tarihleri, bu işçiliğin belirli dönemlerde kullanılmadığını

[695] Ginouves ve Martin, 1985: 130.

[696] Orlandos, 1965: 130; Ginouves ve Martin, 1985: 130.

[697] Akarca, 1987: 116.

[698] Scranton, 1941: 23, 53, 74, 105.

[699] Scranton, 1941: xiii.

göstermektedir. Buna rağmen Hellas'ta, özellikle bu işçiliğe sahip blokların kolay örülebilemesinden kaynaklı tercih edildiği de savlanmıştır[700].

Düz Yüzeyli işçilikler, Parement Dressé, Tooled Face ya da αργολιθοδομη olarak da literatüre geçmiş[701], işlenmiş / perdahlanmış yüzey işçiliği olarak açıklanabilecek bir işçilik türüdür[702]. Bu işçilik Arkaik Dönem'den itibaren kullanılmaya başlanmış ve MÖ 5 – MÖ 4. yy ile birlikte özellikle tapınak mimarisinde kullanılan bir işçilik türü olarak tanımlanılır[703]. Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen Olba Territoryumu'ndaki Hermes Tapınağı bloklarının iç yüzlerinin düz yüzeyli, dış cepheye bakan yüzlerinin ise bosajlı bırakılması hem bu işçiliğin tapınaklarda kullanımı ile alakalı hem de prestij alanlarında düz yüzey işçiliğin tercih edildiğini destekleyen bir keşiftir[704]. Düz Yüzeyli işçilik için savlanan bu kronoloji, Lykia Bölgesi için de tutarlı bir önermedir; her ne kadar ele aldığımız örnekler içerisinde tapınak yapıları yer almasa da antik dönemin tapınaklar kadar prestij yapılarından sayılabilecek mezar yapılarında bu işçilik oldukça yoğun gözlemlenmiştir (Tablo 5).

Tablo 4.3.1. 2. Lykia Bölgesi'nde Karşılaşılan Düz Yüzeyli İşçilikler

Kent / Yapı	Örgü Tipi	Yüzey-Kenar İşçiliği	Tarih / Dönem
Pinara Tiyatrosu Analemma Duvarı	Rektogonal Isodom	Düz Yüzeyli - Gönyeli	MÖ 2. yy – MÖ 50
Rhodiapolis, Kenotaph	Rektogonal Isodom	Düz Yüzeyli - Gönyeli	MÖ 125 – MÖ 100
Apollonia, Mezar Yapısı Kuzeydoğu Duvar	Pseudo-Isodom Trapezoidal	Düz Yüzey Çerçeveli – Pahlı (İç Bükey Eğri)	MÖ 470 – MÖ 450
Ksanthos, Lykia Yapısı Doğu Duvar	Isodom Trapezoidal	Düz Yüzey – Kenar Bantlı & Düz Yüzey - Gönyeli	MÖ Geç V. yy – MÖ Erken IV. yy
Trysa Heroon'u	Isodom Trapezoidal	Çerçeveli Bosaj & Düz Yüzey – Gönyeli	MÖ 350

[700] Winter, 1971: 87.

[701] Ginouves ve Martin, 1985: 130.

[702] Akarca, 1987: 117; Orlandos, 1968: 168 – 172.

[703] Orlandos, 1968: 172.

[704] Orlandos, 1968: 172; Kjeldsen ve Zahle, 1976: 30; Kolb, 2008: 44 Abb. 64; Erdoğan, 2017: 98 Lev. 9.

Trysa, Set Duvarı	Nizamlı Polygonal	Düz Yüzeyli – Lesbos (Çizgisel Eğri) ve Gönyeli	MÖ 6. yy – MÖ 5. yy
Ksanthos, Güneydoğu Sektör Doğu Duvar	Nizamlı Polygonal	Düz Yüzey – Lesbos (Çizgisel Eğri)	MÖ Geç 6. yy – MÖ Erken 5. yy
Ksanthos Güneydoğu Sektör Anıtsal Yapı	Nizamlı Polygonal	Düz Yüzeyli – Lesbos (Çizgisel Eğri)	MÖ Geç 6. yy – MÖ Erken 5. yy
Ksanthos, Lykia Yapısı Doğu Duvar	Nizamlı Polygonal	Düz Yüzey – Kenar Bantlı	MÖ Geç 5. yy – MÖ Erken 4. yy
Ksanthos, Kentin Güney Kapısına Ait Kule	Sıralı Polygonal	Düz Yüzey – Gönyeli	MÖ Geç 6. Yy – MÖ Erken 5. yy
Pinara Meydan Yapısı	Düzensiz Polygonal	Düz Yüzey – Lesbos (Çizgisel Eğri)	MÖ 1. yy – MS 1. yy
Pinara Doğu Yamaç – Set Duvarı	Düzensiz Polygonal	Düz Yüzey – Lesbos (Çizgisel Eğri)	MÖ 1. yy – MS 1. yy
Pinara Doğu Duvar	Düzensiz Polygonal	Düz Yüzey – Lesbos (Çizgisel Eğri)	MÖ 1. yy – MS 1. yy
Kadyanda, Kuzeydoğu Sur	Nizamlı Polygonal	Raybalı Çerçeveli Bosaj – Gönyeli	MÖ 2. yy
Ksanthos, Lykia Akropolü Doğu Sur	Nizamlı Polygonal	Düz Yüzey – Lesbos (Çizgisel Eğri) ve Gönyeli	MÖ 450 – MÖ 425

Düz Yüzeyli işçiliklerin Arkaik Dönem'den itibaren kullanılmaya başlaması, Lykia Bölgesi için de tutarlı bir önermedir. Arkaik Dönem'den Roma İmparatorluk Çağı – Geçiş Dönemi'ne kadar bu işçilik türünün dönemler içerisinde dengeli bir dağılıma sahip olduğu görülmektedir (Grafik 3).

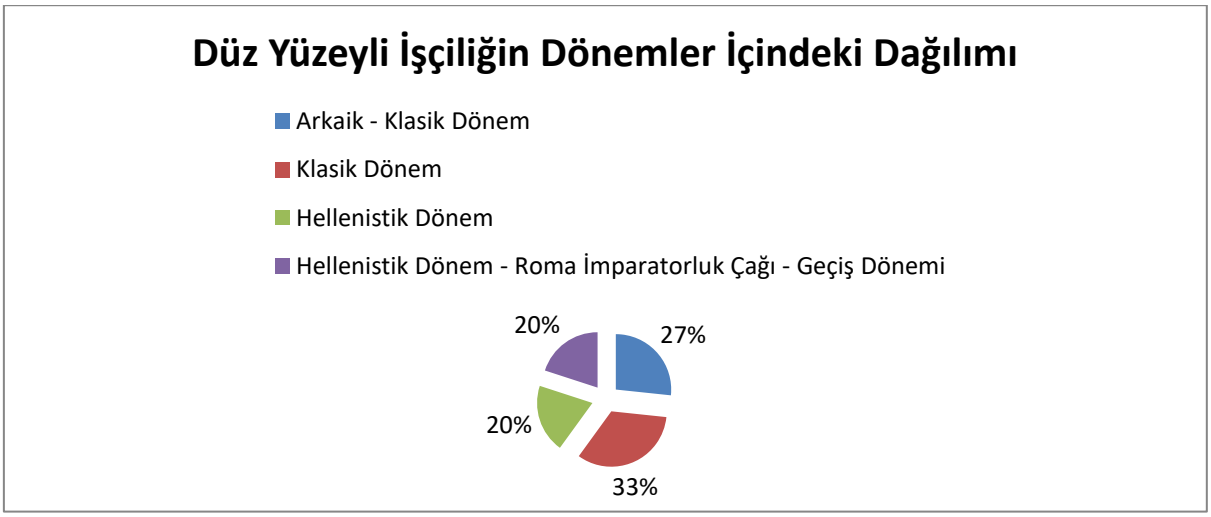

Grafik 4.3.1. 3. Düz Yüzeyli İşçiliğin Dönemler İçindeki Dağılımı

Düz Yüzeyli işçiliğin, kendi içerisinde farklı işçilik detayları gösterdiği iki alt grubu söz konusudur. Bunlar Pürüzlü Düz Yüzey işçilik ve Çerçeveli işçiliktir. Pürüzlü Düz Yüzey işçilik taraklama, keski izlerinin gözlemlendiği bir işçilik türüdür. Bu işçilik perdah işleminin gerçekleştirilmediği ve çeşitli taşçı aletleriyle yukarıda bahsi geçen işçiliklerin blok cephesinde kullanılmasıyla karakterizedir. Benzer işçiliklerden sayılabilecek fakat bu çalışmada karşılaşılmayan detay işçilikleri barındıran Furrowed Work[705], Petek Yüzey[706] ve İnce Keski Yüzey[707] gibi işçilik türleri de literatürde bahsi geçen örneklerdendir. Bu çalışmada çıkıntı yaratmayan, perdah içermeyen her türlü düz yüzey işçilik bu başlık altında irdelenmiştir. Lykia Bölgesi örnekleri ile alakalı Hellas'taki kronolojik gelişim, Pürüzlü Düz yüzey işçilik bağlamında tutarsızdır. Zira Hellas'ta, özellikle polygonal örgüler bağlamında, MÖ 5. yy itibariyle Rustik Bosaj işçilik hakimken ardından Hammer Work işçiliğe geçişin gözlemlendiği ve sonrasında da Lykia Bölgesi'nde örneği bulunmayan Pointed Work işçilikler ile alakalı bir kronoloji sunulmaktadır[708]. Pointed Work birçok çalışmada perdahsız düz yüzeyli işçiliklerden sayılsa da Lykia Bölgesi'nde örneği olmadığı için, bu kronolojik gelişim ilk adımda tutarsız hale gelmektedir (Tablo 6).

[705] Scranton, 1968: 106.

[706] Orlandos, 1968: 170.

[707] Orlandos, 1968: 169.

[708] Orlandos, 1968: 162; Orlandos, 1968: 133: Fig. 151.

Tablo 4.3.1. 3. Lykia Bölgesi'nde Karşılaşılan Pürüzlü Düz Yüzey İşçilikler

Kent / Yapı	Örgü Tipi	Yüzey-Kenar İşçiliği	Tarih / Dönem
Antiphellos, Bouleterion	Rektogonal Pseudo-Isodom	Çerçeveli Bosaj – Gönyeli / Pürüzlü - Gönyeli	MÖ 1. yy
Ksanthos, Güneydoğu Sektör Doğu Duvar – Kuzey Eklentisi	Rektogonal Pseudo-Isodom	Pürüzlü Düz Yüzey - Gönyeli	Hellenistik
Idebessos, Set Duvarı	Pseudo-Isodom Trapezoidal	Pürüzlü – Gönyeli & Çerçeveli Bosaj - Gönyeli	MÖ 2. yy – MÖ 1. yy
Ksanthos, Lykia Yapısı Batı Duvar	Pseudo-Isodom Trapezoidal	Pürüzlü Düz Yüzey – Çerçeveli Düz Yüzey & Lesbos - Gönyeli	MÖ Geç V. yy – MÖ Erken IV. yy
Kitanaura Akropolü – Polygonal Örgüye Sahip Kamu Yapısı	Düzensiz Polygonal	Pürüzlü Düz Yüzey – Pahlı (İç Bükey Eğri)	MÖ 1. yy – MS 1. yy
Avşar Tepesi (Zagaba) – Hanedan Mezarı	Sıralı Polygonal	Pürüzlü Düz Yüzey – Gönyeli	MÖ 450
Antiphellos, Bouleterion	Düzensiz Polygonal	Pürüzlü Düz Yüzey – Gönyeli	MÖ 1. yy
Ksanthos, Lykia Yapısı Batı Duvar	Nizamlı Polygonal	Pürüzlü Düz Yüzey ve Çerçeveli Düz Yüzey – Lesbos (Çizgisel Eğri) ve Gönyeli	MÖ Geç 5. yy – MÖ Erken 4. yy
Patara, Kuzey Sur Duvarı	Düzensiz Polygonal	Pürüzlü Düz Yüzey – Gönyeli	MÖ 1. yy

Pürüzlü Düz Yüzey işçilikler örgü dağılımına bakıldığında polygonal örgülerin ağır bastığı gözlemlenmektedir. Özellikle Klasik Dönem ve Geç Hellenistik Dönem'de bu işçilik Lykia Bölgesi'ndeki çoğu örgü tipinde kullanılagelmiştir.

Düz Yüzeyli işçiliklerden son olarak irdelenen işçilik ise Çerçeveli Düz Yüzey işçiliktir. Bosajlı işçiliklerde nasıl çerçeveler kullanılıyorduysa düz yüzeyli bloklarda da çerçeve kullanımı söz konusudur. Çerçeveli Düz Yüzey işçilikler literatürde Raised Panel ya da Randschlag[709] olarak da tanımlanan, bosajsız yüzey ve aynadan daha alçakta, blok kenarlarını dolanan çerçeve biçimli şeritlerle karakterize olan bir işçilik türüdür. Bu işçiliğin Periteneia ile karıştırılmaması gerekir. Çerçeveli Düz Yüzey işçilik ve Periteneia arasındaki fark, Çerçeveli Düz Yüzey işçilikğe sahip blokta en az üç kenarı dolaşan şeritlerin varlığıdır[710]. Periteneai'lar aslında referans bantlarıdır fakat MÖ 4. yy ile birlikte dekoratif bir unsur haline gelir[711]. Bu sebeple Çerçeveli Düz Yüzey işçilik ile karıştırılmaması önemlidir. Çerçevelerin varlığı MÖ 4. yy ile birlikte, genellikle şeritlerin perdahlanmasıyla, blok merkezinin işlenmesinden doğabilecek olası işçilikten tasarrruf sağlamak amacına bağlanır[712]. Buna ek olarak bir başka yorum ise alçakta kalan şeritler sayesinde, derze zarar vermeden aynanın kolay işlenmesi sağlamaktır[713]. Lykia Bölgesi'nde ele alınan örnekler arasında, iki yapıda bu işçilik karşımıza çıkmaktadır. Fakat bu iki yapının özelliği iki farklı duvar aksında, iki farklı duvar örgü stilini barındırıyor olması ve bu iki farklı örgüde de Çerçeveli Düz Yüzey işçiliğin kullanılmış olmasıdır. Apollonia'daki Mezar Yapısı ve Ksanthos'taki Lykia Yapısı, iki farklı duvar örgüsü ve her örgüsünde de –toplamda- dört Çerçeveli Düz Yüzey işçiliği barındırmaktadır. İki yapı da MÖ 5 – 4. yy'lara tarihlendirilir.

4.3.2. Kenar İşçiliği

Duvar örgüsüyle alakalı çoğu çalışmada yapılan duvar gruplandırmaları, duvar örgü stili (Pseudo-Isodom Rektogonal vbg.) ve yüzey işçilikleri baz alınarak gerçekleştirilmiştir. Bloklardaki kenar sayısı ve özellikle köşelerdeki açı derecelerine bakılarak duvar örgü stilleri gruplandırılırken, blokların cephesinde karşımıza çıkan tüm farklı işçilik türleri de yüzey işçiliklerini tanımlamaktadır. Fakat bu çalışmalarda eksik kalan kısım, bizim çalışmamızda özellikle yer ayırdığımız kenar işçilikleridir. Zira bloğun derz çizgisi ve blok yüzeyine

---

[709] Konecny, 1997: 72.

[710] Ginouves ve Martin, 1985:132 – 133; Saner, 2000: 269.

[711] Orlandos, 1968: 166.

[712] Saner, 1995: 35.

[713] Saner, 2000: 269 – 271.

geçişinde yaşanan kırılmalar ya da uzun / kısa kenarlardaki çizgisel değişiklikler gibi konular ayrı bir başlıkla ele alınmak zorundadır. Kenar işçilikleriyle alakalı ayrı bir gruplandırma yapılmaması, yukarıdaki örneklerde de açıkladığımız gibi, Lesbos işçiliğinin bir örgü tipi olduğu gibi yanılsamaları yaratmaktadır. Şüphesiz bu hatayı fark eden bazı araştırmacılar kenar işçilikleri ile alakalı çalışmalar da gerçekleştirmiştir[714].

Çalışmamızda, Lykia Bölgesi'nde karşılaşılan dört farklı kenar işçiliği ele alınmıştır: Kenar Bantlı, Pahlı (İçbükey Eğri), Gönyeli ve Lesbos (Çizgisel Eğri).

Bu işçiliklerden Kenar Bantlı kenar işçiliğinde karıştırılmaması gereken temel unsur, çerçeveli yüzey işçilikleri ve yapısal eklentiler olan köşe şeritleridir[715]. Kenar Bantlı işçiliği bu diğer işçiliklerden ayıran özellikler, blokta yer alan birbirine paralel ya sadece uzun[716] ya da sadece kısa kenarlarda[717] linear şeritlerin kullanılması olabildiğinde dar şeritlerin tercih edilmesidir[718]. Blok kenarlarında –özellikle çerçeveli işçiliklerde- karşılaşılan 5 – 6 cm'lik geniş şeritlerin kullanım amacı, Kenar Bantlı işçilikteki dar bantlardan farklıdır. Geniş bantlar genellikle işçilikten tasarruf etmek amacıyla kullanılırdı[719]. Hellenistik Dönem'de oldukça yoğun kullanılan Kenar Bantlı kenar işçiliğinde karşılaşılan bantlar ise 1 – 2 cm'lik genişliğine sahiptir ve bunlar konstrüktif bir özellik taşımaz. Konstrüktif özellikler taşımadığını, T. Saner tespit ettiği birçok stylobat bloğunda dahi bu işçiliğin kullanılmasıyla destekler[720]. Sadece kısa kenarlarda kullanılan Kenar Bantlı işçilik, Lykia Bölgesi'nde karşımıza çıkmaz. Lykia Bölgesi'nde bir adet Hellensistik Dönem'e tarihlendirilen ve iki adet de Klasik Dönem'e tarihlendirilen örnekle karşılaşılmıştır. Kitanaura'daki Bouleterion, MÖ 1. yy; Ksanthos'taki Lykia Yapısı'nda yer alan iki farklı örgüdeki Kenar Bantlı işçiliğe sahip örgüler MÖ Geç 5. yy ile MÖ Erken 4. yy'a tarihlendirilmektedir. Maalesef Lykia Bölgesi'nde yoğun olarak kullanılan yerel kireçtaşı malzeme[721], Kenar Bantlı işçilik gibi oldukça dar perdahlanmış işçiliklerin takibini bir süre sonra imkansız hale getirmektedir. Bu sebeple çeşitli aşınmalardan kaynaklı veri kaybı yaşanmış olması olasıdır.

---

[714] Scranton, 1941: 24; Winter, 1971: 78 – 80; Durukan, 2004: 43.; Tırpan ve Söğüt, 1998: 164 – 165; Tırpan, 1994: 411; Erdoğan, 2017: 59 – 63.

[715] Orlandos, 1968: 164 – 172.

[716] Saner, 2000: 273: Abb. 3a.

[717] Orlandos, 1968: 165: Fig. 191; Saner, 2000: 281: Abb. 7a.

[718] Saner, 2000: 269.

[719] Saner, 2000: 268 – 269.

[720] Erdoğan, 2017: 62; Saner, 2000: 269, 271. Bazı örnekler için bk.: Saner, 2000: 278, fig 6; Kolb, 2008: 85, fig 124; Saner, 1995: 176, res B. 8 – 10; Akarca, 1987: Lev. X, res 24; Saner ve Sağ, 2012: 429, fig 3.

[721] Marksteiner, 1997: 111.

Bir diğer kenar işçiliği ise Pahlı (İçbükey Eğri) işçiliğidir. Literatürde Bevelled Edge[722] olarak tanımlanan işçilik, ilk bakışta akla bosajlı blokları getirse de Pahlı (İçbükey Eğri) işçilikler, hem bosajlı yüzey işçiliklerinde hem de düz yüzeyli işçiliklerde karşımıza çıkmaktadır[723]. Pahlı kenar işçiliklerini tanımlamak için bloğun kesitine bakmak gereklidir[724]. Bu kesitte oluşan dar eğrinin takip edilebilirliği hatta birbirileye öpüşen derzler neticesinde oluşan pahların birleşimi sonucu gözlemlenen "<" kesti, bu işçiliği karakterize etmektedir. Lykia Bölgesi'nde çokça kullanılan bir kenar işçiliğidir. Pahlı (İçbükey Eğri) kenar işçiliği Lykia Bölgesi'nde Arkaik Dönem hariç, her dönemlerde kullanılagelmiş bir kenar işçiliği türüdür (Grafik 4).

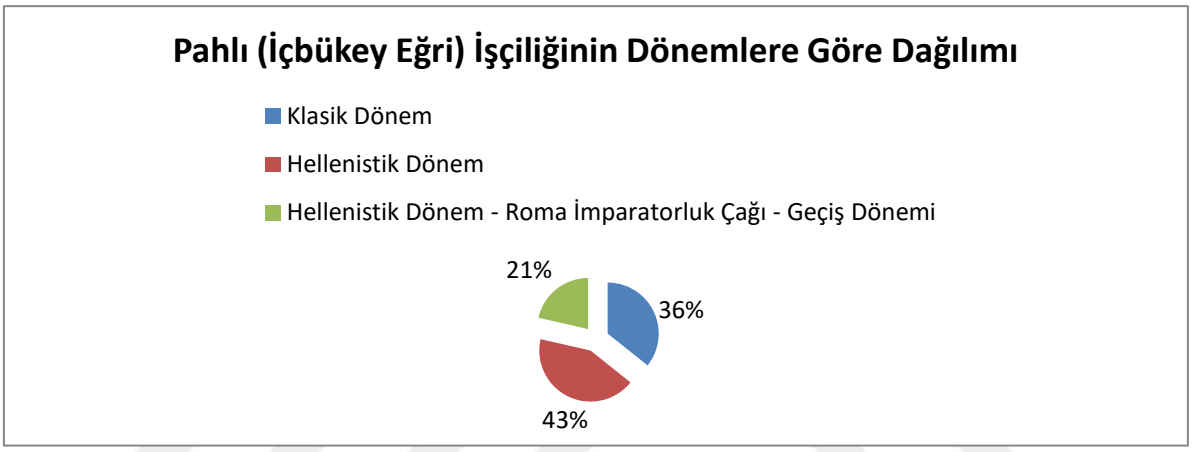

Grafik 4.3.2. 1. Pahlı (İçbükey Eğri) İşçiliğinin Dönemlere Göre Dağılımı

Bu işçiliğin her dönemde kullanılmış olmasına rağmen, yine de Hellenistik Dönem'de bir yoğunluğun olduğu gözlemlenmektedir. Bunun Lykia Bölgesi'nde Hellenistik Dönem ile birlikte rektogonal örgülerin diğer örgü türlerine göre daha fazla tercih edilmesiyle de doğru bir orantısı vardır; zira Pahlı (İçbükey Eğri) kenar işçiliğinin duvar örgü stilleri içerisindeki dağılımına baktığımızda da polygonal ve trapezoidal örgülerden ziyade rektogonal örgülerde bu işçiliğin tercih edildiği gözlemlenmektedir (Grafik 5). Yüzey işçiliklerinde de daha önceki çalışmalarda savlandığı gibi bosajlı ve düz yüzeyli işçiliklerde de bu kenar işçiliğinin kullanılmış olduğunu Lykia Bölgesi'ndeki örnekler de desteklemektedir.

[722] Ginouves ve Martin, 1985: 135 – 136.

[723] Saner, 1995: 33.

[724] Erdoğan, 2017: 62.

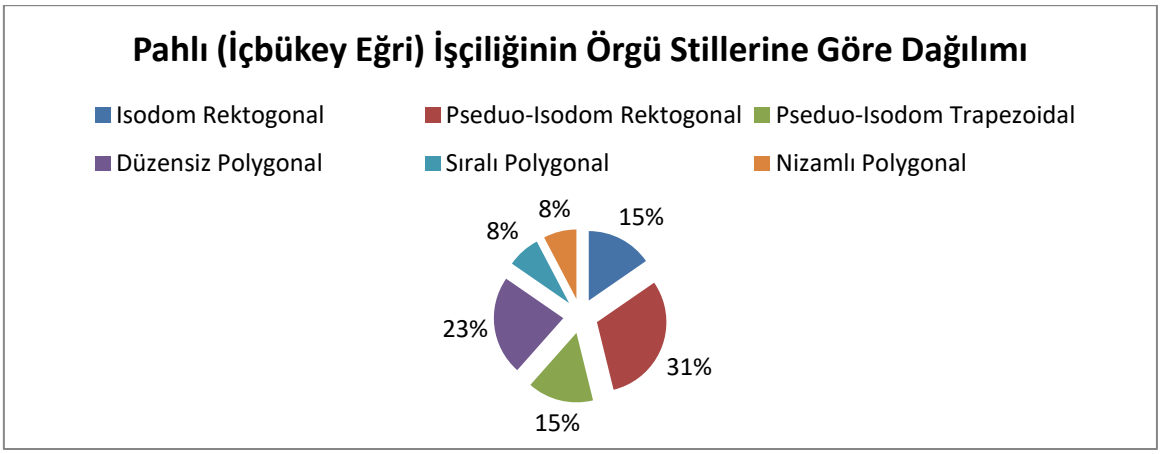

Grafik 4.3.2. 2. Pahlı (İçbükey Eğri) İşçiliğinin Örgü Stillerine Göre Dağılımı

Gönyeli kenar işçilikleri, blok kenarlarında içbükey ya da çizgisel eğriler takip edilmiyorsa ve blok derzlerinde uyumlu bir kesim gözlemleniyorsa karşımıza çıkan kenar işçilikleridir[725].

Gönyeli kenar işçiliği haricinde son olarak ele alınan kenar işçiliği ise Lesbos (Çizgisel Eğri) kenar işçiliğidir. Lesbos –Lesbien- ile alakalı anlam karmaşaları, hatalı gruplandırma çalışmaları gibi konular daha önceki başlıklarda detaylıca tartışılmıştır[726]. Lesbos (Çizgisel Eğri) kenar işçiliği, esasında polygonal örgülerde karşılaştığımız bir kenar işçiliğidir. Fakat Lykia Bölgesi'nde ele aldığımız örnekler neticesinde istisnai olarak trapezoidal örgülerde de tekil olarak bu işçiliğin bir örneğiyle karşılaşmaktayız. Bu durum da polygonal – trapezoidal geçişinin yaşandığı dönem modasıyla açıklanabilir. Lesbos işçilik, bloğun herhangi kenarında takip edilebilen yay biçimli eğri derz çizgileri bu kenar işçiliğini karakterize edilmektedir. Bu işçiliği yaratan, kurşun tel[727] yardımıyla pozitif – negatif derz sınırlarının çıkartılması ve blokların bu sınırlara göre işlenmesi/yerleştirilmesidir. Daha erken dönemli araştırmalarda Arkaik – Klasik Dönem arasında sıkıştırılan bir kronolojisi[728] olan ve bu sitilin Lykia Bölgesi'nde de genellikle bu dönemlere kullanıldığı söylenebilir. Fakat özellikle Hellas'taki örnekler vasıtasıyla savlanan bu kronoloji, polygonal örgüler için de kısmen geçerlidir. Bu şekilde düşünüldüğünde poygonal örgülerin Lykia Bölgesi'ndeki devamlılığı da daha geç dönemlerde Lesbos işçiliğin devamını desteklemektedir; zira Pinara

[725] Erdoğan, 2017: 61.

[726] Erdoğan, 2017: 61 – 62. Lesbos ile alakalı detaylı bilgi için bk.: Bölüm 2.1.3.

[727] Erdoğan, 2017: 63 – 64; Scranton, 1941: 27; Akarca, 1987: 114.

[728] Scranton, 1941: 44.

örnekleri[729] de göstermiştir ki Hellenistik – Roma Geçiş Dönemi'nde polygonal örgü ve lesbos işçilik ile karşılaşılmaktadır (Grafik 6).

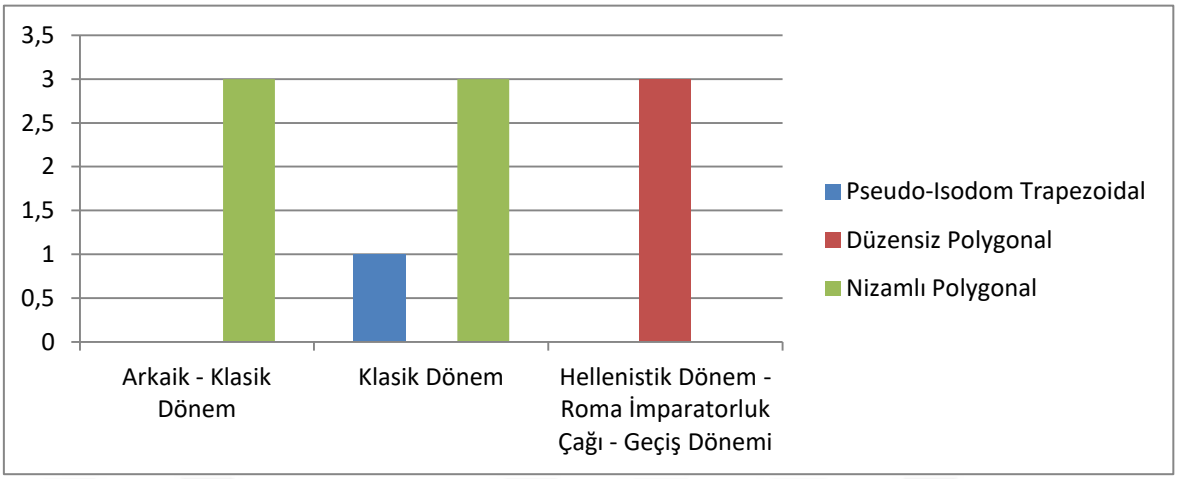

Grafik 4.3.2. 3. Lesbos (Çizgisel Eğri) İşçiliğinin Dönemler ve Örgü Stillerine Göre Dağılımı

Lykia Bölgesi'nde ele alınan örnekler kapsamında karşılaşılan tüm kenar işçiliklerinin dönemlere göre dağılımına baktığımızda, özellikle Gönyeli kenar işçiliğinin Arkaik – Klasik Dönem'den itibaren yoğun bir şekilde kullanımaya başlandığı ve Hellenistik Dönem ile birlikte Lykia Bölgesi'nde en yoğun şekilde karşılaşılan kenar işçiliği olduğu söylenebilir. Lesbos işçiliğin Hellenistik Dönem'de kullanılmaması, bu işçiliğin polygonal örgüyle direkt ilişki içinde olmasıyla alakalıdır; zira Hellenistik Dönem'de yükselişe geçen rektogonal örgüler ile bu işçilik yanyana gelemez.

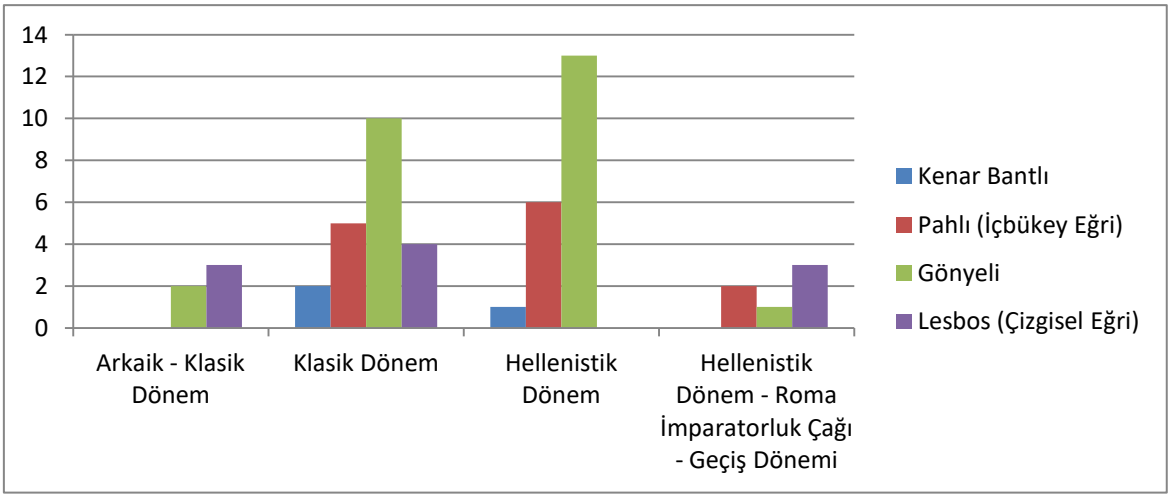

Grafik 4.3.2. 4. Lykia Bölgesi'nde Kenar İşçiliklerinin Dönemlere Göre Dağılımı

[729] Bk.: Bölüm: 3.8.

SONUÇ

Arkeolojik bir materyal olarak duvarların tarihlendirilmesi uzun yıllardır tartışılagelen zor bir konudur. Bu zorluk, temelde bir yapıya ait, fonksiyonalitesi yapının ayakta kalması / statik vbg. konuları kapsayan ve bir parçası olduğu yapıdan ayrı ele almanın imkansızlığından kaynaklanmaktadır. Fakat, yapı/yapı gruplarının kronolojik olarak değişiklik gösteren plan değişimleri nasıl tipolojik olarak incelenebiliyorsa, bu yapı/yapı gruplarını var eden duvar parçaları da bu şekilde ele alınabilir mi? Özellikle birçok farklı varyasyonu olan duvar örgü tiplerinin keşfedilmesi ve bunların farklılık gösteren bölge/dönem/yapılarda tercih ediliyor olmasının sebebi ne olabilir? Bu gibi birçok soruyu barındıran duvarların tarihlendirilmesi – ve hatta duvarın estetik olarak ele alınması konularına dair ilk kapsamlı çalışma L. Scranton tarafından 1941 yılında yapılmıştır. Çalışmasında duvarları ele alış biçimi, duvar örgülerinin gruplandırılması ve belli başlı tipolojilerin yaratılması olmuştur. Bu önemli çalışma, ortaya koyduğu –her ne kadar bu çalışmada da eleştirilen kısımları da olsa- tipolojiler ve belirli tarihlendirme kriterleri, duvarın yapısal özelliklerinin derinlemesine incelenmemesi sebebiyle eksik kalmıştır.

Duvarlar, yapıyı yatay ve dikeyde var eden, yapıyı ayakta tutan, yapıyı dış etkenlerden koruyan bir mimari elemandır. Yani özde; kerpiç, tuğla, moloz taş, kesme taş vbg malzemeden hangisini tercih ettiğimiz ya da nasıl bir duvar örgüsü tercih ettiğimiz duvarın varlığını oluşturan temel gereksinimler değildir. En basit yapıya sahip bir duvar da yapıyı ayakta tutar, dış etkenlerden yapının içini korur vs. Öylese neden bu kadar farklı örgü tekniği, malzeme seçimi ve hatta yüzey – kenar işçiliği söz konusudur? Duvarların felsefi açıdan tanımı, reel-emprik zaman olgusu içerisinde pratik gerçeklik ilkeleriyle açıklanabilmektedir. L. Scranton'un ve bu çalışmada bizim de aynı şekilde ele aldığımız, duvarı var eden blokların cephesel bakışımdaki farklı stilleri barındırıyor olması, yukarıda bahsettiğimiz pratik gerçeklikle çatışmaktadır. Bu stilleri tanımlarken kullandığımız "işçilik" tanımı da kısmen hatalı sayılmalıdır; zira elbette ki bir işçilik söz konusudur ama gördüğümüz bosajlar, çerçeveler, çizgisel derz eğrileri vbg beraberinde estetik bir kaygının da taşındığını gösteren eklentilerdir. Bu yüzden belki de duvarlarda oluşan farklı stilleri transandantal zamansallık ilkesi, duvarın öz yapısını ise reel-emprik zamansallıkla açıklayabilmek mümkündür[730]. Ele alınan arkeolojik materyal, sadece mimari bir yapı olabilir. Burada bakılması gereken fonksiyonalite odaklı dönemsel değişimler/eklentiler vs olmalıdır. Ele alınan arkeolojik

[730] Transandaltal Zamansallık ve Reel-Emprik Zaman ile alakalı detaylı bilgi için bk.: Tunalı, 1984: 100 – 101.

materyal plastik bir eser de olabilir. Burada da bakılması gereken stil gelişimi, sanatçıların üslupları vs olmalıdır. Duvar örgülerine dair yapılan çoğu çalışma ya sadece örgü stillerinin gelişime odaklanmıştır ya da belirli yapı gruplarındaki değişimler incelenmiştir[731].

Sonuç olarak, duvarların tarihlendirilmesi uzun yıllardır tartışmaları beraberinde getirmiş bir çalışma alanıdır; çünkü hem fonksiyonaliteyi –örneğin atkı-çözgü sistemi ya da emplekton- hem de blokların cephe ve kenarlarındaki işçiliklerdeki stillerin gelişim/değişimi bir arada incelenmelidir.

Bu kapsam bağlamında, "Bazı dönemlerde karşılaşılan duvar örgüleri, bu örgülerin teknik özellikleri ve bu örgülerdeki değişiklik gösteren yüzey – kenar işçilikleri belirli bir bölgede kronolojik bir değişim gösteriyor mu?" sorusu çalışmamızda odak noktamız olmuştur.

Çalışmamızın merkezini oluşturan Lykia Bölgesi ise 1976 yılında J. Kjledzen ve J. Zahle'nin de dile getirdiği gibi, Lykia Bölgesi'ndeki taş duvar işçilikleri diğer bölge ve uygarlıkların duvarcılığından farklı gözükmektedir. Bu sebeple bu duvarların detaylı incelenmesi gerektiği, yazdıkları makalede ileri sürülmüştür[732].

Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönem'lerde; Lykia Bölgesi'nde karşılaştığımız duvarları incelerken dikkat ettiğimiz en önemli nokta, daha önce sistematik kazı çalışmaları ya da araştırmalar neticesinde tarihlendirilen yapıların duvar örgülerini ele almaya çalışılmak olmuştur. Bunu yaparken, daha erken dönemlerde yapılan bazı çalışmalarda, belirli sonuçlara ulaşmış örnekler çalışmaya dahil edilmemiştir.

Lykia Bölgesi'ndeki taş duvar işçiliği ile alakalı eski bir inanış refere edilir. Mycenae ve Tiryns'in kurucuları olarak kabul edilen Cycloplar'ın Lykia Bölgesi'nden geldiği efsanesi[733], bu çalışmada da ortaya konan Lykia Bölgesi'ndeki duvar örgüsünün Hellas'tan farklılık göstermesi ve özellikle polygonal örgünün Lykia Bölgesi'nde gelenekselleşmiş bir kullanıma sahip olması ile hoş bir benzeşlik taşımaktadır.

Bu farklılık ya da gelenekselleşen kullanım gibi özellikleri tanımlayabilmek için öncelikle farklı işçilik gösteren duvar örgülerini birbirinden ayırmak için bir duvar gruplandırması düzenlenmek zorundadır. Diğer birçok araştırmada getirilen duvar gruplandırmaları örnekleri içerisinde Lykia Bölgesi'nde görülmeyen, bu bölgede

---

[731] Lykia Bölgesi'ndeki duvar çalışmalarına dair oldukça önemli iki başvuru kaynağı olan, T. Marksteiner'ın "Limyra'nın Müstahkem Yapıları" çalışması ve A. Konecny'in "Orta Lykia'daki Hellenistik Kule Çiftlikler" isimli eseri bu kapsama girmektedir.

[732] Kjeldsen ve Zahle, 1976: 43.

[733] Markteiner, 1997: 111.

kullanılmamış bazı örnekler de söz konusudur. Bu örnekler, bazı altbaşlıklarda refere edilerek neden çalışmaya dahil edilmediği açıklanmıştır.

Tablo 5. 1. Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönem Lykia Bölgesi Duvar Gruplandırması

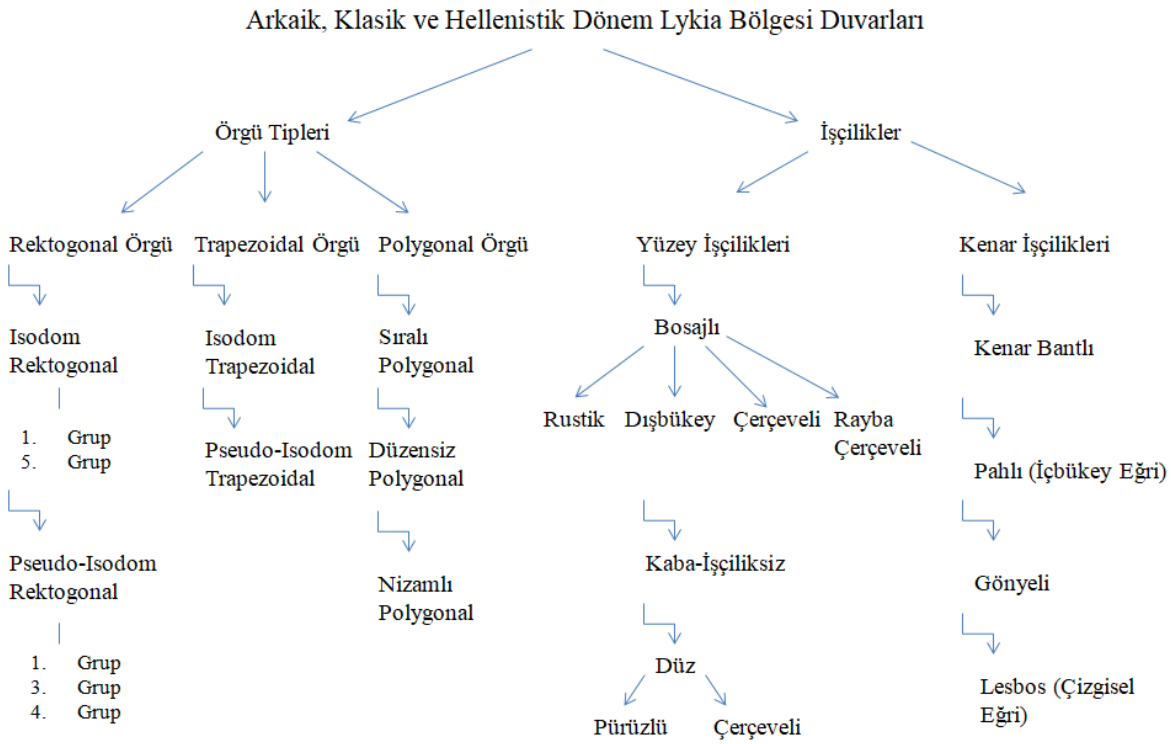

Bu çalışma kapsamında karşılaşılan duvar örgülerini dahil ettiğimiz gruplandırmada (Tablo 7), örgü tiplerinde yer alan rektogonal ve trapezoidal örgünün alt grupları, Lykia Bölgesi'ndeki örneklere baktığımızda A. Orlandos'un önerileriyle uyuşmaktadır. Dolayısıyla bu tiplerde yeni bir örgü tipi oluşturulmamıştır. Polygonal örgülerde ise Lykia Bölgesi'nde Arkaik Dönem'den Roma İmparatorluk Dönemi de dahil olmak üzere kesintisiz bir kullanım söz konusudur. Diğer bölgelerdeki kısıtlı dönemlere sıkışmış polygonal kullanımı sebebiyle çok sayıda örnekle karşılamak mümkündür değildir. Lykia Bölgesi'ndeki polygonal örneklerden bazıları, diğer polygonal örgü stillerinden farklı bir derz düzenlemesine sahiptir. Arabesk linear efekt olarak tanımladığımız bu uygulamaya sahip örgü tipleri Nizamlı Polygonal başlığı altında irdelenmiştir ve literatüre yeni bir polygonal grubu dahil edilmiştir.

Rektogonal örgülerin Lykia Bölgesi'ndeki dağılımına baktığımızda, Hellenistik Dönem'de Hellas'taki duvarcılığın aksine yoğun gibi rektogonal örgü tercihi karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Lykia Bölgesi için, daha önce yapılan çalışmalarla da desteklenecek biçimde Hellenistik Dönem'deki tahkimat yapılarının polygonal ve trapezoidal örgülerden ziyade rektogonal geçişi bir dönem özelliği olarak yorumlanabilir. Bu konuda Lykia Bölgesi içerisinde değişen güç dengeleri de önemlidir; zira özellikle rektogonal örgülerin sıklıkla

kullanılmaya başladığı ve devam ettiği yer Merkez Lykia çevresindeki kentlerdir. Klasik Dönem içerisinde rektogonal örgüye dair tekil örnekler Ksanthos surlarındadır. Klasik Dönemin sonların Patara'daki örnekler de münferit olarak nitelendirilebilir. Fakat Hellenistik Dönem'deki kırılma ve rektogonal örgünün moda haline gelmesi, yapısal anlamda da açıklanması gereken bir husustur. Şüphesiz tercih edilen duvar örgüleri öncelikle topografya, eldeki malzeme ve sağlamlık amaçları güdülerek seçilmektedir; estetik kaygılar ikincil planda kalmış olmalıdır. Rektogonal örgüleri var eden en önemli yapısal unsur, çift cidarın bağlanma şeklidir. Atkı-Çözgülü, Bağ Sıralı-Çözgülü ve Karma teknikler rektogonal örgülerde kullanılabildiği için, değişen poliorcetics getirisi duvar örgüsünde bir stil değişimi yaşanmış olmalıdır. Polygonal ve trapezoidal örgülerde de karşımıza çıkan çift cidarlı örnekler, atkı bloğu gibi ara bağlantılara uygun olmadığı için değişen savaş stratejilerine karşın sağlam bir savunma yapısı sunmamaktadır. Rektogonal örgülere dair alt gruplandırmalarda A. Orlandos'un işaret ettiği çoğu örgü tipi Lykia Bölgesi'ndeki örneklerle uyumludur; fakat A. Orlandos'un işaret ettiği, çalışmamızda ilgili konu başlıklarında detaylı olarak anlattığımız bazı gruplara dair Lykia Bölgesi'nde hiçbir veriye ulaşılamamıştır. Bu yüzden Isodom Rektogonal örgülerde A. Orlandos'un gruplandırmasına göre 1. ve 5. Tip örgüler; Pseudo-Isodom Rektogonal örgülerde ise yine A. Orlandos'un gruplandırmasına göre 1 – 3 ve 4. Tip örgüler Lykia Bölgesi'nde gözlemlenen örnekleri kapsar. Diğer tipler Lykia Bölgesi'nde gözlemlenmemektedir. Sonuç olarak özellikle Hellenistik Dönem'le birlikte Lykia Bölgesi'nde de rektogonal örgüler ön plana çıkmıştır. Fakat diğer örgü stilleri de kullanılmaya devam edilmiştir.

Polygonal örgüler ise Lykia Bölgesi'nde özellikle kesintisiz bir kullanım sağlar; elbette ki Hellenistik Dönem'de yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanan rektogonal örgülerin varlığı yadsınmadan Hellenstik Dönem'de dahi polygonal örgüler Lykia Bölgesi'nde sevilerek kullanılmaya devam edilmiştir. Öyle ki Ionia Bölgesi'nde Arkaik Dönem sonrası terk edilen, Karia Bölgesi'nde Lykia Bölgesi'ne komşu kentler hariç granit malzeme kullanımında da kaynaklı genellikle karşılaşılmayan, Kilikya Bölgesi'nde ise –Olba Territoryumu- Seleukosların etkisiyle Hellenistik Dönem'de yoğun olarak kullanılan polygonal örgüler, Lykia Bölgesi'nde Arkaik Dönem'den, en yoğun olarak kullanıldığı Klasik Dönem'e, Hellenistik Dönem'den Roma İmparatorluk Dönemi'ne bir devamlılık içindedir. Hatta Hellenistik Dönem sonrası Roma İmparatorluk Dönemi'ne geçişte, ya da Roma İmparatorluk Dönemi başladıktan yüz yıl kadar bir süreyi kapsayacak biçimde, kendine has bir polygonal örgü stiliyle karşılaşılmaktadır. Düzensiz derzler, çekiçlenmiş yüzeyleriyle oluşturulan bosajlar ve hatta bu bosajları hapseden çerçevelerdeki rayba işçilikler bu dönemde

oldukça yoğun karşımıza çıkmaktadır. Lykia Bölgesi'nde bu denli polygonal örgünün tercih edilmiş olması, öncelikle malzemeyle alakalı olmalıdır. Zira Lykia Bölgesi'ndeki çoğu örnek yerel kireçtaşındandır. Yerel kireçtaşının işlenmesi kolay yapısı, normalde ekonomik olmayan ve yavaş ilerleyen bir süreç olan polygonal blokların organizasyonunu hızlandırmış/kolaylaştırmış olmalıdır. Bir diğer tercih sebebi uzun yıllar boyunca polygonal duvar ören ustaların Lykia'daki varlığının devamı olmalıdır. Bir diğer sebep özellikle polygonal blokların bağlantı elemanına ihtiyaç duyulmadan, blokların birbirine kitlenerek oluşturduğu sağlam yapısının getirdiği avantajdır. Son olarak da estetik kaygılar şüphesiz polygonal örgü kullanımı besleyen itkilerdendir.

Trapezoidal örgüler ise Klasik – Hellenistik Dönem'de, daha çok prestij yapıları olarak nitelendirebileceğimiz yapılarda yoğun olarak karşımıza çıkan bir örgü tipidir. Ayrıca yapısal bir teknik özellik olan köşe şeritleri sadece trapezoidal ve rektogonal örgülerde karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca köşe şeritleri A. Orlandos'un işaret ettiği gibi Hellenistik Dönem'de yoğun olarak kullanılmaya başlanır, Lykia Bölgesi'ndeki örnekler de bu kronolojiyi destekler; zira trapezoidal örgüler Lykia Bölgesi'nde Hellenistik Dönem'de de sevilerek kullanılmıştır. Trapezoidal örgüler, estetik olarak polygonal ifadeye yakın, fakat duvar örgü tekniği bağlamında rektogonal işlevine sahip sayılabilecek bir örgü türüdür. Bu yüzden çoğu çalışmada bu örgü tipi polygonal – rektogonal arası geçiş örgüsü olarak temsil edilir. Trapezoidal örgüler Lykia Bölgesi'nde rektogonal ve polygonal örgülerden daha az tercih edilen bir örgü türüdür; fakat yine de özellikle Klasik Dönem'de polygonal örgülerle harmanlanarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Tekil olarak kullanıldığı örnekler oldukça nadir ve sayıca azdır.

Yaptığımız araştırmalar ortaya koymuştur ki Lykia Bölgesi'nde tek bir yapıda iki farklı duvar örgü tipi yoğun olarak kullanılmıştır. Bu esasında diğer bölgelerde ve özellikle Hellas'ta da karşılaşılan bir uygulamadır. Özellikle Pseudo-Isodom Trapezoidal ve Sıralı Polygonal örgülerde karşılaşılan bu uygulamalar MÖ 4. yy tarihine işaret eder. Fakat araştırmalarımızın sonucunda, bu iki örgünün tek bir yapıda birleşmesi/kullanılması, Lykia Bölgesi'nde genel olarak kabul edilen tarihten yaklaşık yüz yıl kadar erken bir dönemde başlamıştır.

Özellikle Klasik Dönem'deki Lykia duvarcılığında rektogonal örgülerin eksikliği ve polygonal – trapezoidal örgülerin sıkça kullanılması bağlantı elemanları açısında yeni çözüm yolları keşfedilmesine sebep olmuştur. Öncelikle Klasik Dönem'deki duvarların mükemmel bir derz uyumu olmasına dikkat edilmiştir. Bu yüzden, özellikle polygonal örgüler tercih ediliyorsa, derz uyumu sebebiyle Nizamlı Polygonal Örgü'nün kullanıldığı

gözlemlenmektedir. Buna ek olarak polygonal örgülerdeki köşe sorunu vesilesiyle keşfedilen ve özellikle duvar dönüşlerinde kullanılan köşe orthostatları da Lykia Bölgesi'ne has ögelerden biridir. Olasılıkla yukarıda da bahsettiğimiz polygonal – trapezoidal örgülerin Hellas'tan daha erken Lykia Bölgesi'nde kullanılmış olması, polygonal örgü – köşe orthostatı ilişkisinden, geçişli duvar örgüsü tekniklerine yatkınlıktan kaynaklanıyor olmalıdır.

Lykia Bölgesi'ndeki kenar – yüzey işçiliklerine baktığımızda özellikle bosajlı yüzey işçilikleri dönemsel bir özellik göstermektedir. Arkaik Dönem'de hiç bosaj işçiliği gözlemlenmezken, Klasik Dönem'in sonlarında bosajlı işçilikler görülmeye başlanır ve Hellenistik Dönem'de yoğun olarak karşımıza çıkar. Klasik Dönem'in sonlarına tarihlendirilen birkaç örnek hariç, Lykia Bölgesi'nde bosajlı işçilik Hellenistik Dönem ile birlikte başlamıştır denilebilir. Bosajlı işçiliklerin kendi içinde en çok kullanıldığı örgü tiplerine baktığımızda rektogonal örgüler ön plandadır. Bu da yukarıda da açıkladığımız Lykia Bölgesi'ndeki Hellenistik Dönem ile birlikte yoğun kullanılmaya başlanan rektogonal örgülerin, yüzey işçilikleri bağlamında da bosajlı işçilikleri beraberinde getirdiğini kanıtlar. Aynı rektogonal örgüler için ele aldığımız değişen savaş stratejileri ve çift cidara uygun ve sağlam örgü tipi olduğu için tercih edildiği savı, bosajlı işçilikler için de geçerli olabilir. Olası ataklarda bloğun önünde tampon görevi gören bir çıkıntının Hellenistik Dönem ile birlikte bu kadar yoğun kullanılmış olması doğru ortantılıdır. Lykia Bölgesi'ndeki bosajlı işçiliklerden Rayba Çerçeveli Bosaj işçiliğinin, diğer bölgelerdeki işçilik örneklerinden farklı olduğu da tespit edilmiştir. Lykia Bölgesi dışındaki örneklerde bloğun ayna kısmında da rayba işçiliği gözlemlenirken, Lykia Bölgesi'nde rayba işçilik sadece çerçevelerde karşımıza çıkar. Ayrıca bu işçilik Hellenistik Dönem ile birlikte Lykia Bölgesi'nde kullanılmaya başlanır, fakat Roma İmparatorluk Dönemi'nde dahi bu işçilik örnekleri karşımıza çıkar.

Lykia Bölgesi'ndeki Arkaik – Klasik Dönem duvarcılığında tercih edilen yüzey işçiliği, daha önceki çalışmalarda savlananın aksine düz yüzeyli işçilikler karakterizedir. Rustik, İşçiliksiz ya da Çekiçlenmiş gibi yüzey işçiliklerinin bu dönemlerde tercih edilmediği tespit edilmiştir. Hem bosajlı yüzeylerde hem de düz yüzeyli işçiliklerde karşımıza çıkan çerçeve kullanımındaki şeritler ise bize net bir şekilde belirli bir dönem aralığını işaret eder. Kenar Bantlı ya da Çerçeveli Bosaja sahip örnekler detaylıca irdelendiğinde Klasik Dönem'de genellikle bu bloklarda kullanılan bant aralıklarının 4 – 8 cm genişliğine sahip olduğu anlaşılmıştır; bu genişlik Hellenistik Dönem ile birlikte daralmaya başlayacaktır.

Teknik bir eklenti olan Yerleştirme Hatları trapezoidal blok ya da rektogonal blok fark etmeksizin duvar örgülerinde kullanılagelmiştir. Bu hatların genelde tespit edilebilir örnekleri ve Lykia Bölgesi'nde karşılaşılan örneklerin ortak özelliği ise blokların düz yüzeyli işçiliğe

sahip olmasıdır. Yerleştirme hatları bloklardaki estetik işçiliklerden farklı olarak duvardaki dengenin sağlanmasını amaçlayan fonksiyonel bir işçiliktir; bu sebeple blok türü farklılık da gösterebilir, yüzey işçilikleri de birbirinden farklı örnekleri beraberinde getirebilir. Fakat özellikle bosajlı örneklerde karşılaştığımız pahlı kenar işçiliği gibi daha geniş aralıklara sahip ve cepheden de fark edilebilir bazı işçilikler ya da çerçeveli bosajlarda karşılaşılan raybalı işçiliklerdeki çentikler de duvarda yer alan blokların yerleştirilmesine yardımcı ögeler oldukları için, blok yüzey ve kenarında bu gibi ögelerle karşılaşılmayan örneklerde bu hatların tespiti daha kolay olmaktadır.

Kenar işçiliği özelinde ise, Lykia Bölgesi'ndeki örnekler sayesinde "Lesbos Örgü" gruplandırmasının hatalı bir önerme olduğu tespit edilmiştir. Lesbos işçiliğin ifade biçimi olan derz çizgisindeki eğri hatlar, Lesbos'un bir kenar işçiliği olduğunu göstermektedir. Lykia Bölgesi özellikle polygonal örgülerinde Hellenistik Dönem sonuna kadar bu kenar işçiliği gözlemlenmektedir. Grek duvarcılığı olarak tanımlanan çoğu örnek sonucunda araştırmacılar Arkaik Dönem sonunda bu işçiliğin terk edildiğini iddia etmiştir. Oysa ki Lykia Bölgesi'nde bu işçilik Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem'e değin kullanılagelmiştir.

Lykia Bölgesi'nde karşılaşılan duvar örgüleri, diğer bölgelerdeki örneklerden farklıdır. Kendine has bir gelenekselleşmiş ifade biçimi, dönem modası fark etmeksizin kullanılmaya devam edilmiştir. Kırılmalar Hellenistik Dönem'de Grek duvarcılığı ile benzeşliklerin başladığı dönemlerde ortaya çıksa dahi, polygonal ve trapezoidal örgüler ve bu örgülerdeki çeşitli işçiliklerin de kullanılmaya devam edilmesi, bu gelenekselliği destekler niteliktedir. Bu gelenelselleşme, Lykia Bölgesi'nin erken dönemlerde ortaya çıkan yönetsel farklılığından kaynaklanıyor olmalıdır. Zira bir kentteki beyliğin Lykia Bölgesi'ndeki kentlerde hüküm sürüyor olması, gerçekleştirilecek imar politikalarını da tek bir elden, metropol kentlerde çalışan ustalardan destek alınarak gerçekleştirilmesini beraberinde getirmiş olmalıdır. Bu sebeple örneğin Ksanthos'un çevre kentlerindeki –özellikle- polygonal örgülerdeki detay işçilikleri bile Ksanthos'taki örneklerle uyuşmaktadır. Pydnai Kalesi'ndeki rayba çerçeveli işçilik, Pinara'daki benzer işçilikler ve Ksanthos'taki Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen kulelerdeki yüzey işçilikleri, tek bir ustanın elinden çıkmıştır. Buna bir başka örnek ise, yine Ksanthos ve Pinara kentlerinde karşımıza çıkan Hellenistik Dönem sonu polygonal işçiliklerinin birebir benzer organizasyonlara sahip olmasıdır. Dolayısıyla Lykia Bölgesi'nde merkezi yönetimin elindeki usta hangi planı, stili, işçiliği tercih ediyorsa, küçük ölçekli kentlerde de bu örgüleri görmek mümkün hale gelir. Bu değişimi Orta Lykia'daki rektogonal örgülerle de takip etmek mümkündür. J. Borchhardt'in dile getirdiği ve MÖ 405 – 358 yıllarında gerçekleştiğini düşündüğü, "(...) Yunanistan'da şehir devletleri arasındaki büyük iç

savaş nedeniyle işsiz kalan Yunanlı sanatçılar, Yunan sanatının değişik uygulamalarını, arazide ve mimari yapılaşmada (...) şehir devletlerinin koyduğu katı kurallar tarafından engellenmeden, Lykia sanatına adapte etmeye başladılar"[734] savı, en azından Lykia Bölgesi'ndeki duvar işçilikleri bağlamında tutarsızdır. Zira örneğin tek yapıda iki farklı örgünün kullanılması, trapezoidal – polygonal geçişli duvarların kullanımı gibi örnekler Hellas'tan çok daha öncesinde Lykia Bölgesi'nde gerçekleşmiştir; veyahut lesbos işçiliğinin örnekleri Hellas'ta artık görülmezken Arkaik Dönem'den itibaren gelenekselleştirilerek Lykia Bölgesi'nde kullanılması direkt bir Hellen etkisinden bahsetmemizi engellemektedir. Elbette ki Hellensitik Dönem ile birlikte bazı etkileşimler gözlemleniyordur; fakat Lykia Bölgesi'nin gelenekselleştirdiği bazı duvar stillerinden vazgeçmemesi de üzerinde durulması gereken bir konudur. Ayrıca, şiddetli bir depremle zarar gören kentlerinin, bu felaketin ardından Antigonus III Doson tarafından yakılması sebebiyle, kentin tekrardan imarı için Ksanthos'a gelen Kyténion'luların varlığı bu gibi ilişkileri de destekler niteliktedir[735].

Sonuç olarak duvar örgülerinin irdelendiği çalışmalarda duvar ne plastik eserler ne de sadece bir yapı elemanı gibi ele alınmamalıdır. Bugüne kadar gerçekleştirilen kısıtlı duvar çalışmalarında da duvar gruplandırmaları ortak bir dile sahip olmayı başaramamıştır. Duvar örgüsünün, şüphesiz teknik olarak ele alındıktan sonra, belirli bölgeler içersindeki işçilik farklılıklarının irdelenmesi ilerleyen yıllarda artacağını düşündüğümüz çalışmalarla daha net kronolojilerin ortaya çıkmasına vesile olacaktır. Fakat A. Becker'in dile getirdiği, "Plastik sanat formları belki de tipolojik gelişimin ayrıntılı bir incelemesinden yararlanabilir, ancak mimarlık çok farklı koşullar ve parametrelerden sebeple farklı şekilde değerlendirilmelidir."[736] ifadesi de göstermektedir ki duvar örgüsüne dair çalışmalar da diğer çalışmalardan daha komplike ilerlemek zorundadır.

[734] Borchhardt, 1999: 12.

[735] Bousquet, 1988: 13 vd.

[736] Becker 2007, 106.

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

Plin. Nat.	Plinius, Naturalis Historia Kullanılan metin ve çev.: J. Bostock – H.T. Riley, The Natural History of Pliny, London (1855).
Arr. Anab	Arrian, Anabasis Kullanılan metin ve çev.: Arrian: Anabasis of Alexander, Books I-IV, P. A. Brunt, Harvard University Press, 1976.
Vitr.	Vitruvius, De Architectura Kullanılan metin ve çev.: S. Güven, Mimarlık Üzerine On Kitap, İstanbul.
Strab.	Strabon, Geographika Kullanılan metin ve çev.: A. Pekman, Geographika Antik Anadolu Coğrafyası, Kitap XII – XIII – XIV, İstanbul

Modern Kaynaklar

Abbasoğlu, H. (1988). "1986 Yılı Termessos Yüzey Araştırması", *AST* 5.1: 213 – 230.

Adak, M. (2013). "Names, Ethnicity and Acculturation in the Pamphylian/Lycian

Adam, J.-P. (1977). "La Basilique Byzantine De Kydna De Lycie Notes Descriptives Et Restitutions". *Revue Archéologique Nouvelle Série*, Fasc. 1: 53 – 78.

Adam, J.-P. (1982). *l'Architecture Militaire Grecque*. Picard, Paris.

Akalın, E. (2016). "Rhodiapolis Kazıları 2015 – Rhodiapolis Excavations 2015", *ANMED* 14: 362 – 365.

Akarca, A. (1987). "*Şehir ve Savunması*". Türk Tarih Kurumu, Ankara, (1987).

Akarca, A. (1987). *Yunan Arkeolojisinin Ana Çizgileri I, Şehir ve Savunması*. TTK, Ankara.

Akerdem, S. (1993). "Su Yolları Ve Dagıtım Şebekesi", bk. F. Işık, Patara 1991, *KST* 14(2): 394.

Akşit, O. (1971) *Hellenistik ve Roma Devrinde Likya*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 1622, İstanbul.

Aktaş, Ş. (2017). "Patara 2015 Kazı ve Koruma Çalışmaları". *KST,* 38 (2): 47 – 62.

Akyürek Şahin, E. vd. (2016). “Likya/Pamfilya Ulaşım Sistemleri Yüzey Araştırması 2015 – Surveys on the Transportation Systems in Lycia/Pamphylia 2015”. *ANMED*, (14): 226 – 235.

Akyürek Şahin, E. vd. (2017). “Surveys on the Transportation Systems in Lycia/Pamphylia 2016 – Likya/Pamfilya Ulaşım Sistemleri Yüzey Araştırması 2016”. ANMED, (15): 203 – 212.

Akyürek Şahin, E. vd. (2018). “Likya/Pamfilya Ulaşım Sistemlerinin Epigrafik ve Tarihi Coğrafik Açılardan Araştırılması – 2015 ve 2016 Yılları Sonuçları”. AST 35 (1): 388 – 391.

Akyürek Şahin, N. E. (2016). “Likya’da Tanrılar ve Kültler – Gods and Cults in Lycia”. H. İşkan – E. Dündar (Ed.), Lukka’dan Likya’ya Sarpedon ve Aziz Nikolaos’un Ülkesi (2016), 536 – 549.

Akyürek, E. (2016). “Likya’da Bizans Dönemi Mimarlığı – Byzantine Architecture in Lycia”, H. İşkan – E. Dündar (Ed.), *Lukka’dan Likya’ya Sarpedon ve Aziz Nikolaos’un Ülkesi*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 520 – 533.

Akyürek. E. ve Tiryaki. A. (2010). “Rhodiapolis Piskoposluk Kilisesi Kazılarından Üç Mimari Plastik Eser Üzerine Değerlendirmeler”, *ADALYA* (XIII): 329 – 403.

Alanyalı, H. S. (2005). “Patara Tiyatrosu 2004 Çalışmaları”. *Anatolia,* (29): 1 – 12.

Alanyalı, H. S. (2009). “Patara Tiyatrosu 2004 – 2008 Yılı Çalışmaları”. A. Çabuk – F. Alanyalı (Ed.). *Kültür Varlıklarının Belgelenmesi*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 75 – 100.

Alioğlu, E. F. (1991). *Geleneksel Yapı Elemanları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Alpaslan, S. (2003). “Lykia’da Bizans Dönemi Araştırmaları”, *AST* 20 (1): 127 – 138.

Alpaslan, S. (2000). “Antalya İli ve Likya Bölgesinde Bizans Dönemine Ait Mimari Plastik Eserler”. *AST* 17 (1): 29 – 38.

Alpaslan, S. (2001). “Antalya İli ve Likya Bölgesinde Bizans Dönemine Ait Taş Eserler”. *AST* 18.(1): 107 – 114.

Arnold, D. (1999). “*Building in Egypt: Pharaonic Stone Masonry*”. Oxford University Press, London.

Arslan, M. vd. (1998). “A Group of Unknown Coins in Antalya Museum”. *Belleten* Aralık 1998 (LXII): 733 – 734.

Bachmann, M. (2009). “Oinoanda Arazi Çalışmaları 2008”. *ANMED* (7): 150 – 157.

Bachmann, M. (2010). “2009 Yılı Oinoanda Çalışmaları”. *AST* 27 (3): 9 – 17.

Bachmann, M. (2011a). "Oinoanda Arazi Çalışmaları 2009". *ANMED* (8): 189 – 195.

Bachmann, M. (2011b). "2009 Yılı Oinoanda Çalışmaları". *AST* 28 (3): 221 – 230.

Bachmann, M. (2012b). "Oinoanda Arazi Çalışmaları 2010 - Report on Campaign at Oinoanda in 2010". *ANMED* (9): 200 – 208.

Bachmann, M. (2013a). "Oinoanda Araştırmaları 2011 – Report on Campaign at Oinoanda in 2011". *ANMED* (10):195 – 203.

Bachmann, M. (2013b). "Oinoanda 2012 – Report on the 2012 Campaign at Oinoanda". *ANMED* (11): 218 – 223.

Bachmann, M. (2016). "Oinoanda: Diogenes'in Şehrindeki Araştırmalar". *Colloquium Anatolicum* (15): 294 – 315.

Bachmman, M. (2012a). "2010 Yılı Oinoanda Çalışmaları". *AST* 29 (3): 21 – 32.

Bailey, C. (2013). "ΑΦΕΣΙΜΟΣ: A New Reading In The Opramoas Dossier From Rhodiapolis". *Phoenix*, 67 (1/2): 135 – 150.

Baker, P. ve Thériault, G. (2009). "NOTES SUR QUELQUES INSCRIPTIONS GRECQUES DE LYCIE (Xanthos, Arykanda etKadyanda) et deux nouvelles inscriptions xanthiennes". *Revue des Études Grecques*, 122 (1): 63 – 83.

Bayburtluoğlu, C. (2004). "*Lykia*". AKMED, İstanbul.

Bean, G. E. (1948). "Notes and Inscriptions from Lycia". *The Journal of Hellenic Studies*, 68: 40 – 58.

Bean, G. E. (1976). "Rhodiapolis". R. Stillwell (Ed.). *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites.* Princeton University Press, New Jersey, 758.

Bean, G. E. (1998). "*Eski Çağ'da Lykia Bölgesi*". (Çev. Hande Kökten), Arion, İstanbul.

Bean, G. E. ve Duyuran, R. (1947). "Ada Tepe Again (Sancaklı Kalesi)". *The Journal of Hellenic Studies*, 67: 128 – 134.

Becker, J. A. (2007). "*The Building Blocks Of Empıre: Civic Architecture, Central Italy, And The Roman Middle Republic*". Yayınlanmamış Doktora Tezi. University of North Carolina at Chapel Hill.

Becks, R. (2007). "Tepecik-Höyük Açması". bk. F. Işık, Patara 2005 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları, *KST* 28 (1): 21 – 22.

Benndorf, O. ve Niemann, G. (1884). "*Reisen im südwestlichen Kleinasien: Reisen in Lykien und Karien – Band 1*". Druck und Verlag von Carl Gerold's Sohn, Wien.

Benndorf, O. ve Niemann, G. (1889). "*Das Heroon von Gjölbaschi-Trysa*". A. Holzhausen, Wien.

Bier, L. (1990). "The Lower Theatre at Balboura". *Anatolian Studies*, 40: 69 – 79.

Bier, L. (1994). "The Upper Theatre at Balboura". *Anatolian Studies*, 44: 27 – 46.

Bingöl, O. (2004). "*Arkeolojik Mimaride Taş*". Homer, İstanbul.

Blum, H. (2016). "Likya'nın Tarihi Coğrafyası – Historical Geography of Lycia". H. İşkan – E. Dündar (Ed.), *Lukka'dan Likya'ya Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 136 – 141.

Borchhardt, J. (1999). "*Limyra Zemuri Taşları – Likya Bölgesi'nde Limyra Antik Kenti'nin Gizemli Sularında Yapılan Arkeoojik Araştırmaları*". Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Borchhardt, J. (2016). "Likya Beyleri ve Tapınak Mezarları – Lycian Dynasts and Temple Tomb". H. İşkan – E. Dündar (Ed.). *Lukka'dan Likya'ya Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 402 – 409.

Borchhardt, J. ve Neumann, G. (1968). "Dynastische Grabanlagen von Kadyanda". *Archäologischer Anzeiger*, 1968 (Heft: 2): 174 – 238.

Borderland", R. Parker (Ed.), *Personal Names in Ancient Anatolia*. Oxford University Press, İngiltere, 63 – 78.

Bousquet, J. (1988). "La stèle des Kyténiens à Xanthos de Lycie". *Revue des Études Grecques*, 101(480-481):12-53.

Bönisch-Meyer, S. (2016). "Mitoslarda Likya ve Likyalılar – Lycia and Lycians in Myths". bk.: H. İşkan – E. Dündar (Ed.). *Lukka'dan Likya'ya Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,12 – 25.

Brandt, H. ve Kolb, F. (2005) "*Lycia et Pamphylia Eıne Römische Provinz Im Südwesten Kleinasiens*". Philipp von Zabern, Mainz.

Bruer, S. (1998). "Kent Surları", bk. F. Işık, Patara 1996. *KST* 19 (2): 56.

Bruer, S. G. ve Kunze, M. (2010). "*Ders Stadtplan von Patara und Beobachtungen zu den Stadtmauern – Patara I.1",* Ege Yayınları, İstanbul.

Bruns-Özgan, C. (2016). "Klasik Dönem Likya Yontuculuğu: Biçem ve Yorum – Classical Period Lycian Sculpture: Style and Iconography". H. İşkan – E. Dündar (Ed.). *Lukka'dan Likya'ya Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 474 – 491.

Buluç, S. (1983). "Patara Yüzey Araştırması". *AST* 1: 139 – 144.

Cavalier, L. (2005). "*Architecture romaine d'Asie Mineure: Les Monuments de Xanthos et Leur Ornementation*". De Boccard, Bordeaux.

Childs, W.A.P. (1976). “Prolegomena To A Lycian Chronology, II: The Heroon From Trysa”. *Revue Archéologique – Nouvelle Série, Fasc. 2, Études sur les relations entre Grèce et Anatolie offertes à Pierre Demargne,* (2): 281 – 316.

Childs, W.A.P. (1978). “*The City-Reliefs of Lycia – Princeton Monographs in Art and Archaeology 42*”. Princeton University Press, New Jersey.

Clay, D. (2007). “The Philosophical Inscription Of Diogenes Of Oenoanda”. Bulletin of the Institute of Classical Studies. Supplement No. 94: 283 – 291.

Corsten, T. (2006). “Kibyra 2005”, *AST* 24 (1): 51 – 60

Corsten, T. (2007). “Kibyratis Araştırmaları, 2005”. *ANMED* 4: 105 – 107.

Coulton, J. J. (1974). “Lifting in early Greek architecture”. *Journal of Hellenic Studies*, 94: 1 – 19.

Coulton, J. J. (1978). “Opramoas and the Anonymous Benefactor”. *The Journal of Hellenic Studies,* 107: 171 – 178.

Coulton, J. J. (1982). "Termessians at Oinoanda". *Anatolian Studies*, 32: 115 – 131.

Coulton, J. J. (1982). “The Doric Building (Mk 2)”. *Anatolian Studies*, 32: 45 – 59.

Coulton, J. J. (1983). “The Buildings Of Oinoanda”. *Proceedings of the Cambridge Philological Society – NEW SERIES*, 29(209): 1 – 20.

Coulton, J. J. (1986). “The Agora”. *Anatolian Studies*, 36: 61 – 90.

Coulton, J. J. (1987). “Balboura 1985”. *AST* 4: 171 – 178.

Coulton, J. J. (1988). “Balboura Survey, 1986”. *AST* 5(1): 205 – 211.

Coulton, J. J. (1989). “Balboura Survey 1987”. *AST* 6: 225 – 231.

Coulton, J. J. (1992). “Balboura Survey 1988, 1990”. *AST* 9: 47 – 58.

Coulton, J. J. (1993). “Balboura Survey 1991”. *AST* 10: 459 – 472.

Coulton, J. J. (1994a). “Balboura Research Project 1992”. *AST* 11: 429 – 436.

Coulton, J. J. (1994a). “The Fortifications of Balboura”. *Revue des Études Anciennes. Tome 96, 1994, n°1-2. Fortifications et défense du territoire en Asie Mineure occidentale et méridionale*. 20 – 27 Mai 1993, İstanbul, 327 – 335.

Coulton, J. J. (2012a). “*The Balboura Survey and Settlement in Highland Southwest Anatolia. 1. Balboura and the History of Highland Settlement*”. British Institute of Archaeology at Ankara, London.

Coulton, J. J. (2012b). “*The Balboura Survey and Settlement in Highland Southwest Anatolia. 2. The Balboura Survey: Detailed Studies and Catalogues*”, British Institute of Archaeology at Ankara, London.

Coulton, J. J. vd. (1988). "Balboura Survey: Onesimos and Meleager Part I". *Anatolian Studies,* 38: 121 – 145.

Coulton, J. J. vd. (1989). "Balboura Survey: Onesimos and Meleager Part II". *Anatolian Studies,* 39: 41 – 62.

Çelik, A. (2017). "*Beycik 'Fırıncık Mevkii' Antik Yerleşimi: Topografyası-Şehirciliği-Mimarisi*". Yayımlanmamış Doktora Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Çelik, A. (2020). "*Antalya Beycik 'Fırıncık Mevkii' Antik Yerleşimi – Topografyası, Şehirciliği, Mimarisi*". Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Çelik, A. (2020). "Likya Beyi Perikle ve Dönemine (MÖ 390/380-360) İlişkin Bazı Öneriler". *BELLETEN*, 299 (LXXXIV): 1 – 20.

Çevik et al. (2010b). "Rhodiapolis Kazıları ve Çevresi Yüey Araştırmaları 2008 Raporu". *KST* 31(4): 209 – 230.

Çevik, N. (2005). "Bey Dağları Yüzey Araştırmaları – 2004 Surveys in the Bey Mountains in 2004". *ANMED* 3: 109 – 115.

Çevik, N. (2008a) "Kithanaura: Doğu Likya'Da Bir Kent", İ. Delemen (Ed.). Euregetes Haluk Abbasoğlu'na Armağan Kitabı. Ege Yayınları, İstanbul, 327 – 341.

Çevik, N. (2008b). "Northeast Lycia. The New Evidence - Results From The Past Ten Years From The Bey Mountains Surface Surveys". *ADALYA,* XI:189 – 233.

Çevik, N. (2008c). "*Arkeolojisi, Tarihi, Doğası ve Tarımıyla Kumluca –Rhodiapolis*". Kumluca Belediyesi Yay, Antalya.

Çevik, N. (2012). "A First Report Following the Excavation of the Theater at Rhodiapolis". *Restoration and Management of Ancient Theatres in Turkey: Methods, Research, Results.* 07 – 08 September 2012, Lecce, 129 – 143.

Çevik, N. (2015). "*Lykia Kitabı*". Suna – İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yayınları, Antalya.

Çevik, N. (2016). "Birkaç Patara Sorusu". E. Dündar – Ş. Aktaş – S. Erkoç – M. Koçak (Ed.). *Havva İşkan'a Armağan LYKIARKHISSA Festschrift für Havva İşkan*. Ege Yayınları, İstanbul, 225 – 228.

Çevik, N. vd. (2003a) "Trebenna ve Çevresi 2001". *AST* 20 (2): 97 – 112.

Çevik, N. vd. (2003b). "A Settlement in Lycia: Darıözü / Kastabara". *ADALYA*, VI: 189 – 232.

Çevik, N. vd. (2006). "Bey Dağları 2004 Yılı Yüzey Araştırmaları". *AST* 23(1): 141 – 145.

Çevik, N. vd. (2007a). "Bey Dağları 2004 Yılı Yüzey Araştırmaları". *AST* 24(1): 85 – 98.

Çevik, N. vd. (2007b). "Rhodiapolis Kazılarında İlk Yıl: 2006 – Excavations at Rhodiapolis in 2006: The First Campaign". *ANMED* 5: 59 – 67.

Çevik, N. vd. (2008a). "Rhodiapolis Kazılarında İlk Yıl: 2006". *KST* 29(2): 1 – 18.

Çevik, N. vd. (2008b). "Rhodiapolis Kazıları 2007 – Excavations at Rhodiapolis in 2007". *ANMED* 6: 63 – 69.

Çevik, N. vd. (2009). "Rhodiapolis 2007 Yılı Kazıları". *KST* 30(4): 297 – 316.

Çevik, N. vd. (2009b). "Rhodiapolis Kazıları 2008 – Excavations at Rhodiapolis in 2008". *ANMED* 7: 75 – 81.

Çevik, N. vd. (2009c). "Rhodiapolis Baths: The First Evaluation Following the Excavations and its Contribution to the Knowledge on Lycian Baths Architecture and Technique". *ADALYA* XII: 231 – 260.

Çevik, N. vd. (2010a). "Rhodiapolis, as a Unique Example of Lycian Urbanism". *ADALYA*, XIII: 29 – 63.

Çevik, N. ve Pimouguet-Pedarros, I. (2013). "Kelbessos et Kitanaura sur le territoire de Termessos de Pisidie". *L'Anatolie des peuples, des cités et des cultures (IIe millénaire av. J.-C. – Ve siècle ap. J.-C.).* 26 – 27 Novembre 2010 Besançon, 273 – 288.

Çevik, N. ve Pimouguet-Pedarros, I. (2004). "The Fortified Site of Kelbessos I". *Anatolia Antiqua*, XXII: 283 – 291.

Çevik, N. ve Varkıvanç, B. (1999). "Tlos Ve Çevresi 1998 Yüzey Araştırmaları: Darıozu Yerleşimi". *AST* 17 (2): 329 – 344.

Delemen, İ. (1996). "Lykia – İdebessos'ta Bulunmuş Olan Bronz Adak Heykelcikleri". *Anadolu Araştırmaları*, XIV: 197 – 212.

Demargne, P. (1957). "Fouilles de Xanthos Rapport sur les Resultats de la Campagne de L'Année 1956". *TAD* 7(1): 5 – 8.

Demirtaş, M. B. (2006). "*Magnesia Artemis Tapınağı'nın Teknik Ve İşçilik Özellikleri*". Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

des Courtils, J. (1994). "Nouvelles données sur le rempart de Xanthos". *Revue des Études Anciennes. Tome 96, 1994, n°1-2. Fortifications et défense du territoire en Asie Mineure occidentale et méridionale. Table ronde CNRS*. 20 – 27 Mai 1993, İstanbul, 285 – 298.

des Courtils, J. (1995). "Traveaux et Restaurations au Letoon et a Xanthos en 1988". *KST* 11(2): 177 – 184.

des Courtils, J. (1998). "Nouvelles Donnees Sur le Rempart de Xanthos". *REA*, 100: 285 – 298.

des Courtils, J. (2003). "Ksanthos ve Letoon Rehberi", Ege Yayınları, İstanbul.

des Courtils, J. (2005a). "Ksanthos – Letoon Kazı ve Araştırmaları 2004". *ANMED,* 3: 41 – 45.

des Courtils, J. (2005b). "Xanthos: Rapport sur la Campagne de 2004". *Anatolia Antiqua*, XIII: 449 – 466.

des Courtils, J. (2006a). "Nouvelles découvertes à Xanthos". *III. Uluslararası Likya Sempozyumu I*. 7 – 10 Kasım 2005, Antalya, 145-152.

des Courtils, J. (2006b). "Ksanthos Kazı ve Araştırmaları 2005". *ANMED*, 4: 31 – 35.

des Courtils, J. (2007). "Nouvelles découvertes à Xanthos". *Revue Archéologique*, 2007 (1): 159 – 161.

des Courtils, J. ve Cavalier, L. (2001). "The city of Xanthos from Archaic to Byzantine times". D. Parish (Ed.). *Urbanism in western Asia Minor. New studies on Aphrodisias, Ephesos, Hierapolis, Pergamon and Xanthos*. JRA Supplement 45, Portsmouth, 148-171.

des Courtils, J. ve Laroche, D. (1999). "Xanthos - Le Letoon: Rapport sur la Campagne de 1998". *Anatolia Antiqua*, VII: 367 – 399.

des Courtils, J. ve Marksteiner, T. (1999). ""Long Mur" au Nord de Xanthos". *Anatolia Antiqua*, 7: 89 – 104.

Diler, A. (1991). "Düzset Yapısı Çalışmaları", bk. F. Işık, Patara 1989. *KST*, 12(2): 35 – 36.

Diler, A. (1994). "Akdeniz Bölgesi Antik Çağ Zeytinyağı Ve Şarap İşlikleri". *AST*, 11: 505 – 520.

Diler, A. ve Çıracı, S. (1992). "Düzset Yapısı", bk. F. Işık, Patara 1990 Etkinlikleri. *KST*, 13(2): 239 – 240.

Dinç, S. (2012). "Hellenistik ve Roma Çağları Likyası'nda Sympoliteia'lar". *Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması I: Anadolu Akdenizi Sempozyumu Antalya Sempozyum Bildirileri / Internatıonal Young Scholars Conference I: Mediterranean Anatolia Symposium Proceedings*. 4 – 7 Ekim 2009, Antalya, 77 – 86.

Dodwell, E. (1834). "*Views and descriptions of Cyclopian, or, Pelasgic remains, in Greece and Italy : with constructions of a later period : from drawings by the late Edward Dodwell ... intended as a supplement to his Classical and topographical tour in Greece during the years 1801, 1805, and 1806*". Adolphus Richter, London.

Doğan, S. (2004). "Lykia'da Bizans Dönemi Araştırmaları: 2002". *AST* 21(2): 189 – 200.

Dökü, E. (2018). "Pisidia'da Demir Çağ İzleri The Iron Age Traces In Pisidia". *Cedrus*, VI: 139 – 158.

Dökü, E. ve Baytak, İ. (2017). "Kabalis Bölgesi Demirçağ Yerleşim Tipleri ve Gözetleme/Haberleşme Kaleleri The Kabalis Region: Observation and Communication Forts and Settlement Types in the Iron Age". *Mediterranean Journal of Humanities*, VII(2): 223 – 242.

Dönmez, A. ve Erdoğan, H. M. (2019). "Tiyatro", bk.: B. Varkıvanç, "Work at Xanthos in 2018 – 2018 Yılı Ksanthos Çalışmaları". *ANMED* 17: 246 – 254.

Draycott, C. (2004). "Dynastic Definitions: Differentiating Status Claims in the Archaic Pillar Tomb Reliefs of Lycia", *Anatolian Iron Ages 6: The Proceedings of the Sixth Anatolian Iron Ages Symposium*. 16 – 19 August 2004, Ekişehir, 103 – 134.

Durukan, M. (2004). "Olba Bölgesi ve Bölgede Kullanılan Polygonal Duvar Tekniği". *Anatolia*, 26: 39 – 63.

Dündar, E. (2008). "*Patara Unguentariumları – Patara IV.1*". Ege Yayınları, İstanbul.

Dündar, E. (2014). "Tepecik Akropolisi", bk. H. İşkan Işık – Ş. Aktaş – E. Dündar – S. Erkoç – H. Kızıltaş – M. Koçak – S. Orhan – A. Polat Becks – U. Perchlow – F. Şahin – C. Schuler – K. Zimmermann, Patara 2012 Kazı ve Koruma Çalışmaları. *KST*, 35(2): 273 – 275.

Dündar, E. (2016). "Likya'da Seramik: Üretim ve Ticarete Genel Bir Bakış – Ceramics in Lycia: An Overview on Production and Trade". H. İşkan – E. Dündar (Ed.). *Lukka'dan Likya'ya Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 504 – 519.

Dündar, E. (2017). "Tepecik Akropolü". bk. Ş. Aktaş, Patara 2015 Kazı ve Koruma Çalışmaları. *KST*, 38(2): 48 – 50.

Dündar, E. (2017). "*Transport Jars and Stamped Amphoras from Patara 7th to 1st Century B.C.: The Maritime Trade of a Harbor City in Lycia – Patara IV.3*". Ege Yayınları, İstanbul,

Dündar, E. (2019). "Tepecik Akropolisi". bk. H. İşkan Işık, Patara 2017 Kazı Çalışmaları. *KST*, 40(2): 367 – 371.

Dündar, E. (2019b). "Kent Yerleşiminin Erken Tanığı: Tepecik". H. İşkan (Ed.). *Patara. Kent – Liman – Kült*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 138 – 153.

Dündar, E. (2020). "Tepecik". bk. H. İşkan Işık, Patara 2018 Kazı ve Restorasyon Çalışmaları. *KST*, 41(2): 397 – 400.

Dündar, E. ve Koçak, M. (2019). "Patara Savunma Sistemleri". H. İşkan (Ed.). *Patara. Kent – Liman – Kült*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 178 – 195.

Dündar, E. ve Rauh, N. K. (2017). "The North Bastion on the Tepecik Acropolis at Patara: Dating 'Early Hellenistic' Fortification Walls in Southwestern Anatolia". *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, 86(3): 509 – 581.

Ekinci, H. A. vd. (2007). "Kibyra Kazı Çalışmaları 2006 – Excavation at Kibyra in 2006". *ANMED*, 5: 22 – 28.

Engelmann, H. (2004). "Tiberius Claudius Flavianus Eudemus und das Theater von Patara". T. Korku (Ed.). *Anadolu'da Doğdu. Festschrift für Fahri Işık zum 60. Geburtstag*. Ege Yayınları, İstanbul, 293 – 296.

Erdoğan, H. M. (2017). "*Ksanthos'un Polygonal Duvarları*". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erdoğan, H. M. ve Yeşilyurt, E. (2015). "Güneydoğu Sektör". bk.: B. Varkıvanç, "Ksanthos 2014 Yılı Çalışmaları". *ANMED*, 11: 55 – 62.

Erdoğan, H. M. ve Yeşilyurt, E. (2016). "Güneydoğu Sektör". bk.: B. Varkıvanç, "Ksanthos 2015 Yılı Çalışmaları". *ANMED*, 12: 62 – 72.

Erkoç, S. (2018). "Patara Liman Hamamı: Mimarisi ve Yapı Evrelerine Dair İlk Gözlemler". *Phaselis*, 4: 239 – 258.

Farrington, A. (1984). "Roman Imperial Lycian Bath Buildings". *AST*, 2: 119 – 122.

Farrington, A. (1984). "Roman Imperial Lycian Bath Buildings". *AST*, 2:119 – 122.

Fellows, Ch. (1838). "*A journal written during an excursion in Asia Minor*". Murray, London.

Fellows, Ch. (1841). "*An Account of Discoveries in Lycia, Being a Journal Kept During a Second Excursion in Asia Minor*". J. Murray, London.

Fellows, Ch. (1852). "*Travels and Researches in Asia Minor, Particularly in the Province of Lycia*". Murray, London.

Ferrero, D. B. (1969). "*Teatri Classici in Asia Minore*", L'erma di Bretschneider, Roma.

Ferrero, D. B. (1988). "*Batı Anadolu'nun Eskiçağ Tiyatroları*", YEM, Ankara.

Fırat, M. (2015). "*Antik Çağ'da Taş Duvar İşçiliği*", Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul.

Frederiksen, R. (2011). "*Greek City Walls of the Archaic Period, 900-480 BC*". J. Bennet – J. Boardman – J.J. Coulton – D. Kurtz – R.R.R. Smith – M. Steinby (Ed.). Oxford University Press.

Frezouls, E. (1985). "Exploration Archeologique et Epigraphique en Lycie Occidentale". *AST*, 3: 449 – 461.

Frezouls, E. (1986). "Exploration Archeologique Et Epigraphique En Lycie Occidentale". *AST*, 3: 449 – 461.

Frezouls, E. (1988). “Strasbourg Sosyal Bilimler Üniversitesi'nin Batı Likya Bölgesinde Yapmış Olduğu· Arkeolojik Ve Epigrafik Çalışma Raporu”. *AST*, 5(1): 287 – 292.

Frezouls, E. vd. (1986). “Urbanisme et principaux monuments de Kadyanda”. *Ktèma*,11: 224 – 238.

Fyfe, T. (1936). “Hellenistic Architecture An Indtroductory Study”. Cambridge at University Press.

Geppert, K. (1996). “Gehöfte und Gräber im Gebiet des Avsar Tepesi”. F. Kolb (Ed.). Lykische Studien 3. Universitat Tubingen, Bonn, 39 – 50.

Ginouves, R. ve Martin, R. (1985). “*Dictionnaire méthodique de l'architecture grecque et romaine – Tome I. – Matériaux, techniques de construction, techniques et formes du décor*”. Ecole Française D'Athenes, Rome.

Ginouves, R. ve Martin, R. (1985). “*Dictionnaire méthodique de l'architecture grecque et romaine. Tome I. Matériaux, techniques de construction, techniques et formes du décor”.* Publications de l'École française, Rome.

Gökalp, N. (2002). “Oinoanda’dan Bir Soy: Licinnii”. *Likya İncelemeleri I - Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Dil Ve Kültürlerini Arıştırma Merkezi Arkeoloji Ve Sanat Yayınları*, 91 – 102.

Halett, C. H. ve Coulton, J. J. (1993). “The East Tomb and Other Tomb Buildings at Balboura”. *Anatolian Studies*, 43: 41 – 68.

Hall, A. S. (1976). “The Oenoanda Survey: 1974 – 76”. *Anatolian Studies*, 26: 191 – 197.

Hall, A. S. (1983). “The Oenoanda Survey (1974 – 1982)”. *AST*, 1: 145 – 149.

Hall, A. S. (1984). “The Oenoanda 1983”. *AST*, 2: 79 – 84.

Hall, A. S. vd. (1996). “The Mausoleum of Licinnia Flavilla and Flavianus Diogenes of Oinoanda: Epigraphy and Architecture”. *Anatolian Studies*, 46: 111 – 144.

Hall, A. S. ve Coulton, J. J. (1990). “A Hellenistic Allotment List from Balboura in the Kibyratis”. *Chiron*, 20:109 – 238.

Hall, A. S. ve Milner, N. (1944). “Education and Athletics. Documents illustrating the Festivals of Oenoanda”. D. French (Ed.). *Studies in the History and Topography of Lycia and Pisidia: in Memoriam A.S. Hall*. British Institute at Ankara, London, 4 – 47.

Hammerstaedt, J. ve Smith, M. F. (2009). “Diogenes Of Oinoanda: The Discoveries Of 2009 (Nf 167–181)”. *Epigraphica Anatolica*, 42: 1 – 38.

Hammerstaedt, J. ve Smith, M. F. (2014). “The Epicurean Inscription of Diogenes of Oinoanda. Ten Years of New Discoveries and Research”. *The Journal of Hellenic Studies,* 136(1-2): 288.

Harrison, R. M. (1984). "Survey in Central Lycia". *AST*, 1: 75 – 77.

Hasbay, U. ve Hattap, S. (2017). "Doğal Taşlardaki Bozunma (Ayrışma) Türleri ve Nedenleri". *Bilim ve Gençlik,* 5(1): 23 – 45.

Haselberger, L. (1985). "The Construction Plans for the Temple of Apollo at Didyma". *Scientific American*, 253(6): 126 – 133.

Heberdey, R. (1897). "*Opramoas; Inschriften von heroon zu Rhodiapolis*". A. Hèolder, Wien.

Hellenkemper, H. ve Hild, F. (2004). "*Lykien und Pamphylien*". Verlag der Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien.

Holleaux, M. (1952). "*Études d'épigraphie et d'histoire grecques*. Tome iv: Rome, la Macédoine et l'Orient grec". Adrien-Maisonneuve, Paris.

Hülden, O. (2013). "Dead People Among the Living? Zum Verhältnis von Siedlung und Nekropolen im vorhellenistischen Lykien". *Le mort dans la ville. Pratiques, contextes et impacts des inhumations intra-muros en Anatolie, du début de l'Âge du Bronze à l'époque romaine*. 14–15 Novembre, 2011, İstanbul, 183 – 206.

Hülden, O. (2016). "Likya Nekropolleri ve Ölü Kültü – The Lycian Necropoleis and the Cult of the Dead". H. İşkan – E. Dündar (Ed.). *Lukka'dan Likya'ya Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 376 – 387.

Işık, F. (1992). "Patara 1990 Etkinlikleri". *KST*, 13(2): 235 – 258.

Işık, F. (1993). "Patara 1991". *KST*, 14(2): 385 – 408.

Işık, F. (1994). "Pttara im Land vom hethitischen Lukka und homerischen Lykia". *Lykia*, 1: 1 – 11.

Işık, F. (1995). "Patara 1992". *KST*, 15(2): 279 – 302.

Işık, F. (1995b). "Patara 1993". *KST*, 16(2): 253 – 282.

Işık, F. (1996). "Patara 1994". *KST*, 17(2): 159 – 184.

Işık, F. (1997). "Patara 95". *KST*, 18(2): 191 – 218.

Işık, F. (1999). "Patara 1997 . *KST*, 20(2): 159 – 178.

Işık, F. (1999b). "Patara. Eine lykische Metropole erwacht aus ihrem Dornröschenschlaf". *Antike Welt*, 5: 477 – 493.

Işık, F. (1999b). "Patara: Eine lykische Metropole erwacht aus ihrem 'Dornröschenschlaf'", *Antike Welt*, 30(5): 477 – 493.

Işık, F. (2000) "*The History and Ruins of the Capital City of Lycian League*". Universal Holding Yay, Antalya.

Işık, F. (2002). "Patara 2000". *KST*, 23(1): 397 – 412.

Işık, F. (2003). "Patara 2001". *KST*, 24(1): 1 – 10.

Işık, F. (2004). "Patara 2002". *KST*, 25(1): 87 – 102.

Işık, F. (2007). "Patara 2005 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları". *KST*, 28(1): 15 – 28.

Işık, F. (2008). "Patara 2006". *KST*, 29(1): 59 – 72.

Işık, F. (2010a). "Anadolu – Lykia Uygarlığı – Lykia'nın 'Hellenleşmesi' Görüşüne Eleştirel Bir Yaklaşım". *Anatolia*, 36: 65 – 125.

Işık, F. (2011). "'*Caput Gentis Lyciae' Patara. Capital of the Lycian League*". Scala, Antalya.

Işık, F. (1991). "Patara 1989". *KST*, 12(2): 29 – 56.

Işık, F. (1998). "Patara 1996". *KST*, 19(2): 53 – 80.

Işık, F. (2001). "Patara 1999". *KST*, 22(2): 79 – 94.

Işık, F. (2009). "Patara 2007". *KST*, 30(4): 337 – 354.

Işık, F. (2010b). "Patara 2008". *Anatolia*, 36: 229 – 243.

Işık, F. (2011b). "'*Caput Gentis Lyciae' Patara. Likya Soyunun Başkenti*". (Çev. İ. Delemen), Scala, Antalya.

Işık, F. (2016). "Likya Uygarlığı'nın Anadolu-İon Özü Üzerine -Beylikler Dönemi Ksanthos'u Özelinde-". H. İşkan – E. Dündar (Ed.). *Lukka'dan Likya'ya Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 436 – 459.

Işık, F. vd. (2001). "Kuzey Düzlüğü Sur Duvarı". bk. F. Işık, Patara 1999. *KST*, 22(2): 82 – 83.

Işık, F. vd. (2001). "*Miliarium Lyciae. Patara Yol Kılavuz Anıtı / Das Wegweisermonument von Patara – Lykia IV*". Akdeniz Üniversitesi Likya Uygarlıkları Araştırma Merkezi Yayınları, Antalya.

Işık, F. ve Yılmaz, H. (1990). "Patara 1988". *KST*, 11(2): 1 – 22.

Işık. F. (2006). "Patara". *Stadtgrabungen und Stadrforschung im westlichen Kleinasien. Geplantes und Erreichtes, Akten des internationalen Symposions*. 6 – 7 Ağustos 2004, İstanbul, 263 – 279.

Işın, G. (2007). "*Patara Terrakottaları Hellenistik ve Erken Roma Dönemleri – Patara V.1*". Ege Yayınları, İstanbul.

Işın, G. (2010). "Patara Tepecik Akropolü 'Bey Evi' Kazıları (2003 – 2007) Geç Arkaik – Erken Klasik Dönem Terracottaları". *OLBA*, XVIII: 85 – 106.

Işın, G. (2010). "The building complex on the Tepecik acropolis at Patara". *Anatolian Studies*, 60: 93 – 104.

Işın, G. (2010b). "The Building Complex on the Tepecik Acropolis at Patara". *AnSt*, 60: 93 – 104.

Işın, G. ve Dündar, E. (2011). "Tepecik Akropolisi". bk. H. İşkan Işık, Patara 2009. *KST*, 32(3): 3 – 4.

Işın, G. ve Işık, F. (2008). "Tepecik Bey Sarayı". bk. F. Işık, Patara 2006. *KST*, 29(1): 59 – 60.

Işın, G. ve Işık, F. (2009). "Tepecik Bey Konağı". bk. F. Işık, Patara 2007. *KST*, 30(4): 338 – 339.

İplikçioğlu, B. (2002). "Doğu Ve Kuzeydoğu Lykia – Güneybatı Psidia Epigrafik – Tarihi Cografi Yüzey Araştırmaları Projesi 2000 Yılı Çalışmaları". *AST*, 19(2):127 – 132.

İplikçioğlu, B. (2003). "Batı Pamfilya Ve Doğu Likya'da Epigrafya Araştırmaları 2001". *AST*, 20(2): 71 – 75.

İplikçioğlu, B. (2006). "Batı Pamphylia ve Doğu Lykia'da Epigrafi Çalışmaları". *AST*, 23(1): 219 – 224.

İplikçioğlu, B. vd. (2000). "Doğu Ve Kuzeydoğu Lykia - Güneybatı Pisidia Epigrafik - Tarihi Coğrafi Yüzey Araştırmaları (1991 – 1998 Çalışmaları). *AST*, 17(1):199 – 207.

İplikçioğlu, B. ve Çelgin, A. V. (1999). "Termessos ve Egemenlik Alanı Epigrafik – Tarihi Coğrafi Yüzey Araştırmaları 1997". *AST*, 16(1): 381 – 385.

İplikçioğlu, B.vd. (2001). "Doğu ve Kuzeydoğu Lykia – Güneybatı Pisidia Epigrafik – Tarihi Coğrafı Yüzey Araştırmaları Projesi 1999 Çalışmaları". *AST*, 18(1): 241 – 245.

İşkan Işık, H. (2011). "Patara 2009". *KST*, 32(3): 1 – 22.

İşkan Işık, H. (2012). "Patara 2010 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları". *KST*, 33(3): 15 – 40.

İşkan Işık, H. (2013). "Patara 2011 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları". *KST*, 34(3): 171 – 188.

İşkan Işık, H. (2018). "Patara 2016 Kazı ve Koruma Çalışmaları". *KST*, 39(2):129 – 144.

İşkan Işık, H. (2019). "Patara 2017 Kazı Çalışmaları". *KST*, 40(2): 363 – 386.

İşkan Işık, H. (2020). "Patara 2018 Kazı ve Restorasyon Çalışmaları". *KST*, 41(2): 395 – 416.

İşkan Işık, H. vd. (2014). "Patara 2012 Kazı ve Koruma Çalışmaları". *KST* 35(2): 271 – 289.

İşkan Işık, H. vd. (2016). "Patara 2014 Kazıları". *KST*, 37(2): 363 – 382.

İşkan, H. vd. (2001). "Tepecik – TN1-3 Açmaları". bk. F. Işık, Patara 1999. *KST*, 22(2): 79 – 80.

İşkan, H. vd. (2008). "Der Leuchtturm Von Patara Und Sex. Marcius Priscus Als Statthalter Der Provinz Lycia Von Nero Bis Vespasian". *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 164: 91 – 121.

İşkan, H. vd. (ed.). (2016b). "*Patara. Lykiens Tor zur Römischen Welt*". Verlag Philipp von Zabern, Mainz.

İşkan, H. ve Çevik, N. (1996). "Tlos 1994". *AST*, 13(1): 185 – 203.

İşkan, H. ve Çevik, N. (2000). "Patara 1998". *KST*, 21(2): 91 – 104.

İşkan, H. ve Erkoç, S. (2011). "Güney Sondajları". bk.: H. İşkan Işık, Patara 2009. KST, 32(3): 9 – 10.

İşkan, H. ve Işık, F. (ed.) (2015). "*Kum'dan Kent'e Patara Kazılarının 25 Yılı / From Sand Into a City 25 Years of Patara Excavations – Patara VII.1*". Ege Yayınları, İstanbul.

İşkan, H. ve Karademir, H. (2011). "Kuzey Sondajları". bk.: H. İşkan Işık, Patara 2009. KST, 32(3): 8 – 9.

İşkan, H. ve Koçak, M. (2015). "Der Hafen von Patara. Altes Wissen, neue Forschungen". S. Ladstatter – F. Pirson – T. Schmidts (Ed.). *Harbors and Harbor Cities in the Eastern Mediterranean from Antiquity to the Byzantine Period: Recent Discoveries and Current Approaches – BYZAS 19*. Ege Yayınları, 271 – 294.

İşkan, H. ve Şahin, F. (2011). "Maslak 1, 2, 3 ve Büyük Su Deposu". bk. H. İşkan Işık, Patara 2009. *KST*, 32(3): 6 – 8.

İşler, B. (2013). "Orta Likya'da Erken Bizans Dönemi Yerleşimleri ve Kırsal Konut Mimarisi". *ADALYA*, XVI: 285 – 304.

Jameson, S. (1980). "The Lycian League: Some Problems in its Administration". H. Temporini ve W. Haase (Ed.), *Aufstieg und Niedergang Der Römischen Welt II 7.2*, Berlin – New York, 832-855

Keen , A. (1992). "The Dynastic Tombs of Xanthos. Who was Buried Where?". *AnatSt*, 42: 53 – 63.

Kizgut, İ. (2009). "Beydağları Yüzey Araştırmaları 2008". *AST*, 27(3): 339 – 358.

Kizgut, İ. (2010). "Beydağları Yüzey Araştırması 2008". *AST*, 27(3): 339 – 358.

Kizgut, İ. (2011a). "Rhodiapolis Kazıları ve Çevresi Araştırmaları 2010 – Excavations at Rhodiapolis and Surveys in Its Environs in 2010". *ANMED*, 9: 94 – 100.

Kizgut, İ. (2011b). "Beydağları Yüzey Araştırmaları: Mnara 2010". *AST*, 29(2): 239 – 250.

Kizgut, İ. (2012a). "Rhodiapolis Kazıları ve Çevresi Yüzey Araştırmaları 2010". *KST*, 33(3): 353 – 376.

Kizgut, İ. (2012b). "Rhodiapolis Kazıları ve Çevresi Yüzey Araştırmaları 2011 – Excavations at Rhodiapolis and Surveys in the Environs in 2011". *ANMED*, 10: 93 – 99.

Kizgut, İ. (2013a). "Rhodiapolis Kazıları 2012 – Excavations at Rhodiapolis 2012". *ANMED*, 11:113 – 120.

Kizgut, İ. (2016). "Hayırsever Opramoas'ın Kenti: Rhodiapolis – The City of Opramoas the Benefactor: Rhodiapolis". H. İşkan – E. Dündar (Ed.). *Lukka'dan Likya'ya Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi.* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 288 – 299.

Kizgut, İ. (2017). "Antalya Tahtalı Dağ Çevresi Yerleşimlerine İlişkin Yeni Bulgular Ve Öneriler – New Findings And Perspectives In Settlements In The Vicinity Of Antalya Tahtalı Dağ". *Cedrus,* V: 199 – 215.

Kizgut, İ. vd. (2008). "Beydağları Yüzey Araştırmaları 2007: Kitanaura - Surveys in the Beydağları in 2007". *ANMED*, 6:100 – 104.

Kizgut, İ. vd. (2009a). "Bey Dağları Yüzey Araştırmaları 2007". AST, 26(3): 395 – 412.

Kizgut, İ. vd. (2009b). "An East Lycian City: Idebessos". *ADALYA*, XII: 145 – 172.

Kizgut, İ. vd. (2009c). "Beydağları 2008 Yılı Yüzey Araştırmaları – Surveys in Beydağları in 2008". ANMED, 7:108 – 114.

Kizgut, İ. vd. (2010). "Rhodiapolis Kazıları ve Çevresi Araştırmaları 2009 – Excavations at Rhodiapolis and Surveys in Its Environs 2009". ANMED, 8: 86 – 94.

Kizgut, İ. ve Akalın, E. (2010). "Beydağları Yüzey Araştırmaları 2009: Mnara – Surveys in the Beydağları in 2009: Mnara". *ANMED*, 8: 115 – 118.

Kizgut, İ. ve Akalın, E. (2011). "Beydağları Yüzey Araştırmaları 2010: Mnara – Surveys in the Beydağları in 2010: Mnara". *ANMED*, 9: 149 – 152.

Kizgut, İ. ve Pimouguet-Pedarros, I. (2008). "Kitanaura : rapport sur la campagne de 2007". *Anatolia Antiqua*, 16: 393 – 412.

Kizgut, İ. ve Pimouguet-Pedarros, I. (2009). "Kitanaura : rapport sur la campagne 2008". *Anatolia Antiqua*, 17: 373 – 391.

Kjeldsen, K. ve Zahle, J. (1976). "A Dynastic Tomb in Central Lycia. New Evidence for The Study of Lycian Architecture and History in The Classical Period". *ActArch*, 47: 29 – 46.

Koçak, M. vd. (2019). "Nero Hamamı – Geç Antik Sur (GAS) Çalışmaları". bk. H. İşkan Işık, Patara 2017 Kazı Çalışmaları. *KST*, 40(2): 364 – 367.

Koçak, M. vd. (2020). "Nero Hamamı ve Geç Antik Sur". bk. H. İşkan Işık, Patara 2018 Kazı ve Restorasyon Çalışmaları. *KST*, 41(2): 401 – 405.

Koçak, M. ve Erkoç. S. (2016). "Patara Nero Hamamı. Likya'nın Bilinen En Erken Hamam Yapılarından Biri Üzerine Gözlemler". E. Dündar – M. Koçak – Ş. Aktaş – S. Erkoç (Ed.). *Havva İşkan'a Armağan LYKIARKHISSA Festschrift für Havva İşkan*. Ege Yayınları, İstanbul, 371 – 392.

Kokkinia, C. (2000). "*Die Opramoas Inschrifte von Rhodiapolis*". Hebelt, Bonn.

Kolb, F. (1991). “Bericht Uber OberflachenuntersuchungerıIn Kyaneai Und Umgebung Im Sommer, 1989”. AST, 8: 355 – 377.

Kolb, F. (1992). “Bericht Über Feldforschungen in Kyaneai und Umgebung im Sommer 1990”. AST, 9: 21 – 45.

Kolb, F. (1995). “Kyaneai ve Çevresi Yüzey Araştırmaları 1993 Yılı Sonuçları”. AST, 12: 83 – 98.

Kolb, F. (1996). “Kyaneai ve Çevresi Yüzey Araştırması 1994 Yılı Sonuçları”. AST, 13(1): 245 – 269.

Kolb, F. (1997). “1995 Yılı Kyaneai ve Çevresi Yüzey Araştırması”. AST, 14(2): 477 – 495.

Kolb, F. (1998). “1996 Kyaneai Yüzey Araştırmaları”. *AST*, 15(2): 345 – 363.

Kolb, F. (1998). “Hanedanlık Yerleşiminden Otonom Kente Gelişme: Klasik Çağda Likya’da Akültürasyon”. *Adalya*, III: 37 – 62.

Kolb, F. (1999). “1997 Yılı Kyaneai Yüzey Araştırması”. *AST*, 16(2): 385 – 400.

Kolb, F. (2008). “*Burg – Polis – Bischofssitz. Geschichte der Siedlungskammer von Kyaneai in der Südwesttürkei*”. Philipp von Zabern, Bonn.

Kolb, F. (2016). “Beylikler Dönemi’nde Likya (MÖ 550-360) – Lycia During the Dynastic Period (ca. 550-360 BC)”. H. İşkan – E. Dündar (Ed.). Lukka’dan Likya’ya Sarpedon ve Aziz Nikolaos’un Ülkesi. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 36 – 45.

Kolb, F. ve Akyel, İ. (1993). “Bericht Uber Feldforschungen Auf Dem Gebiet Von Kyaneai im Sommer 1991/Kyaneai Antik Likya Kenti ve Çevresi 1991 Yüzey Araştırması”. *AST*, 10: 395 – 428.

Kolb, F. ve Kupke, B. (1990). “Kyaneai im antiken Lykien: Feldforschungen in der südlichen Türkei”. *Archäologie in Deutschland*, 2: 14 – 19.

Kolb, F. ve Kupke, B. (1992). “*Lykien. Geshichte Lykiens Im Atertum*”. Philipp von Zabern, Mainz.

Kolb, F. ve Thomsen, A. (2000). “1998 Kyaneai Yüzey Araştırması Sonuçları”. *AST*, 17(1): 217 – 234.

Kolb, F. ve Tietz, W. (2001). “Zagaba: Münzprägung und politische Geographie in Zentrallykien”. *Chiron*, 31: 347 – - 416.

Konecny, A. (1997). “*Hellenistische Turmgehöfte in Zentral und Ost Lykien*”. bk.: J. Borchhardt – F. Krinzinger, Wiener Forschungen zur Archaologie Band 2, Phoibos Verlag, Wien.

Konecny, L. ve Ruggendorfer, P. (2014). “Alinda in Karia: The Fortifications”. *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, 83(4): 709 – 746.

Konuk, K. (2016). “Elmalı Definesi – The Elmalı Hoard”. bk.: H. İşkan – E. Dündar (Ed.). Lukka’dan Likya’ya Sarpedon ve Aziz Nikolaos’un Ülkesi. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 566 – 569.

Korkut, T. (2003). “Zur lykischen Badearchitektur im Lichte der Thermen von Patara”. *IstMitt*, 53:445 – 459.

Korkut, T. (2006). “The Parliament Building of Patara. A Preliminary Report”. C. C. Mattusch – A. A. Donohue – A. Brauer (Ed.). *XVI. International Congress of Classical Archaeology*, 23 – 26 Ağustos 2003, Boston, 93 – 97.

Korkut, T. (2014). “Die Götterdarstellungen auf den Münzen von Tlos”. Rita Amedick – Heide Froning – Winfried Held (Ed.). *Archäologisches Seminar der Philipps-Universität Marburg Marburger Winckelmann-Programm*, Marburger, 17 – 33.

Korkut, T. ve Grosche, G. (2004). “Das Bouleuterion von Patara. Ein vorlaufinger Bericht über die bisherigen Grabungen”. bk. T. Korku (Ed.). *Anadolu’da Doğdu. Festschrift für Fahri Işık zum 60. Geburtstag*, Ege Yayınları, İstanbul, 439 – 460.

Korkut, T. ve Grosche, G. (2007). “*Das Bouleuterion von Patara. Versammlungsgebeaude des lykischen Bundes – Patara II.1*”. Ege Yayınları, İstanbul.

Kökmen Seyirci, H. (2017). “Ksanthos Güney Kent Kapısı ve Evreleri”. Adalya, 20: 181 – 211.

Kunze, M. ve Bruer, S. (1997). “Topografik Ölçüm ve Kent Surları”. bk. F. Işık, Patara 95. *KST*, 28(2): 1997, 201.

Kunze, M. ve Varkıvanç, B. (2001). “Doğucasarı Akropolü”. bk. F. Işık, Patara 1999. *KST*, 22(2): 84 – 85.

Kunze, M. ve Varkıvanç, B. (2010). “Die spätklassisch-frühhellenistische Stadtmauer von Patara und die Bauten auf dem Doğucasarı”. bk. G. Bruer – M. Kunze (Ed.). “*Der Stadtplan von Patara und Beobachtungen zu den Stadtmauern – Patara I.1*”. Ege Yayınları, İstanbul.

Landskron, A. (2016). “*Das Heroon von Trysa. Ein Denkmal in Lykien zwischen Ost und West: Untersuchungen zu Bildprogramm, Bauform und Grabinhaber*”. Holzhausen, Wien.

Larsen, J. A. O. (1956). “The Araxa Inscription and the Lycian Confederacy”. *Classical Philology*, 51(3): 151 – 169.

Lawrence, A. W. (1983). “A Skeletal History of Byzantine Fortification”, *The Annual of the British School at Athens*, 78:171 – 227.

Le Roy, Chr. (1990). “Traveaux et Restaurations au Letoon et a Xanthos en 1988”. KST, 11(2): 177-184.

Lugli, G. (1957). “*La Tecnica Edilizia Romana*, Vol II”. Presso Giovanni Bardi, Roma.

Machatschek, A. (1967). “*Die Nekropolen und Grabmaler in Gebier von Elaiussa Sebaste und Korykos in Rauhen Kilikien*”. Austrian Academy of Sciences Press, Wien.

Marksteiner, T. (1993a). “Klasisches Polygonalmauwerk in Lykischen Befestigungen”. J. des Courtils – J. E. Moretti (Ed.), *Les Grands Ateliers d’architecture dans le monde égéen du VIe siècle av. J.-C*. ANATOLIENNES, Paris, 35 – 46.

Marksteiner, T. (1993b). “Befestigte Siedlungen Lykiens in vorrömischer Zeit”. *Revue des Études Anciennes. Tome 96, 1994, n°1-2. Fortifications et défense du territoire en Asie Mineure occidentale et méridionale*. Table ronde CNRS, 20 – 27 mai 1993, Istanbul, 299 – 314.

Marksteiner, T. (1997). “*Die befestigte Siedlung von Limyra: Studien zur vorrömischen Wehrarchitektur und Siedlungsentwicklung in Lykien unter besonderer Berücksichtigung der klassischen Periode – Forschungen in Limyra band 1*”. Phoibos, Wien.

Marksteiner, T. (2002). “*Trysa. Eine Zentrallykische Niederlassung im Wandel der Zeit*”. Wiener Forschungen zur Archäologie 5, Wien.

Marksteiner, T. ve Konecny, A. (1998). “Der Istlada - Survey: Die Kampagne 1996”. AST, 15(2): 333 – 349.

Marksteiner, T. ve Konecny, A. (1999). “Der Istlada-Survey: Die Kampagne 1997”. AST, 16(2): 376 – 383.

Martin, R. (1987). “Le Probleme de L’appareil Polygonal a Velia”. *Publications de l'École française de Rome,* 99: 499 – 512.

Mellink, M. J. (1977). “Archaeology in Asia Minor”, *American Journal of Archaeology*, 81(3): 289 – 321.

Metzger, H. (1963). “Fouilles de Xanthos Tome II L’acropole Lycienne”. Librarie C. Klincksieck, Paris.

Metzger, H. (1966). “Fouilles Du Létoon De Xanthos (1962-1965)”. *Revue Archéologique*, Nouvelle Série, Fasc. 1: 101 – 112.

Miller, M. (1991). “Die Besiedlung des Umlandes von Kyaneai”. *IstMitt*, 41: 219 – 242.

Milner, M. (1991). “Victors in the Meleagria and the Balbouran Élite”. *Anatolian Studies*, 41: 23 – 62.

Mitchell, S. (1987). “Imperial Building in the Eastern Roman Provinces”. *Harvard Studies in Classical Philology*, 91: 333 – 365.

Mitchell, S. (1995). “1994 Yılı Oinoanda Ve Batı Pisidia'da Yüzey Araştırmaları”. *AST*, 13(2): 71 – 80.

Money, D. K. (1990). “Lions of the Mountains: The Sarcophagi of Balboura”. *Anatolian Studies*, 40: 29 – 54.

Mühlbauer, L. (2007). “*Lykische Grabarchitektur: Vom Holz zum Stein (Forschungen in Limyra)*”, Phoibos, Wien.

Müller, W. (2005). “*Mimarlık Atlası, Cilt 1: Genel Bakış Mezopotamya’dan Bizans’a Mimarlık Tarihi*”. (Çev. D. Tunçer), YEM, İstanbul.

Naour, C. (1978). “NOUVELLES INSCRIPTIONS DE BALBOURA”. *Ancient Society*, 9: 165 – 185.

Naumann, R. (2007). “*Eski Anadolu Mimarlığı*”. (Çev. Beral Madra), Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Noll, R. (1971). “Ein fürstlicher Grabbezirk griechischer Zeit in Kleinasien (Das Heroon von Gölbaşi Trysa)”. *Antike Welt*, 2,(4): 40 – 44.

Nollé, J. vd. (1983). “Drei Inschriften aus Antiphellos in Lykien”. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 52: 219 – 223.

Nylander, C. (1966). “Clamps And Chronology”. *Iranica Antiqua*, VI: 130 – 146.

Oberleitner, W. (1994). “*Das Heroon von Tyrsa: ein Lykisches Fürstengrab des 4. Jahrhunderts v.Chr*”. Philipp von Zabern, Wien.

Oberleitner, W.(1993). “Die Neuaufstellung des Heroons von Trysa: Geschichte in Wien und Wiener G'schichtn”. *Antike Welt*, 24(2): 133 – 147.

Olcay Uçkan, Y. Ve Kurtuluş Öztaşkın, G. (2016). “Ateş ve Suyla Kutsanan Kent: Olympos – Olympos: The City Sanctified with Water and Fire”. H. İşkan – E. Dündar (Ed.). Lukka’dan Likya’ya Sarpedon ve Aziz Nikolaos’un Ülkesi. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 274 – 287.

Onur, F. (2016). “Patara Yol Anıtı – ‘The Monument of the Roads’ At Patara”. H. İşkan – E. Dündar (Ed.). *Lukka’dan Likya’ya Sarpedon ve Aziz Nikolaos’un Ülkesi*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 570 – 577.

Oransay, B. S. A. (2006). “*Arykanda Antik Kentinde 1971- 2002 Kazı Sezonlarında Ele Geçen Madeni Buluntular Ve Madencilik Faaliyetleri*”. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Orlandos, A. K. (1968). "*Les Matériaux de Construction et la Technique Architecturale des Anciens Grecs – Vol. 2*". E. de Boccard, Paris.

Öner, E. (1997). "Eşen Ovasının Alüvyal Jeomorfolojisi ve Likya Antik Kentleri". *A.Ü.Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 6: 203 – 242.

Öner, E. (1999). "Letoon Ve Çevresinde (Eşen Çayı Deltası) Paleo - Jeomorfolojik Araştırmalar". *Ege Coğrafya Dergisi*, 10: 51 – 82.

Özbek, H. Y. (1991). "Likya'da Tiyatro Araştırmaları". *AST*, 8: 283 – 297.

Özbek, H. Y. (1992). "Olympos ve Rhodiapolis Tiyatroları Araştırmaları". *AST*, 9: 12 – 14.

Özdemir, B. Ş. (2016). "*Tlos Tanrıları Ve Kültleri*". Yayınlanmamış Doktora Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimlerv Enstitüsü.

Özdemir, İ. (2003). "*Yapı Elemanları Ders Notları*", T. C. Osmangazi Üniversitesi – Eskişehir Teknoloji Eğitim Uygulama Ve Araştırma Merkezi Yayın No: Ta 97 – 002 – İÖ., Ekişehir.

Özdilek, B. (2011). *Rhodiapolis ve Lykia Tiyatroları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Özdilek, B. (2012). "*Lykia'da Gün Yüzüne yeni Çıkartılan Rhodiapolis Tiyatrosu*". Muğla 2012.

Özer, E. (2016). "Likya Lahitleri – Lycian Sarcophagi". H. İşkan – E. Dündar (Ed.). *Lukka'dan Likya'ya Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 422 – 433.

Özkut, D. (2011). "Delikkemer". bk.: H. İşkan Işık, Patara 2009. *KST*, 32(3): 14.

Öztürk, H. S. (2006). "*M.Ö. II. – M.S. IV. Yüzyıllarda Likya-Pamfilya Bölgesinde Kırsal Alan Güvenliği*", Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özüdoğru, Ş. (2002). "Doğucasarı Taşocağı". bk. F. Işık, Patara 2000. *KST*, 23(1): 403.

Özüdoğru, Ş. (2014). "Kibyra'dan Hellenistik Dönem'e Ait Yeni veriler Üzerine Değerlendirmeler – An Interpretatıon Of The New Evidence Concerning Hellenistic Cibyra". *Cedrus*, II: 171 – 188.

Özüdoğru, Ş. (2020). "*Kibyra Kazı ve Araştırmaları Monografi Serisi I – KIBYRA / Kibyra Maior / Caesarea Cibyra*", Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul (2020).

Parke, H. W. (1986). "The Temple of Apollo at Didyma: The Building and Its Function". *The Journal of Hellenic Studies*, 106: 121 – 131.

Petersen, U. ve von Luschan, F. (1889). "*Reisen in Lykien Milyas und Kibyratis – Reisen im südwestlichen Kleinasien Band: 1*". Gerold, Wien.

Piesker, K. ve Ganzert, J. (2012). "*Das Theater von Patara. Ergebnisse der Untersuchungen 2004 bis 2008 – Patara II.2*". Ege Yayınları, İstanbul.

Pimouguet-Pedarros, I. (2016). "L'hérôon De Trokondas À Kitanaura, Une Contribution À L'histoire Politique, Sociale Et Culturelle De La Pisidie Aux Époques Hellénistique Et Romaıne". *Revue archéologique*, 1: 61 – 106.

Robert, L. (1971). "Un oracle gravé à Oinoanda". *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 115e(3): 597 – 619.

Rückert, B. (2008). "Die Keramik aus den Feldforschungen im Yavu-Bergland und den Ausgrabungen auf dem Avşar Tepesi". F. Kolb (Ed.). *Lykische Studien 8* (Tübinger Althistorische Studien 4), Bonn, 1 – 104.

Saner, T. (1995). "*İyonya ve Karya'da Hellenistik Duvar Örgüsü*". Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Saner, T. (2000). "Beobachtungen zur Art und Ausführung vom 'Randschlag' im hellenistischen Mauerwerk Kleinasiens". *IstMitt*, 50: 267 – 283.

Saner, T. ve Sağ, K. (2012). "Aeolian-Style Polygonal Masonry in Larisa [Buruncuk] and its Regional Context". *Nuts and Bolts of Construction History, 4th International Congress on Construction History*, 2: 427-434.

Schürr, D. (2010). "Zur Vorgeschichte Lykiens: Stadtenamen in hethitischen Quellen". *KLIO*, 92: 7 – 33.

Schürr, D. (2016). "Likyalıların Komşuları: Solymler, Rodoslular, Milyaslılar, Kabalialılar ve Karialılar – Neighbours of the Lycians: Solymoi, Rhodians, Milyai, Kabaleis and Carians". H. İşkan – E. Dündar (Ed.). *Lukka'dan Likya'ya Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 100 – 109.

Scranton, R. L. (1941). "*Greek Walls*", Harvard University Press, Massachusetts, (1941).

Severin, H.-G. vd. (1976) "Recent Archaeological Research in Turkey". *Anatolian Studies*, 26: 21 – 68.

Seyer, M. (2005). "Likçe Yazıtlı Anıtlar Projesi: 2006 Yılı Çalışmaları –The Lycian Inscribed Monuments Project: 2006 Campaign". *ANMED*, 5: 153 – 158.

Seyer, M. (2006). "'Corpus Der Denkmäler Mit Lykischer Schrift' -Die Kampagne 2004". *AST*, 23(1): 33 – 46.

Seyer, M. (2008). "Die Kampagne 2006 – Forschungen Zum "Corpus Der Lykischen Sprachdenkmäler". *AST*, 25(1): 133 – 146.

Smith, M. F. (1977). "Diogenes of Oinoanda and L'École Française d'Athènes". *Bulletin de Correspondance Hellénique*, 101(1): 353 – 381.

Smith, M. F. (2000). “Fresh Thoughts On Diogenes Of Oinoanda Fr. 68”. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 133: 51 –55.

Smith, T. J. (1997). “Votive Reliefs from Balboura and Its Environs”. *Anatolian Studies*, 47: 3 – 49.

Smith, W. (1854). “*Dictionary of Greek and Roman Geography*”, Walton and Maberly, London.

Spencer, N. (1994). “Towers and enclosures of Lesbian masonry in Lesbos : rural investment in the chora of archaic poleis”. *Collection de l'Institut des Sciences et Techniques de l'Antiquité Année*. 1994, 508: 207-214.

Spratt, T. A. B. ve Forbes, E. (1847). “Travels in Lycia, Milyas, and the Cibyratis”, van Voorst, London.

Stenton, E. C. ve Coulton, J. J. (1986). “The Water Supply and Aqueduct”. Anatolian Studies, 36: 15 – 59.

Şahin, F. (2012). “Kuzey Sur Duvarı Ve 9. Burç Çalışmaları”. bk. H. İşkan Işık, Patara 2010 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları. *KST*, 33(3): 20 – 23.

Şahin, F. (2019). “*Patara Metal Buluntuları – Patara V.2*”. Ege Yayınları, İstanbul.

Şahin, F. (2019). “Patara’da Su Temini”. H. İşkan (Ed.). *Patara. Kent – Liman – Kült*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 366 – 379.

Şahin, S. (2007). “Die Bauinschrift auf dem Druckrohraquädukt von DeHkkemer bei Patara”. *Griechische Epigraphik In Lykien, Ergänzungsbände Zu Den Tituli Asiae Minoris Nr. 25, Akten Des Int. Kolloquiums München*. 24. – 26.. Februar 2005, München, 99 – 116.

TAM E. Kalinka (Ed.). *Tituli Asiae Minoris I – IV* (Wien 1901 – 1941).

Tayla, H. (2007a). “*Geleneksel Türk Mimarisinde Yapı Sistem Ve Elemanları I*”. Taç Vakfı Yayınları, İstanbul.

Tayla, H. (2007b). “*Geleneksel Türk Mimarisinde Yapı Sistem Ve Elemanları II*”. Taç Vakfı Yayınları, İstanbul.

Tek, A. T. (2005). “The Coins of Gordianus III found at Arykanda Evidence for an Earthquake Relief Fund in Lycia”. Carmen Alfaro – Carmen Marcos – Paloma Otero (Ed.). *XIII Congreso Internacional de Numismatica*, 2005, Madrid, 947 – 957.

Temizkan, M. (2021). “Seleukoslar Döneminden Dördüz Kent İdari Yapılanmasına Bir Örnek: ‘Seleukos Tetrapolisi’”. *Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi – International Journal of Ancient History*, 3(1): 109 – 125.

Texier, C. (2002). "*Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi III*", (Çev.) A. Suat, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmet Vakfı Yayınları, Ankara.

Thomsen, A. (1998). "Die Siedlung auf dem Avsar Tepesi - ein neuentdeckterlykischer 'Dynasten'-Sitz nahe Kyaneai". F. Kolb (Ed.). *Lykische Studien 3* (Asia Minor Studien 24), Bonn, 31 – 35.

Thomsen, A. (2000). "Oberflächenuntersuchungen auf dem Avsar Tepesi". F. Kolb (Ed.). *Lykische Studien 5* (Asia Minor Studien 41), Bonn, 9 – 18.

Thomsen, A. (2002). "Die lykische Dynastensiedlung auf dem Avsar Tepesi". Rudolf Habelt, Bonn.

Thomsen, A. ve Zimmermann, M. (2002). "Bericht Uber Die Feldforschungen auf Dem Gebiet Von Kyaneai (Mit Den Siedlungen von Teimıusa und Tyberissos) in Den lahren 1999/2000". *AST*, 19(1): 57 – 74.

Tıbıkoğlu, O. ve Akalın, E. (2009). "An unknown bath-gymnasium at Kithanaura". *SOMA 2007 Proceedings of the XI Symposiumon Mediterranean Archaeology,* Istanbul Technical University, 24 – 29 April 2007, İstanbul, 374 – 379.

Tırpan, A. (1994). "Kilikya Tracheia'da Poligonal Taş Örgülü Duvarlar". *XI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*. 5-9 Eylül 1990, Ankara, 405 – 424.

Tırpan, A. ve Söğüt, B. (1998). "Batı Ovalık Kilikya'da Çokgen (Poligonal) Taşlı Duvar Örgü Tekniği". *OLBA*, 1: 161 – 211.

Tietz, W. (2016). "Batı Likya: Pinara, Telmessos, Kadyanda – Western Lycia: Pinara, Telmessos, Kadyanda". H. İşkan – E. Dündar (Ed.). *Lukka'dan Likya'ya Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 336 – 349.

Tiryaki, A. (2012). "Rhodiapolis Piskoposluk Kilisesi'nde İşlevi Tartışmalı Mimari Düzenlemeler: Yüksek Nef Ayrımı ve Oturma Sekileri". *TÜBA – KED*, 10: 21 – 30.

Tiryaki, G. (2013). "Güneydoğu Sektör". bk.: B. Varkıvanç, "Ksanthos 2013 Yılı Çalışmaları". *ANMED*, 11: 62 – 72.

Tomlinson, R. A. (1961). "Emplekton Masonry and 'Greek Structura'". *The Journal of Hellenic Studies*, 81: 133-140.

Tozan, M. (2014). "Üçüncü Makedonya Savaşı'ndan Pompeius'un Seferine Roma'nın Doğu Politikası Ve Anadolu'nun Güney Kıyılarında Korsanlık (M.Ö. 167 - M.Ö. 67) Roman Eastern Policy From The Third Macedonian War To The Campaign Of Pompey And Piracy On The Southern Coast Of Asia Minor (167 – 67 B.C.)". *Cedrus*, II: 135 – 169.

Troxell, H. A. (1982). "*Coinage Of The Lycian League*". American Numismatic Society, New York.

Tunalı, İ. (1984). "Sanat Felsefesi Açısından Mimari ve Zamansallık", *Felsefe Arkivi,* 25: 95 – 102.

Tüner, N. (2002). "*Lykia'nın Yerleşim Coğrafyası'nda Yeni Lokalizasyonlar*". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Tüner, N. (2002). "Lykia'nın Yerleşim Coğrafyasında Yeni Lokalizasyonlar". *Arkeoloji ve Sanat Yayınları – Epigrafi ve Tarihsel Coğrafya Dizisi: I – Likya İncelemeleri I:* 63 – 78.

Usta, İ. E. ve Alparslan, H. İ. (2017). "Batı Anadolu'daki Antik Yapılarda Taş ve Taşçı İzleri". *IV. Uluslararası Taş Kongresi*, 20 – 25 Mart 2017, İzmir.

Uyanık, O. ve Türker, A. E. (2007). O. "Fethiye-Eşen II HES Şalt ve Santral Sahasındaki Potansiyel Heyelanının Yerteknik Özellikleri ve Yorumu". *Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 11(1): 84 – 90.

Uygun, Ç. (2011). "*Tepecik Kırmızı Astarlı Seramikleri (İÖ 2. yy – İS 4. yy) – Patara IV.2*". Ege Yayınları, İstanbul.

Vandeput, L. vd. (2005). "Pisidien Survey Projekt: Survey-Kampagne 2003 In Pednelissos". *AST*, 22(2): 235 – 244.

Vann, L. ve Hohlfelder, L. (1998). "Survey of Classical Harbors in Turkey the 1996 Season at Aperlae in Lycia". *AST,* 15(2): 423 – 435.

Varkıvanç, B. (2018). "Ksanthos'taki Güneydoğu Sektör Üzerine Düşünceler - Thoughts On The Southeast Sector In Xanthus". M. Aslan – F. Baz (Ed.). *A. Vedat ÇELGİN'in 68. Doğum Günü Onuruna Makaleler*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 919-933.

Varkıvanç, B. ve Kunze, M. (2002). "Doğucasarı". bk. F. Işık, Patara 2000. *KST*, 23(1): 404.

Varkıvanç, B. ve Temeltaşı, T. (2014). "Güneydoğu Sektör". bk.: B. Varkıvanç, "Ksanthos 2013 Yılı Çalışmaları". *ANMED*, 12: 62 – 72.

Winter, F. (1971). "*Greek Fortifications*". Routledge & Kegan Paul, London,

Wörrle, M. (1988). "*Stadt und Fest im kaiserzeitlichen Kleinasien: Studien zu einer agonistischen Stiftung aus Oinoanda*". C.H. Beck, München.

Wright, G. R. H. (2009). "*Ancient Building Technology, Volume 3: Construction (2 vols)*", Brill, Leiden – Boston.

Wurster, W. W. ve Wörrle, M. (1978). "Die Stadt Pinara", *AA* 1978 (1): 74 – 99.

Yıldırım, B. ve Gates, M.-H. (2007). "Archaeology in Turkey, 2004 – 2005", *American Journal of Archaeology*, 111(2): 275 – 356.

Yılmaz, H. (1993). "Tepecik Nekropolü". bk. F. Işık, Patara 1991. *KST*, 14(2): 389 – 392.

Yılmaz, H. (1995). “Tepecik Nekropolü”. bk. F. Işık, Patara 1992. *KST*, 15(2): 283 – 285.

Yılmaz, H. ve Çevik, N. (1996).“Tlos 1994”. *AST*, 13(1):185 – 203.

Yılmaz, H. ve Kaynak, Ö. (1995). “Tepecik Nekropolü”. bk. F. Işık, Patara 1992. *KST*, 16(2): 255.

Zgusta, L. (1984). “*Kleinasiatische Ortsnamen*”. C. Winter, Universitätsverlag, Heidelberg.

Zimmermann, M. (2003). M. “Feldforschungen auf dem Gebiet der Antiken Polis Kyancai und in Tyberissos Sowie Teimiusa”. *AST*, 20(2): 23 – 27.

Zimmermann, M. (2004). “Phellos (Orta Likya) Yüzey Araştırması 2003 - Survey in Phellos (Central Lycia) 2003”. *ANMED*, 2: 101 – 104.

Zimmermann, M. (2005). “Eine Stadt und ihr kulturelles Erbe. Vorbericht über Feldforschungen im zentrallykischen Phellos, 2002 – 2004”. *Istanbuler Mitteilungen*, 55: 215 – 269.

Zimmermann, M. (2005a). “Feldforschungen in Phellos (Lykien) 2003”. *AST*, 22(1): 45 – 52.

Zimmermann, M. (2016). “Likya Uygarlığı’nın Keşfi – The Discovery of Lycian Civilisation”. H. İşkan – E. Dündar (Ed.). *Lukka’dan Likya’ya Sarpedon ve Aziz Nikolaos’un Ülkesi*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 4 – 9.

LEVHALAR

Lev. 1

A – Sidyma'dan Tek Cidarlı Duvar Örneği

B – Ksanthos'tan Çift Cidarlı Duvar Örneği

Lev. 2

A – Anathyrosis Detayı (Bingöl, 2004: 56, Res. 75)

B – Köşe Şeridi Detayı

Lev. 3

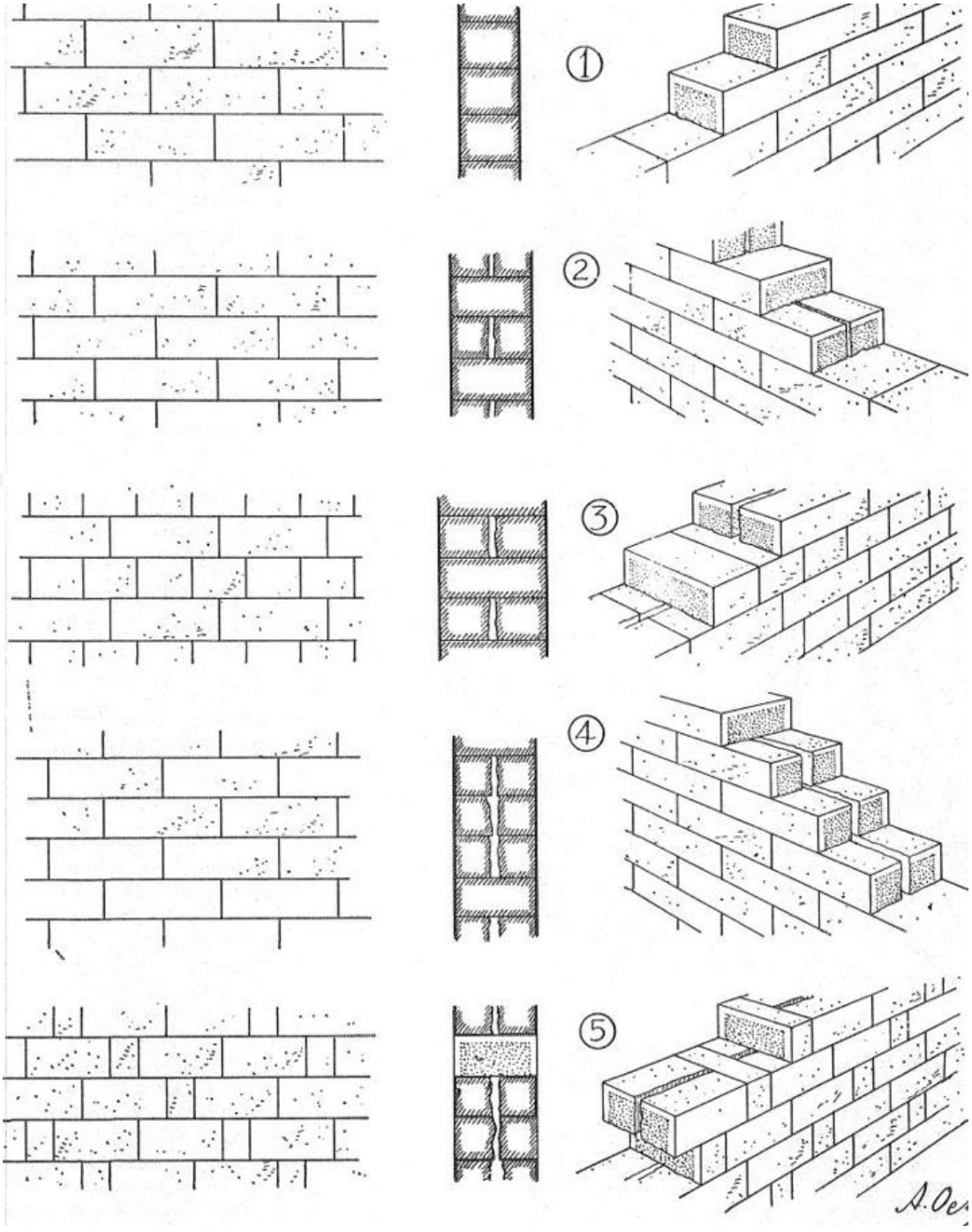

A – A. Orlandos'un Isodom Rektogonal Gruplandırması – Lykia Bölgesi'nde Karşılaşılan Isodom Rektogonal Gruplandırmalar (Orlandos, 1968: 143, Fig. 160).

Lev. 4

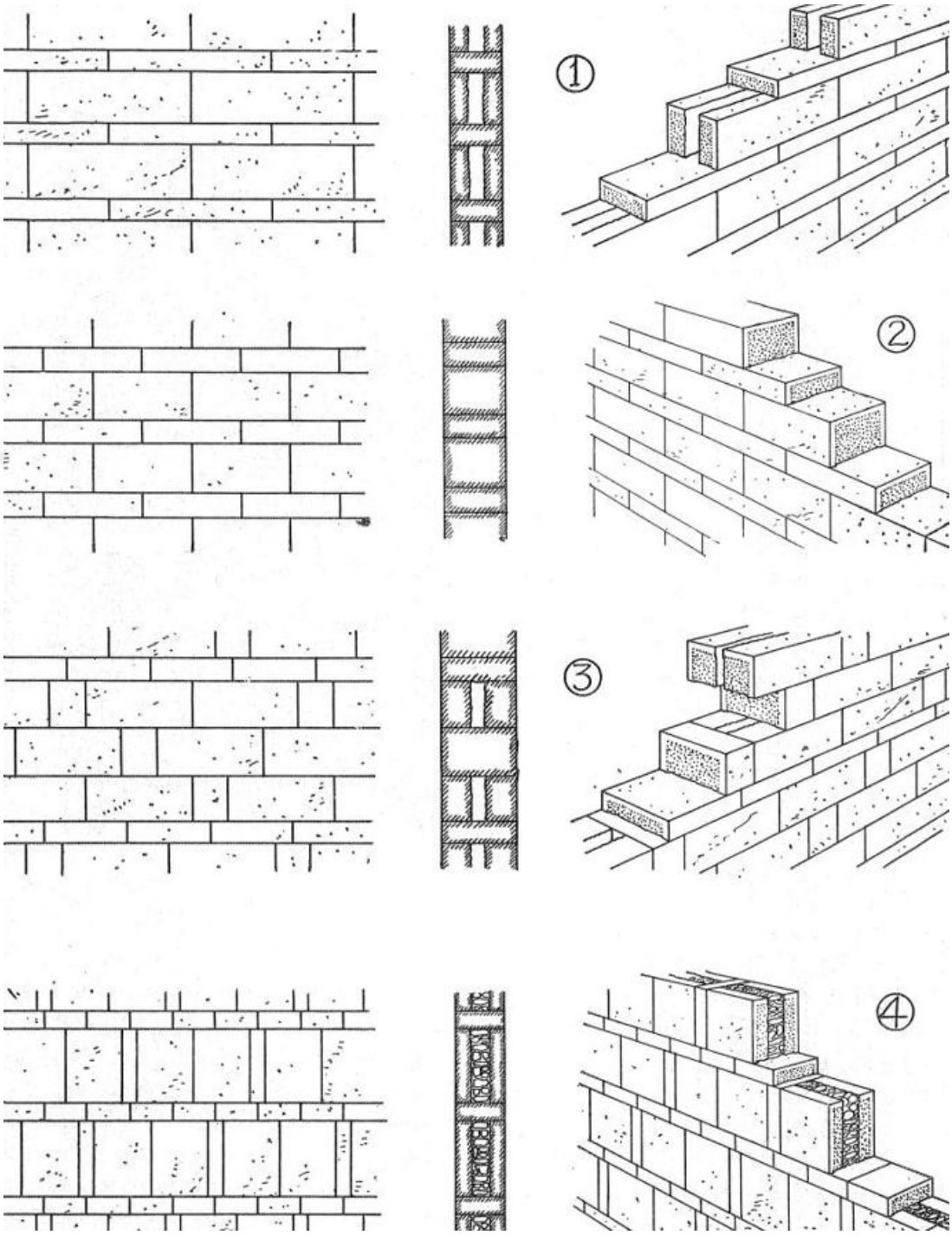

A – A. Orlandos'un Pseudo-Isodom Rektogonal Gruplandırması – Lykia Bölgesi'nde Karşılaşılan Pseudo-Isodom Rektogonal Gruplandırmalar (Orlandos, 1968: 148, Fig. 165).

Lev. 5

A – Atkı – Çözgü Blokları

B –Polygonal Duvar Devamında Yer Alan, Isodom Trapezoidal Unsurlar Taşıyan Köşe Detayı

Lev. 6

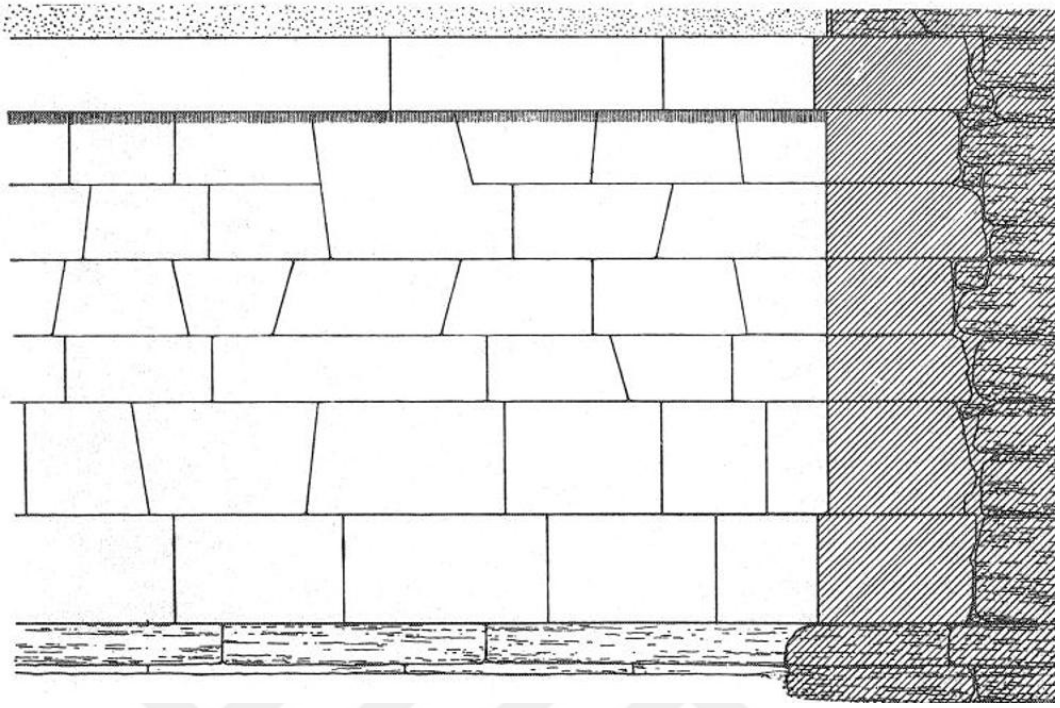

A – Isodom Trapezoidal Örgü, Cephe Görünüş (Orlandos, 1968: 138, Fig. 148.)

B – Ksanthos, Lykia Yapısı. Isodom Trapezoidal Örgü

Lev. 7

A – Sıralı Polygonal Örgü

B – Sıralı Polygonal Örgü

Lev 8.

A – Kitanaura’dan Tek Cidarlı Duvar Örneği

Lev. 9

A – Düzensiz Polygonal Örgü

B – Nizamlı Polygonal Örgü

Lev. 10

A – Bosaj İşçiliği, Detay

B – Dılbükey Bosaj İşçiliği, Detay

Lev. 11

A – Çerçeveli Bosaj İşçiliği, Detay

B – Rayba İşçiliği, Detay

Lev. 12

A – Kaba – İşçiliksiz Yüzey İşçiliği

B – Düz Yüzey İşçiliği

Lev. 13

A – Düz Yüzey İşçiliği, Detay

B – Pürüzlü Düz Yüzey İşçiliği

Lev. 14

A – Çerçeveli Düz Yüzey İşçiliği

B – Kenar Bantlı İşçilik

Lev. 15

A –Pahlı (İçbükey Eğri) İşçilik

B – Gönyeli İşçilik

Lev. 16

A – Lesbos (Çizgisel Eğri) İşçiliği

B – Lesbos (Çizgsel Eğri) İşçiliği

Lev. 17

A – Antiphellos, Bouleuterion

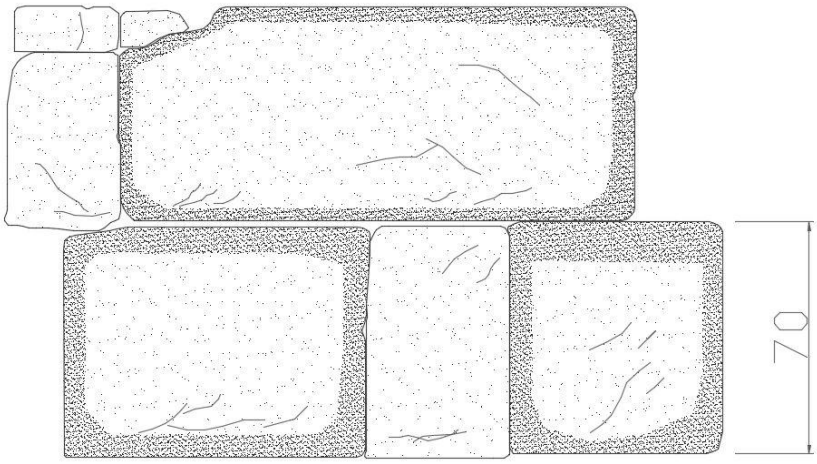

B – Antiphellos, Boulteuterion

Lev. 18

A – Antiphellos, Bouleuterion – Doğu Yüz

B – Antiphellos, Düzensiz Polygonal

Lev. 19

A – Antiphellos Tiyatrosu, Rektogonal (Ferrero, 1966: 138, Fig. 201)

B – Antiphellos Tiyatrosu, Trapezoidal (https://www.jstor.org/stable/community.14369697)

Lev. 20

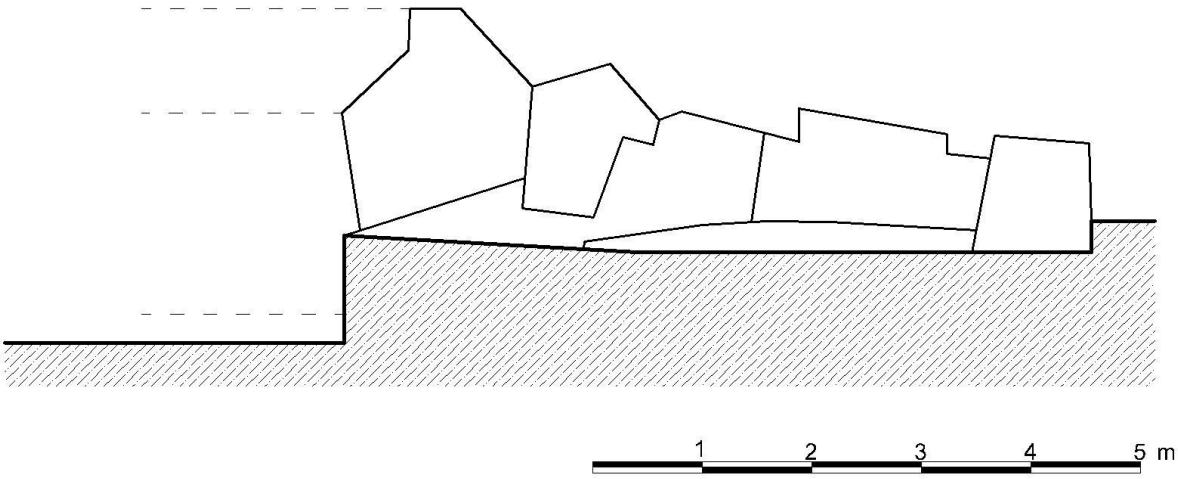

A – Apollonia, Polygonal Örgü

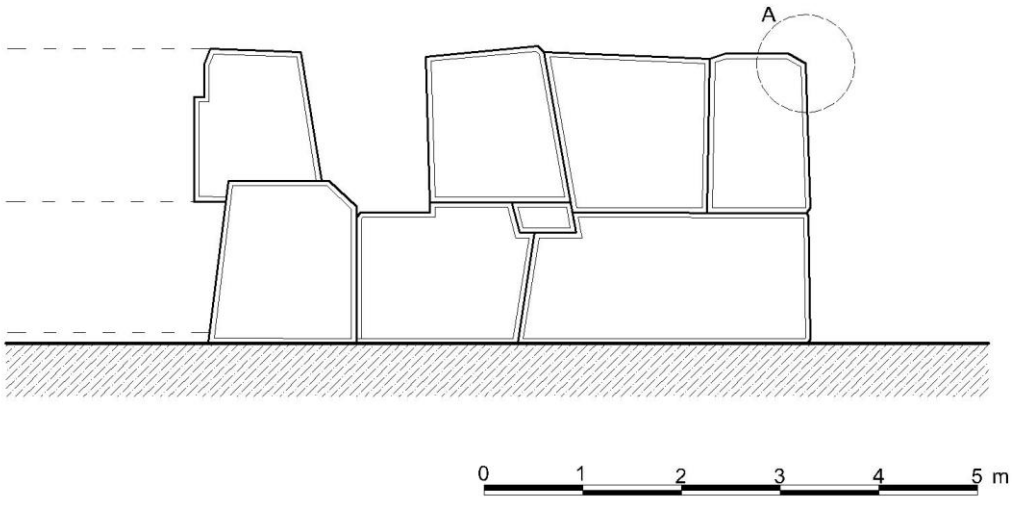

B – Apollonia, Trapezoidal Örgü

Lev. 21

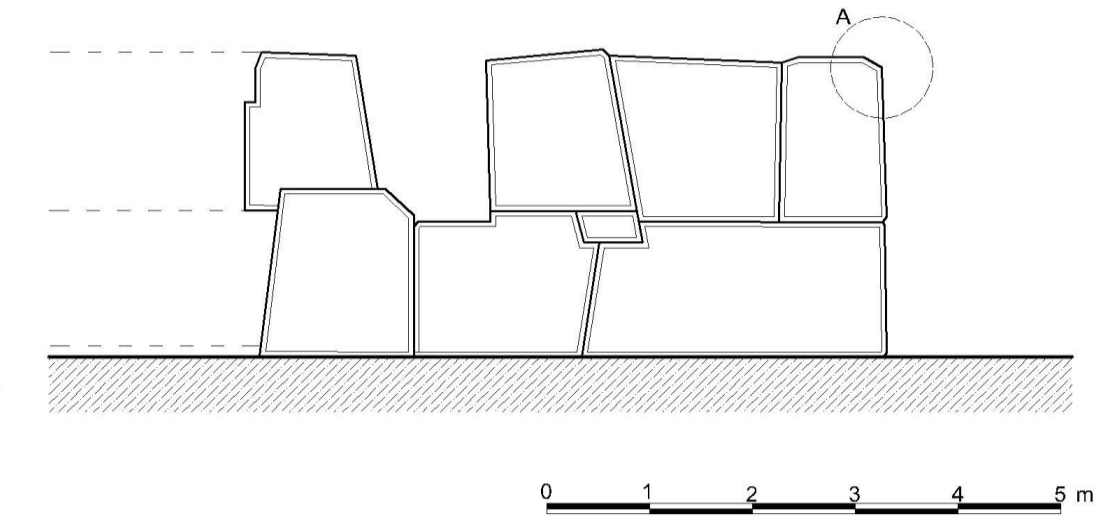

A – Apollonia, Trapezoidal Örgü – Pah Detayı

Lev. 22

A – Araxa, Kimliksiz Yapı

B – Araxa, Kimliksiz Yapı

Lev. 23

A – Araxa, Kimliksiz Yapı

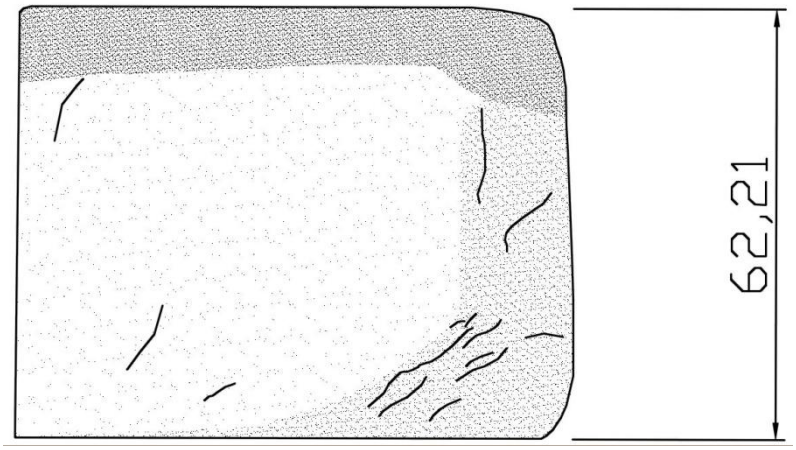

B – Araxa, Kimliksiz Yapı. Blok Detay

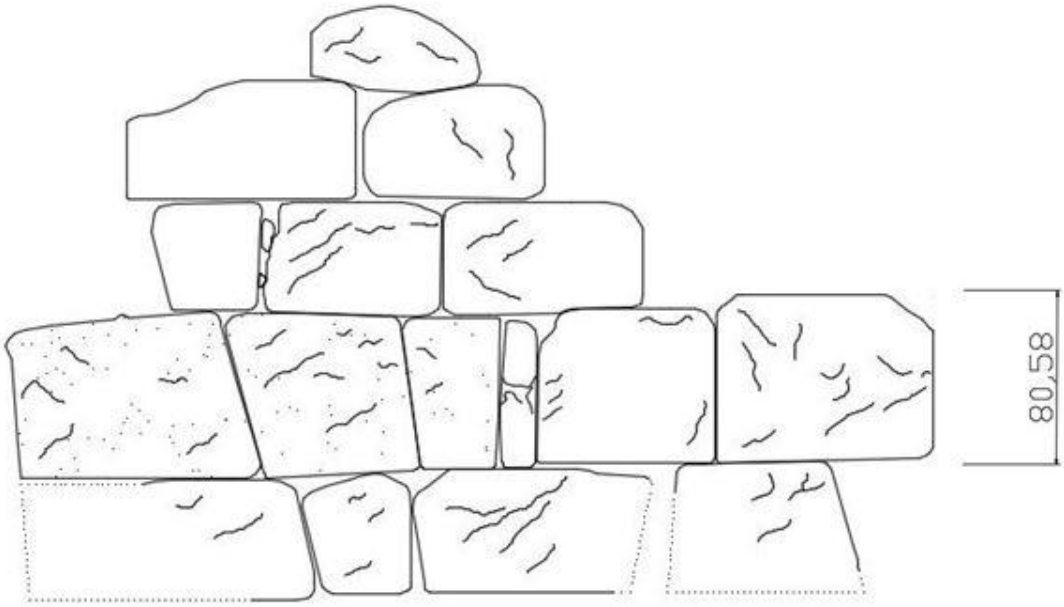

A – Idebessos

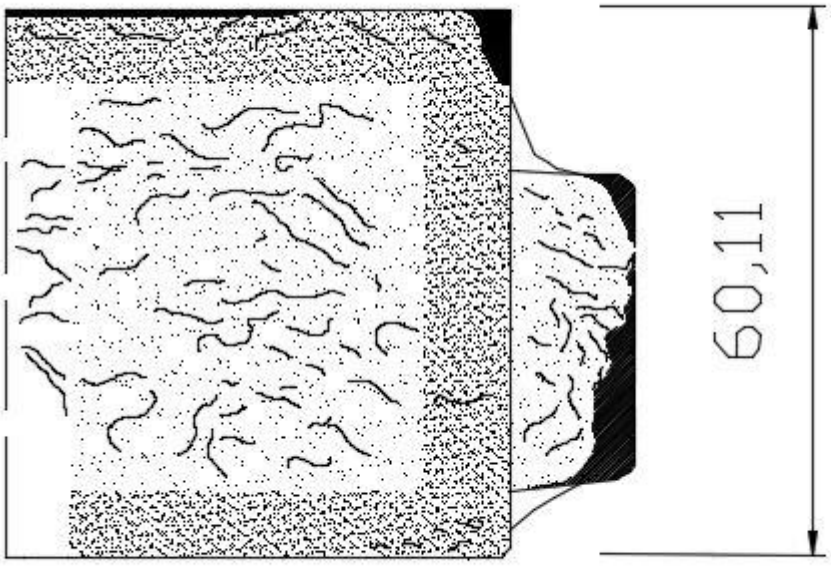

B – Idebessos, Blok Detay

Lev. 25

A – Idebessos

B – Idebessos

Lev. 26

A – Idebessos, Çift Cidar

Lev. 27

A – Ksanthos, Güneydoğu Sektör – Doğu Duvar

B – Ksanthos, Güneydoğu Sektör – Doğu Duvar, Kuzey Eklenti

Lev. 28

A – Ksanthos Güneydoğu Sektör – Doğu Duvar

B – Ksanthos, Güneydoğu Sektör – Anıtsal Yapı

Lev. 29

A – Ksanthos, Güneydoğu Sektör – Anıtsal Yapı

B - Ksanthos, Güneydoğu Sektör – Anıtsal Yapı. İşçilik Detayı

Lev. 30

A – Ksanthos, Güneydoğu Sektör – Anıtsal Yapı. Geç Dönem Oluk Detayı

Lev. 31

A –Ksanthos, Lykia Yapısı Doğu Duvar

B – Ksanthos, Lykia Yapısı Doğu Duvar

Lev. 32

A – Ksanthos, Lykia Yapısı Doğu Duvar Detay

B – Ksanthos, Lykia Yapısı Doğu Duvar – Derz Detayı

Lev. 33

A – Ksanthos Lykia Yapısı – Batı Duvar

B – Ksanthos Lykia Yapısı – Batı Duvar, Kuzey Devamı

Lev. 34

A – Ksanthos Lykia Yapısı – Batı Duvar, Detay

B – Ksanthos Lykia Akropolü Güney Sur (Metzger, 1963: Pl. II.2)

Lev. 35

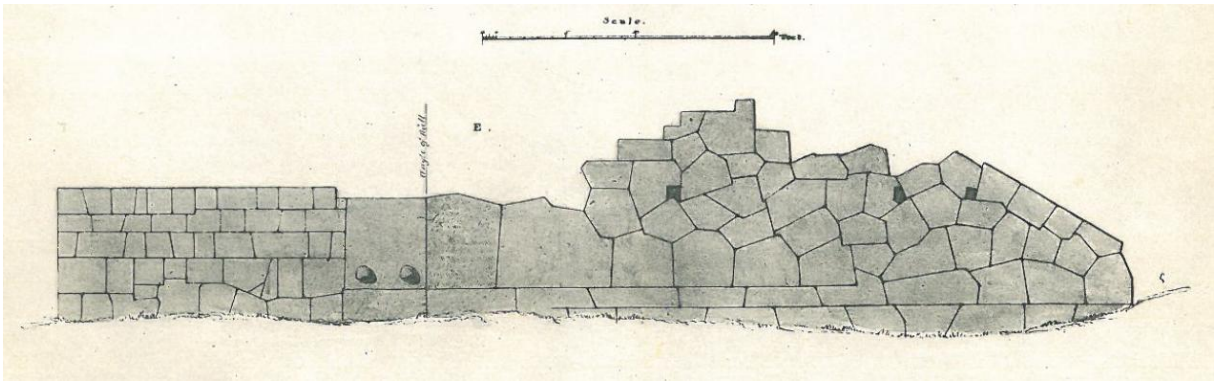

A – Ksanthos Lykia Akropolü Güney ve Batı Sur (Metzger, 1963: Pl. LVI)

B – Ksanthos Lykia Akropolü Güney Sur ve Köşe Orthostat

Lev. 36

A – Ksanthos Lykia Akropolü Güney Sur – Coup de Sabre Detayı

B – Ksanthos Lykia Akropolü Batı Sur

Lev. 37

A – Ksanthos Lykia Akropolü Hellenistik Eklenti

B – Ksanthos Lykia Akropolü Hellenistik Eklenti – Detay

Lev. 38

A – Ksanthos Lykia Akropolü Hellenistik Eklenti – Rayba Detay

B – Ksanthos, Kentin Güney Kapısına Ait Kule

Lev. 39

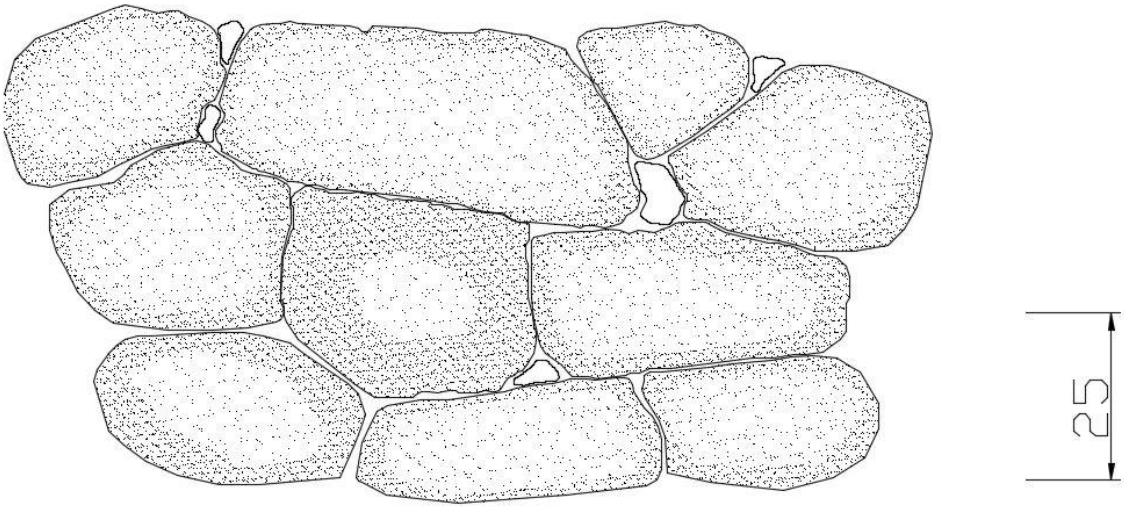

A – Kyaneai – Detay

B – Kyaneai Tiyatrosu: Batı – Doğu Analemma

Lev. 40

A – Kyaneai, İşçilik Detayı

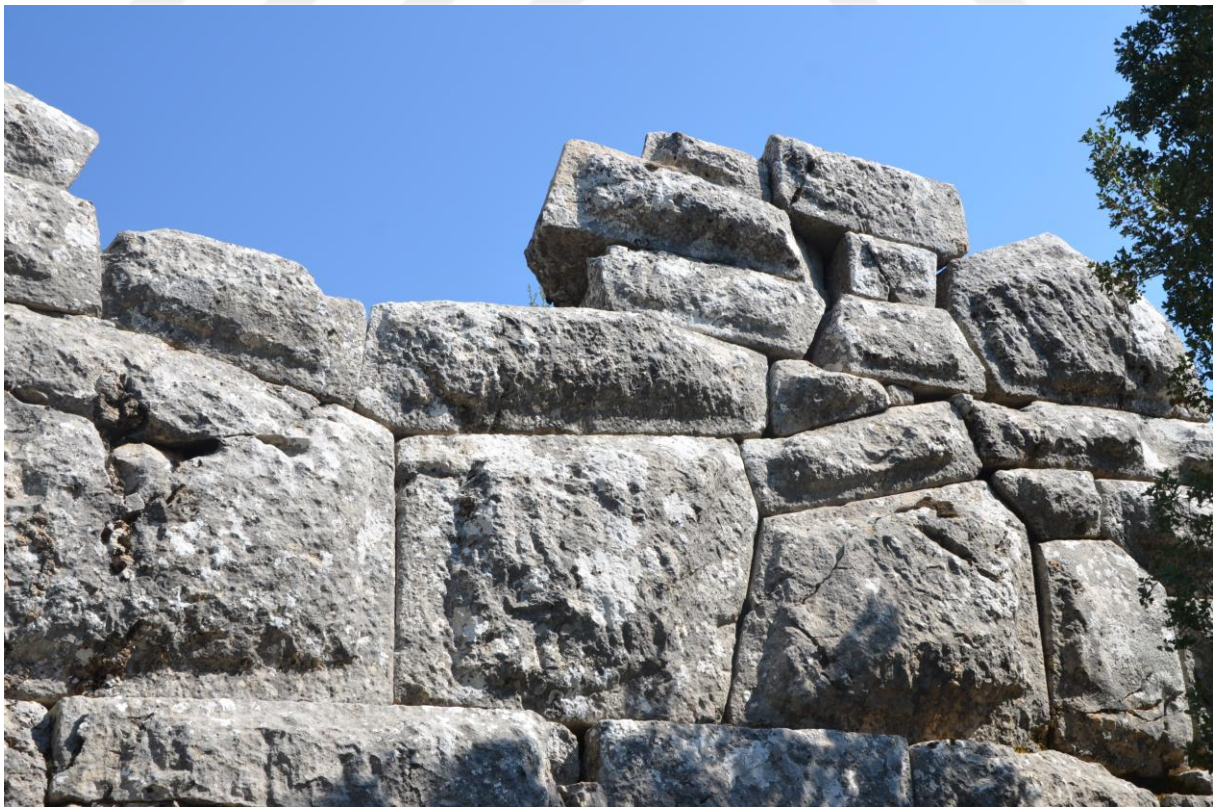

B – Oinoanda Hellenistik Sur – Polygonal Aks

Lev. 41

A – Oinoanda Hellenistik Sur – Polygonal Aks

B – Oinoanda Hellenistik Sur – Polygonal Aks – Detay

Lev. 42

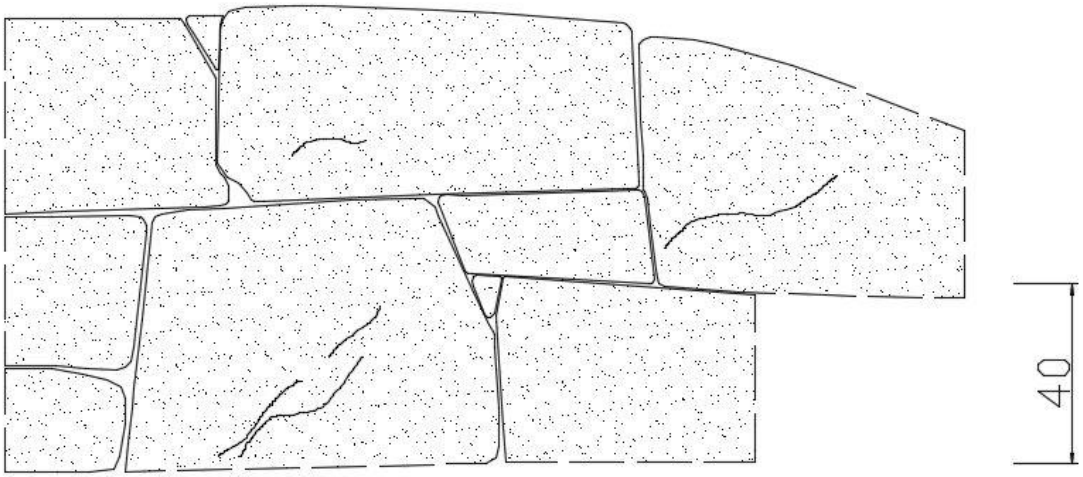

A – Oinoanda Hellenistik Sur – Polygonal Aks

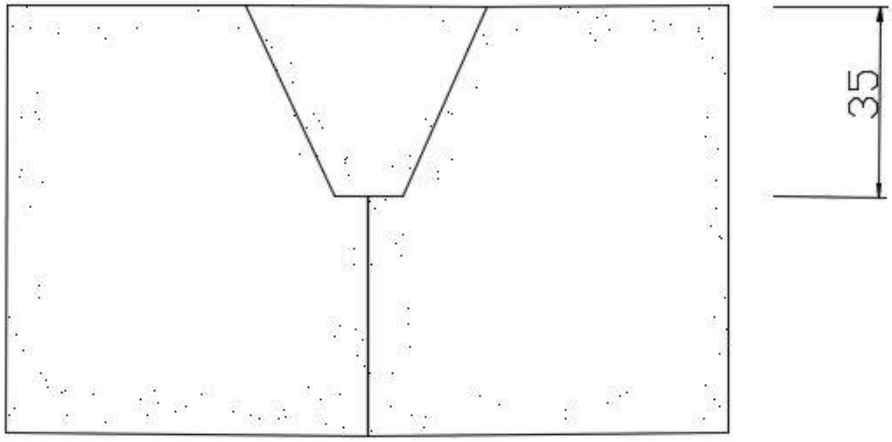

B - Oinoanda Hellenistik Sur – Polygonal Aks – Detay Çizim

Lev. 43

A – Oinoanda Hellenistik Sur – Rektognal Aks

B – Oinoanda Hellenistik Sur – Rektognal Aks

Lev. 44

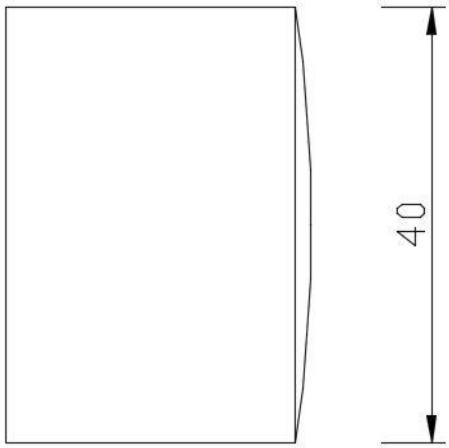

A – Oinoanda Hellenistik Sur – Rektognal Aks Detay

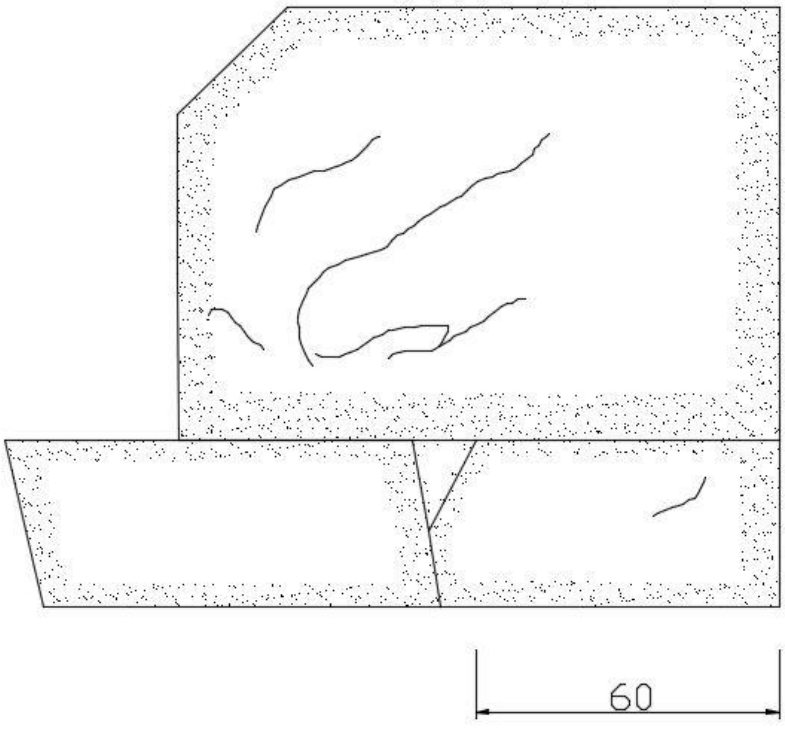

B – Oinoanda Hellenistik Sur – Polygonal Aks Detay

Lev. 45

A – Oinoanda Örgü Geçişi

B – Oinoanda Coup de Sabre Detay

Lev. 46

A – Oinoanda Batı Kule

B – Oinoanda Batı Kule, Detay

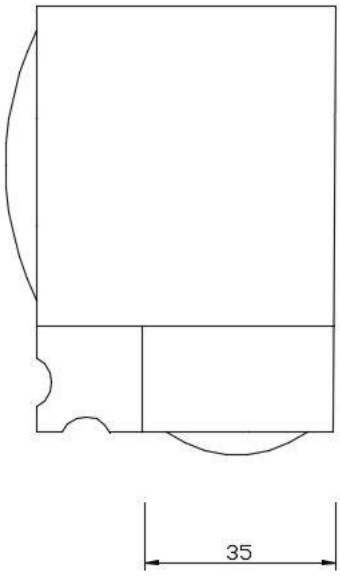

A - Oinoanda Köşe Şeridi

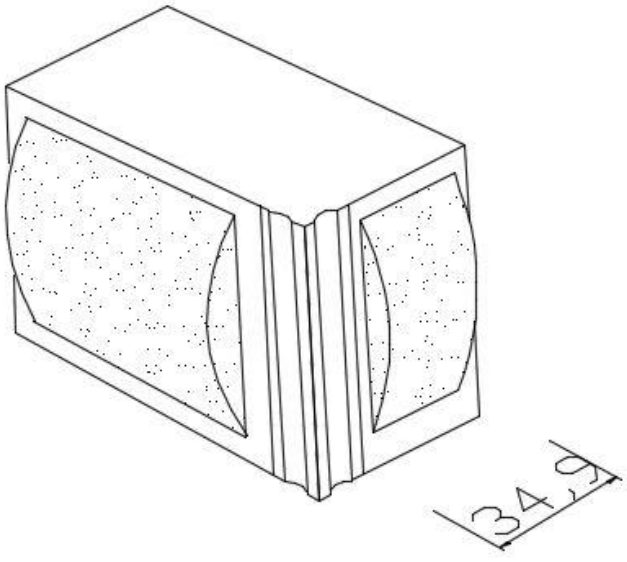

B - Oinoanda Köşe Şeridi

Lev. 48

A – Oinoanda Batı Kule

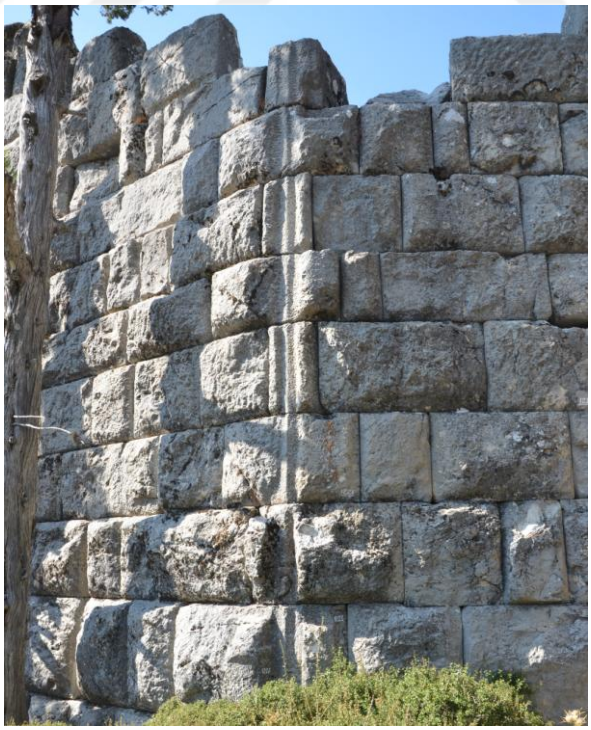

B – Oinoanda Batı Kule

Lev. 49

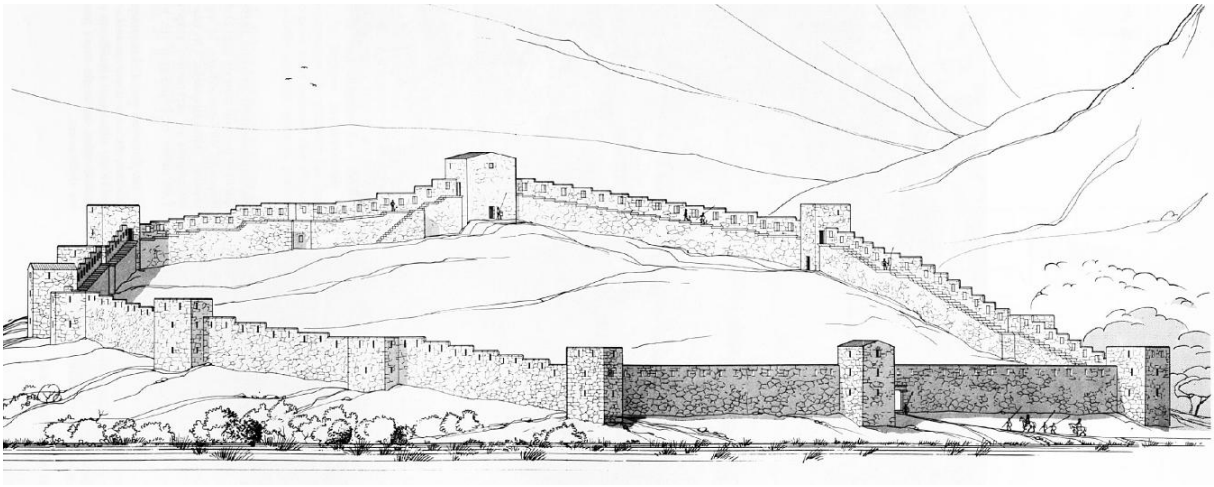

A – Pydnai (Adam, 1982: 131, Fig. 84.)

B – Pydnai (Adam, 1982: 132, Fig. 168.)

Lev. 50

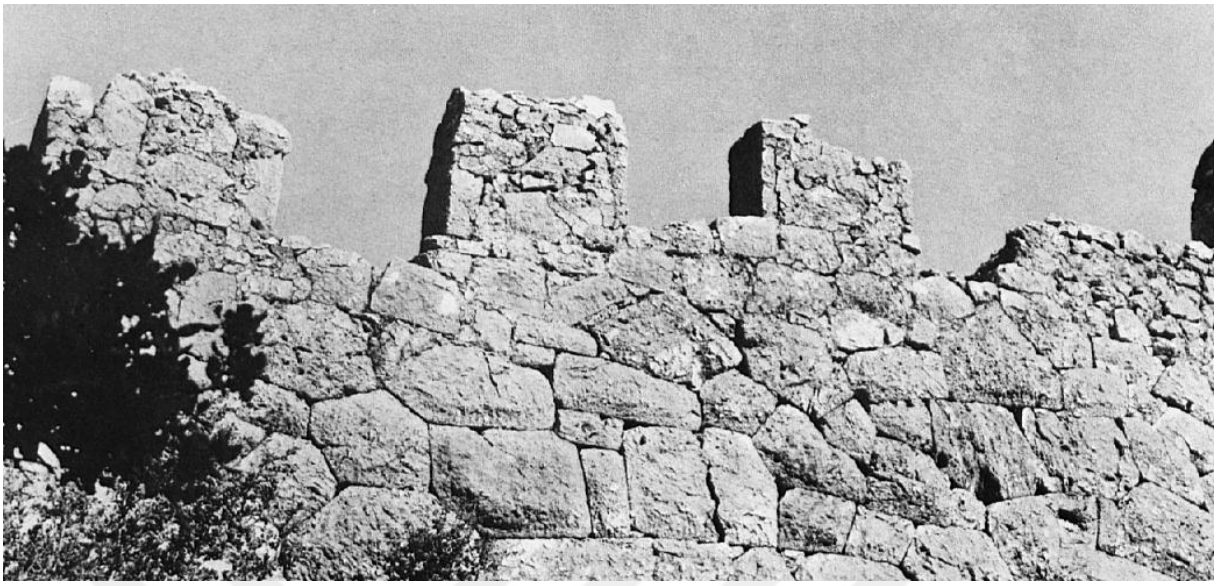

A – Pydnai Rayba İşçilik Detayı (Adam, 1982: 163, Fig. 201.)

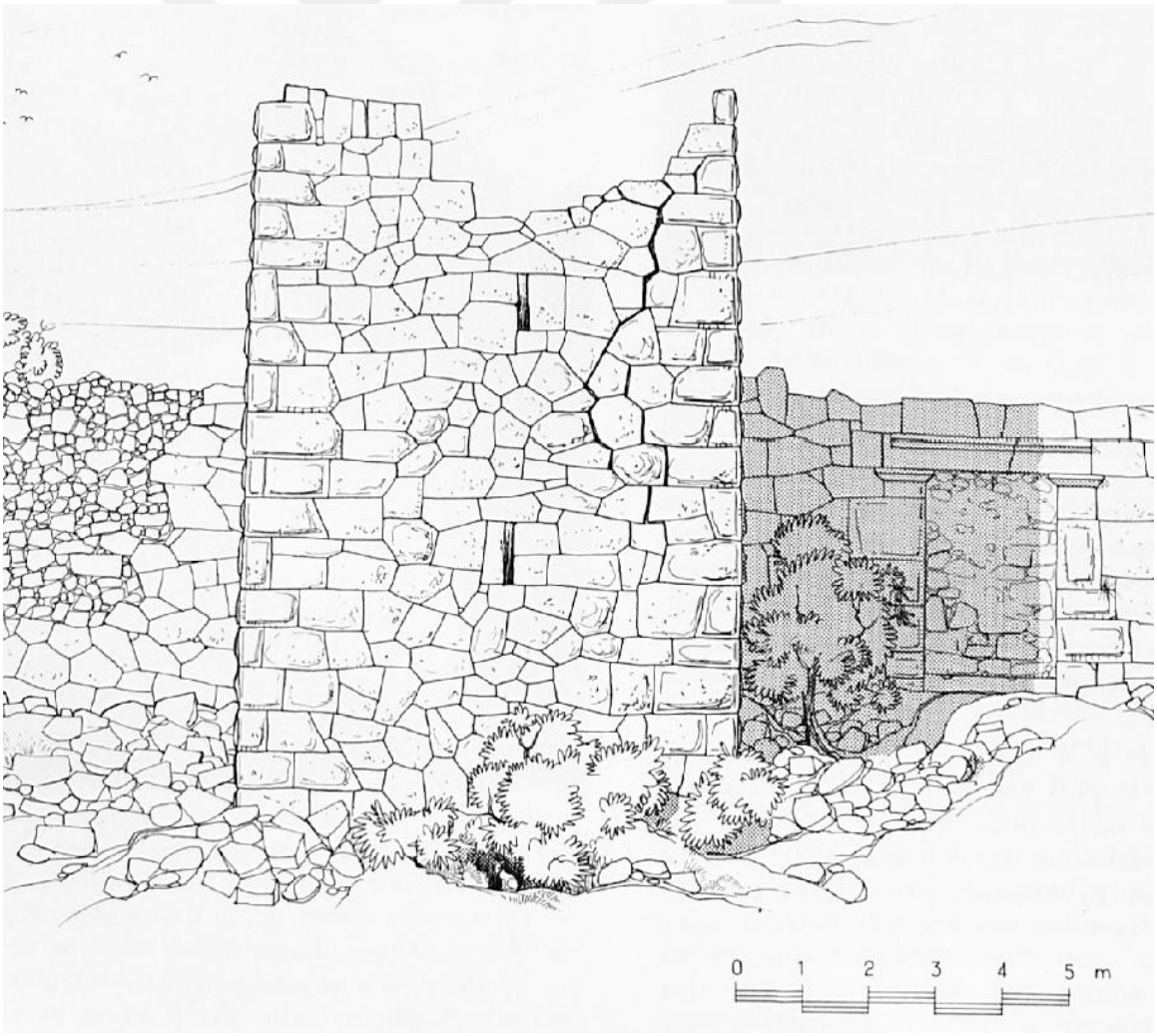

B – Pydnai (Adam, 1982: 152, Fig. 95.)

Lev.51

A – Pinara, Kenet Detayı

B – Pinara Meydan Yapısı

Lev. 52

A – Pinara Doğu Yamaç – Set Duvarı

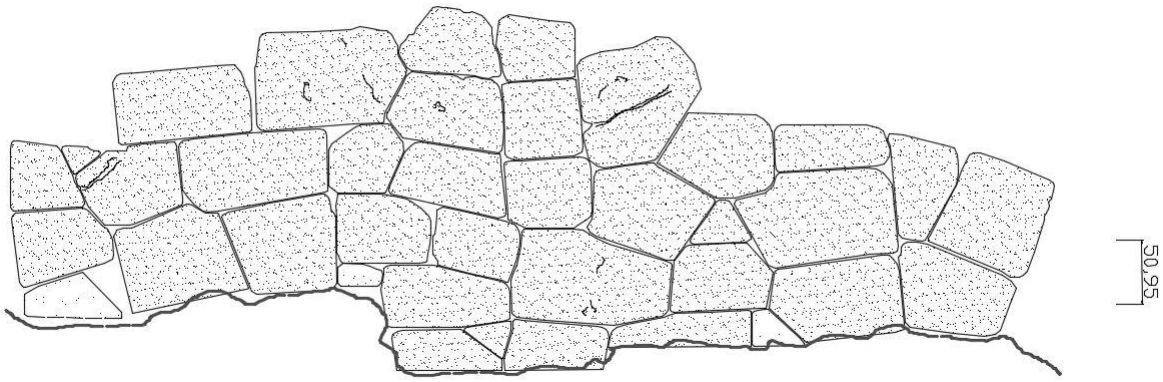

B – Pinara Meydan Yapısı

Lev. 53

A – Oinoanda Hellenistik Sur (Petersen ve von Luschan, 1889: Fig. XXVI)

B – Pinara Doğu Duvar

Lev. 54

A – Pinara Doğu Duvar, Plaster

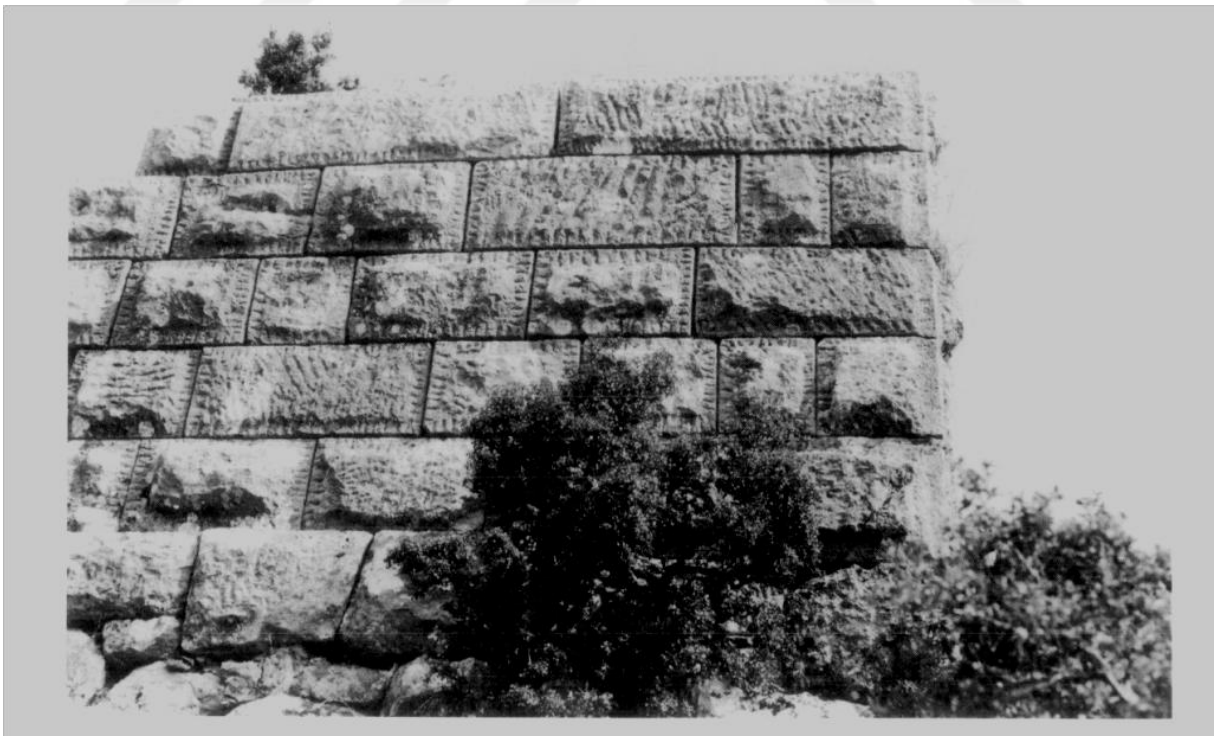

B – Arneai – Kule (Marksteiner, 1994: 312, Abb. 12)

Lev. 55

A – Pinara Tiyatrosu

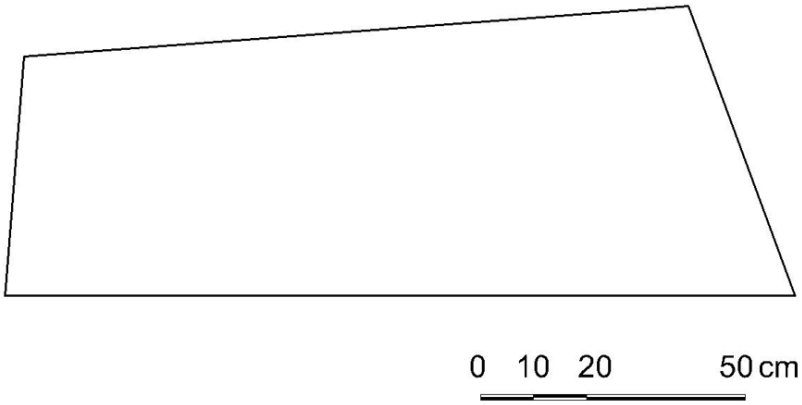

B – Oninda Batı Kule – Trapezoidal Detay Çizim

Lev. 56

A – Kastabara Kule (Çevik ve Varkıvanç, 2000: 340, Resim: 2)

B – Rhodiapolis – Tiyatro (Ferrero, 1966: 174, Fig. 249)

Lev. 57

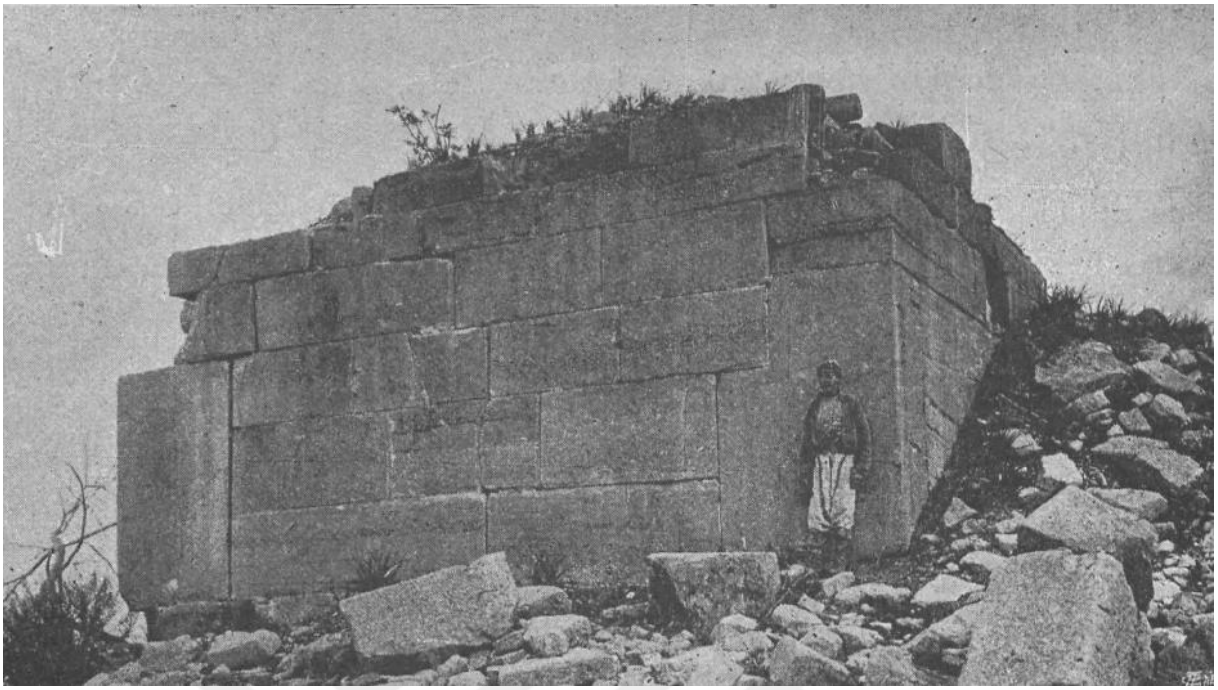

,

A – Rhodiapolis Kenotaph (Petersen ve von Luschan, 1889: 137, Fig. 64.)

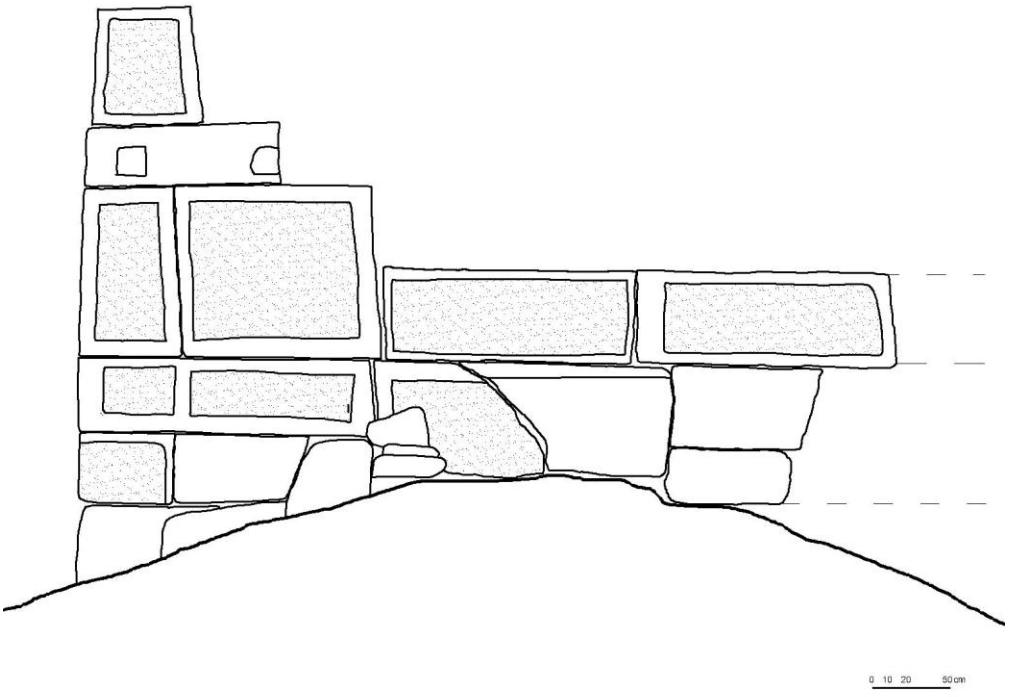

B – Trysa Heroon

Lev. 58

A – Trysa – Heroon

B – Trysa Heroon, Bosaj Detay

Lev. 59

A – Trysa Heroon

B – Trysa Heroon

Lev. 60

A – Trysa Heroon, Bosaj İşçiliği

B – Trysa Çift Cidar Detay

Lev. 61

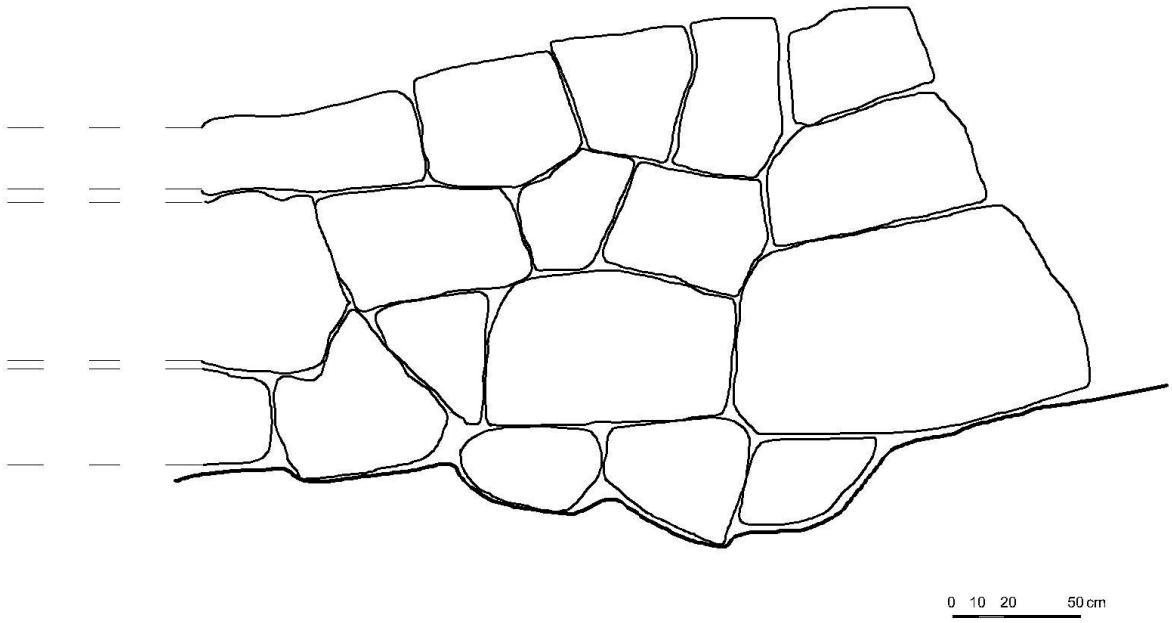

A – Trysa Set Duvarı

B – Trysa Set Duvarı, Lesbos (Çizgisel Eğri) Detayı

Lev. 62

A – Trysa Set Duvarı Detay

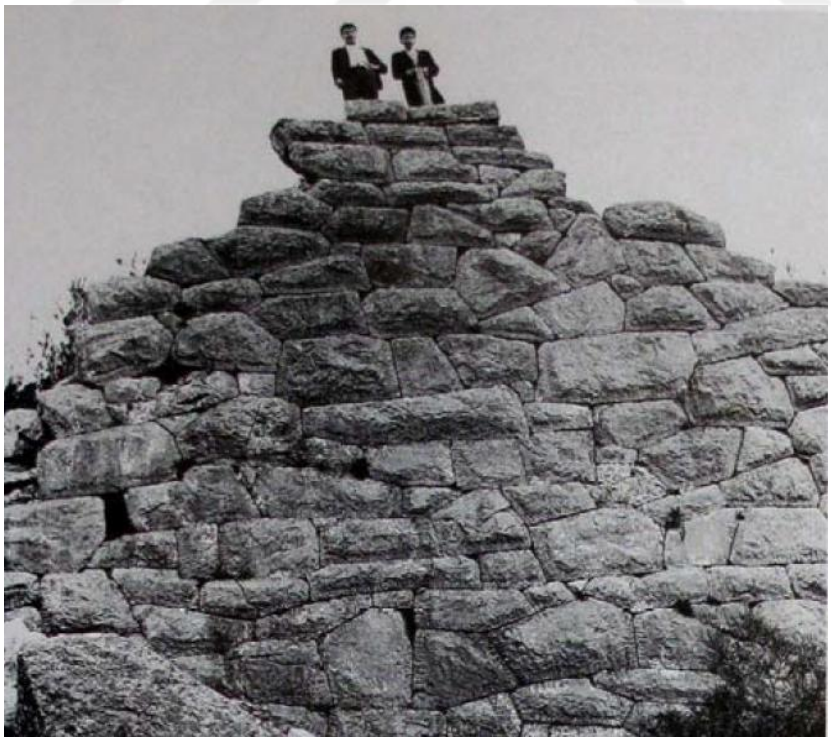

B – Kadyanda Kuzeydoğu Sur (Marksteiner, 1997: Taf. 69, Abb. 192)

Lev. 63

A – Patara O1 Bastion'u (Kunze ve Varkıvanç, 2010: 32, Abb. 29)

B – Patara Surun Güneydoğu Köşesi (Kunze ve Varkıvanç, 2010: 30, Abb. 25)

Lev. 64

A – Patara Tepecik Akropolü – Kuzey Duvar (Dündar ve Rauh, 2017: 515, Fig. 4)

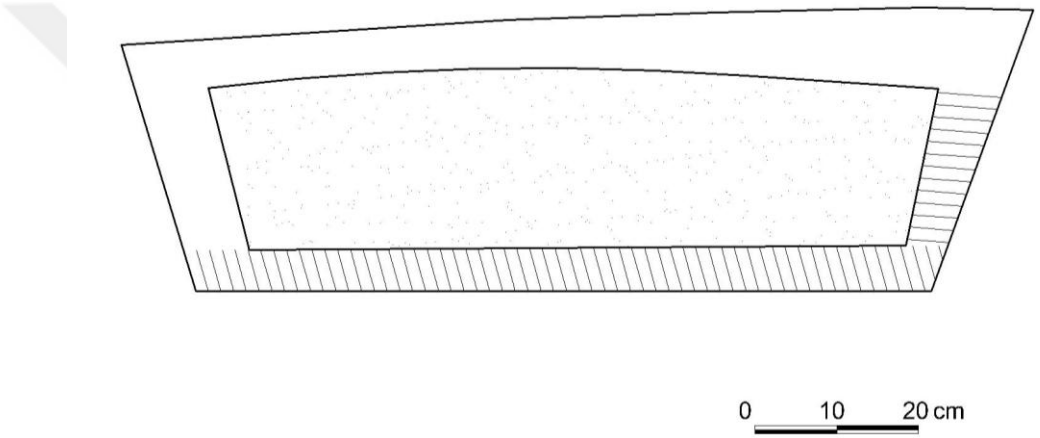

B – Ksanthos, Lykia Yapısı Trapezoidal Örgüde Lesbos İşçilik

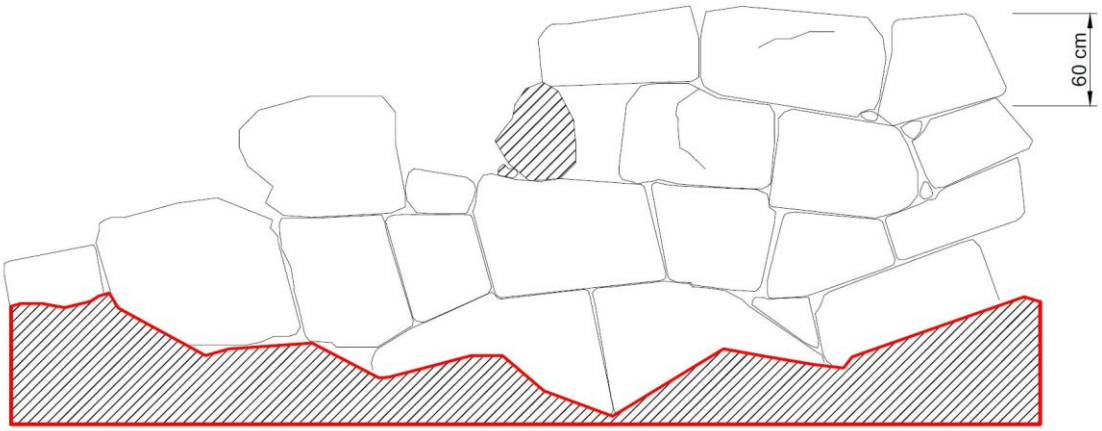

C – Kitanaura Polygonal Örgü

Lev. 65

A – Patara Kuzey Sur Duvarı (Patara Kazı Arşivi)

B – Patara Kuzey Sur Duvarı (Patara Kazı Arşivi)

Lev. 66

A – Kitanaura Bouleuterion’u

B – Kitanaura Bouleuterion’u Arka

Lev. 67

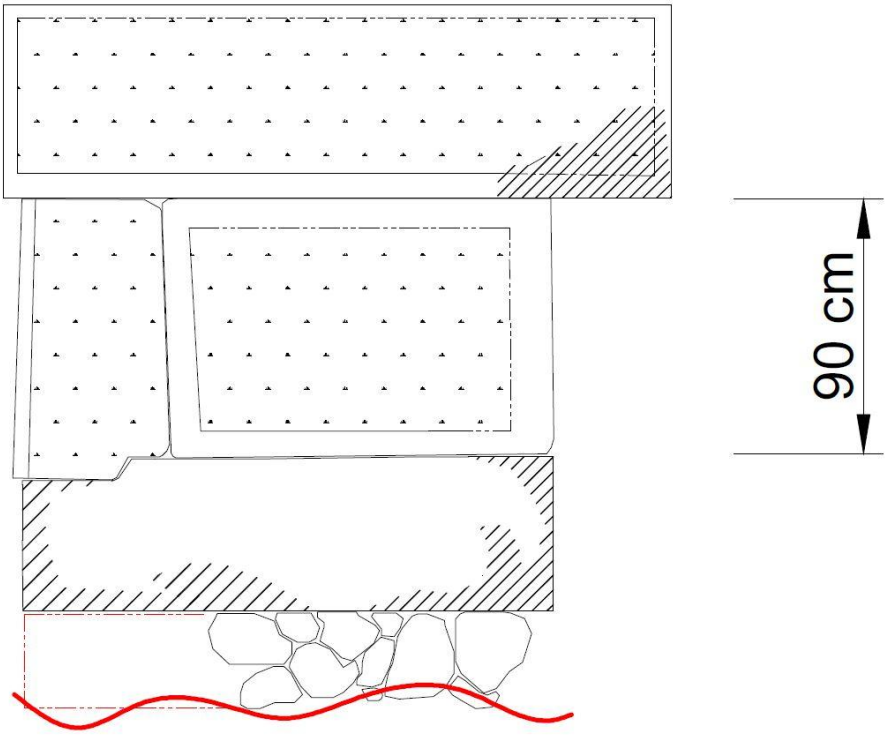

A – Kitanaura Bouleuterion’u

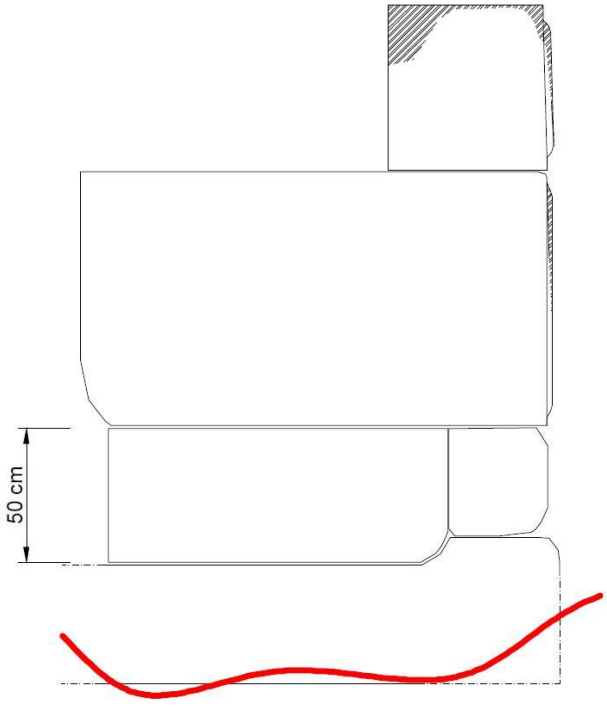

B – Kitanaura Bouleuterion’u Yan Yüz

Lev. 68

A – Kitanaura Akropolü – Polygona Örgüye Sahip Kamu Yapısı

B – Kitanaura Hellenistik Kule

Lev. 69

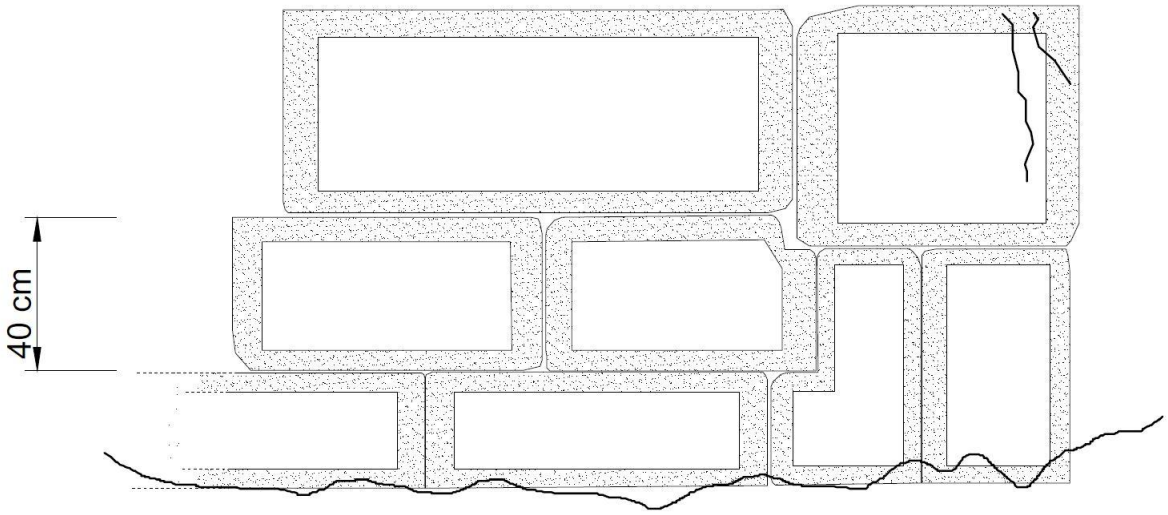

A – Kitanaura Hamam Detayı

B – Beycik D-3 Yapısı (Çelik, 2017: 303, Res. 52)

Lev. 70

A – Balboura Yukarı Tiyatro – Sahne Binası Destek Duvarı (Ferrero, 1966: 82, Fig. 133)

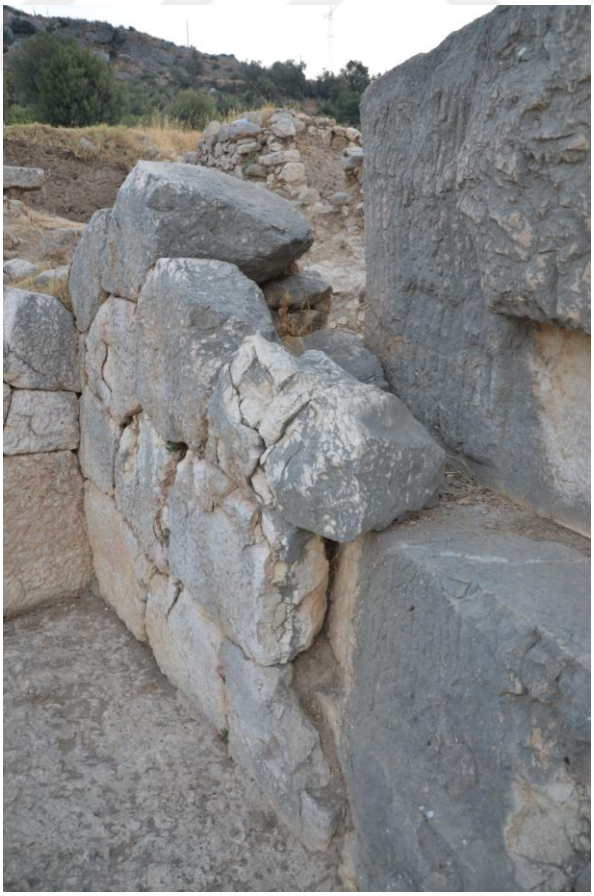

B – Ksanthos Roma İmparatorluk Dönemi Polygonal Örgü ve Yazıtlı Pilye

Lev. 71

A – Lykia Bölgesi Roma İmparatorluk Dönemi Polygonal ve rayba İşçilik Geleneği

B – Patara Delikkemer

Lev. 72

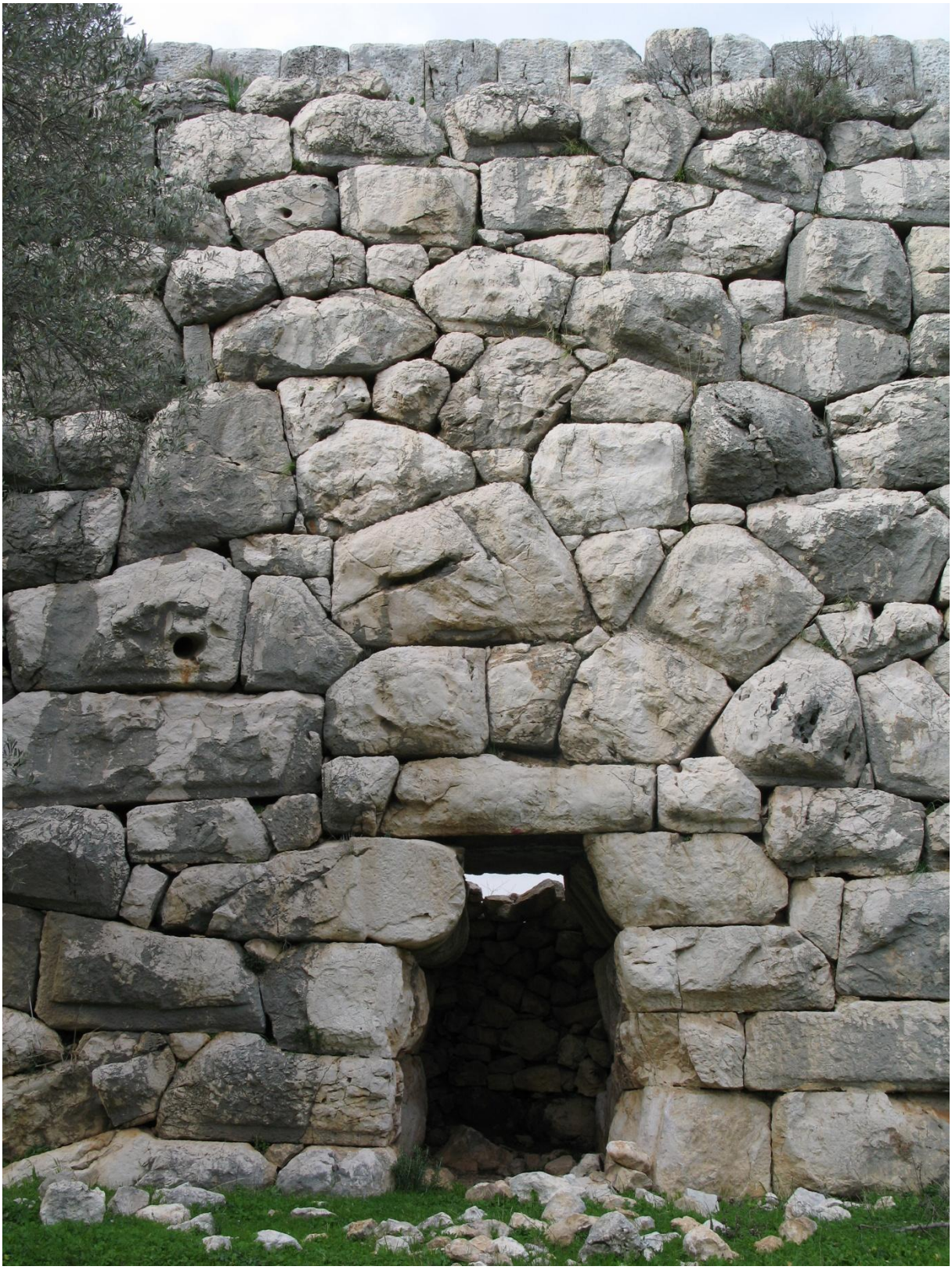

B – Patara Delikkemer

Lev. 73

A – Oninda (Thomsen, 2002: Taf 14/1)

B – Avşar Tepesı (Thomsen, 2002: Taf 37/2)

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Halil Mert Erdoğan
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Beylerbeyi Hacı Sabancı Lisesi
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi – Edebiyat Fakültesi – Arkeoloji Bölümü
Tezli Yüksek Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü – Arkeoloji Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tez Konusu	Ksanthos'un Polygonal Duvarları
Doktora Diploması	Akdeniz Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü – Arkeoloji Ana Bilim Dalı
Doktora Tez Konusu	Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönem Lykia Bölgesi Duvarları
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
BİLİMSEL FAALİYETLER	

Projelerde Yaptığı Görevler

- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlıgı Xanthos Kazıları, Diger kamu kurulusları (Yükseköğretim Kurumları hariç), Arastırmacı:HALIL MERT ERDOGAN, , 01/06/2017 - 10/09/2017 (ULUSAL)
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlıgı Xanthos Kazıları, Diger kamu kurulusları (Yükseköğretim Kurumları hariç), Arastırmacı:HALIL MERT ERDOGAN, , 01/06/2015 - 10/09/2015 (ULUSAL)
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlıgı Xanthos Kazıları, Diger kamu kurulusları (Yükseköğretim Kurumları hariç), Arastırmacı:HALIL MERT ERDOGAN, , 01/07/2018 - 20/07/2018 (ULUSAL)
- Olympos Antik Kenti Kazıları, Diger kamu kurulusları (Yükseköğretim Kurumları hariç), Arastırmacı:HALIL MERT ERDOGAN, , 28/06/2022 (Devam Ediyor) (ULUSAL)
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlıgı Xanthos Kazıları, Diger kamu kurulusları (Yükseköğretim Kurumları hariç), Arastırmacı:HALIL MERT ERDOGAN, , 01/06/2012 - 15/09/2012 (ULUSAL)
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlıgı Xanthos Kazıları, Diger kamu kurulusları (Yükseköğretim Kurumları hariç), Arastırmacı:HALIL MERT ERDOGAN, , 01/06/2014 - 10/09/2014 (ULUSAL)
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlıgı Xanthos Kazıları, Diger kamu kurulusları (Yükseköğretim Kurumları hariç), Arastırmacı:HALIL MERT ERDOGAN, , 01/06/2016 - 10/09/2016 (ULUSAL)
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlıgı Xanthos Kazıları, Diger kamu kurulusları (Yükseköğretim Kurumları hariç), Arastırmacı:HALIL MERT ERDOGAN, ,

01/06/2013 - 10/09/2013 (ULUSAL)

Uluslararası Bilimsel Toplantılarda Sunulan Ve Bildiri Kitaplarında (Proceedings) Basılan Bildiriler

1. Erdoğan Halil Mert, Kafa Duran Evrim (2019). Restorasyon Çalısmalarında "Aura". 4th International Social Research and Behavioral Sciences Symposium (Tam Metin Bildiri/Sözlü Sunum)(Yayın No:5639747)
2. Erdoğan Halil Mert, Dönmez Aytaç (2019). Mimari Rekonstrüksiyonda "Damnatio Memoriae". II. International Congress on Critical Debates in Social Sciences (Tam Metin Bildiri/Sözlü Sunum)(Yayın No:5639786)
3. Dönmez Aytaç, Erdoğan Halil Mert, Dönmez Mukaddes (2018). Kaleiçi'ndeki Hadrianus Takı: Kentsel Arkeoloji Baglamında bir Degerlendirme (Hadrianus Gate in Kaleiçi: An Evaluation in The Context of Urban Archaeology). Uluslararası Antalya Kongresi (Tam Metin Bildiri/Sözlü Sunum)(Yayın No:4287470)

Yazılan Ulusal/Uluslararası Kitaplar Veya Kitaplardaki Bölümler: Yazılan Ulusal/Uluslararası Kitaplar

1. Erdoğan Halil Mert, Dönmez Aytaç (2015). Kaleiçi Oldtown Guide, Muratpasa Belediyesi, Basım sayısı:1, Ingilizce (Kitap Tercümesi)(Yayın No: 4287489)

Yazılan Ulusal/Uluslararası Kitaplar Veya Kitaplardaki Bölümler: Yazılan Ulusal/Uluslararası Kitaplardaki Bölümler

1. Türkiye Turizm Ansiklopedisi, Bölüm adı: (Antiochia ad Cragum Antik Kenti) (2022)., Erdoğan Halil Mert, Detay Yayıncılık, Editör: Prof. Dr. Nazmi Koçak, Prof. Dr. Metin Kozak, Basım sayısı:1, Sayfa Sayısı 6422, ISBN:978-605-254-552-2, Türkçe(Ansiklopedi Maddesi), (Yayın No: 7797506)
2. Türkiye Turizm Ansiklopedisi, Bölüm adı:(Selinus Antik Kenti Kazı Çalısmaları) (2022)., Erdoğan Halil Mert, Detay Yayıncılık, Editör:Prof. Dr. Nazmi Koçak, Prof. Dr. Metin Kozak, Basım sayısı:1, Sayfa Sayısı 6422, ISBN:978-605-254-561-4, Türkçe(Ansiklopedi Maddesi), (Yayın No: 7797538)
3. Türkiye Turizm Ansiklopedisi, Bölüm adı:(Olba Antik Kenti) (2022)., Erdoğan Halil Mert, Detay Yayıncılık, Editör:Prof. Dr. Nazmi Koçak, Prof. Dr. Metin Kozak, Basım sayısı:1, Sayfa Sayısı 6422, ISBN:978-605-254-561-4, Türkçe (Ansiklopedi Maddesi), (Yayın No: 7797532)

Teknik Not, Vaka Takdimi, Arastırma Notu Vb.

1. Kitap Kritigi, Erdoğan Halil Mert (2019). H. M. Erdogan, Beynin Evrimi ve Tanrıların Ortaya Çıkısı-Ilk Insanlar ve Dinlerin Kökeni. Yazar: E. F. Torrey, Libri V (2019) 71-75.. LIBRI(5), 71-75. (Yayın No: 5639608)
2. Araştırma Notu, Erdoğan Halil Mert, Dönmez Aytaç (2018). Ksanthos 2017 Yılı Çalısmaları. ANMED (Yayın No: 4287487)
3. Araştırma Notu, Erdoğan Halil Mert (2016). Ksanthos 2015 Yılı Çalısmaları. ANMED (Yayın No: 4287486)
4. Araştırma Notu, Erdoğan Halil Mert (2015). Ksanthos 2014 Yılı Çalısmaları. ANMED (Yayın No: 4287485)
5. Kitap Kritiği, Erdoğan Halil Mert (2014). D. Cuche, Sosyal Bilimlerde Kültür Kavramı, Baglam Yayınları, Istanbul, 2013, 168 sayfa. Çev . : Turgut Arnas. ISBN: 9786055809669. Mediterranean Journal of Humanities (Yayın No: 4287480)
6. Kitap Kritiği, Erdoğan Halil Mert (2014). I. Gezgin, Prehistorik Dönemden Hıristiyanlıga Kadar Sanatın Mitolojisi, Istanbul, 2014, Sel Yayıncılık, 219 sayfa (72 resim). ISBN: 9789755703558. Mediterranean Journal of Humanities, 4(2), 391-393., Doi: 10.13114 (Yayın No: 4287479)

7. Arastırma Notu, Erdoğan Halil Mert, Dönmez Aytaç (2014). Ksanthos 2013 Yılı Çalışmaları. ANMED (Yayın No: 4287484) 8. Arastırma Notu, Erdoğan Halil Mert, Dönmez Aytaç (2013). Ksanthos 2012 Yılı Çalışmaları. ANMED (Yayın No: 4287482) 9. Araştırma Notu, Bulut Süleyman, Erdoğan Halil Mert (2010). Rhodiapolis Kazıları ve Çevresi Arastırmaları 2009. ANMED (Yayın No: 4287481)	
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurumlar	**Öğretim Görevlisi:** Antalya Akev Üniversitesi, Mimarlık Ve Şehir Planlama Bölümü / Mimari Restorasyon Pr. (2017 – Sürüyor) **İDARİ GÖREVLER** **Bölüm Başkanı:** Antalya Akev Üniversitesi/Meslek Yüksekokulu/Mimarlık Ve Şehir Planlama Bölümü (2020 – Sürüyor) **Program Koordinatörü:** Antalya Akev Ünıversitesi/Meslek Yüksekokulu/Mimarlık Ve Şehir Planlama Bölümü/Mimari Restorasyon Pr. (2018 –Sürüyor) **Myo/Yüksekokul Müdür Yardımcısı:** Antalya Akev Üniversitesi/Meslek Yüksekokulu (2018 – 2019) **Yönetim Kurulu Üyeligi:** Antalya Akev Üniversitesi/Meslek Yüksekokulu (2018 – 2022) **Yönetim Kurulu Üyeliği:** Antalya Akev Üniversitesi/Kariyer Planlama Ve Mezunlarla İletişim Uygulama Ve Araştırma Merkezi (2020 – 2022)